

TERMINO- LOGIJA

ISSN 1392-267X

17

TERMINOLOGY
ТЕРМИНОЛОГИЯ

Lietuvių kalbos
institutas
Vilnius

Vyriausioji redaktorė

Albina Auksoriūtė

Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai

Redaktorių kolegija:

Sergiusz Griniewicz

Balstogės universitetas, humanitariniai mokslai

Angelė Kaulakienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, humanitariniai mokslai

Valentina Skujiņa

Latvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai

Algirdas Smilgevičius

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, technologijos mokslai

Algirdas Petras Stabinis

Vilniaus universitetas, fiziniai mokslai

Sergej Šelov

Levo Tolstojaus kalbų ir kultūrų institutas, filologijos mokslai

Rasuolė Vladarskienė

Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai

Palmira Zemlevičiūtė

Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai

Sekretorė

Jolanta Gaivenytė-Butler

Lietuvių kalbos institutas

Lietuvių kalbos institutas

Terminologijos centras

P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

Tel./faksas +370 5 2347200

E. paštas terminologai@lki.lt

www.lki.lt

© Lietuvių kalbos institutas, 2010

Turinys

TERMINOLOGIJA IR DABARTIS

TERMINOLOGY AND THE PRESENT

ТЕРМИНОЛОГИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

- Sergiusz Griniewiczz. 6
Terminology and language policy (towards establishing rudiments of linguopolitology)
- Willy Martin. 21
The role of cognitive modelling in general and that of frames in particular in terminology theory and practice
- Marta Grané Franch 35
Terminology for the Catalan language: 25 years of TERMCAT
- Robertas Stunžinas 42
Statybos liaudies ir mokslo terminijos bendrybės ir skirtybės
- Solvita Labanauskienė 54
Sudurtinių lietuviškų ir latviškų augalų genčių vardų darybos ypatumai
- Diana Šilobraitė 68
Informatikos ir kompiuterių įrangos žodynėlių terminijos skirtybės

TERMINOLOGIJOS ISTORIJA

TERMINOLOGICAL HISTORY

ИСТОРИЯ ТЕРМИНОЛОГИИ

- Stasys Keinys 80
Mintys apie didelį kalbininką ir terminologą Joną Jablonskį
- Aušra Rimkutė 93
Jono Jablonskio religijos leksikos taisymai
- Palmira Zemlevičiūtė 101
Lauryno Ivinskio kalendorių vienažodžių ligų pavadinimų kilmė ir daryba

Rita Katelytė, Stasys Keinys	111
<i>M. Reinio psichologijos terminų ir jų dėmenų daryba</i>	
Robertas Stunžinas	130
<i>Gyvenamojo namo ir pagrindinių jo dalių liaudies terminijos sinonimija</i>	
PASTABOS, SVARSTYMAI, SIŪLYMAI	
REMARKS, CONSIDERATIONS, SUGGESTIONS	
ЗАМЕЧАНИЯ, ОБСУЖДЕНИЯ, ПРЕДЛОЖЕНИЯ	
<i>Terminas prie termino. VI (Jonas Klimavičius) . . . . .</i>	144
RECENZIJOS, APŽVALGOS, INFORMACIJA, BIBLIOGRAFIJA	
REVIEWS, SURVEYS, INFORMATIONS, BIBLIOGRAPHY	
РЕЦЕНЗИИ, ОБЗОРЫ, ИНФОРМАЦИЯ, БИБЛИОГРАФИЯ	
<i>A. Umbrasas. Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais: pagrindinių kodeksų terminai (Diana Šilobraitė) . . . . .</i>	152
<i>A. Sliesaravičius, J. Lazauskas, V. Stanys, St. Keinys, G. Klimovienė. Žemės ūkio augalų selekcijos ir sėklininkystės terminų žodynas (Jolanta Gaivenytė-Butler) . . . . .</i>	155
<i>Nacionalinė mokslinė konferencija Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas, skirta Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms (Diana Šilobraitė). . . . .</i>	164
<i>Tarptautinis terminologijos simpoziumas Terminology for Europeans (and beyond) (Albina Auksoriūtė). . . . .</i>	167
<i>Tarptautinė mokslinė konferencija Presenting terminology and knowledge engineering resources online: models and challenges (Jolanta Gaivenytė-Butler) . . . . .</i>	172
<i>Tarptautinė mokslinė konferencija No vārda līdz vārdnīcai (Nuo žodžio prie žodyno) (Aušra Rimkutė, Anita Butāne). . . . .</i>	178
<i>Naujausi lietuviški terminų žodynai (Jolanta Gaivenytė-Butler). . . . .</i>	183
Reikalavimai autoriams	188
Requirements for Contributors	189
Требования к авторам	190

TERMINOLOGIJA
IR DABARTIS

Terminology and language policy (towards establishing rudiments of linguopolitology)

SERGIUSZ GRINIEWICZ

University of Białystok

Moscow Humanities Pedagogical Institute

One of the most interesting and topical directions of modern linguistic research is concerned with problems of language policy and language planning that together form the basis of an emerging new science. There is already quite a substantial amount of publications on the subject, but hardly any publication touches upon terminological aspects of language policy, aside from mentioning that in the area of respective terminology there are many ambiguities, complicated by the fact that the field, to some extent, has a different terminological structure in different languages (Cillia and Busch 2005). In this article we are going to address the following tasks: 1) to establish the basic conceptual system and scheme of this field of knowledge and suggest the respective terminological system; 2) to briefly introduce and discuss its elements; and 3) to consider terminological aspects of language policy. We intend to indicate at least several terminological aspects indispensable for the complete awareness when undertaking political decisions concerning language and to demonstrate that though conscious systemic terminological activities are crucial in successful promoting of language development, at present there is no evidence of systemic approach in language planning.

Exploration of political aspects of language and language policy has a considerable history. As maintain de Cillia and Busch (Cillia and Busch 2005), the beginning of scientific reflection on language policies and politics (LPP) as an independent field was undertaken particularly in the 1960s (Ricento 2000: 10, Labrie 1996: 828), in publications such as Haugen (1966), Kloss (1966) or Fishman (1968), and in these the focus was initially on the aspect of language planning. Ricento (2000) distinguishes a total of three stages in the evolution of language policy and planning as an area of research: what is characteristic of early work is the interest

in decolonization and state formation, the predominance of structuralism in social sciences and of pragmatism as a strategic orientation. The second phase focused – under the influence of critical sociolinguistics – on social, economic, and political effects of language contact. In the 1990s, linguistic human rights became a strategic aim; postmodern and critical theories foreground language ideologies. On the contemporary situation he comments: “whether the ecology of languages paradigm emerges as the most important conceptual framework for LPP research remains to be seen” (Ricento 2000: 22). However, in the East Europe, particularly in the former USSR, already beginning with the 1920s in connection with the large-scale elaboration of national languages there was a number of publications on the subject of language policy. Language planning activities were based on belief that in the planned economy socialist society language may be successfully controlled. Later on those theoretical studies became part of sociolinguistics though nowadays this field of study has outgrown the framework of sociolinguistics.

It should be mentioned that at the present time there is no consensus even on the name of the new science. According to Spolsky and Lambert just as with many new fields, there continues to be disagreement over the name of this one, variously called *language policy* (Nesiah 1954; Sibayan 1974), *language treatment* (Neustupny’ 1970), *language cultivation* (Prague School 1973), *language engineering* (Sibayan 1974), *language planning* (Haugen 1959), and *language management* (Jernudd 2001, Spolsky and Lambert 2005). From the point of view of terminology science this is a normal situation – at the initial stage there usually are various names of a new science, reflecting different approaches and possible aspects to be taken into consideration. Nevertheless it is already possible to establish the general structure of a new science, its main divisions and direction of research on the basis of proposed definitions and the material under investigation. As for naming theoretical foundations of the language policy we would like to suggest the term ***linguopolitology*** taking into consideration the existence of *polytology* as the established science and on the analogy with the already existing science *linguoculturology*.

There is much in common in approaches to understanding language policy in the West and in the East Europe. Whether **language policy** is defined as the commonly agreed set of choices of language items or language varieties and the beliefs or ideologies associated with those choices

in a speech community (an undefined term, ranging in size from a family through a nation-state to a multinational grouping) realised in language practices or in formal policy decisions such as laws, constitutions, or regulations (Spolsky and Lambert 2005) or the conception and planning of political activity with respect to language (Cillia and Busch 2005), or sum total of ideological principles and practical activities in solving language problems in community or state as part of national policy (Дешериев 1990), we see as its main parts **language ideology** and **language politics**. Language policy may be external when concerned with language relations outside of the country or internal, when dealing with language relations within the country.

Language ideology is claimed to have emerged as a separate field of linguistic-anthropological study in the last decades of the 20th century, combining linguistic ethnography with insights from the social-scientific study of ideology (Blommaert 2006). Though this field according to Woolard is still very much under construction, its influence on linguistic anthropology, linguistics, discourse analysis, and sociolinguistics is considerable (Woolard, 1998). In our opinion, when we speak of **language ideology** we usually mean language strategy based on the existing language situation and on the assessment of the particular language(s) state – language estimation.

In language situation the following aspects may be distinguished:

- number of existing idioms (understanding idiom as the speech proper to, or typical of, a people or place; a dialect or local language – *The Oxford companion to the English language* 1992);
- character of components of language situation (languages, dialects or sub-dialects);
- genetic relations of idioms (related, unrelated);
- functions of particular idioms;
- character of dominating idiom – native or imported (cf. Виноградов 1990).

There are various types of language situation. It may be monolingual, bilingual or multilingual; exoglossal, being the sum total of different languages or endoglossal – the sum total of territorial and social dialects of the same language; balanced, if its components (languages, dialects) are functionally equipollent, or unbalanced, when its components are

distributed by various spheres of communication and social groups (Швейцер 1990).

In language (dialect, sublanguage) estimation (language assessing, language analysis) the following quantitative characteristics are taken into consideration:

- idiom demographic power (the number of native speakers in proportion to the whole number of inhabitants of the territory);
- idiom communicative possibilities (the number of functions of particular idioms as related to total number of such functions);
- idiom political status;
- idiom prestigiousness;
- level of idiom development;
- rate of idiom change (development);
- lingual tendencies (cf. Виноградов 1990).

The above mentioned factors should be taken into consideration in **language strategy** – conscious or implicit intensions concerning a language (or languages) – taking shape in respective approaches and realised in politics. Such strategy may be retrospective – directed at preservation of the existing state of a language (maintaining language culture, limiting overflows of borrowings, etc.) or perspective – aiming at language development, and also take form of lingual nationalism when minority languages are threatened and marginalized by the dominance of established national languages or lingual pluralism (language situation in Switzerland or Belgium where national languages have equal rights).

Language politics (LPt) may be defined as actual political activity with respect to language and can be distinguished from language policy (LPc), i.e. the conception and planning of such activity (Ammon 2006) or as practical activities in connection with language in community or state as part of national policy (Дешериев 1990). Objectives of LPt can vary greatly depending on interests and motives – e.g. ‘purifying’ one’s own national language of foreign loans to shape it into a more adequate symbol of national identity, or spreading the language within the state or beyond in order to more efficiently exert power. LPt has to reckon with existing language rights and may result in new language rights (Paulston 1997).

According to Ammon internal LPt regulates language within the polity, while external LPt aims beyond it. For the state, the former is part

of interior politics, the latter of exterior politics. Internal LPt can be directed at language structure (language corpus politics, LCPt) or language status and function (language status politics, LSPt). Typical aims of LCPt are graphization (introducing or regulating script and orthography); standardization, including codification (selection and codification of norms of spelling, pronunciation, vocabulary, grammar, and style or texts); ‘purification’ (eliminating foreign loans); and modernization (developing modern terminology). Typical aims of LSPt are spreading the norm of a standard variety and, in the case of multilingual communities, allocating languages to certain regions (McRae 1975) or domains and functions – for example, official (Laitin 1992), educational (medium or subject of teaching on various educational levels; Lo Bianco 1987), religious (Landau and Kellner-Heinkele 2001), the media, or the military (Ager 1996, Schiffman 1996). Politics of language promotion, language maintenance, or language revival can comprise LCPt, such as constructing or reconstructing vocabulary, as well as LSPt, such as encouraging use in the family or institutionalization in school (Ó Riagáin 1997).

Judging by the accumulation of names for this concept in the last 40 years – such as *language treatment* (Neustupny 1970), *language cultivation* (Prague School 1973), *language engineering* (Sibayan 1974), *language planning* (Haugen 1959), and *language management* (Jernudd 2001) – it is a very important concept implying a wide spectre of activities. As in many similar cases those synonyms could be rather used, in accordance with their usual meanings, as names for particular aspects of language politics. In our opinion two general aspects of language politics should be distinguished first of all – language treatment (or language approach) and language management.

There are two types of ***language approaches*** – either language cultivation or hindering of language development. In the case of language cultivation (*cultivation* – improving or development by careful attention, training or study – *Longman dictionary of English language and culture*) creating beneficial conditions for development of language may take various forms – simply promoting language by improving its state, raising its prestige (in M. Inoue’s terminology – valorization of a particular language – Inoue 2006), advancing its vocabulary, simplifying its orthography and grammar, introducing benefits for its usage (preferences in communication, availability of literature, widening the scope of its usage, etc.),

launching campaigns of promotion, state measures, such as standardization of a chosen idiom. Language standardization gives privilege, authority, and legitimacy to a particular language variety, and thus creates a hierarchy in which ‘nonstandard’ varieties, whether they are characterized as accents, dialects, or other languages, are marginalized. Such a linguistic hierarchy is often hegemonic in the sense that it is simply taken for granted by speakers. Even in a society where a multicultural, multiethnic, and multilingual ideal is officially celebrated and advocated, the standardness of language is tacitly assumed and naturalized in such a way that it is associated with moral superiority, class mobility, and ‘culture’ (Inoue 2006).

In some cases language cultivation may take form of language reviving (revitalization, reclaiming). It may also take the crude form of language imposing, which contradicts the universally accepted notion of language rights, but nevertheless is still practiced in some European countries.

Hindering (impeding, hampering, evicting, expelling, forcing out, oppressing) language also may take various forms from language retarding by official and unofficial means, direct language blocking (obstructing its development, language nihilism) and language extermination (ousting, dislodging, dismissing, displacing, language genocide).

In the case of **language management** (*management* – the art or practice of controlling the affairs – *Longman dictionary of English language and culture*), that may be viewed as actions taken by formal authorities such as governments or other agencies or people who believe that they have authority, such as parents, teachers, or academies, to modify the language choices made by those they claim to have under their control (Spolsky 2004).

Language management has three components: the development of explicit language plans and policies which we suggest to call language planning proper (*planning* – the forming of plans designing something; arranging (carefully) in advance – *Longman dictionary of English language and culture*), their implementation (by rules or laws or resource allocation), which we suggest to call language regulation, and the evaluation of results and effects (cf. Rubin and Jernudd 1979: 2–3).

When we speak about various actions constituting language management we should first of all consider terminological activities for a number of reasons. Firstly, language development primarily consists of vocabulary growth, the lexical level of the language system being more prone to changes than other levels. As we already pointed out in a number of

publications (Griniewicz 2006, Гринев-Гриневиц 2008), the growth of scientific and technical vocabularies is much faster than that of the everyday speech vocabulary, so at present the number of terms in some sciences (for example chemistry or biology) exceeds the number of common words. Latest information compels us to update some of our earlier data presented in (Griniewicz 2006) – according to *Wikipedia* modern biological terminology may now reach even up to 100 million names for varieties of living beings, and probably nowadays special lexical units comprise not 90%, but rather more than 99% of new words in modern languages. This tendency would remain, because special vocabulary not only already comprises the major part of any advanced national language but also is the most dynamic strata of language.

Secondly, lately there appeared definite political reasons to pay more attention to regulation of special vocabulary. Presently terminology science concerns itself with globalisation of the industry, economics, culture, even everyday life that results in forming of new conditions of the existence and interaction of the national languages. One of them is the lessening of the number of the actively used languages. According to the UNO calculations during the current century approximately 2,500 of the presently functioning 3,000 languages will disappear from active usage. Director of Research for Living Tongues Institute for Endangered Languages at Swarthmore College (Pennsylvania) Dr. K. David Harrison predicts that 90% of the World's languages will be extinct by 2050. Other calculations mention 6,800 languages, or between 6,000 and 7,000 languages 90% of which are due to disappear, the outcome being roughly the same (Grenoble 2006, Gorter 2006). These statements sound tragically, but the source of such statements may be rather terminological ignorance or slovenliness when not only dialects, but sometimes sub-dialects (one-village dialects, *говory* – the smallest territorial varieties of language, means of everyday communication of inhabitants of one, seldom a few villages – Касаткин 1990, Пшеничнова 1997) as well are wrongfully included in the lists of languages (all sources maintain that it is difficult to give an exact figure of the number of languages that exist in the world, because the difference between a language and a dialect is not always clear-cut).

For example in Dagestan some of the languages, such as *chamalinskij*, *bagvalinskij*, *botlihsikij*, *godoberihskij*, *bezhtinskij*, *hvarshinskij*, *gunzibskij*, *ginuhskij*, *archinskij*, *buduhskij*, *hinalugskij*, – are used by less than

5 thousand people each and do not have written form. They are close to losing the status of independent languages. It does not mean that they would disappear – rather they would be rightly apprehended as dialects of the closest wider used languages. According to the latest publications some of them already are viewed as dialects. Thus in fact we rather have to deal with correcting the mistake of wrongly calling languages what in reality are dialects.

In modern conditions of globalisation of the world space and forming new states in some areas of Asia and Africa we may view centripetal tendencies characteristic of the period of forming new states in Europe in Modern Times when local dialects step aside and the central dialect serves as the basis for a national state language. The principle “one language – one nation” is not valid any more when many nations share the same language.

There may be various causes for disappearance of minority languages – the most natural one being establishing more precisely the status of some minor language which in reality are dialects; there also may be political reasons, for example proclaiming Moldavian language a dialect of Romanian language.

It follows that the surviving languages will widen their functional domain and territory outside the countries of their origin (it might be mentioned as a curious fact that at the present time both the British and the Russians constitute national minorities among the native speakers of the respective languages). With the commencement of international application of some of the existing languages we come across the problem of their effective usage. And here the question of the national language policy arises.

To elaborate recommendations for such policy first of all the analysis of the present language situation should be undertaken. At present we can see that some of the political decisions concerning language have only momentary political reasons with complete ignorance of the natural tendencies of language development. Therefore working out sound impartial recommendations based on the analysis of natural processes of evolution and, in particular, international interaction of languages becomes a necessity. Such recommendations should be concerned primarily with terminology for a number of reasons.

Firstly, in contrast to the common everyday vocabulary that is relatively stable and is not susceptible to changes the special vocabulary may be regulated. Terminology always is a result of agreement on usage of

certain names of concepts of specialist of the respective field of knowledge. Therefore special vocabulary is quite probably the only part of language that might be consciously manipulated and controlled. In many languages it is possible to work out sets of rules for coining new special lexical units and regulating the existing ones. There are reasons to believe that the most numerous layer of special word stock consisting of the so-called *nomens* might be successfully regulated and developed according to pre-established sets of rules.

Secondly, it should be mentioned that some linguistic problems, especially of the semantic nature could be much more clearly viewed in the domain of terminology which is connected with the precise nature of terms.

Thirdly, controlling special vocabulary may enhance greatly the progress of science and technology. The success of contemporary research of the laws of thinking (especially creative) and simulating thinking processes, investigating development of human civilisation and stimulating scientific and technological progress largely depend on solving a number of terminological problems.

Finally, the latest anthropolinguistic data give reason to believe that may be certain correspondences between the size of national vocabulary and the level of the national mentality. Therefore terminological aspects ought to be necessarily taken into consideration (if not be decisive) in language strategy decisions. Conscious language policy and in the first place language management should concern itself primarily with advancing special vocabulary.

Language planning, especially long-term planning should be based on systemic over-all analysis of the existing state of terminology and close examination of the existing trends and tendencies (an example of bringing to light tendencies of terminologies development is presented in Grinev 1993), prognostication of language development and establishing directions and modes of regulating special vocabulary.

Practical terminological work as a crucial part of language policy should presuppose systemic approach based on sound knowledge of main characteristics of terminologies. Experience of terminological work in the former USSR showed this to be quite a difficult goal. As was mentioned in (Grinev 1994) the peculiar character of the Soviet terminological activities and the respective theory was strongly influenced by the initial belief that general language development could well be ordered and

planned. This romantic post-revolution belief that language development could be managed and taken under the human control was supported by Marx' belief that language would be one of the things that in time would be taken under control by the victorious proletariat. Later (up to the present time) the idea of the human control was substituted by the idea of the state control which was reflected in the obligatory character of terminological standardization in the USSR. That is why it is difficult to find in the Soviet standards permitted synonyms or polysemic terms which we can view in abundance in the British, Indian, Australian or New Zealand terminological standards; and that is also why discussions of terminological standards in Russia sometimes take very fierce character.

The first attempts to bring the language to the proper ordered state and to substitute the current terms by the ideal ones were unsuccessful. According to the evidence of the founder of the Russian terminology school D. S. Lotte, the cause of this failure was the complete ignorance of the character of the object of ordering and the absence of the principles of terminology ordering. Therefore terminology science appeared as means of theoretical foundation of the practical work – which is completely ignored by many contemporary investigators of terminology.

Unfortunately even now we evidence lack of conscious systematic terminological work based on elementary principles of planning and knowledge of language tendencies. Enormous amount of terminological standards prepared in the 1960s and 1970s were carried out unsystematically and without sound principles and were of poor quality. Terminological standards of the Comecon countries were of a better quality, but were based not on the overall systemic approach, but rather on choosing separate subject fields. Much closer to the optimal conditions was undertaken at the end of the 1970s the All-Union endeavour to elaborate linguistic means of the branch information-retrieval systems that were planned to be united in an overall system, but this work was not correctly finished. Nowadays when terminological efforts are determined by financial means and are not supported by the state the situation is much worse. We may condole ourselves only with the knowledge that in international terminological activities the situation is not better, because in the free market conditions the role of planning is insignificant.

It should be mentioned that at present there is no evidence of any attempts to organise planned wide-scale regulation of special lexis, though

there is some experience in this direction in the Nordic countries. One of the reasons that governments pay no attention to opportunities for developing national special languages is that the cases of immediate losses from unsuccessful trade names and also the hampering of scientific progress is not deemed significant and could not be exactly measured. Therefore the development of special vocabulary, creating conditions for scientific, industrial and cultural development, which should be one of the priorities in planning and financing, is sadly neglected and only carried out by the efforts of a small number of enthusiasts. Some terminological activities are necessarily accompanying scientific research, but in the absence of special training and co-ordination, these activities are carried out in an unsystematic way, based only on common sense, which is characteristic of primitive cultures and states of cognition.

At the same time some principles and successful attempts at designing optimal forms for terms and nomens were worked out on the basis of practical experience and theoretical analysis (terminology design projects carried out by П. В. Веселов, Н. И. Кулиш, Э. А. Сорокина – Веселов 1971; Кулиш 1984, 1985; Сорокина 2007). We already mentioned some principles of convergent policy of related languages concerning borrowing (Griniewicz 2006: 14–15); similar approach may be used in coordinating elaboration of means of derivation. Already in the 1980s it was found that enormous quantities of nomens could be easily constructed according to the optimal forms and some principles of designing nomens were elaborated (Гринев 1986, 1987). There were formulated other recommendations concerning the choice of terminological forms and organizing terminological work.

Terminology advancing proper as part of national policy should consist of a number of directions and stages. One of the most important and traditional directions is ordering special vocabulary, that includes special vocabulary inventory, systematisation of special vocabulary, unification of special vocabulary and optimising special vocabulary. Another, less known, but very important direction is vocabulary construction, presupposing elaboration of banks of morphemes to be used as building material and design and construction systems of terms and nomens. Development of terminology science created possibilities of rational regulation and advancement of national languages vocabularies. However the present political situation in many newly found states rather gives ground to pessimistic prognoses concerning successful using of these possibilities.

CONCLUSIONS

Presently we evidence emergence of a new, very broad-scoped and important science dealing with making vital decisions concerning languages which we suggest to name *linguopolitology*. At the present time there are no reasons to view many political decisions concerning languages as a planned activity. However, progress in a number of adjacent fields of knowledge, such as sociolinguistics, ethnolinguistics, anthropolinguistics and terminology science creates possibilities of working out rational systemic foundations of language policy, first of all in language planning and management. It is still problematic, whether these possibilities would be realised; there are reasons to believe that rather not. Still, appearance of a new linguistic discipline having both highly interesting theoretical and important practical aspects should be considered as an important step in cultural progress.

APPENDIX: General suggested structure of linguopolitology

Language Policy

Language ideology

Language situation

Language estimation,

Language strategy

Language approaches

Language cultivation (language promoting, advancing, fostering)

Language hindering (impeding, hampering, evicting, expelling, forcing out, oppressing)

Language management (language politics)

Language planning

Language long-term planning

Analysis of language tendencies

Language development prognostication

LP professional training

Language short-time planning

Language regulation, engineering, control

Language normalisation

Terminology advancing

Ordering special vocabulary

Special Vocabulary inventory

Systematisation of special vocabulary

Unification of special vocabulary

Optimising special vocabulary

Vocabulary construction

Elaborating banks of morphemes

Design and construction of systems of nomens

REFERENCES

- Ager D. E. 1996: *Language policy in Britain and France*, London and New York: Cassell.
- Ammon U. 2005: Language Politics. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Baines S. 2006: Minority languages: oppression. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Blommaert J. 2006: Language ideology. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Bowerman S. 2006: Language loyalty. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Brenzinger M. 2006: Language maintenance and shift. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Brumfit C. J. 1992: Language planning. – *The Oxford companion to the English language*, Oxford-New York: Oxford University Press.
- de Cillia R., Busch B. 2006: Language Policies: Policies on Language in Europe. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Eisenlohr P. 2006: Linguistic Ethnonationalism. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Extra G., Yagmur K. 2006: Migration and Language planning. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Fishman J. A. 1968: Sociolinguistics and the language problems of the developing countries. – *Language problems of developing nations; Fishman J. A., Ferguson C. A. & das Gupta J. (eds.)*, New York: John Wiley & Sons, 3–16.
- Gorter D. 2006: Minorities and Language. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Grenoble L. 2006: Endangered Languages. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Grinev S. V. 1993: The Perspectives of Terminology Theory: the Quest For Regularities. – *Selected Readings in Russian Terminology Research*, Wien, 13–27.
- Grinev S. V. 1994: Theoretical Foundations of Russian Terminology Work: Peculiarities and Perspectives. – *Applications and Implications. Current LSP Research*. Vol. 1, Bergen, 49–56.
- Griniewicz S. 2006: Terminology in the era of globalisation. – *Terminologija* 13, 10–16.
- Harrison K. D. 2007: *When Languages Die*. Oxford University Press.
- Haugen E. 1959: Planning for a standard language in Norway. – *Anthropological Linguistics* 1(3), 8–21.
- Haugen E. 1966: *Language conflict and language planning: the case of modern Norwegian*, Cambridge: Harvard University Press.
- Hutton C. M. 2006: *Nationalism and linguistics*. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Inoue M. 2006: Standardization. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Jernudd B. (ed.) 2001: *Language management and language problems*: special issue of Journal of Asian Pacific Communications 11:1 (Vol. 2), Amsterdam: John Benjamins.
- Kloss H. 1966: Types of multilingual communities: A discussion of ten variables. – *Sociological Inquiry* 36, p. 7–17.
- Labrie N. 1996: Politique linguistique. – *Kontaktlinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung, 1. Halbband; Goebel H., Nelde P., Stary Z. and Wölk W. (eds.)*, Berlin: de Gruyter, 826–833.
- Laitin D. D. 1992: *Language repertoires and state construction in Africa*, Cambridge: University Press.
- Landau J., Kellner-Heinkele B. 2001: *Politics of language in the ex-Soviet Muslim states*, London: Hurst.
- Lo Bianco J. 1987: *National policy on languages*, Canberra: Australian Government Publishing Service.
- Longman dictionary of English language and culture*. Longman, 1999.
- McArthur T. 1992: Idiom. – *The Oxford companion to the English language*, Oxford-New York: Oxford University Press.
- McRae K. D. 1975: The principle of territoriality and the principle of personality in multilingual states. – *International Journal of the Sociology of Language* 4, 33–54.
- Nesiah K. 1954: *The mother tongue in education and a language policy for Ceylon*, Colombo: Ola Book.
- Neustupný J. V. 1970: Basic types of treatment of language problems. – *Linguistic Communications* 1, 77–98.
- Ó Riagáin 1997: *Language policy and social reproduction: Ireland, 1893–1993*, Oxford: Clarendon.
- Ozolins U. 1996: Language policy and political reality. – *International Journal of the Sociology of Language* 18, 181–200.

- Paulston C. B. 1997: Language policies and language rights. – *Annual Review of Anthropology* 26, 73–85.
- Prague School 1973: General principles for the cultivation of good language. – *Language planning: current issues and research*; Rubin J. & Shuy R. (eds.), Washington, D. C.: Georgetown University Press, 102–111.
- Ricento T. 2000: Historical and theoretical perspectives in language policy and planning. – *Ideology, politics and language policies. Focus on English*; Ricento T. (ed.), Amsterdam: John Benjamins, 9–24.
- Rubin J., Jernudd B. 1979: *References for students of language planning*, Honolulu: East-West Center.
- Schiffman H. E. 1996: *Linguistic culture and language policy*, London and New York: Routledge.
- Sibayan B. 1974: Language policy, language engineering and literacy in the Philippines. – *Advances in language planning*; Fishman J. A. (ed.), The Hague: Mouton, 221–254.
- Spolsky B. 2004: *Language policy*, Cambridge: University Press.
- Spolsky B., Lambert R. D. 2006: Language Planning and Policy: Models. – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Ed., Elsevier.
- Woolard K. 1998: Introduction: language ideology as a field of inquiry. – *Language ideologies: practice and theory*; Schieffelin B., Woolard K., Kroskrity P. (eds.), New York: Oxford University Press, 3–47.
- Веселов П. В. 1971: *Структура терминов дефинитивного тина* (На материале терминологии пластических масс и мягких искусственных кож). Дис. ... канд. филол. наук, Москва.
- Виноградов В. А. 1990: Языковая ситуация. – *Энциклопедический словарь «Языкознание»*, Москва: Советская Энциклопедия.
- Гринев С. В. 1986: Перспективы и предпосылки упорядочения номенклатурных единиц. – *Научно-техническая терминология*, Вып. 10, 1–5.
- Гринев С. В. 1987: Принципы упорядочения технических номенклатурных единиц. – *Научно-техническая терминология*, Вып. 1, 6–10.
- Гринев-Гриневиц. С. В. 2008: *Терминоведение*: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений, Москва: Издательский центр «Академия».
- Дешериев Ю. Д. 1990: Языковая политика. – *Энциклопедический словарь «Языкознание»*, Москва: Советская Энциклопедия.
- Исаев М. И. 2008: Этно-культурологические аспекты языкового планирования. – *Лингводидактика. Социолингвистика. Языки мира. К 90-летию со дня рождения академика И.Ф. Протченко*, Москва.
- Касаткин Д. Л. 1990: Говор. Диалект. – *Энциклопедический словарь «Языкознание»*, Москва: Советская Энциклопедия.
- Кузнецов С. Н. 1998: Модели языковой политики в русскоязычном сообществе. – *Русская социолингвистика*, Москва: МГУ.
- Кулиш Н. И. 1984: Методика создания интернациональной номенклатуры хирургических операций. – *Научно-техническая терминология*, Вып. 6.
- Кулиш Н. И. 1985: Методика упорядочения терминологии в клинической лимфологии. – *Клиническая лимфология*, Москва–Подольск.
- Пищальникова В. А., Сонин А. Г. 2009: Государственное регулирование языковой ситуации. – *Общее языкознание: учебник для студ. высш. учеб. заведений*, Москва: Издательский центр «Академия».
- Пшеничнова Н. Н. 1997: Говор. Диалект. Наречие. – *Энциклопедия «Русский язык»*, Москва.
- Сорокина Э. А. 2007: *Когнитивные аспекты лексического проектирования (к основам когнитивного терминоведения)*, Москва: Издательство МГОУ.
- Хауген Э. 1975: Лингвистика и языковое планирование. – *Новое в лингвистике. Выпуск VII: Социолингвистика*, Москва: Прогресс.
- Швейцер А. Д. 1997: Социолингвистика. – *Энциклопедия «Русский язык»*, Москва.

TERMINOLOGIJA IR KALBOS POLITIKA

Straipsnyje nagrinėjami besiformuojančios plačios mokslo srities, kurią siūloma vadinti lingvopolitologija, terminologiniai aspektai. Bandoma atskleisti ir trumpai panauginėti naujojo mokslo sandarą ir pagrindinių jos sričių turinį. Pažymima, kad šiuo metu nėra pagrindo kalbėti apie įsisaumonintą ir planingą požiūrį į kalbų plėtros klausimus, nors būtinybė atsižvelgti į terminologinius kalbos politikos aspektus yra aki-vaizdi. Pasitaiko atvejų, kai nacionalinė kalbos politika būna nepakankamai apgalvota.

Vis dėlto sukaupia terminologinių tyrimų ir praktinio terminologijos darbo patirtis leidžia formuluoti tam tikrus principus ir konkrečius būdus, kuriais būtų galima skatinti kalbos plėtrą ir kuriuos būtų galima įgyvendinti tvarkant ir plėtojant specialiąją kalbos leksiką.

ТЕРМИНОЛОГИЯ И ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА

Рассматриваются терминологические аспекты формирующейся обширной области знания, которую предлагается назвать лингвополитологией. Делается попытка представления и краткого рассмотрения структуры новой науки и содержания ее основных разделов. Отмечается, что, несмотря на очевидную необходимость учета терминологических аспектов языковой политики, в настоящее время нет оснований говорить о сознательном разумном плановом подходе к вопросам развития языков. В ряде случаев национальная языковая политика носит непродуманный характер. Однако накопленный опыт в первую очередь терминологических исследований и практики дал возможность сформулировать некоторые принципы и конкретные способы содействия развитию языка, которые могут быть реализованы в упорядочении и расширении специального лексического состава языка.

Gauta 2010–11–16

Sergiusz Griniewicz
University of Białystok
Waska 4, m.20, Białystok, 15-481, Poland
E-mail griniewicz@w.tkb.pl

The role of cognitive modelling in general and that of frames in particular in terminology theory and practice

---

WILLY MARTIN

*Lexicology/Terminology Research Group
Vrije Universiteit Amsterdam*

1. INTRODUCTION AND SURVEY

In this paper *cognitive modelling* will be understood as the systematic representation of knowledge within a certain subject or knowledge field. The term *model* will be taken here as a background against which, or a system by means of which, knowledge can be organised. A TD (Terminological Database) will, among others, be regarded as the description of a knowledge field by means of a terminology. A terminological dictionary, as opposed to a terminological database, will be considered as secondary to the latter, in other words, dictionaries will be regarded as derivations (front-ends) of underlying databases.

The paper itself will consist of three parts. First of all, different levels of cognitive modelling will be distinguished and illustrated. Secondly, a frame-based approach to one of the levels, viz. that of terms/concepts, will be discussed. Thirdly and finally, the approach advocated will be confronted with a set of important terminological issues in order to situate and evaluate it.

2. LEVELS OF COGNITIVE MODELLING

In order to function well (so that knowledge can be [easily] acquired and [properly] used), I will argue that a TD needs to be organised at, at least, three levels, viz.

- that of the domain,
- that of the database and
- that of the terms/concepts.

In what follows therefore I will deal with

- domain modelling (modelling at the higher level, the so-called macrostructural level);

- data modelling (modelling at the intermediate level, that of the entities and relations in a database, the so-called mediostructural level);
- term/concept modelling (modelling at the lowest level, that of the terms and the concepts, the so-called microstructural level).

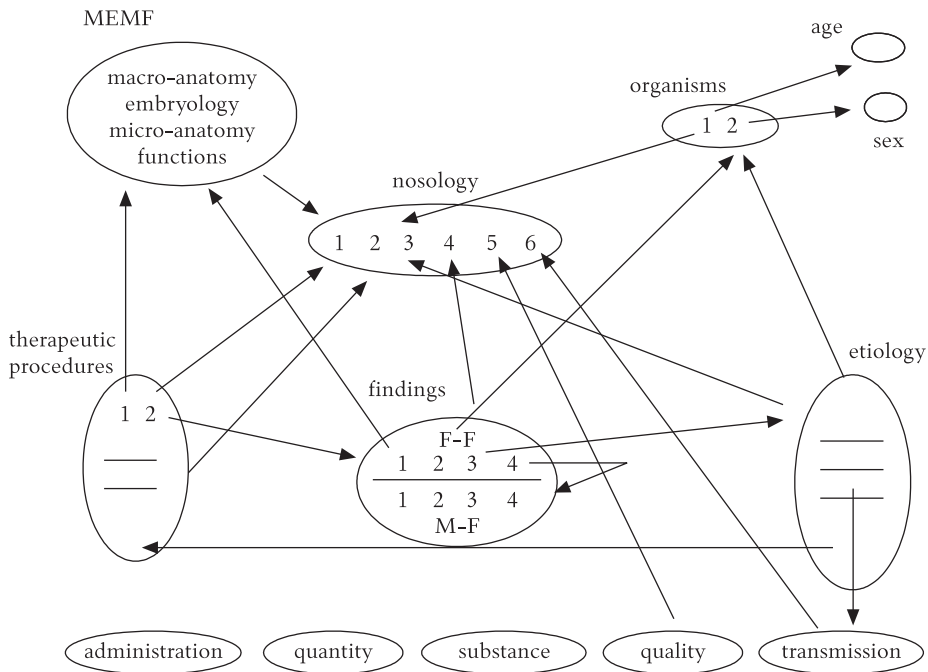
In order to make clear what is meant I will illustrate the respective levels one by one in the next sections.

2.1. Domain modelling

If a terminological database is meant to deal with knowledge and with its management, then it has to provide for a model representing the way how the '(sub-)world', the domain, is organised/structured. So, for instance, in *medicine* one basic concept, viz. that of *disease* (*nosology* in figure 1 below) structures the whole field. It is the central organising principle within this 'world'. If one talks about body-parts here, it is because of the fact that they are/can be affected; if one talks about organisms the same applies; therapeutic procedures only make sense when they refer to diseases and so are symptoms (findings), causes (etiology) etc. Everything in the medicinal world is linked directly or indirectly (via other concepts) to the central concept *disease*. The amount and granularity of the information given about other concepts is defined by this direct or indirect relationship. Domain modelling, therefore, is *a conditio sine qua non* without which it is impossible to construct a terminological database. In figure 1 a simplified schematic representation is given of such domain modelling for *medicine* [for more details see Martin e.a. 1991].

As one can observe, all main categories are centripetally related to disease (nosology): anatomy (MEMF) and organisms by the 'affect' relation, etiology by the 'caused by' relation, findings by the 'symptoms' relation, therapeutic procedures by the 'treat' relation etc. Typically then the medicinal domain is a domain which is well delineated and centralised: a domain with one central/core category to which all other categories are related. It goes without saying that taking the same objects and putting them into a different domain ('drugs' in *medicine* versus the same category in *pharmacy*) alters the structure of the field and the amount and character of the knowledge that should be expressed. That is, among others, one of the reasons why domain modelling is crucial when starting with the construction of a TD and dealing with knowledge representation.

Figure 1: Example of a 'delimited' centralised domain (*medicine*)

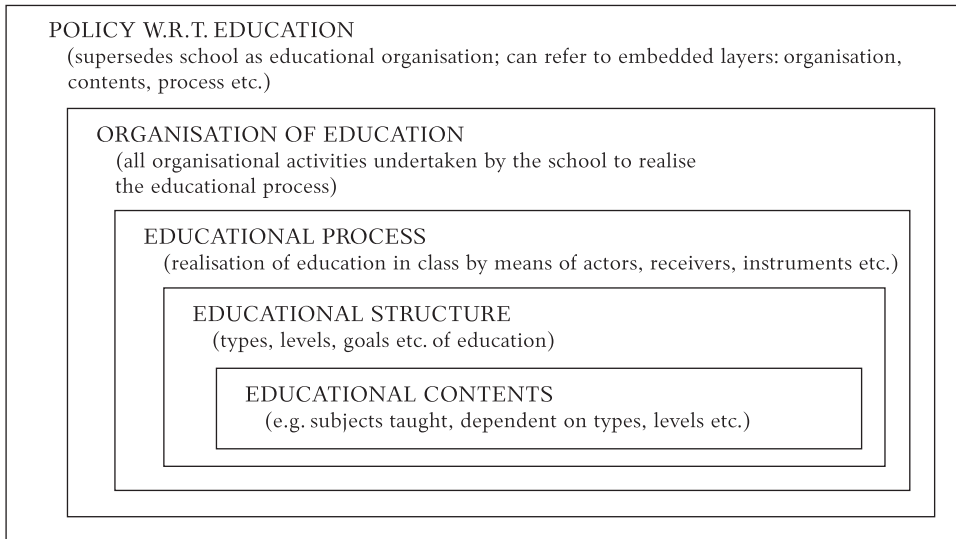

Not all domains show the same kind of structure though. So, for instance, in figure 2 an example is given of the domain of *educational systems*, which has an embedded or onion-like structure. There one can argue that all the tunics together form the whole (onion) and that (therefore) one simply cannot restrict oneself to, for instance, the innermost tunic, but will have to select from all tunics (circles) if one wants to come to grips with the domain of educational systems as a whole.

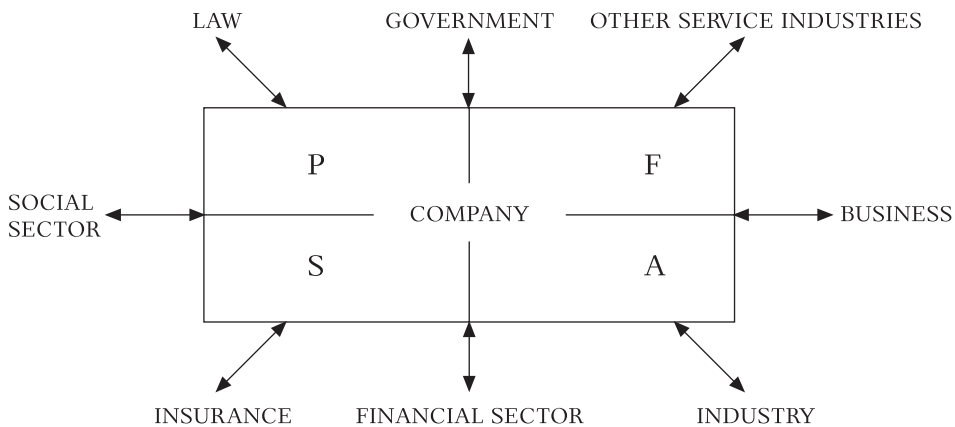
As the preceding examples show, subject fields/domains are not always ordered hierarchically (according to is-a or part-of relations) as one may expect at first sight, because of biological models with their strict taxonomic order. Moreover, sometimes domains are rather fuzzy. Whereas, for instance, the treated domain of *medicine* is rather well delineated, that of *business* is much less so, such as figure 3 illustrates.

Although one can observe that the domain *business* implies the interaction between a company and both its external partners and its internal parts (P = production section, F = financial section, S = selling section, A = administrative section) and although in both interactions selling

Figure 2: Example of an onion-like organised domain (*educational systems*)

Figure 3: Example of a diffuse centralised domain (*business*)

(business) and (industrial) partners/parts come first, yet the domain as such remains diffuse, although it is centrally organised.

Whatever the domain, having a good insight into the super- or macro-structure of the field is a necessary condition both to better delineate the subject-field itself and to organise/represent knowledge within that field by means of a TD.

2.2. Data modelling

Under data modelling I here understand the modelling of data as in a database, implying

- the definition of the entities in the model and their relationships (e.g. terms, concepts, collocations and the relations/links that exist between them) and
- the definition of the data categories for the different entities (both the attributes and the [domains of their] values).

Indeed, in a data model one does not only have to make clear *what* one wants to represent from a contents point-of-view (see 2.1 above: the general framework or macrostructure of the world/domain to be represented), but also *how* one will do so: by means of which formal objects, entities and relations.

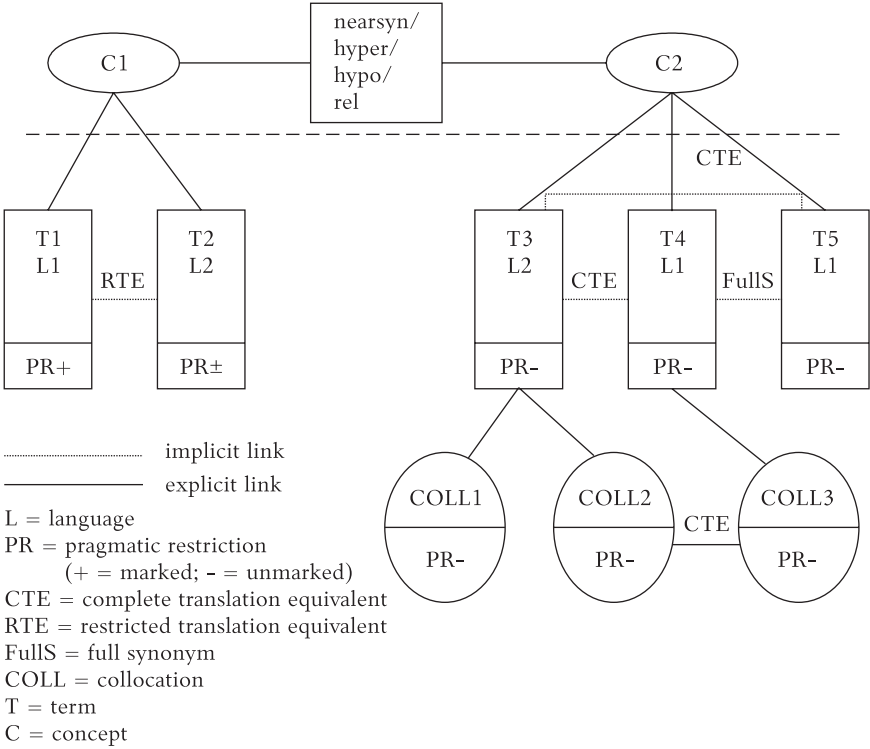
In a project called DOT (acronym for Dutch Databank OverheidsTerminologie: Database Government Terminology; see Maks e.a. 2000 and Maks e.a. 2001) the system needed as entities: concepts, terms, collocations and links in order to represent terms, the use of terms as in collocations, the relationship between terms such as (near) synonymy, (near) equivalence and the like. Figure 4 can give an idea of what is meant.

As one will observe, different graphic firms are used to distinguish between:

- concepts (C),
- terms (T) and
- collocations (COLL).

Furthermore, a clear distinction is made (see horizontal broken line) between terms and concepts, implying that concept entities correspond to semantic units expressed by one or more terms in one or more languages. Term entities represent one term together with its full linguistic description including its usage. Collocation entities do the same for collocations. There are several kinds of links also: both explicit (the full lines in the scheme) and implicit links (the broken lines). An example of an explicit link (one the terminologist has to explicitly fill out) is that between a concept and a term, or that between a concept and a concept (with values such as NEARSYN, HYPER, HYPO, REL(ATED)). Implicit links are links that the system can derive automatically: because of the fact that terms are linked to concepts and that pragmatic values are specified per

Figure 4: Entities, links and relations in DOT (based on Maks e.a. 2000, see also Maks e.a. 2001 for more information)

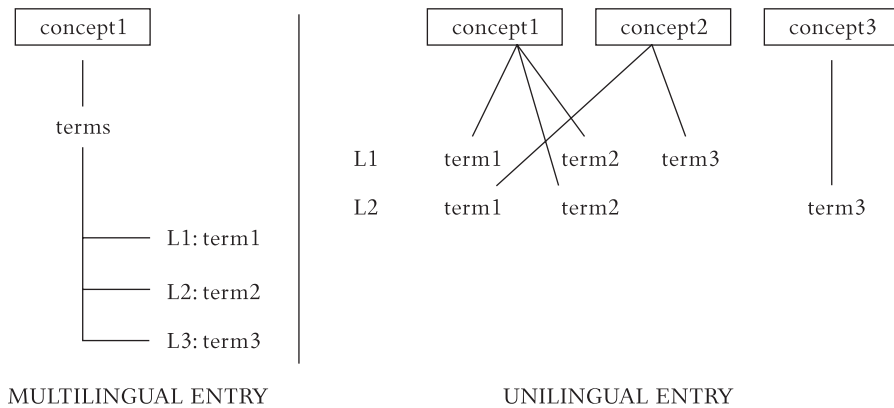

term, the relations between terms (both intra- and interlingual ones) need not be mentioned explicitly, but can be ‘calculated’, leading to full synonymy, complete translation equivalence, restricted translation equivalence, and near translation equivalence.

The advantage of keeping the conceptual and the linguistic (terminological) level apart is, among others, that the description of a term in one language does not influence the description of its so-called translation equivalent in another language. In other words, one can work now with unilingual entries, meaning that the terms of one language can be described independently from that of another one and yet can be linked with each other via the conceptual level.

In figure 5 the difference between unilingual and multilingual entries in a multilingual database is schematically represented.

Figure 5: Multilingual versus Unilingual Entries

Unilingual entries (entries within one language) can be linked with other unilingual entries (entries from one or more languages) without one language biasing the description of the other.

In multilingual entries one entry contains all information for all languages. The problem then is that differences at the conceptual level are blurred if terms from different languages are treated as translation equivalents without being fully equivalent.

The above not only makes clear that one cannot construct a data model without having any notion about the (terms occurring in the) domain one is dealing with, but also that one should not abstract away from the tasks one wants to carry out with the databank (as in the case of DOT: comparing law systems and translating 'governmental' texts).

Data modelling not only comprises the definition of entities, but that of the data/information categories that 'decorate' these entities as well. In the next section I will deal with one of these entities, viz. concepts.

2.3 Concept modelling

In the preceding section I have already pointed at some of the advantages of a conceptual approach. One of the problems encountered here is how to represent concepts (taken as mental building blocks to organise knowledge with). If one accepts that the (conceptual) meaning of a term is, as a rule, represented by its definition, then one could represent the meaning/definition/concept expressed by the term using a semantic network

as a model (see, for instance, Fraas 1998: 433 ss.). In Martin 1998 semantic networks are represented in the form of frames and, among others, used as definition models. In the next part I will further elaborate upon the role of frames and on that of a frame-based approach to terminology.

3. A FRAME-BASED APPROACH TO CONCEPT MODELLING

Frames are taken here in the AI sense of the word, following the Minskyan tradition (see, for instance, Minsky 1975). In this sense they are structures representing background, implicit, stereotyped knowledge which is necessary in order to understand concepts and meaning. AI frames à la Minsky have a slot-filler format. From this point-of-view a frame is a set of general conceptual categories or relations (slots) followed by specifications (fillers). In order to make clear what is meant, I will turn to a concrete example.

Semantic frames are type-bound, meaning that they are bound to certain concept types. Concept types need to have been established in the domain modelling phase (see section 2.1. above). For instance, in the domain of government terminology a type such as *allowance* will occur.

The frame-like representation for *allowance* looks as follows (see also Martin and Heid 2001: 58):

Table 1: Frame for the type *allowance*

<i>allowance</i>	
SLOT	PARAPHRASE OF SLOT
goal	what the <i>allowance</i> is meant for
source	who pays the <i>a.</i>
beneficiary	who receives the <i>a.</i>
reason	why the <i>a.</i> is paid
size	what the amount of the <i>a.</i> is
time	when the <i>a.</i> is paid
periodicity	how many times the <i>a.</i> is paid
way	in which form the <i>a.</i> is given
condition	under which conditions the <i>a.</i> is given

In the world of *social services* then, the concept *pension* will be regarded as a token of the type *allowance*.

The underlying frame for this type will consist of the following slots/elements:

- beneficiary *who gets the allowance?*
- source *who gives the a.?*
- goal *what is the a. given for?*
- reason/ground *on which basis is the a. given?*
- size *what is the size of the a.?*
- periodicity *how many times is the a. given?*
- time *when is the a. given?*
- way *in which form (e.g. money or other values) is the a. given?*
- condition *which are the conditions under which the a. is given?*

A definition derived from this frame could read:

A pension is an amount of money, fixed by law or (insurance) agreement, paid to someone (a pensionable or his widow or orphans) by someone else (a [former] employer, an executive organisation), periodically (e.g. every month) to provide for the cost of living, after one has retired either because of having reached the fixed age of retirement or because of invalidity, if a contribution has been paid for during the term of office.

Of course both the concrete form and contents of the definition itself strongly depend on the user they are meant for. However, if one takes for granted that the conceptual meaning of a term is, as a rule, represented by its definition, then cognitive models such as frames can certainly be of great help in systematising definitions. In the next section I will try to make clear that cognitive modelling in general and a frame-based approach in particular, go beyond that, and have an impact not only on the realm of definitions and concepts, but in that of terminological theory and practice in general as well.

4. DISCUSSION: IMPACT OF COGNITIVE MODELLING ON THEORY AND PRACTICE OF TERMINOLOGY

The basic claim put forward in this paper has been the following:

If terminology has to do with the

- acquisition,
- representation and
- application

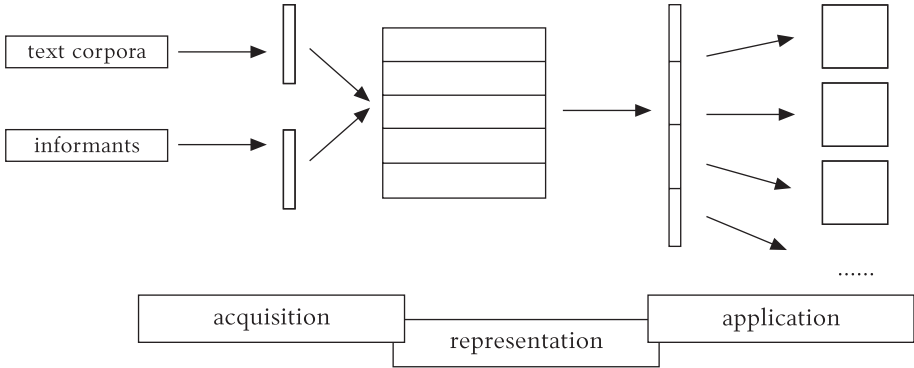
of knowledge in a specific knowledge domain, preferably, but not solely, by experts in this domain, then

in order to come to good/better results in theory (design) and practice (production and use of TD's), more attention should be devoted to *cognitive modelling*, implying

- domain modelling,
- data modelling and
- concept modelling.

In other words, cognitive modelling in general and a frame-based approach in particular is claimed to have a positive impact on the three important aspects of terminology work. Figure 6 underneath schematises these three aspects, viz. acquisition, representation and application.

Figure 6: The three facets of terminology work

Elsewhere (Martin 1998) I have tried to make clear that a cognitive and, more in particular, a frame-based approach shows certain advantages over other approaches with regard to the three aspects mentioned. So, for instance, will a frame-based approach not only lead to a better access to knowledge, but also to a production/prediction of knowledge: on the basis of definitions, combinations can (in abstractor) be predicted. In the case of *pension*, for instance, one can, on the basis of the frame, expect combinations with *get* (beneficiary), *give/pay* (source), *high/low* (size) etc. This also could give rise to socio-linguistic investigations: depending on the context/communicative situations/social roles different fillers/values could be used for the same slots/attributes.

In order to make the impact of cognitive modelling more tangible I will now have a look at the answers which our approach gives to questions/issues such as those raised in the talk given by R. Kocourek at the Workshop on Terminology during the 17th International Congress of Linguists (Prague, July 2003, R. Kocourek ‘Theory of Terminology and Specialized Language: Criteria and Choice’). I have selected a dozen of questions which can be regarded to be ‘hot’ issues in terminology theory and practice and I have provided for short answers to them, tackling the question from a cognitive modelling point-of-view. What follows can then be read as a short question/answering dialogue.

- Question: Should we also study non-terms occurring in specialised texts?

Answer: A terminologist should study what is relevant from a cognitive point-of-view, that what is interesting for the knowledge domain he is describing; in this respect also non-terms should be object of study.

- Q: Should we try to examine terminology in one language, in two languages, in groups of more than two languages, or in all languages?

A: As we have made clear in section 2.2., unilingual entries are to be preferred to multilingual entries. That does not mean that terminology should not be multilingual, it only implies that terminologies should not be linked so that they become biased to one language. In other words, a terminology from one language should not be biased but linkable to that of other languages.

- Q: Should terminology include proper names [...] in texts?

A: Proper names can be important data in knowledge fields. They should not be excluded therefore. Also see the renewed interest in the NLP-field for named entities and NER (named entity recognition).

- Q: If denotative meaning (things) and pragmatic aspects of terminology (users) are to be considered, what methods should be used?

A: It is indeed the case that terminology is governed both by conceptual and by pragmatic considerations. In this respect it is of primary importance that a TD not only takes into account domain/data or concept modelling. It is of equal importance to provide for so-called user profiles which delineate search routes and information

packages adapted to specific user groups. On figure 6 in this section the right hand rectangles standing between the database and the appliances suggest such user profiles.

- Q: Even though we cannot think of constructing a pseudo-symbolic formal language, should we introduce a system of acronyms, [...] signs and symbols or similar devices? How could we construct such a system?
A: Frames are typically a representation language which is half way formalisation. With some effort, the slots or relations for a (sub)world can be fixed and standardised. As to the fillers, if one could restrict them (both formally and semantically), formalisation would come closer by. A first step could be to restrict fillers to terms. If this were the case, a real *termnet* could become established.
- Q: How do we obtain the primary data for description and analysis of terms: from corpora of specialised texts, from conceptual systems of the subject disciplines, or from both?
A: There should be an interaction between the two such as figure 6 in this section suggests. The acquisition side (corpora, informants) influences the representation system and vice versa. In other words, terms in texts (partially) define the design of the representation model (acquisition → representation), whereas the representation model steers the selection of terms and the information about them (representation → acquisition).
- Q: How do we distinguish from non-terms in specialised texts?
A: As a term functions on three levels – the conceptual, the linguistic and the sociolinguistic – it should obey the criteria set for each of them. In other words, terms should express concepts which function/are established within a certain (sub)world and are accepted by the linguistic system and the sociolinguistic community.
- Q: How do we distinguish multiword terms from combinations of terms and complex noun phrases?
A: See the preceding question/answer. Actually, cognitive modelling shows what is conceptually possible/computable/combinable within the (sub)world under description; linguistic and sociolinguistic factors define whether what is possible conceptually, is also used and accepted.

- Q: How do we study terminological collocations and phraseology?

A: In a frame-based approach the slots do not only function in defining the concept, but, as they are relations, they also show which kind of combinations (with other concepts) could occur. See for instance the *pension* case which can (in Dutch) get such fillers as:

- hoog; laag, klein: connected to the slot *size*,
- betalen, uitkeren, toekennen, uitbetalen: connected to the slot *source*,
- ontvangen, genieten, krijgen: connected to the slot *beneficiary*.

In other words, from semantic frames and frame-based definitions abstract collocational patterns can be derived and open up interesting perspectives to study combinations (see Martin 2003 in this respect).

- Q: What methods will be employed for the semantic analysis of terms (definition, synonymy, ambiguity, hyperonymy, hyponymy, antonymy, metonymy and other relations, etc.)?

A: In a frame-based approach it is by far the ‘other relations’ that play a prominent role. The predominantly structuralistic relations (synonyms etc.) are considered neither to be sufficient nor to be expressive enough.

- Q: Will the approach be semasiological or onomasiological?

A: A frame-based approach to definition starts from concept types and is in this sense onomasiological.

- Q: What linguistic research methods do we use: structuralist, generativist, poststructuralist or other methods?

A: See the question with regard to the semantic analysis of terms. I consider in particular the structuralist approach as too restrictive and have it therefore superseded by a cognitive one.

5. CONCLUDING REMARK

In this article I have tried to make clear that cognitive modelling is a *conditio sine qua non* for terminology in this sense that it creates the necessary general framework without which it is not possible neither to work consistently nor to distinguish between what is relevant and not.

BIBLIOGRAPHY

- Fraas C. 1998: Lexikalisch-semantische Eigenschaften von Fachsprachen. – *Fachsprachen – Languages for Special Purposes*; L. Hoffmann, H. Kalverkämpfer & H. E. Wiegand (Eds.), Berlin/New York: de Gruyter, Vol. 1, 228–238.
- Maks I., Martin W. & Groesz I. 2000: The DOT Project: Data and Datastructures for a Bank of Governmental Terminology. – *Proceedings of the Ninth Euralex International Congress – Euralex 2000*; U. Heid, S. Evert, E. Lehmann & C. Rohrer (Eds.), Stuttgart: IMS, 297–303.
- Maks I., Martin W. & Groesz I. 2001: *DOT Final Report (part 1)*. Amsterdam: Vrije Universiteit (Free University).
- Martin W. 1998: Frames as Definition Models for Terms. – *Proceedings of the International Conference on Professional Communication and Knowledge Transfer*; A. Munteanu (Ed.), Vol. 2, Vienna: Termnet, 189–221.
- Martin W. 2003: Definitions and Collocations in Dictionaries: the GWDS Compared to the Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal. – *Lexicographica, Series Maior*, Vol. 113, Tübingen: Niemeyer, 3–23.
- Martin W., Cremers C. & Vliet H. van der 1991: *Over Atlex, Relset, Conceptor e.a.* Amsterdam: Vrije Universiteit (Free University).
- Martin W. & Heid U. 2001: Frame-based Definitions and the Selection of Multiword Term Candidates in DOT. – *TIA 2001: actes des quatrièmes rencontres terminologie et intelligence artificielle*, Vandoeuvre: INIST-CNRS, 55–65.
- Martin W. & Vliet H. van der 2003: Design and Production of Terminological Dictionaries. – *A Practical Guide to Lexicography*; P. van Sterkenburg (Ed.), Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 333–349.
- Minsky M. 1975: A Framework for Representing Knowledge. – *The Psychology of Computer Vision*; P. H. Winston (Ed.), New York: McGraw-Hill, 211–277.

KOGNITYVINIO MODELIAVIMO APSKRITAI IR FREIMŲ KONKREČIAI VAIDMUO TERMINOLOGIJS TEORIOJE IR PRAKTIKOJE

Šiame straipsnyje išskirti, apibrėžti ir pavaizduoti skirtingi kognityvinio modeliavimo lygmenys – srities modeliavimas (makrostruktūrinis lygmuo), duomenų modeliavimas (mediostruktūrinis lygmuo) ir termino ir (arba) sąvokos modeliavimas (mikrostruktūrinis lygmuo). Kalbant apie pastarąjį lygmenį pristatomas freimais besiremiantis sąvokų modeliavimo būdas. Pagrindinis šiame straipsnyje iškeltas principas – kognityvinis modeliavimas apskritai ir freimais besiremiantis požiūris konkrečiai turi teigiamos įtakos tam tikros srities žinių gavimui, pateikimui ir taikymui. Akivaizdžiai parodoma, kad kognityvinis modeliavimas yra terminologijos būtinybė, nes jis suteikia reikalingą struktūrą, be kurios neįmanoma nei nuosekliai dirbti, nei atskirti tai, kas svarbu, ir kas ne.

Gauta 2010-08-09

Willy Martin
Faculteit der Letteren, Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105, NL-1081 HV Amsterdam, Nederland
E-mail w.martin@let.vu.nl

Terminology for the Catalan language: 25 years of TERMCAT

MARTA GRANÉ FRANCH

TERMCAT, Centre de Terminologia

THE CATALAN LANGUAGE AND TERMINOLOGY

In 1985 in a social and linguistic context very different from the situation today (just a few years after democracy had been restored in Spain and the ban on the use of Catalan imposed by the Franco dictatorship had been removed), Catalan society, through its autonomous government, decided to establish, in Barcelona, a body devoted to equipping the Catalan language with terminology resources and working to normalise Catalan in terms of specialist languages.

Now, twenty-five years later, Catalan society is still very active in the sphere of language, and TERMCAT, the terminology centre for the Catalan language, has become consolidated in its role of coordinating terminology activities.

Today Catalan is a language that more than 11 million people understand and more than 9 million speak. A language that is used in seven territories belonging to different States: in four autonomous communities in Spain (Catalonia, the Valencian Community, the Balearic Islands and part of Aragon); in Andorra; in the south of the France; and in Alghero (Italy).

This is a language that, compared to the 23 official languages in the European Union, occupies eighth position in number of speakers, and which is among the 30 most used languages on the Internet. A language that today faces the challenges posed by the modern society, such as globalisation, migratory movements and the impact of the Internet and information technologies on everyday life.

TERMCAT's activities take place within the framework of the process of standardising the Catalan language and in a global context determined by the knowledge society, diversity and multilingualism.

TERMCAT (www.termcat.cat) was created in 1985 as a consortium with its own independent legal status, constituted by three bodies: the Generalitat,

or Government of Catalonia (which is its principal source of funding), the Institute of Catalan Studies (which plays the role of reference in language standardisation) and the Consortium for Linguistic Standardisation (which ensures dissemination throughout Catalonia).

TERMCAT'S ACTIVITIES AND SERVICES

TERMCAT's mission is to ensure the development and integration of Catalan terminology into both specialist sectors and society in general through the constant creation of innovative, quality tools and resources in permanent dialogue with experts and users.

Our approach to Catalan language planning adopted is based on a co-operative model that revolves around social participation and involvement and is aimed at ensuring the sustainable co-existence of Catalan with the other languages used in Catalonia. In pursuing these goals over the last 25 years, TERMCAT has forged its own style, one that includes both idiosyncratic characteristics and elements that could be exported to other linguistic communities.

TERMCAT maintains stable cooperation relations both nationally and internationally with bodies and organisations devoted to terminology and related activities. Moreover, TERMCAT also promotes multilingual terminology work to ensure the international dissemination of Catalan. TERMCAT cooperates closely with universities throughout the Catalan linguistic territory by supplying specialists to take part in terminology projects and to provide advisory services. Parallel to these activities, TERMCAT has also established cooperation agreements with other bodies and organisations that play important roles in disseminating and promoting terminology.

As a public institution that provides services to society, TERMCAT has a responsibility to work to the highest standards of efficiency and efficacy and to ensure that its procedures are transparent as regards both its administrative management and the performance of its technical work. For this reason, within the frame of its Strategic Plan, TERMCAT has adopted ISO Quality Management Standard 9001:2008, aimed at ensuring constant improvement to both the organisation's operations and its accountability.

DEVELOPMENT OF TERMINOLOGICAL PRODUCTS

One of the most important commitments undertaken by TERMCAT is that of providing Catalan society with terminological resources in the fields of science, technology and the humanities. To achieve this goal,

TERMCAT produces terminology dictionaries and other compilations that bring together terminology from different specialist fields.

Since 1985, TERMCAT has helped to develop 515 products that cover a broad range of knowledge fields: from the medical sector, technology and industry to the human and social sciences and sport. All these products are the fruit of coordinated work between terminologists and experts in the different sectors. They are distributed by different channels, according to their nature and to the interests of their target audiences: dictionaries on paper, online dictionaries, pamphlets, promotional posters, etc.

Catalan is the main language used in all TERMCAT publications, and denominations and definitions are given in Catalan. Nonetheless, within the framework of a multi-lingual project, equivalent denominations are generally given in Spanish, French and English (and, occasionally, in other languages).

TERMCAT lasts publications include *Diccionari general de l'esport* (2010) [sports], *Diccionari dels mercats financers* (2009) [financial markets], *Lèxic multilingüe de la indústria* (2009) [industry], *Noms de plantes* (2009) [plants], *Lèxic de les comunitats europees* (2009) [European Communities] and *Diccionari d'infermeria* (2008) [nursery].

In order to ensure optimal management at all stages in its terminology work, TERMCAT is equipped with its own, powerful management tool, GdT, adapted to the methodology employed. Moreover, two terminology management tools, GesTerm and GdTweb, have been developed and made available to the general public.

GdTweb is a tool designed for people who collaborate with TERMCAT from different physical locations (terminologists and experts), enabling them to work online by using a terminology management programme connected to the Centre's terminology databases. GdTweb enables users to work with several TERMCAT terminology data files at the same time, modifying them, making searches according to a wide range of criteria and generating lists and statistical reports.

GesTerm is a terminology management tool created using free, downloadable software and which can be improved collaboratively by modifying the source code. GesTerm assists users in carrying out the main tasks involved in terminology work: creation of files and dictionaries containing terminology; maintenance of information linked to such files and dictionaries; advanced searches; and generation of printable lists.

TERMINOLOGY CONSULTING SERVICES

A number of language reference resources are available to the Catalan linguistic community, helping users to draft texts and resolve the most frequent doubts.

Regarding specialist languages, one of the most frequently consulted resources is Cercaterm, an online consultation service available free of charge from TERMCAT website. By entering Cercaterm (www.termcat.cat), users can freely consult Catalan terminology in any specialist field and from any available language. Cercaterm contains 220,000 files (more than 900,000 denominations) than can be found thanks to a multilingual search engine. Each file may contain denominations in different languages, a definition in Catalan, thematic classification and notes of linguistic and terminological interest on the term considered. If the information obtained is not sufficient to resolve their doubts, users can also send their queries to a terminology specialist at the Consultation Service, first registering as a Cercaterm user and then completing and sending a personal attention form. There are currently more than 25,000 registered users of Cercaterm.

Moreover, TERMCAT provides institutions, universities and research centres, businesses and other bodies, as well as individuals, with methodological, terminological and documentary advisory services for drafting or translating specialist works, technical documentation and other specialist texts, as well as for locating data-processing products in Catalan.

According to the specific characteristics of each project, advisory services may include: terminology review; research, resolution and, if appropriate, standardisation of neologisms; methodological support; coordinating teams of translators; qualitative assessment; and terminology and data-processing management.

In recent years, with a view to adapting our services to meet users' needs, we at TERMCAT have put great efforts into complementing the aforementioned terminology reference resources by providing data download services. In order to develop language technology tools, it is essential to make quality basic language data available, and for this to be appropriately labelled and formatted. Such data can then be reused and adapted for different uses; in search tools, spelling checkers, automatic translation, etc.

With these uses in mind, TERMCAT makes available from its website, to the general public terminology repertoires generated from its data-

bases, freely downloadable in standard XML format. This is a very popular service, and we hope to increase the services provided in this way in the future.

On request, TERMCAT also grants to institutions, universities and research centres, businesses and publishers, professional associations and other bodies cessions of terminological data that enable them to respond to their organisations' needs for knowledge and dissemination of terminology, whether through their corporate websites or as support for the construction of technological management platforms (search engines, websites, integration into editing tools, etc.). TERMCAT also makes such cessions, on request, to language professionals, doctorate students and experts requiring representative terminological corpus in their research work.

TERMINOLOGY STANDARDISATION FOR THE CATALAN LANGUAGE

TERMCAT's mission includes the task of standardising neologisms from the speciality lexicon. The Centre approaches this work in two ways:

- by approving the Catalan forms of new terms that emerge in the fields of science, technology and the humanities, whether because no proposed form already exists or because forms are being circulated that are inappropriate from the linguistic or terminology point of view;
- by establishing linguistic and terminological criteria to facilitate terminology work and the development of specialist languages in Catalan.

The body responsible for this work is the TERMCAT Supervisory Council, a standing committee whose work focuses on aspects related to the linguistic form of neologisms and their adaptation to the general rules of Catalan.

Before being approved by the Supervisory Council, terms are studied in dossiers [6] and discussed by experts. Finally, all terms standardised by the Supervisory Council are included in the Neoloteca, and can also be consulted by using Cercaterm.

Since 1985, more than 6,500 terms have been standardised in Catalan. The standardisation process [3] is applied to terminology that falls into one or other of the following cases:

- they have no fixed denomination because they respond to new conceptual realities (*servei de missatges curts, empresa puntcom, bloc*) [short message service, dotcom company, blog];
- there exist doubts or variations (spelling, morphology, etc.) with regard to the denomination (*burca, delfinari*, plural of *vanitas*) [burkha, dolphinarium];
- there exists more than one denomination for the same concept (*hipòtesi de l'origen africà recent: out of Africa, model de reemplaçament ràpid, teoria de l'Eva mitocondrial, teoria des d'Àfrica* or *teoria a partir d'Àfrica*) [(Recent) “Out of Africa” Theory];
- they are designated by a borrowed or copied form (*airbag: coixí de seguretat; bullying: assetjament escolar; estat de l'art: estat de la qüestió*) [airbag, bullying, state of the art, state of the question];
- they present conceptual confusions (*reciclar, recuperar, valoritzar, reutilitzar*) [recycle, recover, valorise, reuse].

In order to objectively evaluate the possibilities of introducing a Catalan alternative or whether to opt for an adaptation of the spelling or accept the borrowed term directly, TERMCAT makes an in-depth study of each term [6], taking into account linguistic and terminological criteria, as well as usage.

In order to describe and explain the methodological criteria that have guided the work of TERMCAT over the years, the centre has published works on: terminological definition [2], loan translation [5], bibliography [1] and term order [4], amongst others.

TRANSLATION OF STANDARDS INTO CATALAN LANGUAGE

In accordance with the cooperation agreement signed in 2005 with AENOR, the Spanish Association for Standardisation and Certification, TERMCAT is the authorised centre for translating the UNE and ISO-UNE standards into Catalan. The procedure employed in translating these standards follows the guidelines laid down in the ISO:UNE 15.038 standard for translation services. Since 2005, 20 standards have been translated into Catalan.

THE PAST AND THE FUTURE

After 25 years' experience and participation in countless projects and initiatives aimed at enhancing Catalan's prestige as a language for work and for specialist communication, we continue to constantly review

TERMCAT's mission, bringing it up to date and seeking the best ways of reaching all sectors of society.

The TERMCAT's commitment to the Catalan language community is its reason for existing. We need the involvement of all stakeholders in terminology: technicians, linguists, terminologists, translators, journalists, communicators, etc. In order to achieve this, we shall work for greater social participation in projects, greater proximity to terminology users and increased efficiency in achieving the mission TERMCAT was set up to achieve and delivering its results to society.

BIBLIOGRAPHY

- [1] TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *Bibliografia: Criteris de presentació en els treballs terminològics*. Vic: Eumo Editorial; Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia, 2009. 151 p. (En Primer Terme; 6. Criteris i Mètodes).
- [2] TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *La definició terminològica*. Vic: Eumo Editorial; Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia, 2009. 250 p. (En Primer Terme; 7. Criteris i Mètodes).
- [3] TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *La Normalització terminològica en català: criteris i termes 1986-2004*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: TERMCAT, Centre de Terminologia, 2006. 720 p.
- [4] TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *L'ordenació de termes*. Vic; Barcelona: Eumo: TERMCAT, Centre de Terminologia, 2008. 94 p. (En Primer Terme; 4. Criteris i Mètodes).
- [5] TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *Manlleus i calcs lingüístics en terminologia*. Vic; Barcelona: Eumo: TERMCAT, Centre de Terminologia, 2005. 86 p. (En Primer Terme; 1. Criteris i Mètodes).
- [6] TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *Recerca terminològica: el dossier de normalització*. Vic; Barcelona: Eumo: TERMCAT, Centre de Terminologia, 2006. 158 p. (En Primer Terme; 2. Criteris i Mètodes).

KATALONŲ KALBOS TERMINOLOGIJA: 25 TERMCAT METAI

Katalonų terminologijos centro (www.termcat.cat) Barselonoje uždavinys – užtikrinti kataloniškos terminijos plėtrą ir diegimą specialiose srityse bei plačiojoje visuomenėje nuolat kuriant pažangias ir kokybiškas priemones bei išteklius ir bendradarbiaujant su ekspertais ir vartotojais.

Centro veikla ir paslaugos apima katalonų kalbos tvarkybą, joms įtakos turi žinių visuomenė, įvairovės ir daugiakalbiškumo idėjos.

TERMCAT veikla, susijusi su katalonų kalbos planavimu, remiasi bendradarbiavimo modeliu, kuris numato visuomenės dalyvavimą ir darnaus katalonų bei kitų Katalonijoje vartojamų kalbų gyvavimo užtikrinimą. Siekdamas šių tikslų per pastaruosius dvidešimt penkerius metus TERMCAT sukūrė savitą veiklos stilių, turintį išskirtinių bruožų, kuriuos galėtų panaudoti kitos kalbinės bendruomenės.

Gauta 2010-10-20

Marta Grané Franch
TERMCAT
E-mail mgrane@termcat.cat

Statybos liaudies ir mokslo terminijos bendrybės ir skirtybės

ROBERTAS STUNŽINAS

Mykolo Romerio universitetas

Šiame straipsnyje aptariami pagrindiniai statybos liaudies ir mokslo terminijos panašumai ir skirtumai. Šiuo darbu tęsiamas autoriaus statybos liaudies terminijos tyrinėjimo ciklas. Prieš pradėdant lyginti šias dvi terminijas, pasakytina, kad gyvoji kalba ir jos terminija yra svarbus mokslo terminijos šaltinis. Lietuviškosios terminologijos teorijos pradininkas filosofas St. Šalkauskis *Logos* žurnale išspausdintame darbe „Terminologijos teorija ir lietuviškoji filosofijos terminija“ rašė, kad paprastosios žmonių kalbos žodžiai yra pagrindinis mokslo terminijos šaltinis: „neprivalu nei gamintis naujas terminas, nei skolintis svetimais, jei yra galima visai patenkinamai pritaikyti patirtam mokslo reikalui paprastos žmonių kalbos žodis“ (Šalkauskis 1991: 55). Filosofas pabrėžė, kad paprastoji kalba yra ne tik turtingiausias, bet ir suprantamiausias mokslo terminijos šaltinis. Apie tai yra kalbėję ir žymieji lietuvių kalbininkai K. Būga (1961: 784), J. Balčikonis (1978: 164), Pr. Skardžius (1997: 300). Specialiųjų gyvosios kalbos žodžių svarbą kuriant atskirų sričių terminus pabrėžia ir terminologai. St. Keinio teigimu, terminologijos kūrimo pamatą sudaro savos kalbos priemonės ir atskirose srityse galima plačiai remtis tarmių žodynu, ypač liaudies terminais (2005: 232). Gyvosios kalbos žodžių svarbą kuriant mokslo terminus akcentuoja ir statybos mokslo specialistai. *Statybos terminų žodyno* autoriai – A. Kudzys, A. Rosinas ir B. Kudzienė – žodyno pratarmėje rašo, kad statybos terminijoje svarbūs yra taisyklingi nuo seno vartojami gyvosios kalbos terminai (STŽ 2002: 6). Tačiau nepaisant to, liaudies ir mokslo terminija yra skirtingos sritys – „tai lemia mokslo, apskritai civilizacijos ir etnikos, liaudies gyvenimo skirtybės ir prieštaros“ (Klimavičius 2005: 133).

Kalbant apie liaudies ir mokslo terminų bendrybes, pasakytina, kad ir liaudies terminai, ir mokslo terminai priklauso specialiosios leksikos sluoksniui. Mokslo terminai yra žodžiai arba pastovūs atributiniai žodžių jun-

giniai, turintys labai apibrėžtą reikšmę tam tikros srities kalboje ir pavadinantys sąvokas kaip tam tikros sistemos narius (Keinys 2005: 229). Liaudies terminai yra nomenklatūriškai koncentruotos informacijos atspindžiai. Kaip ir mokslo terminai, liaudies terminai žymi specialiąsias sąvokas (Никитина 2009: 80). Tačiau ir mokslo, ir liaudies terminai nėra vien tik žodžių rūšis – jie netelpa vien į žodžio ribas ir gali būti ir vienažodžiai, ir sudėtiniai (žr. Gaivenis 2000: 14, Jakaitienė 2010: 182).

LIAUDIES TERMINIJA – MOKSLO TERMINIJOS PAGRINDAS

Kaip jau minėta, liaudies ir mokslo terminija yra skirtingos ir atskirai funkcionuojančios sritys. J. Klimavičius teigia, kad liaudies terminija yra mokslo terminijos šaltinis – iš jos mokslo terminija ima terminus mokslo sąvokų sistemos įvardijimo reikmėms. Tačiau kalbininkas atkreipia dėmesį, kad skolinimasis yra nevienodas: „Beje, ne visoms mokslinės terminijos šakoms tie šaltiniai vienodai gilūs, kartais jų visai nėra“ (Klimavičius 2005: 133). Tai galima matyti imant ankstyvąją statybos mokslo terminiją. XIX a. viduryje ir pabaigoje periodikoje pradėjusios rasti statybos mokslo terminijos pagrindinis šaltinis buvo liaudies terminai. Pavyzdžiui, L. Ivinskio kalendorių (1846–1863) ūkio patarimų straipsniuose, *Aušros* straipsniuose *Medega statant trobas* (1883–1886), *Lietuvos draugijos* leistame (1890–1905) žemdirbiams skirtame mėnraštyje *Ukinikas (Ūkininkas)* galima aptikti iš gyvosios kalbos paimtų statybos sąvokų, pvz.: *durelės* Uk 1891 IV 175, *durės* Uk 1890 II 22, *gelžis* M 1884 I–II 56, *gomurys* Uk 1891 IV 174, *grįczia* Uk 1891 IV 173, *grindys* Uk 1891 IV 171, *juszka* Uk 1891 IV 175, *kakalis* Uk 1891 IV 173, *kalkiai* M 1884 I–II 56, *kaminas* Uk 1891 IV 173, *kliausmas* Uk 1891 IV 174, *langas* Uk 1890 II 22, *lenta* Uk 1891 IV 171, *lubos* Uk 1891 IV 172, *molis* K 1849 31, *namas* K 1849 30, *palubė* Uk 1891 IV 175, *pamatas* Uk 1890 II 22, *peczius* Uk 1891 IV 173, *plyta* Uk 1891 IV 171, *samanos* Uk 1891 III 134, *siena* K 1849 31, *sienojas* Uk 1891 III 132, *sklepas* Uk 1891 IV 172, *smiltis* Uk 1891 III 134, *stiklas* M 1884 I–II 56, *stogo czerpės* M 1884 I–II 56, *teptuvas* K 1849 31, *tinkas* Uk 1891 III 134, *trioba* Uk 1891 III 134, *vainikas* Uk 1891 III 132, *ziame* K 1862 45.

Tačiau ne visi liaudies terminai į mokslo terminiją yra patekę tiesioginėmis reikšmėmis. St. Šalkauskis yra atkreipęs dėmesį į tai, kad terminijos reikalui imami paprastosios kalbos žodžiai perdirbami ir jų reikšmės tikslinamos, praplečiamos, susiaurinamos arba kilnojamos pagal analogiją

(Šalkauskis 1991: 24–31). Apie tai yra rašę ir terminologai (Keinys 2005: 231; Klimavičius 2005: 135; Gaivenis 2000: 52–53). Vaizdingu J. Klimavičiaus teigimu, „liaudies terminijos panaudojimas – ne perpylimas iš vieno indo į kitą, o kraujo perpylimas pagal tinkamą grupę, ne perkėlimas iš vienos vietos į kitą, o persodinimas ar įskiepijimas“ (2005: 135). Visuotinai pripažįstama, kad mokslo terminai nuo paprastųjų žodžių (kartu ir nuo liaudies terminų) skiriasi reikšmės specializacija ir aiškia semantine riba (LE XXXI 1964: 81; Гринев 1993: 29).

Apžvelgus XX a. pradžios (1910–1937 m.) statybos mokslo leidinių terminiją, matyti, kad dažnai statybos sąvokos remiasi liaudies terminais. Liaudies terminais ankstyvojoje statybos mokslo terminijoje įvardijamos pagrindinės statybos sąvokos ir nemaža dalis mokslo terminų reikšme beveik atitinka liaudies terminus, pvz.: *akmuo* Jod 2, *aliejus* Kind 32, *anglis* Iv 48, *ažuolas* Kind 7, *balana* Jan 16, *eglė* Jan 18, *sija* Kind 14, *kambarys* Jan 14, *kūtė* Van 10, *lenta* Braž 2, *lubos* Jan 15, *molis* Reis 1, *namas* Zub 9, *pečius* Braž 1, *pušis* Jan 18, *raštas* Reis 24, *siena* Reis 1, *smėlys* Jan 9, *šulas* Braž 10, *žabai* Van 28, *žoyras* Reis 13. Tačiau daugeliu atvejų liaudies terminų reikšmės specializuojamos, susiaurinamos arba išplečiamos, todėl mokslo terminai gali įgyti naujų reikšmių, pvz.: *druskos* Jod 1, *grindys* Kind 13, *krosnys* Šim 4, *lubos* (lubos ir perdangos) Šim 4. Čia terminologizuotomis daugiskaitos formomis žymimos daiktų klasės (plačiau žr. Stunžinas 2007: 125–134).

LIAUDIES IR MOKSLO TERMINIJOS REIKALAVIMAI

Kalbininkai yra atkreipę dėmesį, kad ne visi liaudies terminai gali tikti mokslo terminijai. A. Salys yra rašęs, kad „liaudiniai terminai prigyja bendriniais tik tada, jeigu jie nespriešina logikai ir šiaip pagaulūs vartoti“ (Salys 1985: 102–103). K. Gaivenis teigė, kad yra nemažai trukdžių terminologizuoti liaudies kalbos žodžius – nemaža specialiosios leksikos dalis yra siaurame plote vartojami ir mažai kam žinomi žodžiai, nemažai liaudies terminų yra neaiškios motyvacijos ir stilistiškai konotuoti žodžiai (Gaivenis 2002: 52). Todėl galima teigti, kad liaudies terminai gali turėti mokslo terminams nebūdingų savybių. Tačiau mokslo terminams keliami griežti reikalavimai. Pagrindiniai mokslo terminų požymiai yra tikslumas (Keinys 1980: 31, Гринев 1993: 29, Skujiņa 1993: 51, Gaivenis 2002: 38), vienareikšmiškumas (Гринев 1993: 32, Skujiņa 1993: 51), reikšmės apibrėžtumas (Keinys 1980: 28, Гринев 1993: 30), taisyklingumas (Keinys

1980: 52, Gaivenis 2002: 36), emocinis neutralumas (Keinys 1980: 35, Гринев 1993: 32, Gaivenis 2002: 44), patogumas (Keinys 1980: 42), sistemiškumas (Keinys 1980: 37, Skujiņa 1993: 51, Gaivenis 2002: 40), darybės patogumas (Keinys 1980: 45, Gaivenis 2002: 47), nominatyvumas (Гринев 1993: 33), kontekstinis savarankiškumas (Гринев 1993: 32, Skujiņa 1993: 51), mononimiškumas, neambivalentiškumas (Skujiņa 1993: 51) ir kt. Tikslumas daugeliu atvejų akcentuojamas kaip esminis skiriamasis mokslo terminų bruožas (Keinys 1980: 31; Гринев 1993: 29; Skujiņa 1993: 50). Toliau straipsnyje aptariami kai kurie šių požymių.

TAISYKLINGUMAS

Mokslo terminai turi atitikti bendrinės kalbos reikalavimus, jie yra tiesiogiai susiję su bendrinės kalbos bendrąja leksikos sistema ir jokiū būdu negali būti nuo pastarosios izoliuojami (Keinys 1980: 53). Liaudies terminijoje yra nemažai svetimos kilmės žodžių, kurie bendrinės kalbos atžvilgiu vertinami kaip svetimybės, pvz.: ^xkatukas (brus. *котух*, l. *kotuch*) „vištidė“ LKŽe, ^xpaviētis (brus. *павеу*) „pašiūrė“ LKŽe, ^xsienis (l. *sień*) „prieangis“ LKŽe, ^xšopas (l. *szopa* < vok. *Schuppen*) „daržinė“ LKŽe ir kt. Taip pat pridurtina, kad šnekamoji ir rašytinė forma – vienas svarbiausių liaudies ir mokslo terminų skiriamųjų bruožų (Никитина 2009: 82). S. Nikitina teigia, kad mokslo terminija yra konceptualiųjų žinių apie tiriamą dalyką perteikimo priemonė ir ji visų pirma funkcionuoja rašytine forma. Mokslo terminijoje viskas turi būti eksplikuota, o rašytinis tekstas yra pagrindinė tokių žinių realizacijos forma. Liaudies terminijai būdinga šnekamoji komunikacijos forma ir dalis žinių perduodamos neverbalinėmis komunikacijos priemonėmis (Никитина 2009: 82). Su šnekamuoju liaudies terminų funkcionavimu, matyt, reikėtų sieti ir terminų formos nevienodumą. Statybos liaudies terminijai būdingas išraiškos nepastovumas – čia daug garsinio ir gramatinio variavimo atvejų, pvz.: *daržinė* (3^b) LKA I 53, LKŽe – *daržinė* (1) LKA I 53, *klētis* (1) LKA I 47, LKŽe – *klētis* (3) LKA I 47, LKŽe, *mālkinė* (1) LKŽe – *malkinė* (3^a) LKŽe; *peludnica* LKA I 54 – *peludnyca* LKA I 54, *pūnė* LKA I 49, LKŽe – *punė* LKA I 49, *sušnia* LKA I 65 – *sūšnia* LKA I 65; *abarės* LKA I 50, LKŽe – *abarai* LKA I 50, *anklētis* LKA I 49, LKŽe – *anklētė* LKA I 49, *arklinykas* LKA I 50 – *arklinykė* LKA I 50, *aruodas* LKA I 47, LKŽe – *aruoda* LKA I 47.

EMOCINIS NEUTRALUMAS

Mokslo terminams būdingas emocinis neutralumas, idealus terminas turėtų būti logiško proto bejausmis kūrinys (Keinys 1980: 35). Tačiau liaudies terminai, kitaip nei mokslo terminai, gali turėti emocinį atspalvį. Į tai yra atkreipęs dėmesį K. Gaivenis, rašydamas, kad nemaža liaudies terminų dalis yra stilistiškai nuspalvinti žodžiai (Gaivenis 2002: 52). Pavyzdžiui, kai kurie liaudies terminai turi vertinamųjų požymių. Nedidelis ir prastas gyvenamasis namas liaudies terminijoje vadinamas stilistiškai konotuotais terminais arba turi vertinamąją semą, pvz.: *lūšna* KazRŽ I 468, *numpalaikiai* DūnŽ 224, *laužas* LKŽe, *laužynas* LazŽ 141, *trobukas* LKŽe, *Zanavž3* 481, *trobapalaikė* DūnŽ 406, *trobėsikė* Zanavž3 481.

VIENAREIKŠMIŠKUMAS IR DAUGIAREIKŠMIŠKUMAS

Tobulai sutvarkytoje mokslo terminijoje kiekvienai sąvokai turėtų būti atskiras terminas ir kiekvienas terminas turi žymėti tik vieną sąvoką (Keinys 1980: 30). A. Kaulakienė yra rašiusi, kad ideali nominacija įmanoma tik tada, kai terminija yra nusistovėjusi ir yra aiški terminų kategorijų, atitinkančių sąvokų kategorijas, sąsaja ir motyvacija. Ideali nominacija yra tada, kai terminas pavadina vieną sąvoką, o sąvoka atitinka vieną terminą (Kaulakienė 2009: 82). Tačiau ne iki galo sutvarkytose terminijos srityse neretai vienu terminu įvardijamos kelios sąvokos arba viena sąvoka žymima keliais terminais. Terminų daugiareikšmiškumas ir sinonimija laikomi terminijos ydomis (Даниленко 1977: 65). Šie terminologijos reiškiniai sunkina informacijos perteikimą ir sukelia visos terminų sistemos painiavą – tai yra viena sąvokų sistemos ir terminų neizomorfiškumo priežasčių. Nepaisant to, liaudies terminijoje daugiareikšmiškumas yra gana dažnas reiškinys. Pavyzdžiui, neretai tas pats terminas žymi skirtingus pastatus, pastatą ir patalpą, pvz.: *butas* „bet koks pastatas, trobesys“ LKŽe – „gyvenamasis namas, troba, pirkia“ LKA I 34, LKŽe, *daržinė* „šieno laikomas trobesys“ KaltŽ 40, LKA I 56 – „trobesys, kuriame javai tik sukraunami“ LKA I 53, LKŽe, *klojimas* „šieno laikomas trobesys“ LKA I 57 – „trobesys, kuriame javai sukraunami ir džiovinami“ LKA I 53; *namas* „gyvenamasis namas“ LKA I 34, LKŽe – „atskirai pastatytas nedidelis trobesys su virykle vasarai“ LKŽe – „tvartas, esantis po vienu stogu su gyvenamuoju namu“ LKA I 49, LKŽe; *buta* „trobesys, namas“ LKŽe – „kambarys“ LKŽe, *gryčia* „gyvenamasis namas“ KupŽ 733, LKA I 34, LKŽe – „vienas gyvenamojo namo galas“ LKA I 34, LKŽe, *jauja* „atskira troba, kurioje linus džiovina

ir mina“ LKŽe, Zanavž1 563 – „javų džiovinimo patalpa“ LKA I 64, LKŽe. Daugiareikšmiškumas liaudies terminijoje yra įvairialypis, čia terminai neretai siejasi įvairiais asociaciniais ryšiais, gali būti susiję metoniminiu visumos ir dalies, įrankio ir veiksmo padarinio, medžiagos ir gaminio ar kito-kiu santykiu (plačiau žr. Stunžinas 2009: 68–92).

MONONIMIJA IR SINONIMIJA

Kaip jau minėta, mononimiškumas (sąvokos vadinimas vienu terminu) yra vienas iš mokslo terminijos reikalavimų. Tų pačių sąvokų įvardijimas keliais terminais yra viena seniausių ir svarbiausių terminologijos problemų. Pačios bendriausios sinonimijos priežastys yra terminologijos nevienodumas, įsigalėjusios vartosenos nepaisymas, nevienodas kalbos išgalių naudojimas (Keinys 1980: 98–99), noras racionaliau pavadinti sąvoką, kalbinės interferencijos padariniai (Kaulakienė 2009: 178), terminų formų varijavimas, skirtingų aspektų pabrėžimas, dviejų skirtingų terminų skolinimasis arba termino skolinimasis ir savos kalbos dubleto atsiradimas, oficialaus ir šnekamojo termino arba šiuolaikinio ir pasenusio termino vartojimas, ilgojo ir trumpojo termino varianto vartojimas (Гринев 1993: 29). Terminologijoje sinonimų sąmoningai vengiama ir vieningai sutariama, kad kiekviena sąvoka turi būti žymima tik vienu terminu (Keinys 1980: 98). Terminologijoje sinonimija gali būti leidžiama keliais atvejais. Visų pirma sinonimai pateisinami, kai norima skirtinguose terminų sistemose išskelti ne tuos pačius vienos sąvokos požymius. Taip pat sinonimų gali atsirasti vartojant trumpesnius variantus. Pateisinama ir tarptautinių ir savos kilmės terminų sinonimija (Keinys 1980: 103). Liaudies terminijoje, kaip ir paprastojoje kalboje, sinonimija yra įprastas reiškinys, rodantis semantinę kalbos lankstumą ir išraiškos priemonių įvairovę. Pavyzdžiui, gyvenamasis namas gyvojoje kalboje vadinamas beveik trimis dešimtėmis nevienodos kilmės terminų, pvz.: *apseigos* LKŽe, *butas* LKŽe, *duba* LKŽe, *gyvenimas* LKŽe, *gūžta* LKŽe, *namas* LKŽe, *pastatas* LKŽe, *pašalys* LKŽe, *pirkia* LKŽe, *pirktaitė* LKŽe, *pirktukė* LKŽe, *priešinė* LKŽe, *triobesys* LKŽe, *troba* LKŽe, *trobinė* LKŽe, **budavonė* (l. *budowanie*) LKŽe, **budinkas* (l. *budynek*, brus. *будынак*) LKŽe, **gaspada* (l. *gospoda*) LKŽe, *grinyčia* (brus. *грыдніца*) LKŽe, *gryčia* (brus. *грыдніца*) LKŽe, **bakūžė* (vok. dial. *backhus*) LKŽe, **istuba* (vok. Stube, la. *istaba*, *istuba*) LKŽe, **kūta* (vok. *Kote*) LKŽe, *rūmas* (germ.) LKŽe, **stuba* (vok. dial. *stuba*) LKŽe, **škūnė* (vok. dial. *schūne*) LKŽe, **ūta* (vok. *Hütte*) LKŽe, **šeimynstubė* (hibr.) LKA I 34.

Be to, daug sinonimiškų liaudies terminų tarpusavyje yra susiję ir bendru daugiareikšmiškumo ryšiu. Pavyzdžiui, šieno laikomą trobesį žymintys sinoniminiai terminai *šieninė* LKŽe, *daržinė* LKŽe, *klaimas* LKŽe, *klojimas* LKŽe, *kluonas* LKŽe, *skūnia* LKŽe turi ir javų laikomo trobesio reikšmę, o gyvenamojo namo priemenę žymintys terminai *butukas* LKŽe, *kalidorius* LKŽe, *nameliokas* LKŽe, *namelis* LKŽe turi ir pirties pirmosios patalpos reikšmę (plačiau žr. Stunžinas 2009: 70–72). Tai galima paaiškinti tuo, kad liaudies terminams, kaip ir paprastosios kalbos žodžiams, būdingas reikšmių nepastovumas (Трубачев 1966: 62; Клепикова 1974: 30; Klimavičius 2005: 134). Paprastojoje kalboje žodžių reikšmė yra neapibrėžta ir priklausoma nuo konteksto, sinonimų atsiranda vengiant dviprasmybių, kurios kyla iš žodžių vartosenos perkeltine reikšme ir reikšmių plėtėjimo ar siaurėjimo (Riggs 1993: 195). Liaudies terminų sinonimiškumą lemia paprastosios kalbos sinonimų šaltiniai. Skiriami trys pagrindiniai paprastosios kalbos sinonimų šaltiniai – žodžių darybos išgalės, naujų reikšmių atsiradimo galimybės, tarmės ir kitos kalbos (žr. Jakaitienė 2010: 124).

ASOCIATYVUMAS IR LOGIŠKUMAS

Su terminų tikslumo reikalavimu glaudžiai yra susijęs asociatyvumas ir logiškumas. Mąstymo turinio elementai liaudies ir mokslo terminais reiškiami skirtingai. A. Salys yra atkreipęs dėmesį, kad gyvojoje kalboje specialios reikšmės žodžiai, ypač naujadarai, susidaro kitokiu principu nei mokslo terminijoje: „gyvojoje liaudies kalboje termininiai naujadarai greičiau susidaro pirmu daikto pamatymu ir įspūdžiu, kartais ir ne visai logiška analogija“ (Salys 1985: 102). S. Nikitina teigia, kad mokslo terminais reiškiamų sąvokų pagrindus teorijomis ir koncepcijomis formuluoja specialistai, o liaudies terminais reiškiamas pasaulio vaizdas yra grindžiamas kitokiais, ne mažiau sudėtingais, ilgamete patirtimi ir žiniomis įtvirtintais, principais (Никитина 2009: 81). Teigiama, kad mokslo terminai žymi specialiąsias sąvokas, o liaudies terminai – vaizdinius¹ (žr. Гринев 1993: 48). S. Griniovas rašė, kad buitinių vaizdinių sistema nemažai skiriasi nuo mokslo sąvokų sistemos. Paprastosios kalbos priemonėmis reiškiamą buitinių vaizdinių sistemą kuriama asociatyviais ryšiais; terminais reiškiamą mokslo sąvokų sis-

¹ Vaizdinys – jautimiškai ryškus objekto vaizdas, išliekantis ir atkuriamas sąmonėje ir tada, kai pats tas objektas neveikia jutimo organų. Sąvoka yra apibendrintas pasaulio dalykų atspindys žmonių sąmonėje, ypatinga mąstymo forma, atspindinti pažintinės veiklos rezultatus (Jakaitienė 2010: 46). Sąvoka terminologijoje yra „apibendrintas mentalinis tam tikros dalykinės srities atitiktumu (konceptas)“. Terminologijoje sąvoka yra ne tik mąstymo vienetas, bet ir žinių vienetas (Jakaitienė 2010: 183).

tema kuriama loginių, visų pirma hierarchinių, ryšių pagrindu (Гринев 1993: 172). Sąvokų ryšiai atsiskleidžia terminų apibrėžtyse – tai taip pat yra vienas pagrindinių liaudies ir mokslo terminų skiriamųjų bruožų.

Liaudies terminija yra tautos pasaulio vaizdo atspindys, todėl čia pasitaiko lakūnų. Lakūnos – leksiniai vienetai, kurie atspindi specifinius tam tikros kultūros elementus ir neturi tiesioginių leksinių semantinių atitikmenų kitoje kalboje (Kvašytė 2009: 63). Lakūnų atsiradimo priežastis – pasaulio kategorizacijos ypatumai kalboje (Gudavičius 2007: 93). Šią liaudies terminijos ypatybę yra pabrėžusi S. Nikitina (Никитина 2009: 82). Mokslo sąvokų sistemos atspindi tik mokslo struktūrą ir neatskleidžia kalbos požiūrio. Mokslo sąvokos nepriklauso nuo konkrečios kalbos – net jei ir turi savitą socialinį ar kultūrinį atspalvį (Antia 2000: 105).

SISTEMIŠKUMAS

Svarbus liaudies ir mokslo terminų skirtumas yra tas, kad liaudies terminai specialiuosius vaizdinius įvardija be sąsajos su sąvokų sistema (Гринев 1993: 48). Mokslo terminai kuriami kaip mokslo srities sąvokų atspindžiai – tai prieškario laikais yra pabrėžęs filosofas St. Šalkauskis: „terminas yra žodis, reiškias sąvoką, turinčią specialios reikšmės kuriam nors mokslo dalykui“ (Šalkauskis 1991: 15). Terminologijoje mokslo terminai suprantami tik kaip sistemos nariai: „žodžiai arba pastovūs atributiniai žodžių junginiai, turintys labai apibrėžtą reikšmę tam tikros žmonių veiklos srities kalboje ir kurių paskirtis yra pavadinti bet kurios srities sąvokas kaip tam tikros sistemos narius“ (Keinys 1983: 229; Gaivenis 2002: 14). Terminologai pabrėžia, kad sąvokų sisteminimas – svarbi terminologijos mokslo ir darbo dalis (Picht 2009: 14). Viena pagrindinių terminologijos užduočių – terminijos sistemos sudarymas ir analizė. Tyrėjų teigimu, terminijos sistemos sudarymas ir analizė turėtų padėti pasiekti sąvokų sistemos ir jos formaliosios išraiškos izomorfizmą – abipusę atitiktį (Татаринов 2006: 81).

SEMANTINIAI LAUKAI

Su mokslo terminų sistemiškumu yra susijusi terminų lauko sąvoka. Terminų laukas apibrėžiamas kaip sisteminiu pagrindu unifikuota sudėtinga klasifikacinė struktūra, jungianti vienos profesinės srities terminus. Terminologijoje taip pat svarbu yra tirti terminų laukus: medžiagos struktūrinimą, terminų laukų elementų ryšius, elementų tarpusavio apibrėžtumą, lauko struktūros visuotinimą, istorinį sąveikavimą ir raidą (Татаринов

2006: 275–276). Liaudies terminų sudaromas semantinis laukas nepasižymi griežtumu ir vienodumu. Paprastosios kalbos semantiniai laukai yra atspindys realaus ar įsivaizduojamo pasaulio, kuriame daiktai, reiškiniai, savybės taip pat yra susijusios įvairiausiais ryšiais ir sudaro tam tikras sąlygiškai vienas nuo kitų atskirtas erdves ar teritorijas (Gudavičius 2007: 117). Liaudies terminų, kaip ir paprastosios kalbos žodžių, semantiniai laukai nuo mokslo sąvokų semantinių laukų skiriasi tuo, kad jų turinys ne toks vienalytis, sudėtingesnis ir platesnis (žr. Antia 2000: 105).

LIAUDIES IR MOKSLO TERMINŲ NOMINACIJA

Liaudies terminija nuo mokslinės skiriasi atsiradimo ir funkcionavimo stichiškumu (Никитина 2009: 80–81). G. Klepikova teigia, kad mokslo terminijoje sąmoningai siekiama tikrovės daikto ir sememos atitikties, čia nominacija yra baigtinė. Liaudies terminijoje, skirtingai nei mokslinėje, tikrovės daikto ir sememos santykis nustatomas stichiškai ir nominacija yra pasirinktinė – jos detalizavimas priklauso nuo tikrovės daiktų svarbos (Клепикова 1974: 33). Todėl galima manyti, kad liaudies terminijai būdingi pirminio specialiosios leksikos kūrimosi etapo požymiai. Tokiu atveju nominaciją lemia subjektyvūs veiksniai – kalbos ženklo semantikoje atsispindi nemokslinis daiktų, savybių, veiksmų ir procesų suvokimas (Володина 1997: 43). Nemokslinis daiktų bei reiškinių suvokimas lemia sąvokų ir vaizdinių įvardijimą pagal tam tikras asociacijas. S. Nikitina teigia, kad metaforos liaudies terminijoje yra viena svarbiausių įvardijimo priemonių (Никитина 2009: 82). Statybos liaudies terminijoje metaforinis sąvokų įvardijimas yra dažnas reiškinys, pvz.: *kamurka* „prasta trobelė“ LKŽe, *kaniūkšlė* „prasta troba“ LKŽe, *pašiūrė* „menka trobelė“ LKŽe, *pirtis* „prastas gyvenamasis namas“ LKŽe; *nameliokas* „prieangis“ LKA I 39, *namelis* „priemenė“ LKA I 39, LKŽe, *pirtikė* „prieangis“ LKŽe. Taip pat galima pridurti, kad labai svarbi liaudies terminų įvardijimo priemonė yra metonimija. Statybos liaudies terminijoje pagal veiksmus pavadinami konkretūs daiktai (įtaisiniai, pastatų dalys), pvz.: *užsukimas* „sukamasis skląstis“ LKA I 41, *nusirengimas* „pirties prieangis“ LKA I 58, arba pagal statybinę medžiagą įvardijamos konstrukcijos – grindiniai, pvz.: *žemė* „klojimo grindymas“ LKA I 54, *molis* „gyvenamojo namo grindinys“ LKA I 37. Pasak terminologų, metonimija yra svarbus naujų žodžių ir mokslo terminų reikšmių susidarymo būdas. Pastebėta, kad metoniminis reikšmių perkėlimas mokslo terminijoje, nors ir turi šiokių tokių skirtumų, yra

grindžiamas tokiais pačiais principais, kaip ir paprastojoje kalboje (Прохорова 1996: 69).

Tiesa, terminologai atkreipia dėmesį, kad mokslo terminus veikia paprastosios kalbos leksiniai ir semantiniai procesai. Taip pat sakoma, kad mokslo terminai priklauso nuo vartosenos situacijos ir konteksto. Tokiu atveju mokslo terminai gali sinoniminiais ryšiais sietis su kitais terminais, pasižymėti daugiareikšmiškumu, vaizdingumu ir ekspresyvumu (Татаринов 2006: 134). Terminų vaizdingumas, metaforiškumas ir emociingumas gali atsirasti dėl funkcionavimo sferos išsiplėtimo, vartojimo už specialiosios mokslo srities ribų (Татаринов 2006: 134). Pavyzdžiui, statybos mokslo terminijoje pasitaiko iš profesionalizmų atsiradusių terminų, kuriems būdingas metaforinis perkėlimas pagal įvairias asociacijas, pvz.: (*girdėjimo*) *slenkstis* STŽ 547, *greičių dėžė* ALSTŽ 160, *oro tinklas* ALSTŽ 8, *šilumos tiltelis* ALSTŽ 44, (*apvijos*) *žingsnis* STŽ 728, (*laikančiųjų sienų*) *žingsnis* STŽ 728 (plačiau žr. Stunžinas 2006: 66). Taip pat mokslo terminijoje pasitaiko ir daugiareikšmių terminų. Tuo mokslo terminai panašūs į liaudies terminus. Tačiau kalbininkai atkreipia dėmesį, kad daugiareikšmiškumo reiškiniai mokslo terminijoje skiriasi nuo analogiškų paprastosios kalbos reiškinų. Skirtumas yra tas, kad visi šie procesai neveikia leksinių ir semantinių mokslo terminijos požymių ir nesuardo terminų semantinio apibrėžtumo (Даниленко 1977: 65).

IŠVADOS

1. Liaudies ir mokslo terminai yra nominatyvinę funkciją atliekantys nomenklatūriški specialiąsias sąvokas žymintys žodžiai ir žodžių junginiai. Liaudies terminija yra svarbus mokslo terminijos šaltinis – ankstyvosios statybos mokslo terminijos pavyzdžiai rodo, kad liaudies terminai imti tiesioginėmis ir netiesioginėmis reikšmėmis.

2. Ne visi liaudies terminai tinka mokslo sąvokoms įvardyti – jie skiriasi ir keliamais reikalavimais. Iš mokslo terminų reikalaujama tikslumo, vienareikšmiškumo, taisyklingumo, sistemiškumo, stilistinio neutralumo, logiškumo. Liaudies terminai parodo kalbos išraiškos priemonių įvairovę, jiems būdingas sinonimiškumas, daugiareikšmiškumas ir vaizdingumas.

3. Mokslo terminai kuriami kaip mokslo sąvokų sistemos nariai. Juos kuria ir apibrėžia specialistai. Mokslo terminų sudaromas semantinis laukas yra vienos srities terminus jungianti sisteminiu pagrindu unifikuota klasifikacinė struktūra. Liaudies terminai atskleidžia tautos pasaulio vaizdą ir specialiuosius vaizdinius įvardija be sąsajos su sąvokų sistema. Jų

sudaromas semantinis laukas yra sudėtingesnis ir platesnis nei mokslo sąvokų semantinis laukas.

4. Mokslo terminijoje siekiama sąvokų ir terminų atitikties, liaudies terminijoje nominacija yra pasirinktinė. Dėl įvairių paprastosios kalbos veiksmų ir vartosenos mokslo terminai gali supanašėti su liaudies terminais ir pasižymėti sinonimiškumu, daugiareikšmiškumu ir vaizdingumu.

ŠALTINIAI

- ALSTŽ – *Anglų–lietuvių kalbų statybos terminų žodynas*, Vilnius, 1993.
- Braž – Bražinskas J. *Kaip ir iš ko galima statyti pigius ir tvėringus ūkio trobesius*, Vilnius, 1910.
- DūnŽ – Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas. V. Vitkauskas, Vilnius, 1976.
- Iv – Ivanauskas J. *Plytų gamyba kaimo plytinėse*, Kaunas, 1932.
- Jan – Januševičius P. *Namai, jųjų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medga, statymas*, Kaunas, 1917.
- Jod – Jodelė P. *Statybos medžiagoms priimti normos ir joms bandyti sąlygos*, Kaunas, 1929.
- K – *Kalendorius arba Metu skajtilus ukiszkas ant metu nuog užgimima Wieszpaties Metu paprastunju turenčium 365 dienas. Parašzitas par Ł. Iwiński, Wilniuje, 1849–1862.*
- KaltŽ – Kaltanėnų šnektos žodynas. A. Vilutytė, Vilnius, 2008.
- KazRŽ – Kazlų Rūdos šnektos žodynas. A. Pupkis, Vilnius, 2008–2009.
- Kind – Kinduryš V. *Ūkiškų triobų statybos vadovas*, Kaunas, 1935.
- KupŽ – Kupiškėnų žodynas. K. Voslytė, Vilnius, 2007.
- LazŽ – Lazūnų tarmės žodynas. J. Petrauskas, A. Vidugiris, Vilnius, 1985.
- LKA I – Lietuvių kalbos atlasas. T. 1: Leksika. Red. K. Morkūnas, Vilnius, 1977.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (elektroninis leidimas, www.lkz.lt), Vilnius.
- M – Medega statant trobas. – *Auszra*, 1884, Nr. 1–3, 56–59.
- Reis – Reisonas J. *Molio statyba*, Kaunas, 1928.
- STŽ – *Statybos terminų žodynas*. Ats. red. A. Kudzys, Vilnius, 2002.
- Šim – Šimoliūnas J. *Statyba. I tomas. Statybos medžiagos*, Kaunas, 1937.
- Uk – *Ukinjkas: lietuviszkas laikrasztis, paskirtas reikalams ukinjky*. Ats. red. M. Jankus, Ragainė, 1890–1891.
- Van – Vanagaitis R. *Ūkio statyba: ūkininkams ir statybos darbininkams vadovėlis*, Šiauliai, 1922.
- ZanavŽ1–3 – Zanavykų šnektos žodynas. T. 1. Vyr. red. A. Pupkis, Kaunas, 2003. T. 2. Vyr. red. V. Sakalauskiėnė, Vilnius, 2006.
- Zub – Zubauskas K. *Statybos ir butų tvarkymo įstatymai, taisyklės*, Tilžė, 1922.

LITERATŪRA

- Antia B. E. 2000: *Terminology and Language Planning*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Balčikonis J. 1978: *Rinktiniai raštai 1*, Vilnius.
- Būga K. 1961: *Rinktiniai raštai 3*. Sudarė Z. Zinkevičius. Vilnius.
- Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius.
- Gudavičius A. 2007: *Gretinamoji semantika*, Šiauliai.
- Jakaitienė E. 2010: *Leksikologija*, Vilnius.
- Kaulakienė A. 2009: *Lietuvių fizikos terminijos raida*, Vilnius.
- Keinys St. 2005: *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius.
- Keinys St. 1980: *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius.
- Klimavičius J. 2005: *Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija*, Vilnius.
- Kvašytė R. 2009: Tautinės realijos pavadinimai, terminai ir jų pavartojimas. – *Terminologija* 16, 56–67.
- LE XXXI – *Lietuvių enciklopedija*. Vyr. red. V. Biržiška, Boston, 1964.
- Picht H. 2009: The seven pillars of terminology. – *Terminologija* 16, 8–22.
- Riggs F. 1993: Social Science Terminology: Basic Problems and Proposed Solutions. – *Terminology: Applications in Interdisciplinary Communication*, 195–202.

- Salys A. 1985: *Raštai 3*, Roma.
- Skardžius Pr. 1997: *Rinktiniai raštai 2*, Vilnius.
- Skujiņa V. 1993: Some Aspects of the Specific Character of the Semantic Level in Terminology. – *TKE'93 Terminology and Knowledge Engineering*, Frankfurt/M.: Indeks Verlag, 50–55.
- Stunžinas 2006: Lietuviški metaforiniai statybos terminai. – *Terminologija 13*, 62–75.
- Stunžinas 2007: 1910–1937 m. lietuviškoji statybos terminija (iš turimų išteklių). – *Terminologija 14*, 125–134.
- Stunžinas 2009: Daugiareikšmiai ir homoniminiai statybos liaudies terminai. – *Terminologija 16*, 68–92.
- Šalkauskis St. 1991: *Raštai 2*, Vilnius.
- Володина М. Н. 1996: *Термин как средство специальной информации*, Москва.
- Гринев С. В. 1993: *Введение в терминоведение*, Москва.
- Даниленко В. П. 1997: *Русская терминология*, Москва.
- Клепикова Г. П. 1974: *Славянская пастушеская терминология*, Москва.
- Никитина С. 2009: Народная терминология и народное знание. – *Терминология и знание: материалы Международного симпозиума* (Москва, 23–24 мая 2008), 78–88.
- Прохорова В. 2006: *Русская терминология (лексико-семантическое образование)*, Москва.
- Трубачев О. Н. 1966: *Ремесленная терминология в славянских языках: (этимология и опыт групповой реконструкции)*, Москва.
- Татаринов В. 2006: *Общее терминоведение: энциклопедический словарь*, Москва.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF FOLK AND SCIENTIFIC TERMINOLOGY OF BUILDING

This paper deals with similarities and differences between folk and scientific terminology of building.

Folk and scientific terms are functional and semantic types of words, both are a nomenclative reflection of condensed information. Folk terminology is treated as an important source of scientific terminology and scientific terminology uses folk terminology for the needs of a naming system. Folk terms are incorporated into scientific terminology with revised, expanded, narrowed or figurative meanings.

Some folk terms cannot be used for scientific concepts. Scientific terms have strict requirements of precision, monosemy, correctness, systematicity, stylistic neutrality, logicity. In folk terminology synonymy, polysemy and figurativeness are regular phenomena, which show the semantic flexibility of language.

Scientific terms are created as units of a scientific concept system and they are defined by the specialists of the particular knowledge field. Terminological field is a systemic unified classification structure which comprises terms of a particular field. Folk terminology reflects the world view of a nation and names special concepts without relation to a concept system. In scientific terminology correspondence of concepts and terms is claimed. In folk terminology nomination of terms is a matter of choice. Due to various factors of common language and usage scientific terms can show the resemblance to folk terms and develop synonymy, polysemy and figurativeness.

Gauta 2010-12-10

Robertas Stunžinas
 Mykolo Romerio universitetas
 Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
 E. paštas robertas@mruni.eu

Sudurtinių lietuviškų ir latviškų augalų genčių vardų darybos ypatumai

---

SOLVITA LABANAUSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

ĮVADINĖS PASTABOS

Trijų tomų leidinyje *Baltijos šalių flora (Flora of the Baltic Countries (1993–2003))* (toliau – *Flora*), išleistame Tartu, aprašomi Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje augantys augalai – sporiniai ir sėkliniai induočiai (išskyrus samanas). Lotynų kalba pateikiami visi taksonai – skyrius, klasė, eilė, šeima, gentis, rūšis, porūšis, o lietuvių, latvių, estų ir rusų kalbomis – tik augalų genčių ir rūšių vardai. Po nomenklatūrinės dalies *Floroje* kiekvienam taksonui duodama trumpa biologinė ir morfologinė charakteristika (augalo augimo vieta, matmenys, žydėjimo laikas, paaiškinimai). *Flora* – pirmas toks augalų vardų sąvadas, kuriame augalų vardai pateikiami lietuvių, latvių ir estų kalbomis.

Nuo 1979 m. autorių kolektyvai iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos universitetų ir mokslų akademijų ėmė rengti *Florą*. Lietuviškus augalų vardus *Florai* pateikė Živilė Lazdauskaitė (Vilniaus pedagoginis universitetas), Domas Smaliukas (Vilniaus pedagoginis universitetas), Algirdas Stankevičius (Aplinkos apsaugos agentūra), Ramunėlė Jankevičienė (Botanikos institutas), Jūratė Balevičienė (Botanikos institutas) ir kt. Latviškus augalų vardus pasiūlė botanikai Edgaras Vimba (Edgars Vimba) (Latvijos universitetas), Alfredas Rasinis (Alfrēds Rasiņš) (Latvijos Augalų apsaugos tyrimų centras), Laima Tabaka (Biologijos institutas), Irena Fatarė (Irēna Fatare) (Biologijos institutas) ir kt. (žr. *Flora* 1993: 9).

Floroje pateikta daugiau kaip 500 lotyniškų augalų genčių vardų, tačiau ne prie kiekvieno augalo genties vardo yra lietuviškas ar latviškas atitikmuo. Iš viso pateikta apie 430 lietuviškų ir beveik 460 latviškų augalų genčių vardų. Straipsnio tikslas yra išnagrinėti sudurtinius lietuviškus ir latviškus augalų genčių vardus pagal darybos tipus, palyginti lietuviškus ir latviškus dūrinius bei nustatyti jų bendrybes ir skirtynes. Tyrinėjimo objektą sudaro 118 lietuviškų ir 209 latviški sudurtiniai augalų genčių vardai. Lietuvių

terminologas Kazimieras Gaivenis straipsnyje *Lietuvos augalų genčių ir rūšių pavadinimai* yra išnagrinėjęs visus augalų vardus, tarp jų ir sudurtinius, pateiktus *Lietuvos TSR floroje* (1959–1980). Juo remiamasi ir šiame straipsnyje.

Straipsnyje pateikiant pavyzdžius, pirmiausia duodamas lotyniškas, po to – lietuviškas ir latviškas augalo genties vardas. Romėniškais skaitmenimis žymimas *Floros* tomas, arabiškais – puslapis, iš kurio imtas terminas. Tais atvejais, kai lietuviškas ar latviškas augalo vardas neatitinka nagrinėjamo teiginio, pateikiama nuoroda *plg.*

TRUMPA LIETUVIŲ IR LATVIŲ BOTANIKOS RAIDOS APŽVALGA

XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje Lietuvoje ir už jos ribų pasirodė pirmieji botanikos darbai, rašyti lotynų ir lenkų kalba, kuriuose aprašoma ir Lietuvos augalija. Šiuo laikotarpiu minėtinas prancūzų gydytojas ir botanikas Žanas Emanuelis Žiliberas (Jean Emanuel Gilibert) (jo darbas *Flora Litvanica inchoata*, Grodnae, 1781; Vilnae, 1782), įžymus Lietuvos floros tyrėjas, botanikos nomenklatūros lenkų kalba kūrėjas Stanislovas Bonifacas Jundzilas (Stanisław Bonifacy Jundziłł), kuris aprašė Lietuvos augmeniją knygoje *Opisanie roślin litewskich* (Wilno, 1811), jo sūnėnas Juozapas Jundzilas (Józef Jundziłł), taip pat parašęs botanikos srities darbą – *Opisanie roślin w Litwie, na Wołyniu, Podolu i Ukrainie...* (Wilno, 1830). Kitų mokslininkų – vokiečių gamtininko Johano Georgo Adomo Forsterio (Johan Georg Adam Forster), lenkų botaniko ir zoologo Stanislovo Bato Gorskio (Stanisław Batys Górski) – darbai taip pat turėjo didelės įtakos botanikos sistematikai. Tik nuo XIX a. pradžios pradėti lietuviškai rašyti darbai, kuriuose aprašoma Lietuvos augalija ir pateikiamas lietuviškas augalų vardynas (Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Juozapas Fedoravičius, Laurynas Rokas Ivinskis). Minėtinas 1938 m. pasirodęs Liudo Vailionio vadovaujamos Botanikos žodyno komisijos sudarytas bei botaniko, augalų fiziologo Jono Dagio redaguotas *Lietuviškas botanikos žodynas*. Dar vėliau Lietuvos augalijos tyrinėjimai buvo apibendrinti šešių tomų veikale *Lietuvos TSR flora* (1959–1980). 1998 m. Botanikos institutas išleido dar vieną svarbų, Botanikos žodyno komisijos patvirtintą, leidinį *Botanikos vardu žodynas*, kurį sudarė Ramunėlė Jankevičienė.

Latvių botanikos terminijos tvarkymo pradžia laikytina XIX a. pabaiga. Pirmiausia minėtinas latvių botanikos terminijos tvarkytojas Janis Ilsteris

(Jānis Ilsters), kuris 1883 m. sudarė pirmą botanikos vadovėlį latvių kalba *Botanika, skirta tautinėms mokykloms ir savarankiškam mokymuisi (Botānika tautas skolām un pašmācībai)*. Latvijos florai taip pat svarbios dvi vokiečių kalba parašytos knygos: Johano Klingės (Johans Klinge) *Flora von Est-, Liv und Kurland* (Reval, 1882) ir Eduardo Lėmanio (Eduards Lēmanis) *Flora von Polnisch-Livland* (Dorpat, 1895). Po Pirmojo pasaulinio karo į terminologijos veiklą įsitraukė Paulas Galeniekas (Pauls Galenieks) – 1950 m. išleistas jo sudarytas *Botanikos žodynas (Botāniskā vārdnīca)*. 1953–1959 m. P. Galenieko vadovaujamas autorių kolektyvas parengė ir išleido keturių tomų *Latvijos TSR florą (Latvijas PSR flora)*. XXI a. botanikos tyrinėjimai buvo tęsiami – 2003 m. pasirodė Inesės Ēdelmanės (Inese Ēdelmane) ir Arijos Uozuolos (Ārija Ozola) knyga *Latvių kalbos augalų vardai (Latviešu valodas augu nosaukumi)* (plačiau žr. Piete 2008: 46–51).

SUDURTINIŲ LIETUVIŠKŲ IR LATVIŠKŲ AUGALŲ GENČIŲ VARDŲ BENDRYBĖS IR SKIRTYBĖS

Produktyviausias lietuvių terminijoje yra priesaginis žodžių darybos būdas (žr. Keinys 2005: 21), o dūryba pagal vartojamų darinių skaičių užima antrą vietą (žr. Keinys 2005: 129). Lietuvių kalboje dūriniai jungiami jungiamuoju balsiu arba be jo. Iš *Floroje* pateiktų sudurtinių lietuvių augalų genčių vardų su jungiamuoju balsiu rasti 65, be jo – 54 dūriniai. Dūriniai sandai jungiami balsiais *-a, -ia, -ė, -o, -io, -i*.

Latvių terminijoje dūryba yra vyraujantis darybos būdas (žr. Skujiņa 2002: 88). Latvių kalboje du žodžiai gali būti jungiami dviem būdais: sintaksiniu ir sintaksiniu morfologiniu būdu. Suduriant žodžius sintaksiniu būdu, pirmuoju sandu gali eiti vardininko linksnis arba visa vienaskaitos ar daugiskaitos kilmininko forma, antrojo sando galūnė išlieka nepakitusi. Prie sintaksinės morfologinės (arba derivacinės) sudurtinių žodžių darybos būdo priskiriami tokie atvejai, kai pirmuoju sandu paprastai eina žodžio kamienas¹, o antrasis sandas gauna naują darybos galūnę arba visą žodžio pabaigą (priesagą ir galūnę) (žr. MLLVG 1959: 198–199; Skujiņa 2002: 92–94).

Lietuvių kalboje įprasta remtis dviem pamatiniais žodžiais. Latvių kalboje dūriniai atsiranda jungiant dvi ar daugiau šaknų arba kamienų (kuriuos

¹ V. Skujiņa yra išanalizavusi technikos mokslų terminiją ir nustatė, kad daugiau kaip 94% dūrinų pirmąjį sandą sudaro žodžio dalis be galūnės ir tik apie 6% dūrinų pirmasis sandas yra išlaikęs galūnę (žr. Skujiņa 2002: 92).

sudaro šaknis ir afiksas) (MLLVG 1959: 84). Dūriniai nagrinėjami pagal tai, iš kurios kalbos dalies yra jų pirmasis ir antrasis sandai. *Floroje* pateikti sudurtiniai lietuviški ir latviški augalų genčių vardai yra šešių tipų (žr. lentelę): 1) dūriniai su daiktavardiniais sandais, 2) dūriniai su būdvardiniu ir daiktavardiniu sandais, 3) dūriniai su daiktavardiniu ir būdvardiniu sandais, 4) dūriniai su skaitvardiniu ir daiktavardiniu sandais, 5) dūriniai surieveiksminiu ir daiktavardiniu sandais, 6) dūriniai su daiktavardiniu ir veiksmažodiniu sandais.

Lentelė. Sudurtinių lietuviškų ir latviškų augalų genčių vardų darybos tipai

Dūrinių sandai	Lietuviški augalų genčių vardai	Latviški augalų genčių vardai
Daiktavardis + daiktavardis	83	149
Būdvardis + daiktavardis	15	52
Skaitvardis + daiktavardis	2	5
Prieveiksmis + daiktavardis	-	1
Daiktavardis + veiksmažodis	10	-
Daiktavardis + būdvardis	1	-
Neaiškios darybos	7	2

Visi *Floroje* rasti lietuviški ir latviški augalų genčių vardai yra prijungtiniai dūriniai. Taip vadinami dūriniai, kai vienas dėmuo apibrėžia kitą, susiaurindamas jo reikšmę (žr. Kvašytė 2005: 31). Paprastai vienas tokių dūrinių sandas yra atraminis. Sujungtinių dūrinių, kurių abu sandai yra savarankiški, nerasta.

Dūriniai su daiktavardiniais sandais

Gausiausia yra daiktavardinių dūrinių, kurių pamatą sudaro bendriniai daiktavardžiai, grupė. *Floroje* rasti 83 lietuviški ir 149 latviški sudurtinių augalų genčių vardai, kurių abu sandai yra daiktavardžiai, pvz.:

lot. *Bolboschoenus* – liet. *liūnmeldis* (: *liūnas*, *meldas*) – latv. *gumumeldrs* (: *gums* „gumbas, šakniagumbis“, *meldrs* „meldas“) III 326;

lot. *Cichorium* – liet. *trūkažolė* (: *trūkis* „toks susirgimas“, *žolė*), plg. latv. *cigo-riņš* III 42;

- lot. *Corispermum* – liet. *drugialaišis* (: *drugys, laišis*) – latv. *kamielzāle* (: *kamielis* „kupranugaris, zāle „žolė““) I 220;
- lot. *Euphorbia* – liet. *karpažolė* (: *karpa, žolė*) – latv. *dievkrēsliņš* (: *Dievs* „Dievas“, *krēsliņš* „kēdūtė“) II 171;
- lot. *Fumaria* – liet. *žvirbliarūtė* (: *žvirblis, rūta*) – latv. *matuzāle* (: *mats* „plaukas“, *zāle* „žolė“) I 299;
- lot. *Glaux* – liet. *pienažolė* (: *pienas, žolė*) – latv. *pienzāle* (: *piens* „pienas“, *zāle* „žolė“) II 247;
- lot. *Onopordum* – liet. *kardažolė* (: *kardas, žolė*), plg. latv. *baltdadzis* (: *balts* „baltas“, *dadzis* „usnis“) III 31;
- lot. *Leymus* – liet. *rugiaiveidė* (: *rugys, veidas* „pavidalas“) – latv. *kāpukviesis* (: *kāpa* „kopa“, *kviesis* „kvietys“) III 257;
- lot. *Leonurus* – liet. *sukatžolė* (: *sukatos* „džiova, tuberkuliozė“, *žolė*), plg. latv. *mātere* II 295;
- lot. *Salsola* – latv. *sālszāle* (: *sāls* „druska“, *zāle* „žolė“), plg. liet. *druskė* I 225;
- lot. *Sambucus* – liet. *šėivamedis* (: *šėiva, medis*) – latv. *plūškoks* (: *plūšķis*² „driskius“, *koks* „medis“) II 350;
- lot. *Scirpus* – liet. *viksvameldis* (: *viksva, meldas*), plg. latv. *meldrs* III 325;
- lot. *Solanum* – liet. *karklavijas*³ (: *karklas, vija*), plg. latv. *naktene* II 311;
- lot. *Taxus* – liet. *kukmedis* (: *kukas, medis*), plg. latv. *īve* I 156;
- lot. *Triglochin* – liet. *narytžolė* (: *naryčia* „tam tikra tešmenų liga“, *žolė*), plg. latv. *āžlōks* (: *āzis* „ožys“, *lōks* „lankas“) III 196;
- lot. *Zostera* – latv. *jūraszāle* (: *jūra* „jūra“, *zāle* „žolė“), plg. liet. *andras* III 209.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad daliai sudurtinių lietuviškų ir latviškų augalų genčių vardų būdingas bendras antrasis sandas *žolė* (latv. *zāle*): su juo lietuviškų vardų yra 24 (apie 30%), latviškų – 14 (apie 10%).

Ne vienu atveju iš dviejų daiktavardžių sudaryti augalų genčių vardai yra ne originalūs, o vertiniai iš klasikinių kalbų (žr. Gaivenis 1985: 169), pvz.:

- lot. *Cynoglossum* (gr. *kyon, kynos* „šuo“, *glossa* „liežuvis“) – liet. *šunlielė* (: *šuo, lielis* „liežuvis“) – latv. *suņmēle* (: *suns* „šuo“, *mēle* „liežuvis“) II 283;
- lot. *Ophioglossum* (gr. *ophis, ophios* „žaltys“, *glossa* „liežuvis“) – liet. *driežlielė* (: *driežas, lielis* „liežuvis“) – latv. *čūskmēlīte* (: *čūška* „gyvatė“, *mēlīte* „liežuvėlis“) I 138.

Floroje rasta keletas augalų genčių vardų, kurių pirmąjį sandą sudaro tikrinis daiktavardis. 2 lietuviški augalų genčių vardai sudaryti su vardu *Jonas*, 7 latviškų dūrinių pirmuoju sandu eina tikrinis vardas *Jānis* arba mitologinis latvių vardas *Māra*:

² Sietina su ide. **pleus-* „(iš)kudenti; iškudenta vilna, išpešiotos plunksnos, plaukų sruoga“ (Karulis 2001: 705).

³ Kazimieras Būga, aptardamas dvikamienius sudėtinius daiktavardžius su vienaskaitos vardininko galūnėmis *-as* ir *-a*, nurodo augalo vardą *karklavijos*: *karklas* + *vija „stipės“ – skr. *vayā* „Zweig“ (vok. „šakelė“) (žr. Būga 1958: 212).

- lot. *Hypericum* – liet. *jonazolė* (: *Jonas*, *žolė*), plg. latv. *asinszāle* (: *asins* „kraujas“, *zāle* „žolė“) II 187;
- lot. *Matteuccia* – liet. *jonpapartis* (: *Jonas*, *papartis*), plg. latv. *straussaparde* (: *strauss* „strutis“, *paparde* „papartis“) I 145;
- lot. *Ribes* – latv. *jāņoga* (: *Jānis* „Jonas“, *oga* „uoga“), plg. liet. *serbentas* II 32;
- lot. *Pedicularis* – latv. *jāņeglīte* (: *Jānis* „Jonas“, *eglīte* „eglutė“), plg. liet. *glindė* II 335;
- lot. *Armoracia* – latv. *mārrutks* (: *Māra*, *rutks* „ridikas“), plg. liet. *krienas* I 310;
- lot. *Thymus* – latv. *mārsils* (: *Māra*, *sils* „šilas“), plg. liet. *čīobrelis* II 303;
- lot. *Bellis* – latv. *mārupūķite* (: *Māra*, *puķite* „gėlelē“), plg. liet. *saulutė* III 157;
- lot. *Silybum* – latv. *mārdadzis* (: *Māra*, *dadzis* „usnis“), plg. liet. *marginis* III 32;
- lot. *Hierochloe* – latv. *mārsmilga* (: *Māra*, *smilga* „smilga“), plg. liet. *stumbražolė* (: *stumbras*, *žolė*) III 273.

Visų minėtų sudurtinių lietuviškų ir latviškų augalų genčių vardų ant-rasis sandas žymį kokį nors augalą (*papartis*, *usnis*, *smilga* ir kt.).

Gana dažnai daiktavardinių latviškų dūrinių antrąjį sandą sudaro mažybinę priesagą turintis daiktavardis (plačiau žr. Ėdelmane 1978: 101), tokių dūrinių yra 44 – jie sudaro apie 30% visų daiktavardinių sudurtinių latviškų augalų genčių vardų, pvz.:

- lot. *Echinocystis* – latv. *dzelongurķītis* (: *dzelonis* „gylys, geluonis“, *gurķis* „agurkas“ + *-ītis*), plg. liet. *virķštenis* II 199;
- lot. *Kochia* – latv. *vasareglīte* (: *vasara* „vasara“, *egle* „eglē“ + *-īte*), plg. liet. *kočija* I 219;
- lot. *Sparganium* – latv. *ežgalvīte* (: *ezis* „ežys“, *galva* „galva“ + *-īte*), plg. liet. *šiurpis* III 320;
- lot. *Gnaphalium* – latv. *zaķpēdiņa* (: *zaķis* „kišķis“, *pēda* „pėda“ + *-iņa*), plg. liet. *pūkelis* III 153;
- lot. *Moneses* – latv. *sūnactiņa* (: *sūnas* „samanos“, *aca* „akis“ + *-iņa*), plg. liet. *žemoklē* II 236;
- lot. *Lythrum* – latv. *vėjmietīņš* (: *vėjš* „vėjas“, *miets* „kuolas“ + *-iņš*), plg. liet. *raudoklē* II 200;
- lot. *Tanacetum* – latv. *bišķrėslīņš* (: *bite* „bitė“, *krėsls* „kėdė“ + *-iņš*), plg. liet. *bitkrėslė* (: *bitė*, *krėslas*), *skaistenis* III 163;
- lot. *Thalictrum* – latv. *saulkrėslīņš* (: *saule* „saulė“, *krėsls* „kėdė“ + *-iņš*), plg. liet. *vingiris* I 290.

Lietuviškų dūrinių, kurių antrasis sandas turėtų mažybinę priesagą, *Floroje* nebuvo rasta – paprastai lietuvių kalboje remiamasi nepriesaginiais pamatiniais žodžiais.

Jeigu iš to paties pamatinio žodžio vėl daromi nauji žodžiai, atsiranda vadinamosios žodžių darybos vėduoklės (Gaivenis 2002: 48; dar žr. Kvašytė 2005: 23). Latvių terminologijoje šio termino atitikmens nėra, tačiau

tokią darybos ypatybę yra iškėles latvių kalbininkas Ojars Bušas (Ojārs Bušs) (žr. Bušs 2008: 255). Iš dviejų daiktavardžių sudarytų žodžių darybos vėduoklių yra abiejose kalbose, tačiau latvių botanikos nomenklatūroje rastas gausenis jų būrys, pvz.:

- lot. *Aethusa* – liet. *šunpetrė* (: *šuo*, *Petras*) – latv. *suņpētersīlis* (: *suns* „šuo“, *pētersīlis* „petražolė“) II 222;
- lot. *Dactylis* – liet. *šunažolė* (: *šuo*, *žolė*), plg. latv. *kamolzāle* (: *kamols* „kamuo-lys“, *zāle* „žolė“) III 314;
- lot. *Rhamnus* – liet. *šunobelė* (: *šuo*, *obelis*), plg. latv. *pabērzs* II 179;
- lot. *Tripleurospermum* – liet. *šunramunis* (: *šuo*, *ramunė*) – latv. *suņkumelīte* (: *suns* „šuo“, *kumelīte* „ramunėlė“) III 174;
- lot. *Conium* – latv. *suņstobrs* (: *suns* „šuo“, *stobrs* „vamzdis“), plg. liet. *mauda* II 222;
- lot. *Antennaria* – liet. *katpėdė* (: *katė*, *pėda*) – latv. *kaķpēdiņa* (: *kaķis* „katė“, *pēdiņa* „pėdutė“) III 152;
- lot. *Nepeta* – liet. *katžolė* (: *katė*, *žolė*) – latv. *kaķumētra* (: *kaķis*, „katė“, *mētra* „mėta; uogienojai“) II 299;
- lot. *Amaranthus* – latv. *kaķaste* (: *kaķis*, „katė“, *aste* „uodega“), plg. liet. *burnotis* I 228;
- lot. *Lathyrus* – liet. *pelėžirnis* (: *pelė*, *žirnis*), plg. latv. *dedestiņa* II 151;
- lot. *Fallopia* – liet. *pelėvirkštis* (: *pelė*, *virškšcia*), plg. latv. *vējagriķi* (: *vējš* „vėjas“, *griķis* „grikis“) I 204;
- lot. *Epilobium* – liet. *ožkarožė* (: *oška*, *rožė*) – latv. *kazroze* (: *kaza* „oška“, *roze* „rožė“) II 205;
- lot. *Pimpinella* – liet. *ožiažolė* (: *ožys*, *žolė*), plg. latv. *noraga* II 218;
- lot. *Libanotis* – latv. *briezšakne* (: *briedis* „elnias“, *sakne* „šaknis“), plg. liet. *skarenis* II 220;
- lot. *Hirschfeldia* – liet. nepateikta – latv. *briezžvėre* (: *briedis* „elnias“, *zvėre* „laukinė garstyčia“) I 327;
- lot. *Thesium* – liet. *linlapis* (: *linai*, *lapas*) – latv. *linlape* (: *lins* „linas“, *lape* „lapas“) I 187;
- lot. *Linaria* – liet. *linažolė* (: *linai*, *žolė*), plg. latv. *vīrcle* II 318;
- lot. *Ammophila* – liet. *smiltlendrė* (: *smiltis*, *lendrė* „paprastoji nendrė“) – latv. *kāpuniedre* (: *kāpa* „kopa“, *niedre* „nendrė“) III 281;
- lot. *Ammocalamagrostis* – liet. *smiltlendrūnė* (: *smiltis*, *lendrūnas* „varpinių šeimos augalas“) – latv. *kāpučiesa* (: *kāpa* „kopa“, *ciesa* „lendrūnas“) III 281;
- lot. *Pulsatilla* – liet. *šilagėlė* (: *šilas*, *gėlė*) – latv. *silpurene* (: *sils* „šilas“, *purene* „puriena“) I 273;
- lot. *Vaccinium* – liet. *šilauogė* (: *šilas*, *uoga*), plg. latv. *brūklene* II 241;

- lot. *Coronopus* – latv. *vārnaspēda* (: *vārna* „varna“, *pēda* „pēda“) – liet. *varnako-
jė* (: *varna*, *koja*) I 335;
- lot. *Comarum* – latv. *vārnkāja* (: *vārna* „varna“, *kāja* „koja“), plg. liet. *sūdras* II 67;
- lot. *Myosoton* – latv. *ūdensvirza* (: *ūdens* „vanduo“, *virza* „žliūgė“), plg. liet. *pastenis* I 243;
- lot. *Nymphaea* – latv. *ūdensroze* (: *ūdens* „vanduo“, *roze* „rožė“), plg. liet. *vanden-
slelija* I 264;
- lot. *Lemna* – latv. *ūdenzieds* (: *ūdens* „vanduo“, *zieds* „žiedas“), plg. liet. *plūdena*
III 318.

Pirmąjį lietuviško ir latviško dūrinio sandą, kuris yra bendras žodžių darybos vėduoklei, dažniausiai sudaro gyvūno pavadinimas: liet. *katė* – latv. *kaķis*, liet. *šuo* – latv. *suns*, liet. *pelė* – latv. *pele*, liet. *ožka* – latv. *kaza*, liet. *varna* – latv. *vārna* ir kt. Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, dvylikos augalų genčių vardų sutampa lietuviški ir latviški pirmieji arba antrieji, o septynių – ir abu sandai.

Dūriniai su būdvardiniu ir daiktavardiniu sandais

Floroje rasta 15 lietuviškų ir 52 latviški augalų genčių vardai, kurių pirmąjį sandą sudaro būdvardis, o antrąjį – daiktavardis. Šių dūrinių pirmasis sandas žymi išorinius augalo šaknies, stiebo, lapo ar žiedo požymius (spalvą, dydį, formą ir kt.), pvz.:

- lot. *Cenolophium* – liet. *pūstabriaunė* (: *pūstas*, *briauna*) – latv. *dobspārne* (: *dobs* „kiauraviduris, išdubas, drevėtas“, *spārns* „sparnas“) II 225;
- lot. *Consolida* – latv. *zilausis* (: *zils* „mėlynas“, *auss* „ausis“), plg. liet. *raguolis*
I 270;
- lot. *Gymnocarpium* – liet. *tikrapapartis* (: *tikras*, *papartis*) – latv. *kailpaparde* (: *kails* „nuogas“, *paparde* „papartis“) I 150;
- lot. *Hippophae* – liet. *šaltalankis* (: *šaltas*, *lankas* „karna“), plg. latv. *smiltsērķķis*
(: *smilts* „smēlis“, *ērķķis* „dyglys“) II 186;
- lot. *Asplenium* – latv. *sīkpparde* (: *sīks* „smulkus, mažas“, *paparde* „papartis“),
plg. liet. *kalnarūtė* (: *kalnas*, *rūta*) I 143;
- lot. *Leucanthemum* – liet. *baltagalvė* (: *balta*, *galva*), plg. latv. *pīpene* III 173;
- lot. *Odontites* – latv. *sārtķibulītis* (: *sārts* „skaisčiai raudonas“, *ķibulīte* „akišveitė“), plg. liet. *skėstukas* II 334;
- lot. *Orobanche* – latv. *brūnkāte* (: *brūns* „rudas“, *kāts* „kotas“), plg. liet. *dķioveklė*
II 341;
- lot. *Polygonatum* – liet. *baltašaknė* (: *balta*, *šaknis*), plg. latv. *mugurene* III 221;
- lot. *Poterium* – latv. *zaļvālite* (: *zaļš* „žalias“, *vālite* „burbuolė“), plg. liet. *galvainis* II 65;

lot. *Scorzonera* – latv. *raudupe* (: *rauds* „raudonas“, *upe* „upė“), plg. liet. *gelteklė* III 147;

lot. *Schoenus* – latv. *melncere* (: *melns* „juodas“, *cers* „krūmas, keras“), plg. liet. *vikšrenis* III 335.

Minėto tipo lietuviški ir latviški dūriniai neturi daug bendrybių. Šių dūrinių pirmasis sandas dažniausiai reiškia augalo spalvą: lietuvių *baltas*, *juodas*, *žilas*, o latvių spalvų paletė yra platesnė – *balts* „baltas“, *melns* „juodas“, *brūns* „rudas“, *rauds* „raudonas“, *sārts* „skaisčiai raudonas“, *zaļš* „žalias“, *zils* „mėlynas“.

Pasitaikė tik vienas dūrinys, kurio pirmasis ir antrasis sandai abiejose kalbose yra tie patys: lot. *Crassula* – liet. *storlapis* (: *storas*, *lapas*) – latv. *biezlapīte* (: *biezs* „storas“, *lapa* „lapas“ + *-īte*) II 26.

Žodžių darybos vėduoklės būdingos ir aptariamam darybos tipui, ypač latviškiems augalų genčių vardams, pvz.:

lot. *Acteae* – liet. *juodžolė* (: *juoda*, *žolė*), plg. latv. *krauklene* I 268;

lot. *Prunella* – liet. *juodgalvė* (: *juoda*, *galva*) – latv. *brūngalvīte* (: *brūns* „rudas“, *galviņa* „galvelė“) II 301;

lot. *Cynosurus* – liet. *kietavarpė* (: *kietas*, *varpa*), plg. latv. *sekstaine* III 315;

lot. *Lithospermum* – liet. *kietagrūdis* (: *kietas*, *grūdas*) – latv. *cietsēkle* (: *ciets* „kietas“, *sēkla* „sėkla“) II 274;

lot. *Crepis* – latv. *cietpiene* (: *ciets* „kietas“, *piens* „pienas“), plg. liet. *kreisvė* III 43;

lot. *Lepidium* – latv. *cietķērsa* (: *ciets* „kietas“, *ķērsa* „kartenė“), plg. liet. *pipirnė* I 332;

lot. *Polystichum* – latv. *cietpārde* (: *ciets* „kietas“, *pārde* „papartis“), plg. liet. *spyglainis* I 146;

lot. *Arabidopsis* – latv. *sīkplikstiņš* (: *sīks* „mažas, smulkus“, *plikstiņš* „žvaginė, žvangutis“), plg. liet. *vairenis* I 315;

lot. *Centunculus* – latv. *sīkraudzīte* (: *sīks* „mažas, smulkus“, *audze* „giraitė, miškelis“ + *-īte*), plg. liet. *šimtūnė* II 248;

lot. *Conyza* – latv. *sīkjānītis* (: *sīks* „mažas, smulkus“, *Jānītis* „Jonelis“), plg. liet. *konyza* III 163;

lot. *Elatine* – latv. *sīkeglīte* (: *sīks* „mažas, smulkus“, *eglīte* „eglutė“), plg. liet. *vandenė* II 198;

lot. *Galinsoga* – latv. *sīkgalvīte* (: *sīks* „mažas, smulkus“, *galva* „galva“), plg. liet. *galinsoga* III 183.

Pastebėtina, kad, skirtingai nei dūrinių su abiem daiktavardiniais sandais, darinių iš būdvardžio ir daiktavardžio darybos vėduoklių lietuviški ir latviški sandai skiriasi. Rastas tik vienas sudurtinis augalo genties vardas (lot. *Lithospermum*), kurio pirmasis sandas abiejose kalbose tas pats: liet. *kietas* – latv. *ciets*. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad tas pats augalas (lot.

Prunella) abiejose kalbose įvardijamas pirmuoju sandu imant skirtingas spalvas reiškiančius būdvardžius, plg. liet. *juoda* – latv. *brūns* „rudas“:

Atskirai minėtinas tik vienas atvirkštinės darybos lietuviškas dūrinys, kurio pirmasis sandas yra daiktavardis, o antrasis – būdvardis: lot. *Orchis* – liet. *gegužraibė* (: *gegužė, raiba*), plg. latv. *dzegužpuķe* (: *dzeguze* „gegutė“, *puķe* „gėlė“) III 376. Tokių sudurtinių latviškų augalų genčių vardų nerasta.

Dūriniai su skaitvardiniu ir daiktavardiniu sandais

Floroje rasti 2 lietuviški ir 5 latviški sudurtiniai augalų genčių vardai, kurių pirmasis sandas yra skaitvardis, antrasis – daiktavardis:

lot. *Danthonia* – liet. *tridantė* (: *trys, dantis*), plg. latv. *dantonija* III 246;

lot. *Listera* – liet. *dviguonė* (: *dvi, guonia* „galva“) – latv. *divlape* (: *divi* „du“, *lapa* „lapas“) III 370;

lot. *Diplotaxis* – latv. *divsēkle*⁴ (: *divi* „du“, *sēkla* „sēkla“), plg. liet. *šatreinis* I 324;

lot. *Trientalis* – latv. *septiņstarīte* (: *septiņi* „septyni“, *stara*⁵ „skvernas“ + *-īte*), plg. liet. *septynikė* II 247;

lot. *Phyteuma* – latv. *septiņvīre* (: *septiņi* „septyni“, *vīrs* „vyras“), plg. liet. *glaudenė* III 25.

Atskirai minėtini latviški dūriniai, sudaryti iš daugiau nei dviejų žodžių. Tačiau ir tokie dūriniai iš esmės yra sudaryti iš dviejų sandų, kurių kiekvienas, atskirai paimtas, gali būti taip pat sudurtinis žodis (Kabelka 1969: 16; dar plg. Urbutis 2009: 334). *Floroje* rastas tik vienas sudurtinis latviškas augalo genties vardas, kurį sudaro trys sandai – vienas yra skaitvardis, kitas – dūrinys iš dviejų daiktavardžių:

lot. *Verbascum* – latv. *deviņvīruspēks* (: *deviņi* „devyni“, *vīrs* „vyras“, *spēks* „jēga“), plg. liet. *tūbė* II 315.

Išskirtinas dar vienas latviškas dūrinys, kuris yra sudarytas išrieveiskmio ir daiktavardžio: lot. *Myriophyllum* – latv. *daudzlape*⁶ (: *daudz* „daug“, *lapa* „lapas“), plg. liet. *plunksnalapė* (: *plunksna, lapas*) II 209. Kaip matyti iš *Floros* medžiagos, sudurtiniai augalų genčių vardai, sudaryti išrieveiskmio ir daiktavardžio, visiškai nebūdingi lietuvių botanikos nomenklatūrai⁷.

⁴ Šis dūrinys gali būti laikomas sekiniu iš klasikinių kalbų, plg. lot. *Diplotaxis* (: gr. *diplos* „dvigubas“) – latv. *divsēkle* (: *divi* „du“).

⁵ Dabartinės latvių kalbos gramatikoje nurodoma tokia augalo vardo daryba (žr. MLLVG 1959: 213).

⁶ Dūrinys gali būti laikomas sekiniu, plg. lot. *Myriophyllum* (gr. *myrios* „daugybė“, *phyllon* „lapas“) – latv. *daudzlape* (: *daudz* „daug“).

⁷ K. Gaivenis, tyrinėjęs *Lietuvos TSR florą*, nemini dūrinių, sudarytų išrieveiskmio.

Dūriniai su daiktavardiniu ir veiksmožodiniu sandais

Rasta 10 lietuviškų augalų genčių vardų, kai pirmasis dūrinio sandas yra daiktavardis, antrasis – veiksmožodis:

- lot. *Ajuga* – liet. *vaisgina* (: *vaisius, ginti*), plg. latv. *cekuliņš* II 287;
lot. *Chamaenerion* – liet. *gaurometis* (: *gaurai, mesti*), plg. latv. *ugunspuķe* (: *uguns „ugnis“, puķe „gėlė“*) II 204;
lot. *Erucastrum* – liet. *šungarstė* (: *šuo, garsti „gardėti“*), plg. latv. *pazvėre* I 325;
lot. *Euphrasia* – liet. *akišveitė* (: *akis, šveisti*), plg. latv. *žibulītis* II 330;
lot. *Helianthus* – liet. *saulėgrąža* (: *saulė, gręžti(s)*) – latv. *saulgrieze* (: *saule „saulė“, griezties „suktis“*) III 182;
lot. *Moehringia* – liet. *smiltagraibė* (: *smiltis, graibyti*), plg. latv. *mėringija* I 236;
lot. *Nonea* – liet. *vilkžvelgė* (: *vilkas, žvelgti*), plg. latv. *mūkuzāle* (: *mūks „vie-nuolis“, zāle „žolė“*) II 277;
lot. *Sanguisorba* – liet. *kraujalakė* (: *kraujas, lakti*), plg. latv. *brūnvalīte* (: *brūna „ruda“, valīte „burbuolė“*) II 65;
lot. *Saxifraga* – liet. *uolaskėlė* (: *uola, skelti*), plg. latv. *akmeņlauzīte* (: *akmens „akmuo“, lauzt „laužyti“ + -īte*) II 30;
lot. *Thladiantha* – liet. *siendriekė* (: *siena, driektis*), plg. latv. *tladianta* II 200.

Daiktavardinį ir veiksmožodinį sandą turinčių latviškų dūrinių *Floroje* neaptikta, taigi, galima teigti, kad latviškiems augalų genčių vardams jie nėra būdingi.

Sudurtiniai augalų genčių vardai, kurių pirmuoju sandu eina daiktavardis, o antruoju – veiksmožodis, kaip pastebėta K. Gaivenio, dažnai yra vertiniai iš kitų kalbų, plg. lot. *Sanguisorba* (lot. *sanguis* „kraujas“, *sorbere* „siurbti“) – liet. *kraujalakė*, lot. *Saxifraga* (lot. *saxum* „akmuo, uola“, *frangere* „laužyti, skaldyti“) – liet. *uolaskėlė* (žr. Gaivenis 1985: 169).

Neaiškios darybos dūriniai

Floroje rasti keli (7 lietuviški ir 2 latviški) vadinamieji tariamieji (turintys neaiškų (atliekamą) sandą) dūriniai, nors yra abejonių, ar žodžius, kurių pirmasis arba antrasis sandas yra neaiškus, laikyti dūriniais (žr. Urbutis 2009: 143):

- lot. *Arctium* – liet. *varnalėša* (: *varna, lėša(s) „lapas?“*), plg. latv. *diždadzis* (: *dižs „dīdis“, dadzis „usnis“*) III 29;
lot. *Filipendula* – latv. *vīgrieze*⁸ (: *vīt (?) „vyti“, griezt „sukti; gręžti; kreipti“*), plg. liet. *vingiorykštė* (: *vingis, rykštė*) II 37;
lot. *Hypochaeris* – latv. *pelūde* (?), plg. liet. *džiugūnė* III 146.

⁸ Latvių kalbininkas Konstantinas Karulis (Konstantīns Karulis) augalo vardą *vīgrieze* laiko tariamuoju dūrinium: *vīgr-* > **vingr-* (žr. Karulis 2001: 1162).

K. Gaivenis lietuviškus dūrinius, turinčius antrąją sandą *-sargis* arba *-sargė*, laiko neaiškios darybos dūriniais (žr. Gaivenis 1985: 169). *Floroje* rasta keletas tokių dūrinių: *krūmsargė* (*Cucubalus*), *kalnasargis* (*Selinum*), *liūnsargė* (*Scheuchzeria*), *vandensargė* (*Zannichellia*). Neaiškiais taip pat laikomi augalų vardai *vandenplūkis* (*Hydrocharis*) ir *vynoytis* (*Parthenocissus*) (žr. Gaivenis 1985: 170).

IŠVADOS

1. Iš maždaug 430 lietuviškų ir beveik 460 latviškų *Floroje* pateiktų augalų genčių vardų 118 lietuviškų vardų ir 209 latviški vardai yra dūriniai. Visi, išskyrus vieną latvišką dūrinių *deviņvīruspēks*, yra sudaryti iš dviejų sandų. Pagal tai, iš kurios kalbos dalies yra jų pirmasis ir antrasis sandai, sudurtiniai lietuviški ir latviški augalų genčių vardai yra šešių tipų: 1) dūriniai su daiktavardiniais sandais, 2) dūriniai su būdvardiniu ir daiktavardiniu sandais, 3) dūriniai su daiktavardiniu ir būdvardiniu sandais, 4) dūriniai su skaitvardiniu ir daiktavardiniu sandais, 5) dūriniai su priešveiksminiu ir daiktavardiniu sandais, 6) dūriniai su daiktavardiniu ir veiksmožodiniu sandais.

2. Dūriniai, turintys abu daiktavardinius sandus, sudaro gausiausią lietuviškų ir latviškų augalų genčių vardų būrį. Lietuviškų dūrinių rasta 83, latviškų – 149. Apie 30% šio tipo lietuviškų ir beveik 10% latviškų augalų genčių vardams būdingas bendras antrasis sandas *žolē* (latv. *zāle*).

Apie 30% visų daiktavardinių sudurtinių latviškų augalų genčių vardų antrąją dūrinio sandą sudaro mažiškinę priesagą turintis daiktavardis (*ežgalvīte*, *kaķpēdiņa*). Tokios sandaros dūriniai nebūdingi lietuviškiems augalų genčių vardams.

Dviejų lietuviškų ir septynių latviškų augalų genčių vardų pirmąją sandą sudaro tikrinis daiktavardis (liet. *Jonas*, latv. *Jānis*, *Māra*), o jų antrasis sandas žymį kokį nors augalą (*papartis*, *usnis*, *smilga* ir kt.).

3. Iš būdvardžio ir daiktavardžio sudarytų lietuviškų dūrinių rasta 15, o latviškų – 52. Šio tipo lietuviški ir latviški dūriniai neturi daug bendrybių, jų pirmasis sandas dažniausiai reiškia augalo spalvą: lietuvių *baltas*, *juodas*, *žilas*, latvių – *balts* „baltas“, *melns* „juodas“, *brūns* „rudas“, *zaļš* „žalias“, *zils* „mėlynas“, *sārts* „skaisčiai raudonas“.

4. Abiem kalboms būdingos iš dviejų daiktavardžių arba iš būdvardžio ir daiktavardžio sudarytos žodžių darybos vėduoklės. Iš dviejų daiktavardžių sudarytų dūrinių pirmąją lietuviško ir latviško dūrinio sandą, kuris yra

bendras darybos vėduoklei, dažniausiai sudaro gyvūno (liet. *katė* – latv. *kaķis*, liet. *šuo* – latv. *suns*, liet. *pelė* – latv. *pele*, liet. *oķka* – latv. *kaza*, liet. *varna* – latv. *vārna* ir kt.) pavadinimas. Iš būdvardžio ir daiktavardžio sudarytų žodžių darybos vėduoklių daugiau rasta nagrinėjant latviškus augalų genčių vardus.

5. *Floroje* pateikti 2 lietuviški ir 5 latviški augalų genčių vardai, kurių pirmasis sandas yra skaitvardis, antrasis – daiktavardis.

6. 10 lietuviškų augalų genčių vardų yra sudaryti iš daiktavardžio ir veiksmožodžio. Toks dūrinių tipas nebūdingas latviškiems augalų genčių vardams.

7. Kaip rodo *Floros* medžiaga, lietuvių botanikos nomenklatūroje dūryba yra mažiau produktyvus darybos būdas nei latvių botanikos nomenklatūroje – tai atitinka tiek lietuvių, tiek latvių kalbų terminų darybos polinkius.

ŠALTINIAI

Flora – Flora of the Baltic Countries. Opendium of Vascular Plants/Editors: L. Lasimer, V. Kuusk, L. Tabaka, A. Lekavičius, Tartu, 1993–2003.

LITERATŪRA

Būga K. 1958: Dvikamieniai sudėtiniai daiktavardžiai galūnėmis *-as* ir *-a* vienaskaitos vardininke. – *Rinktiniai raštai I*, Vilnius, 207–227.

Bušs O. 2008: Dažas mūsdienu saliktenģdarināšanas iezīmes. – *No ģermānismiem līdz superlatīvam*, Rīga, 255–258.

Ēdelmane I. 1978: Augu nosaukumu darināšanas veidi latviešu valodā. – *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 14, Rīga, 97–103.

Gaivenis K. 1985: Lietuvos augalų genčių ir rūšių pavadinimai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai: Mokslo kalbos kultūros ir terminologijos problemos* 24, Vilnius, 165–178.

Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius.

Kabelka J. 1969: *Latvių kalba*. I sąsiuvinis. Mokymo priemonė, Vilnius.

Karulis K. 2001: *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, Rīga.

Keinys St. 2005: *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius.

Kvašytė R. 2005: *Mokomasis terminologijos žodynėlis*, Šiauliai.

MLLVG 1959: *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika I*, Rīga.

Piete L. 2008: Pārmaiņas botānikas terminu darināšanā 19. gs. beigū un 20. gs. publikācijās. – *Letonikas otrais kongress. Valodniecības raksti – 2*, Rīga, 46–55.

Skujiņa V. 2002: *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*, Rīga.

Urbutis V. 2009: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius.

PECULIARITIES OF COMPOUND PLANT GENERA NAMES' FORMATION IN LITHUANIAN AND LATVIAN LANGUAGES

Three volume publication *Flora of the Baltic Countries* (1993–2003), published in Tartu, describes plants, growing in Lithuania, Latvia and Estonia – cryptogams and phanerogams (excluding the moss). This article aims to explore compound plant genera names in Lithuanian and Latvian languages according to their word formation

type, to compare Lithuanian and Latvian compounds and to determine their common traits and differences. The study includes 118 Lithuanian and 209 Latvian compound plant genera names as the object of research.

All compound words, except one Latvian compound word *deiviņvīruspēks*, are composed of two components. There are six types of compound plant genera names in Lithuanian and Latvian languages, in accordance with the part of speech of their first and second component: 1) compound words with substantive components, 2) compound words with adjective and noun, 3) compound words with noun and adjective, 4) compound words with numeral and noun, 5) compound words with adverb and noun, 6) compound words with noun and verb.

Compound words with two substantive components constitute the largest group of plant genera names in Lithuanian and Latvian languages. Plant genera names of this type in Lithuanian and Latvian languages often have the second common component – Lith. *žolė* and Latv. *zāle* (grass).

Compound words that consist of the first adjectival component and the second substantive component constitute the second largest group of compounds. Lithuanian and Latvian compounds of this type don't have many similarities. First component quite often means colour: Lith. *baltas* (white), *juodas* (black), *žilas* (grey, white), Latv. *balts* (white), *melns* (black), *brūns* (brown), *zaļš* (green), *zils* (blue), *sārts* (scarlet).

Most word formation processes are very similar in both languages, where compound is made up of two nouns. The first component of compound in Lithuanian and Latvian which is found in a few compounds usually contains the name of an animal (Lith. *katė* – Latv. *kaķis* (cat), Lith. *šuo* – Latv. *suns* (dog), Lith. *pelė* – Latv. *pele* (mouse), Lith. *ožka* – Latv. *kaza* (goat), Lith. *varna* – Latv. *vārna* (crow), etc.). Compound words that contain an adjective and a noun are particularly characteristic for Latvian plant genera names.

Lithuanian and Latvian plant names formed from a numeral and noun are rare.

Adverb-noun compounds are comparatively rare in Lithuanian botany nomenclature. Compound words composed of a noun and adjective and noun-verb compounds are untypical for plant genera names in Latvian language.

Research into plant genera names in *Flora of the Baltic Countries* leads to the conclusion that compounding is less productive word-formation strategy in Lithuanian botany nomenclature than in Latvian and it corresponds to the tendencies of term formation in both Lithuanian and Latvian languages.

Gauta 2010-11-12

Solvita Labanauskienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas labanauskiene@lki.lt

Informatikos ir kompiuterių įrangos žodynėlių terminijos skirtybės

DIANA ŠILOBRITAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Pradiniu kompiuterijos terminijos raidos etapu galima laikyti laikotarpį nuo praeito šimtmečio antrosios pusės¹. 1963, 1966 ir 1969 m. buvo parengti skaičiavimo technikos terminų sąrašai, kurie išleisti kaip teminiai *Technikos terminų* sąsiuviniai. 1969 m. pasirodė A. Trečiokaitės *Informatikos terminų žodynas* (1969), o 1971 m. *Rusų–lietuvių–anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodynas* (1971), kurį parengė V. Kairys, A. Kaminskas, Z. Kudirka, R. Kundrotienė, M. Lipšicas, A. Mačernius, J. Norkus, J. Riaubūnas, J. Stanaitis, B. Stulpinas. Kiek daugiau nei po dešimties metų išėjo A. Trečiokaitės *Mokslinės ir techninės informacijos terminų žodynas* (1983). 1991 m. išleisti du nedideli specializuoti žodynėliai – *Anglų–lietuvių MS-DOS terminų žodynėlis* ir *Microsoft Exel ekonomistui: Elektroninė lentelė su duomenų baze ir biznio grafika IBM PC AT personaliniams kompiuteriams. Anglų–lietuvių terminų žodynėlis*. 1993 m. išėjo A. Trečiokaitės *Informacijos terminų žodynas*². Tais pačiais metais Viktoras Dagys, Audronė Klupšaitė ir Aidas Žandaris parengė naują kompiuterijos aiškinamąjį anglų–lietuvių kalbų terminų žodynėlį *Informatika ir kompiuterinė įranga* (1993). Šio žodynėlio tikslas – „padėti informatikos specialistams, norintiems švarinti savo kalbą“ (IKĮ 1993: 4), nes, kaip pratarmėje rašo autoriai, „didžiausia bėda, kad daugelis kompiuterinės technikos vartotojų menkai tegalvoja, kaip pavadinti vieną ar kitą kompiuterio įtaisą, programą ar veiksmą, o akiai kartoja angliškus žodžius“ (IKĮ 1993: 4).

Praėjus vos dvejiems metams po minėto žodynėlio pasirodymo tas pats autorių kolektyvas išleido antrąjį pataisytą jo leidimą *Informatika ir kompiuterių įranga* (1995). Atsižvelgę į gausias kalbininkų ir kompiuterių naudoto-

¹ Apie pradinį kompiuterijos etapą rašė A. Kaulakienė (1975: 253–260; 2000: 23; 2006: 22).

² Šis žodynas, kaip rašoma pratarmėje, „yra anksčiau pradėto informacijos lietuviškosios terminijos norminamojo darbo (1983 m. išleistas „Mokslinės ir techninės informacijos terminų žodynas“) tęsinys“ (ITŽ 1993: 3).

jų pastabas, autoriai žodynėlių papildė naujais terminais, patikslino kai kuriuos terminus bei apibrėžtis ir tikėjosi, „kad pamažu, po žiupsnelį bus galima sunorminti didžiąją dalį informatikos ir kompiuterių technikos terminų ir atsikratyti daugelio lietuvių kalbą darkančių anglicizmų“ (IKĮ 1995: 4).

Šio straipsnio tikslas – palyginti minėtų informatikos ir kompiuterių įrangos žodynėlių terminiją ir parodyti, kaip „po žiupsnelį“ ji buvo norminama aptariant abiejų žodynėlių terminų skirtynes ir sinoniminės raiškos atvejus.

TERMINŲ SKIRTYBĖS

1. Vienažodžių terminų skirtybės

Šiuose žodynėliuose besiskiriančių vienažodžių terminų aptikta 11 (14,9 % visų rastų keitinių). 6 lietuviški terminai pakeisti iš esmės, o 5 – tik iš dalies³:

*message*⁴: *teiktis* IKĮ 1993 41 – *pranešimas* IKĮ 1995 53. Antrajame leidime sąvoka yra platesnė, pateikiamos dvi reikšmės: „1) Duomenų blokas, pateikiamas vartotojui kaip nedalomas vienetas. 2) Objektiniame programavime – informacijos siunta tarp atskirų objektų“ IKĮ 1995 53 (pirma- jame leidime pateikta tik pirmoji reikšmė);

port: prievadas „Išorinio įrenginio prijungimo prie vidinės mikroproce- soriaus magistralės taškas; programa gali nusiųsti duomenis prievadams arba gauti juos iš prievadų“ IKĮ 1993 47 – *jungtis* „1) Įrenginio ir kom- piuterio sandūros taškas. <...>. 2) Dviejų procesų sąveikos taškas. 3) Adre- sas laukų, kurie naudojami ryšiui su įrenginiais“ IKĮ 1995 64;

sort: rūšiavimas IKĮ 1993 56 – *rikiavimas* IKĮ 1995 76. Anot G. Grigo, objektų susstatymas į vieną eilę vadintinas *rikiavimu*, objektų skirstymas į grupes – *rūšiavimu* (Grigas 2008: 34). Abiejų žodynėlių apibrėžtys vieno- dos: „objektų visumos (su)tvarkymas pagal nurodytą tvarkos sąryšį“ IKĮ 1993 56, IKĮ 1995 76.

Rasti du atvejai, kai lietuviški vienažodžiai terminai keičiami nelietuviš- kos kilmės vienažodžiais terminais: *route: kelias* IKĮ 1993 54 – *trasa* 1995 72, *style: tvarkinys* IKĮ 1993 58 – *stilius* IKĮ 1995 79. Atkreiptinas dėme- sys, kad antrajame leidime terminas *tvarkinys* taip pat pateikiamas, bet prie kito angliško termino: *format* – 3. *tvarkinys* „atmintyje laikomas teksto

³ Skirstant keitinius į esminius ir dalinius, remiamasi A. Umbraso klasifikacija (Umbrasas 2010: 218–219).

⁴ Angliški terminai straipsnyje rašomi vieną kartą, nes sutampa abiejuose leidimuose.

elemento, t. y. simbolio, pastraipos ar dokumento dalies, aprašas“ IKĮ 1995 37 (plg. *style* – „atmintyje laikomas teksto elemento, t. y. simbolio, pastraipos ar dokumento sekcijos, tvarkingų rinkinys“ IKĮ 1995 79).

Vienu atveju nelietuviškas vienažodis terminas keičiamas lietuvišku vienažodžiu terminu: *consistency: korektiškumas* IKĮ 1993 17 – *neprieštarin-gumas* IKĮ 1995 22.

Iš dalies pakeistų terminų išlaikoma ta pati šaknis, keičiami tik afiksai: *failure: trykis* IKĮ 1993 26 – *triktis* IKĮ 1995 34, *layer: lygis* IKĮ 1993 36 – *lygmuo* IKĮ 1995 47, *overflow: perpildymas* IKĮ 1993 45 – *perpilda* IKĮ 1995 60. Vienu atveju keičiamas termino pamatinis žodis: *layerlisting: spausdinys* IKĮ 1993 37 – *spaudinys* IKĮ 1995 48, kitu – pirmojo sudurtinio termino sando pamatinis žodis (antrieji sandai sutampa): *flag: vyksmaženklis* IKĮ 1993 27 – *veiksmāženklis* IKĮ 1995 36.

2. Dvižodžių terminų skirtybės

Dvižodžių kompiuterijos terminų, kurių pagrindinis dėmuo yra daiktavardis, keitinių rasta 34 (45,9 % visų rastų keitinių). Jie skiriasi vienu kuriuo nors termino dėmeniu: šalutiniu arba pagrindiniu.

16 šalutinio termino dėmens keitimo atvejų yra esminiai, t. y. keitiniu pasirinktas formaliai nesusijęs žodis. Dažnai lietuviškas šalutinis termino dėmuo keičiamas kitu lietuvišku (7 atvejai): *application domain: dalykinė sritis* IKĮ 1993 9 – *taikomoji sritis* IKĮ 1995 10, *output data: galutiniai duomenys* IKĮ 1993 45 – *išvesties duomenys* IKĮ 1995 60, *cache memory: greitoji atmintis* IKĮ 1993 14 – *atsargos atmintis* IKĮ 1995 16, *escape key: išvesties klavišas* IKĮ 1993 25 – *išėjimo klavišas* IKĮ 1995 33, *volatile memory: lakioji atmintis* IKĮ 1993 62 – *trinioji atmintis* IKĮ 1995 85, *expanded memory (EMS): papildomoji atmintis* IKĮ 1993 25 – *išplėstinė atmintis* IKĮ 1995 33, *read-only memory (ROM): pastovioji atmintis* IKĮ 1993 52 – *skaitomoji atmintis* IKĮ 1995 70.

Yra atvejų, kai lietuvišką šalutinį termino dėmenį keičia hibridinis arba tarptautinis (a), kai hibridinį šalutinį termino dėmenį keičia lietuviškas (b) ir kai vienas nelietuviškas šalutinis termino dėmuo keičiamas kitu nelietuvišku (c): a) *analog computer: tolydusis kompiuteris* IKĮ 1993 9 – *analoginis kompiuteris* IKĮ 1995 9, *time-division multiplexing: laikinis sutankinimas* IKĮ 1993 60 – *chronologinis sutankinimas* IKĮ 1995 81, *routing: kelio parinkimas* IKĮ 1993 54 – *trasos parinkimas* IKĮ 1995 72; b) *digital computer: diskretusis kompiuteris* IKĮ 1993 21 – *skaitmeninis kompiuteris* IKĮ

1995 27, *raster display: televizinis displėjus* IKĮ 1993 52 – *taškinis displėjus* IKĮ 1995 69; c) *computer word: procesoriaus žodis* IKĮ 1993 17 – *kompiuterio žodis* IKĮ 1995 21, *computer language: procesoriaus kalba* 1993 16 – *kompiuterio kalba* IKĮ 1995 21, *hardware: kompiuterinė įranga* IKĮ 1993 29 – *techninė įranga* IKĮ 1995 39.

Atskirai minėtinas atvejis, kai angliškas šalutinis dėmuo keičiamas lietuvišku: *while statement: while ciklas* 1993 62 – *sąlygos ciklas* IKĮ 1995 85.

Dvižodžių terminų, kurių iš dalies pakeistas šalutinis dėmuo, yra 11. Minėtini tokie: *bar code: brūkšnelių kodas* IKĮ 1993 12 – *brūkšninis kodas* IKĮ 1995 13, *executive address: vykdymo adresas* IKĮ 1993 25 – *vykdomasis adresas* IKĮ 1995 33, *restart: pakartotinis paleidimas* IKĮ 1993 53 – *kartotinis paleidimas* IKĮ 1995 72, *break key: pertraukimo klavišas* IKĮ 1993 13 – *pertraukties klavišas* IKĮ 1995 15, *desktop system: darbuotės sistema* IKĮ 1993 20 – *darbalaukio sistema* IKĮ 1995 27, *failure access: trykio kreiptis* IKĮ 1993 26 – *trikties kreiptis* IKĮ 1995 34, *interactive environment: dialogo režimas* IKĮ 1993 33 – *dialoginis režimas* IKĮ 1995 44, *keyword parameter: raktinis parametras* IKĮ 1993 35 – *raktažodžio parametras* IKĮ 1995 47, *distribution kit: diegimo komplektas* IKĮ 1993 22 – *diegiamasis komplektas* IKĮ 1995 29, *extended memory (XMS): pratęstoji atmintis* IKĮ 1993 25 – *ištęstinė atmintis* IKĮ 1995 34.

Viena prielinksninė konstrukcija keičiama nederinamojo pažyminio terminu: *error message: pranešimas apie klaidą* IKĮ 1993 25 – *klaidos pranešimas* IKĮ 1995 33.

Pagrindiniais dėmenimis skiriasi 7 dvižodžiai terminai (5 terminai pakeisti iš esmės (a), 2 – iš dalies (b)): a) *data integrity: duomenų korektiškumas* IKĮ 1993 19 – *duomenų vientisumas* IKĮ 1995 25, *merge sort: jungiamasis rūšiavimas* IKĮ 1993 41 – *jungiamasis rikiavimas* IKĮ 1995 53, *communication port: ryšio prievadas* IKĮ 1993 15 – *ryšio jungtis* IKĮ 1995 19, plg. anksčiau aptartus terminus *prievadas* IKĮ 1993 47 ir *jungtis* IKĮ 1995 64, *rūšiavimas* IKĮ 1993 56 ir *rikiavimas* IKĮ 1995 76, *interface: sąsajos įrenginys* IKĮ 1993 33 – *sąsajos įtaisas* IKĮ 1995 45, *text processing: tekstų ruošimas* IKĮ 1993 60 – *teksto rengimas* IKĮ 1995 81, b) *justified alignment⁵: abipusis lygiavimas* IKĮ 1993 35 – *abipusė lygiuotė* IKĮ 1995 46, *network layer: tinklo lygis* IKĮ 1993 42 – *tinklo lygmuo* IKĮ 1995 56, plg. dar *lygis* IKĮ 1993 36 ir *lygmuo* IKĮ 1995 47. Kaip matyti, vienu atveju (pirmuoju) hibridinį terminą keičia lietuviškas, kitais – lietuvišką terminą keičia kitas lietuviškas.

⁵ Pirmajame leidime skiriasi angliško termino rašyba: *alignment* IKĮ 1993 35.

3. Trižodžių terminų skirtybės

Trižodžių terminų keitinių rasta 11 (14,9 % visų rastų keitinių). Trižodžiai terminai, kaip ir dvižodžiai, skiriasi vienu kuriuo nors dėmeniu (pagrindiniu arba šalutiniu (ar dviem šalutiniais)). Pagrindiniais dėmenimis skiriasi 2 trižodžiai terminai (lietuviškas terminas keičiamas kitu lietuvišku): *dump: atminties turinio spausdinys* IKĮ 1993 22 – *atminties turinio pateiktis* IKĮ 1995 30, *open systems interconnection: atvirųjų sistemų sąsaja* IKĮ 1993 44 – *atvirųjų sistemų junginys* IKĮ 1995 59. Tai esminio keitimo atvejai.

Aptikti 5 atvejai, kai terminai skiriasi vienu šalutiniu dėmeniu (4 atvejai yra dalinio keitimo (a), vienas – esminio (b)): a) *double negation law: dvigubo neigimo dėsnis* IKĮ 1993 22 – *dvigubojo neigimo dėsnis* IKĮ 1995 30, *network layer protocol: tinklo (lygio) protokolas* IKĮ 1993 42 – *tinklo lygmens protokolas* IKĮ 1995 56, plg. dar *lygis* IKĮ 1993 36 ir *lygmuo* IKĮ 1995 47, *restart point: pakartotinio paleidimo taškas* IKĮ 1993 53 – *kartotinio paleidimo taškas* IKĮ 1995 72, *return key: eilutės baigties klavišas* IKĮ 1993 54 – *eilutės pabaigos klavišas* IKĮ 1995 72, b) *user interface: vartotojo sąveikos priemonės* IKĮ 1993 61 – *vartotojo sąsajos priemonės* IKĮ 1995 83.

Atvejų, kai skiriasi trižodžio termino abu šalutiniai dėmenys, rasta 4: *input-output controller: išorinio įrenginio valdiklis* IKĮ 1993 32 – *įvesties ir išvesties valdiklis* IKĮ 1995 43, *warm restart: pakartotinis paleidimas iš atminties* IKĮ 1993 62 – *dalinis kartotinis paleidimas* IKĮ 1995 85, *last in first out (LIFO): dėklo apdorojimo tvarka* IKĮ 1993 36 – *atvirkštinė eilės tvarka* IKĮ 1995 47, *session (layer) protocol: seansų (lygio) protokolas* IKĮ 1993 55 – *seanso (lygmens) protokolas* IKĮ 1995 75, plg. dar *tinklo (lygio) protokolas* IKĮ 1993 42 ir *tinklo lygmens protokolas* IKĮ 1995 56, plg. dar *lygis* IKĮ 1993 36 ir *lygmuo* IKĮ 1995 47.

4. Keitiniai su nevienodu dėmenų skaičiumi

Lyginant IKĮ 1993 ir IKĮ 1995 terminiją, matyti, kad IKĮ 1995 dalį terminų autorių norėta patikslinti (18 atvejų, t. y. 24,3 % visų keitinių). Daugiau tikslinamųjų dėmenų turi šie terminai (12 atvejų): *hard disk: diskas* IKĮ 1993 29 – *kietasis diskas* IKĮ 1995 39, *latency: gaištis* IKĮ 1993 36 – *gaišties laikas* IKĮ 1995 47, *simulation: modeliavimas* IKĮ 1993 56 – *raidos modeliavimas* IKĮ 1995 76, *style sheet: būdinys* IKĮ 1993 58 – IKĮ 1995 *stilių lentelė* 79, *object-oriented language: objektinė kalba* IKĮ 1993 43 – *objektinė programavimo kalba* IKĮ 1995 58, *output format: duomenų formatas*

IKĮ 1993 45 – *išvesties duomenų formatas* IKĮ 1995 60, *process image: proceso būseną* IKĮ 1993 48 – *proceso būsenos vaizdas* IKĮ 1995 66, *linker: komponavimo programa* IKĮ 1993 37 – *ryšių redagavimo programa* IKĮ 1995 48, *for statement: for ciklas* IKĮ 1993 27 – *žinomo kartojimų skaičiaus ciklas* IKĮ 1995 37, *gateway server: komutavimo stotis* IKĮ 1993 29 – *tinklų sąsajos stotis* IKĮ 1995 38. IKĮ 1995 ištaisyta ir pora IKĮ 1993 esančių neteiktinų terminų: *footer: apatinis kolontitulas* IKĮ 1993 27 – *apatinė puslapinė antraštė* IKĮ 1995 36, *header: viršutinis kolontitulas* IKĮ 1993 30 – *viršutinė puslapinė antraštė* IKĮ 1995 40.

Yra ir priešingų atvejų – kai kurie IKĮ 1993 terminai IKĮ 1995 turi mažiau tikslinamųjų dėmenų: *bootstrap loader: pradinės kelties programa* IKĮ 1993 13 – *įkėlos programa* IKĮ 1995 15, *work station: (kompiuterizuota) darbo vieta* IKĮ 1993 63 – *darbo stotis* IKĮ 1995 86, *artificial intelligence: kompiuterinė intelektika* IKĮ 1993 10 – *intelektika* IKĮ 1995 11, *bootstrap: pradinė keltis* IKĮ 1993 13 – *įkėla* IKĮ 1995 15, *borrow: skolintinė pernaša* IKĮ 1993 13 – *skolinys* IKĮ 1995 15. Matyt, ir vienu, ir kitu atveju galima išvelgti autorių pastangas norminti terminus.

Atskirai minėtinas keitinys *computer science: kompiuterių mokslas* IKĮ 1993 16 – *informatika* IKĮ 1995 21. Pirmajame žodynėlio leidime terminas *computer science* nelaikomas termino *informatics* sinonimu ir apibrėžiamas taip: *kompiuterių mokslas* „bendras pavadinimas disciplinų grupės, kurios tyrinėja įvairius kompiuterių taikymo ir kūrimo aspektus: programavimą, taikomąją matematiką, programavimo kalbas ir operacines sistemas, kompiuterinę intelektiką“ IKĮ 1993 16–17, plg. *informatics* „mokslas apie informaciją, jos perdavimą, kaupimą, saugojimą ir apdorojimą. Šis terminas daugiausia vartojamas Europos šalyse ir didžia dalim turi ryšį su teoriniais aspektais – tuo jis skiriasi nuo termino „computer science“, kuris dažniausia numato taikomuosius aspektus“ IKĮ 1993 32. Antrajame žodynėlio leidinyje terminai *computer science* ir *informatics* laikomi sinonimais: *computer science: informatics* „mokslas, nagrinėjantis informaciją, jos perdavimą, kaupimą, laikymą ir apdorojimą. Terminas „computer science“ labiau paplitęs anglų kalbą vartojančiose šalyse ir yra termino „informatics“ sinonimas“ IKĮ 1995 21; *informatics: informatika* „mokslas, nagrinėjantis informaciją, jos perdavimą, kaupimą, laikymą ir apdorojimą. Terminas „informatics“ dažniausiai vartojamas Europos šalyse ir yra termino „computer science“ sinonimas“ IKĮ 1995 42.

SINONIMINĖ TERMINŲ RAIŠKA

IKĮ 1993 ir IKĮ 1995 aptikta ir vienažodžių, ir sudėtinių sinoniminių terminų, kuriuos paranku nagrinėti sinonimų eilutėmis. Žodynėliuose jie skiriami kableliu. Pirmajame žodynėlio leidime yra sinonimų, kurie skiriasi dėmenų skaičiumi.

1. Vienažodžių terminų sinonimija

Vienažodžiai sinoniminiai terminai IKĮ 1993 sudaro 24,2 %, IKĮ 1995 – 46,7 % visų rastų sinonimų. Straipsnyje jie skirstomi į lietuviškos ir įvairios kilmės sinonimus.

1.1. SINONIMINIAI LIETUVIŠKOS KILMĖS TERMINAI

IKĮ 1993 rastos 4 lietuviškų terminų dvinarės sinonimų eilutės: *account: paskyra, prieskyra* IKĮ 1993 7, *call: kreipinys, iškvietia* IKĮ 1993 14, *file: byla, rinkmena* IKĮ 1993 26, *overlay: perdanga, sanklota* IKĮ 1993 45. Antrajame žodynėlio leidime palikta tik viena iš minėtų sinonimų eilučių *byla, rinkmena* IKĮ 1995 35. Kitų sinonimų eilučių antrajame leidime nėra. Jame pateikti tik *paskyra* IKĮ 1995 7, *kreipinys* IKĮ 1995 16, *perdanga* IKĮ 1995 60. Tai irgi rodytų žodynėlių autorių siekį norminti kompiuterijos terminus.

1.2. SINONIMINIAI ĮVAIRIOS KILMĖS TERMINAI

Įvairiakilmių sinoniminių terminų IKĮ 1995 pateikiama daugiau nei IKĮ 1993. Abiejų žodynėlių dalis dvinarių sinonimų eilučių sutampa: *equivalence: ekvivalentumas, lygiavertiškumas* IKĮ 1993 24, IKĮ 1995 32, *operation: veiksmas, operacija* IKĮ 1993 45, IKĮ 1995 59, *range: intervalas, atkarpa* IKĮ 1993 51 (antrajame leidime pirmuoju pateikiamas lietuviškas terminas *range: atkarpa, intervalas* IKĮ 1995 69).

IKĮ 1995 yra trys naujos dvinarės sinonimų eilutės: *character: ženklas, simbolis* IKĮ 1995 17, plg. *simbolis* IKĮ 1993 15, *display: displėjus, monitorius* 1995 29, plg. *displėjus* IKĮ 1993 22, *modem: vertiklis, modemas* IKĮ 1995 54, plg. *vertiklis* IKĮ 1993 41.

Sinonimų eilutės *atribute: požymis, atributas*, kuri yra pateikta IKĮ 1993 11, antrajame leidime nėra. Jame pateiktas tik lietuviškas terminas *požymis* IKĮ 1995 12.

2. Sudėtinių terminų sinonimija

Sudėtinių sinoniminių terminų pirmajame žodynio leidime rasta daugiau nei antrajame. Jie sudaro 60,6 % (t. y. 20 sinonimų eilučių) visų rastų sinonimų eilučių (antrajame leidime – 53,3 % (t. y. 8 sinonimų eilutės)). Rasti sinoniminiai terminai skirstomi į dvižodžius ir trižodžius.

2.1. DVIŽODŽIŲ TERMINŲ SINONIMIJA

IKĮ 1993 dvižodžių sinonimų eilučių rasta 17 (51,5 % visų rastų sinonimų), o IKĮ 1995 – 6 (40 % visų rastų sinonimų). Tarp jų yra ir šalutiniais, ir pagrindiniais dėmenimis besiskiriančių sinonimų. Sinoniminiai šalutiniai dvižodžių terminų dėmenys yra dvejopi: vienais atvejais abu šalutiniai dėmenys yra lietuviški, kitais – vienas dėmuo yra lietuviškas, kitas hibridinis.

Priešingai nei IKĮ 1993, pvz.: *absolute pathname: visas vardas, pilnas vardas* IKĮ 1993 7, *AND element: sutapties elementas, IR elementas* IKĮ 1993 9, *OR element: surinkimo elementas, ARBA elementas* IKĮ 1993 45, *output primitive: piešinio elementas, vaizdo elementas* IKĮ 1993 45, *write statement: rašymo sakiny, spausdinimo sakiny* IKĮ 1993 63, šalutiniais lietuviškais dėmenimis besiskiriančių sinonimų IKĮ 1995 nerasta. Jame paliktas tik vienas iš sinonimų: *visas vardas* IKĮ 1995 7, *IR elementas* IKĮ 1995 9, *ARBA elementas* IKĮ 1995 60, *vaizdo elementas* IKĮ 1995 60, *rašymo sakiny* IKĮ 1995 87.

Kitų sudėtinių terminų tiek IKĮ 1993, tiek IKĮ 1995 dvinarės sinonimų eilutės skiriasi šalutiniais dėmenimis, kurie yra įvairiakilmiai: *associative law: junglumo dėsnis, asociatyvumo dėsnis* IKĮ 1993 11, IKĮ 1995 12, *commutative law: perstatomumo dėsnis, komutatyvumo dėsnis* IKĮ 1993 15, IKĮ 1995 19, *distributive law: skirstomumo dėsnis, distributyvumo dėsnis* IKĮ 1993 22, IKĮ 1995 29, *global variable: visuotinis kintamasis, globalusis kintamasis* IKĮ 1993 29, IKĮ 1995 38, *local variable: lokalusis kintamasis, vietinis kintamasis* IKĮ 1993 38, o IKĮ 1995 49 pirmuoju pateikiamas terminas su lietuvišku šalutiniu dėmeniu: *local variable: vietinis kintamasis, lokalusis kintamasis*.

Prie šios grupės skirtina antrojo leidimo dvinarė sinonimų eilutė *online mode: tiesioginis režimas, neautonominis režimas* IKĮ 1995 58, kurios pirmajame leidime nėra, nes ši sąvoka jame apskritai nefiksuoja.

IKĮ 1995 neliko tokių dvižodžių dvinarių sinonimų eilučių, kurių sinoniminiai šalutiniai dėmenys yra įvairiakilmiai: *dynamic program loading:*

dinaminė keltis, kislioji keltis IKĮ 1993 23, plg. IKĮ 1995 30 *dinaminė keltis; dynamic relocation: dinaminis derinimas, kislusis derinimas* IKĮ 1993 23, *precedence rule: veiksmy prioritetai, operacijy prioritetai* IKĮ 1993 47, plg. IKĮ 1995 65 šiai sąvokai įvardyti vartojamas terminas *pirmumo taisyklė*.

Dvižodžių terminų, kai sinonimiškai vartojami pagrindiniai dėmenys, rasta tik IKĮ 1993: *active file: atviroji byla, atviroji rinkmena* IKĮ 1993 7, *data link: duomenų grandis, duomenų kanalas* IKĮ 1993 19, *token: specialusis signalas, specialusis ženklas* IKĮ 1993 60.

2.2. TRIŽODŽIŲ TERMINŲ SINONIMIJA

Trižodžių terminų sinonimijos atvejų rasta tiek IKĮ 1993 (3 atvejai, t. y. 9,1 % visų rastų sinonimų), tiek IKĮ 1995 (2 atvejai, t. y. 13,3 % visų rastų sinonimų). Jau anksčiau buvo paminėti IKĮ 1993 vienažodžiai sinoniminiai terminai *byla* ir *rinkmena*. Su jais IKĮ 1993 pateikta ne tik anksčiau minėtų dvižodžių, bet ir trižodžių terminų: *random file: tiesioginės išrankos byla, tiesioginės išrankos rinkmena* IKĮ 1993 51, *file extension: bylos (vardo) plėtinys, rinkmenos (vardo) plėtinys* IKĮ 1993 27, *file server: bylų aptarnavimo stotis, rinkmenų aptarnavimo stotis* IKĮ 1993 27.

IKĮ 1995 pateiktų trižodžių terminų sinoniminiai šalutiniai dėmenys yra įvairiakilmiai (vienas lietuviškas, kitas hibridinis): *relational database: sąryšinė duomenų bazė, reliacinė duomenų bazė* IKĮ 1995 71, *relational data model: sąryšinis duomenų modelis, reliacinis duomenų modelis* IKĮ 1995 71. IKĮ 1993 šių terminų nėra.

3. Sinonimai su nevienodu dėmenų skaičiumi

Tik pirmajame žodynėlio leidime rasta tokių sinonimų, kurie skiriasi dėmenų skaičiumi (5 atvejai, t. y. 15,2 % visų rastų sinonimų): *chip: integrinė schema, lustas* IKĮ 1993 15, *NOT element: inverteris, NE elementas* IKĮ 1993 43, *loader: kėliklis, kelties programa* IKĮ 1993 38, *spreadsheet: skaičiuoklė, dinaminė lentelė* IKĮ 1993 57, *relocatable loader: derinamasis kėliklis, derinamoji kelties programa* IKĮ 1993 53. Antrajame leidime sinonimijos nebėra, paliktas tik vienas iš sinonimų: *chip: lustas* IKĮ 1995 18, *NE elementas* IKĮ 1995 57, *kelties programa* IKĮ 1995 49, *skaičiuoklė* IKĮ 1995 77 ir nebelieka terminų *derinamasis kėliklis, derinamoji kelties programa* IKĮ 1993 53.

IŠVADOS

1. Kompiuterijos terminografija siekia vos keturis dešimtmečius. *Informatikos ir kompiuterinės įrangos* (1993) ir *Informatikos ir kompiuterių įrangos* (1995) žodynėlių, be anksčiau išleistų *Informatikos terminų žodyno* (1969) ir *Rusų–lietuvių–anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodyno* (1971), pasirodymas buvo svarbus akstinas tolesnei kompiuterijos terminografijai. Ir vienas, ir kitas žodynėlis pasižymi ir įvairuojančiais, ir sinoniminiais terminais.

2. Palyginus abiejų žodynėlių terminiją, rasta vienažodžių, dvižodžių, trižodžių ir kitų terminų skirtybių atvejų. Daugiausiai yra dvižodžių terminų skirtybių. Jos sudaro 45,9 % visų rastų terminų skirtybių. Vienažodžių ir trižodžių kompiuterijos terminų skirtybių rasta po 11 (atitinkamai po 14,9 %). Aptikta 18 terminų keitimo atvejų (24,3 % visų rastų keitinių), kai IKĮ 1995 terminai turi daugiau (12 keitinių) arba mažiau (6 keitiniai) tikslinamųjų terminų.

3. Abiejuose žodynėliuose pateikta ir vienažodžių, ir sudėtinių sinoniminių terminų. IKĮ 1993 rasti 33 sinoniminiai terminai, IKĮ 1995 – 15. IKĮ 1993 daugiausia yra dvižodžių sinoniminių terminų. Jie sudaro net 51,5 % visų rastų sinoniminių terminų (17 sinonimų eilučių). Vienažodžiai sinoniminiai terminai IKĮ 1993 sudaro 24,2 %, trižodžiai – 9,1 %, sinonimai su nevienodu dėmenų skaičiumi – 15,2 % visų pateiktų sinonimų. IKĮ 1995 vienažodžiai sinoniminiai terminai sudaro 46,7 %, dvižodžiai – 40 %, trižodžiai – 13,3 % rastų sinonimų. Pirmajame žodynėlio leidime rasta tokių sinonimų, kurie skiriasi dėmenų skaičiumi (5 atvejai t. y. 15,2 % visų rastų sinonimų).

4. Išanalizavus abu leidimus, galima daryti išvadą, jog antrasis leidimas terminografijos atžvilgiu yra tobulesnis nei pirmasis, aiškiai matomas norminamasis aspektas. Jame pateikiama daug mažiau sinonimų, nors apimtis, palyginti su pirmojo leidimo žodynėliu, didesnė.

ŠALTINIAI

IKĮ 1993 – V. Dagys, A. Klupšaitė, A. Žandaris. *Informatika ir kompiuterinė įranga*, Vilnius.
IKĮ 1995 – V. Dagys, A. Klupšaitė, A. Žandaris. *Informatika ir kompiuterių įranga*, Vilnius.

LITERATŪRA

Grigas G. 2008: Kompiuterijos leksika ir terminija. – *Santalka* 16 (2), Vilnius.
ITŽ 1993: *Informacijos terminų žodynas*, Vilnius.

- Kaulakienė A. 1975: Trikalbis terminų žodynas. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 16, Vilnius.
- Kaulakienė A. 2000: Kompiuterijos terminijos sinonimija: yda ar būtinybė. – *Terminologija* 6, Vilnius.
- Kaulakienė A. 2006: Naujausios technologijos ir kompiuterijos terminija. – *Santalka* 14 (4), Vilnius.
- Umbrasas A. 2010: *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais (pagrindinių kodeksų terminai)*, Vilnius.

DIFFERENCES OF TERMINOLOGY IN DICTIONARIES OF INFORMATICS AND COMPUTER EQUIPMENT

Lithuanian terminography of computer science and engineering has a history of four decades. The publication of *Informatikos terminų žodynas* (Dictionary of informatics) (1969) and *Rusų–lietuvių–anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodynas* (Russian-Lithuanian-English dictionary of computer equipment terms) (1971), followed by *Informatika ir kompiuterinė įranga: aiškinamasis anglų-lietuvių kalbų terminų žodynelis* (Informatics and computer equipment: concise explanatory English-Lithuanian dictionary of terms) (1993) and its second edition *Informatika ir kompiuterių įranga: aiškinamasis anglų-lietuvių kalbų terminų žodynelis* (1995) gave an impulse to further development of terminography in this field.

The aim of this article is to compare terminology in two dictionaries – *Informatika ir kompiuterinė įranga* (1993) and *Informatika ir kompiuterių įranga* (1995) and to show attempts at term normalization discussing different terms and synonymy in both dictionaries.

The analysis shows that the largest number of differences can be found in the group of two-word terms. Such differences comprise 45.9% of all cases. 14.9% of term changes in the later edition were made in regard to both one-word and three-word terms. Attempts to find a more precise or correct term can also be observed in the group of terms which differ in number of components. Different terms make up 24.3% in this group.

In both dictionaries synonymous one-word and complex terms can be found. There are 33 synonymous terms in the first edition and 15 in the second edition. In the first edition the majority of synonymous terms are two-word terms. They make up 51.5% of all synonymous terms. Synonymous one-word terms make 24.2 %, three-word terms – 9.1 %, other cases of synonymy – 15.2 %. In the second edition there are 46.7 % of synonymous one-word terms, 40 % of two-word terms and 13.3 % of three-word terms.

The analysis of both editions leads to the conclusion that in respect of terminography the second edition was better, efforts towards normalization in this edition are clearly visible. It presents a larger number of terms and includes fewer synonyms.

Gauta 2010-12-01

Diana Šilobraitė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas dianas@lki.lt

TERMINOLOGIJS ISTORIJA

Mintys apie didelį kalbininką ir terminologą Joną Jablonskį 150-tų gimimo metinių proga

---

STASYS KEINYS

Lietuvių kalbos institutas

Juk jei ne Jablonskio vadovėliai, ne jo nuolatiniai ir sumanūs taisymai, tai būtų net sunku įsivaizduoti, kokią literatūrinę kalbą mes turėtume dabar ir kaip ji skambėtų mokykloje ir viešajame gyvenime.

Jonas Palionis

Nuotrauka iš Jablonskių šeimos archyvo.

Pačiame 1930-tų, Vytauto Didžiojo, metų gale, gruodžio 30 dieną, turėjo būti pagerbiamas Jonas Jablonskis (K. Obelaitis, Petras Kriaušaitis, Rygiškių Jonas) septynių dešimčių metų prōga. Tačiau šią svarbią, galbūt lūžinę, žmonių gyvenimo sukaktį teko minėti be paties sukak-tuvininko – tų pat metų vasario 23 dienos, sekmadienio, pavakarę „didžiausias mūsų bendrinės kalbos kūrėjas“, „didysis kalbos žmogus“¹ išėjo amžino

¹ Taip J. Jablonskį apibūdino pradėto leisti bendrinės kalbos žurnalo *Kalba* pirmame sąsiuvinyje (p. 5), pranešdamas tą liūdną žinią, leidinio redaktorius Pr. Skardžius.

atilsio, o vasario 25 dienos pavakarę, parą atbudėtas Kauno bazilikoje, velionis atgulė panteoniniuose Vytauto prospekto kapuose netoli nuo Kazimiero Jauniaus, Kazimiero Būgos ir kitų didžiųjų tautos žmonių².

J. Jablonskio nuopelnai mūsų kalbai ir kalbotyrai yra tokie dideli, kad, dar gyvas būdamas, buvo vadinamas rašomosios lietuvių kalbos (taip anuomet buvo vadinama bendrinė kalba) tėvu. Taip jis buvo pavadintas 1922 m. K. Būgos ranka rašytame ir su Vincu Krėve-Mickevičiumi bei Eduardu Volteriu pasirašytame teikime dėl J. Jablonskio pakėlimo Lietuvos universiteto garbės profesoriumi (Piročkinas 1978: 145). Tas garbingas vardas pavartotas ir velioniui atminti skirtame antrame *Kalbos* žurnalo sąsiuvinyje įdėtuose buvusio jo mokinio Respublikos Prezidento Antano Smetonos *Atsiminimų bruožuose*. Čia rašoma: „J. Jablonskis ne tik mūsų bendrinės, rašomosios, kalbos tėvas, bet ir žymiausias lietuvių tautos gaivintojas. Vadinasi, jo gyvenimas įdomu ne tik kalbininkui, bet ir politikui, mūsų atgimimo tyrėjui. Pradėjęs darbą, jis rado labai maža lietuvių, tautą susipratusių, ir dar mažiau šviesių žmonių – inteligentų. Kur-ne-kur³ jie žiburiavo, kaip tamsią naktį Šv. Jono vabalėliai“ (Smetona 1930: 37).

Nėra nė menkiausios abejonės, kad J. Jablonskis buvo, yra ir liks draugėjų tų žmonių, kurie daugiausia yra padarę Tautos Atgimimo laikais kiekvienas savo bare ir visi bendru ryžtu, atsidėjimu, darbu bei gyvenimo auka. Neatsitiktinai jis kartu minimas ir vis gretinamas su Atgimimo didžiaisiais. Daktaras neuropatologas Viktoras Vaičiūnas, poetės Juditos Vaičiūnaitės tėvas, atsiminimus pradėjo, minėdamas, kad 1927 m. pirmą kartą atvežtas į Karo ligoninės Nervų ligų kliniką, J. Jablonskis „buvo paguldytas į tą pačią palatą, kurioj gulėjo 1924 m. a. a. Jonas Basanavičius“ (Vaičiūnas 1930: 66). Gal neatsitiktinai prelatui Jonui Mačiuliui, didžiajam Atgimimo dainiui Maironiui, teko laikyti už velionį gedulo pamaldas. O kapuose, be daugelio kitų žymių kalbėtojų, atsisveikinimo kalbą pasakė Respublikos Prezidentas (Merkelis 1930: 36).

J. Jablonskis yra vienas žymiausių mūsų pedagogų (nemažai atkurtos nepriklausomos valstybės mokslo, kultūros, politikos ir kitų sričių žmonių didžiavosi esą jo mokiniai ar studentai net prabėgus dešimtims metų), spaudos bendradarbių nuo pat *Aušros* (vėliau kurį laiką net darbuotojas), kovo-

² Po ketvirčio šimtmečio, būdamas studentas kalbininkas, prieš persėsdamas į Vilniaus traukinį, kas kartą nueidavau prie didžiųjų mūsų kalbininkų kapų parymoti. Vėliau, naikinant tas kapines, jie buvo perkelti į Petrašiūnus.

³ Citatų ir pavyzdžių rašyba ir kalba straipsnyje netaisyta.

tojų už lietuvių kalbos teises ir visuomenininkų. Dideli jo nuopelnai mūsų grožinei literatūrai – daug savo laiko jis skyrė Žemaitės ir kitų rašytojų kūrybinių redagavimo, taisymo, tarpais ir spausdinimo darbams ir rūpesčiams.

1893 m. atvykęs dirbti Mintaujos (latviškai – Jelgavos) gimnazijos klasikinių kalbų mokytoju, J. Jablonskis greitai pasidarė žinomas ir kaip užsiimantis mokslo darbu žmogus. Latvių kalbininkė Ina Druvietė monografijoje apie Karlį Miülenbachą rašė, kad retas ano meto gimnazijose jaunesnio bendradarbio J. Jablonskio pavyzdys galbūt paakino šį latvių pedagogą drąsiau tarti savo žodį kalbos moksle ir kad Jablonskis Miülenbachui parūpindavo knygų, buvo žinių apie lietuvių kalbos tarmes ir lietuvių gyvenimą šaltinis (Druvietė 1990: 35). Kita vertus, ir pats J. Jablonskis turėjo ko pasimokyti iš kur kas gyvesnio, spaudos draudimo nevaržomo latvių kultūros gyvenimo ir kalbos norminimo darbų.

Neišleistina iš galvos, kokiomis klaidomis sunkiomis aplinkybėmis J. Jablonskis stoji į bendrinės kalbos kūrimo darbus. Savų nutautėlių ir svetimųjų menkinama, niekinama, be jokios prošvaistės į pražūtį stumiama, nuo kultūros ir mokslo atstumta kalba, tauta, neturinti savo kalba net pradžios mokyklos, persekiojama ir baudžiama dėl bet kokio rašto lotyniškais raidėmis laikymo ir skaitymo, su lenkinamais, rusinamais, vokietinamais asmenų ir vietų vardais. Tokia buvo Lietuvos žmonių kasdienybė Jablonskio vaikystės ir jaunystės metais. Ir jis pats vieniems Jan Jabłoński, kitiems Иван Осипович Яблонский [Ivan Osipovič Jablonskij], gimęs Vladislavovo (taip tuomet oficialiai vadintas Naumiestis) parapijoje (Piročkinas 1974: 36–38). Iki Jablonskio kalbos darbuotės *Aušra* jau buvo pabudinusi ne vieno skaitytojo lietuviškumo dvasią, paugdžiusi savo kalbos meilę, parodžiusi jos svarbumą ir reikalingumą visam tautos gyvenimui, tačiau iš esmės nebuvo išėjusi iš sociolingvistinių kalbos būties svarstymų.

J. Jablonskio kalbos mokslo darbai ir visa su kalba susijusi veikla turi nemenkstančią vertę, nes pradeda naują, mokslu grindžiamą bendrinės kalbos kūrimo ir raidos tarpsnį. Nors ir gerai pažindamas klasikinės kalbas, kad ir būdamas XIX a. galo ir XX a. pradžios rusų istorinės lyginamosios kalbotyros šulų Filypo Fortunatovo, Fiodoro Koršo ir kitų mokinys, iš jų daug išmokęs ir jų akintas tirti lietuvių kalbą, J. Jablonskis atsidėjo synchroniniams kalbos tyrinėjimams, pavyzdinės bendrinės (rašomosios) kalbos įstatymo į vagą ar, vaizdingu Arnoldo Piročkinio pasakymu, kelio per kalbos džungles skynimo (Piročkinas 1978: 14), t. y. jos sudarymo, norminimo, plėtojimo darbams, ir atvedė tą kalbą į brandos metą. Iš teisybės

nėra tokio bendrinės kalbos baro, kuriame J. Jablonskis nebūtų palikęs aiškiai matomų pėdų. Beje, ne vieno to baro jis yra pirmas ir daugeliu atžvilgių neaplenktas varytojas. Į tai atkreipė dėmesį pirmųjų kalbininko mirties metinių proga paskelbtame straipsnyje „J. Jablonskis“ Pranas Skardžius, rašydamas, kad dėl skvarbaus kalbos jausmo ir gebėjimo „atskirti kalbos pelus nuo grūdų“ jis „galėjo anksčiau už kitus išvelgti daugybę mūsų kalbos dėsnių ir juos pritaikinti bendrinei kalbai; dėl to jis pirmasis galėjo dėti pamatus mūsų terminologijai, sintaksei ir apskritai raštų kalbai“ (Skardžius 1931: 9).

Taigi J. Jablonskis, be galybės kitų darbų, pirmasis dėjo ir mūsų terminologijos pamatus. Tiesa, ne vienas turbūt paprieštarautų, prisimindamas, kad rašytinės mūsų terminologijos – ir pačių terminų, ir jų sistemų – pamatai buvo imti dėti jau XVI–XVII a., dirbta taip pat vėlesnių amžių rašto žmonių. O J. Jablonskis į šį kalbos praktikos barą stojo XIX amžiaus gale, t. y. praėjus bemaž pusketvirto šimtmečio nuo Martyno Mažvydo knygos, kurios antraštiniame lape parašyta: „Katechismusa prasty Szadei, Makslas skaitima raschta yr giesmes del kriksczianistes bei del berneliu iaunu nauiey sugulditas Karaliavczvi VIII dena Meneses Sausia, Metu vsz gimima Diewa M. D. XLVII. Soli Deo gloria“. Tad tiksliau yra sakyti, kad Jablonskis dėjo dabartinės bendrinės mūsų kalbos terminologijos pamatus, tiek sudarydamas iš esmės iki šiol nepakitusių supratimą, kokia turi būti terminologija, kaip ji kurtina, iš kur imtina, kaip darytina, tiek plėtodamas, tvarkydamas, prireikus pats darydamas įvairių sričių terminus ir padėdamas tai daryti kitiems.

Į terminologijos barą J. Jablonskis stojo nuo pat savo kalbos darbo pradžios, nes, dedant dabartinės bendrinės kalbos, tos svarbiausios visos tautos vienijamosios bendravimo priemonės, pamatus ir ją darant savo vaidmeniu bei raiškos galimybėmis lygią su nuo seniau plėtojamomis kalbomis, negalima palikti nuošalyje dalykinės kalbos ir jos terminologijos kūrimo bei tobulinimo darbų. Tad nenuostabu, kad jau pirmame „Kalbos dalykų“ antrašte 1892 m. *Varpe* paskelbtame straipsnyje, be ko kito, jis parodė žodžių ir terminų *tardyti*, *tardymas* ir *tardytojas* taisyklingumą, siūlė vartoti žodžius *valdininkas*, *viršininkas*, *prekymetis*, *velionis*, o ne hibridą *urėdninkas*, vertinį *meturgis* ir skolinį *nabašninkas*, negalimą vedinį *rašėjas* teikė keisti taisyklingai padarytais skirtingos reikšmės žodžiais *rašytojas* ir *raštininkas*, gynė skolintus terminus *redaktorius* ir *gubernija*, supeikdamas imtus jų vietoje vartoti neva lietuviškus *rėdytojas*, *rėdyba*, ir

kt. (JR IV 12–18). Terminų didysis kalbos ugdytojas yra prasmingai pakeitęs, net taisydamas visai ne žodyno, o kitus dalykus. Pavyzdžiui, 1927 m. paskelbtame straipsnyje apie *Ūkininko patarėjo* laikraščio kalbą („Ir vėl laikraštinės kalbos dalykai“), sintaksės dalykų taisymo dalyje pasakymo *importuoti veisliniai paukščiai* dalyvį pakeitė lietuvišku būdvardžiu *atvežtiniai*, o bitininkystės terminą *magazininiai rėmai* padarė aiškesnį ir lietuviškesnį – *sándėliniai avilio rėmai* (JR V 165–167), taip kartu parodydamas, kad kaimo žmonėms ir ne tik jiems reikia rašyti kuo suprantamiau, tad ir lietuviškiau. Ne vienas terminas pataisytas ir paskutiniame, 1930 m. minėtame pirmame *Kalbos* sąsiuvinyje paskelbtame, straipsnyje „Laikraštinės kalbos dalykai“, pvz.: *dvasiškija*, *dvasiškiei* (= *dvasininkai*), *kariškiei* (= *karijai*), *kanoniškos teisės* (= *kanonų*, *kanoninės teisės*), *konkordato pildymas* (= *konkordato vykdymas*), *labdaringa draugija* (= *labdarių*, *lābdaros draugija*), *patriotinis auklėjimas* (= *patriotiškas auklėjimas*), *susilaikymas nuo balsavimo* (= *nebalsavimas*) ir kt. (JR V 223–225).

Savo kalbos straipsniuose ir straipsneliuose, vadovėlių ir kitų leidinių recenzijose per bemaž keturias dešimtis metų J. Jablonskis yra pataisęs ne vieną tūkstantį terminų, šalindamas iš mūsų terminologijos barbarybes ir kitus nereikalingus skolinius, hibridus ir vertinius, neaiškius, neskaidrius ir dėl to terminams reikšti netinkamus vartojamuosius žodžius ar naujadarus, taip pat netaisyklingai padarytus darinius. Kita vertus, ne mažiau terminų minėtuose rašiniuose ir kituose darbuose jo pasiūlyta ir, regis, didžiausia tų siūlinių dalis tvirtai įaugo į mūsų terminiją, ne vienu atveju sudarydama jos branduolį. Kartu siūlomais terminais ir ne tiek retomis (kaip dažnai sakoma), kad ir striukomis, bet vietomis prireikus net platomomis pastabomis bei paaiškinimais rašinių skaitytojai mokytų imti terminus visų pirma iš žmonių, t. y. gyvosios, kalbos ar prireikus daryti taip, kaip tų pačių žmonių įprasta žodžius daryti. O kiek ir kokių terminų pataisyta ir pasiūlyta gyvu žodžiu jo patarimų ar pagalbos prašiusiems įvairiausiose srityse dirbantiems žmonėms, niekas niekuomet nesuskaičiuos.

Labai vertinga didžiojo mūsų terminologo palikimo dalis yra draugės darbo mokykla. Mat rimtas ir vaisingas terminologijos darbas nėra įmanomas be dalyko pažinimo, net gero jo išmanymo ir be puikios kalbos mokėjimo, jos dvasios jutimo. Dėl to dažniausiai vienas pats žmogus čia nedaug ką gali nuveikti. Be to, labai naudinga teiksimus terminus plačiau aptarti, pasvarstyti, kad jie tiktų ne tik parinkėjams ar sudarytojams. J. Jablonskis bus mėgęs terminų reikalu tartis ir su kitų sričių specialistais, ir su kalbi-

ninkais. Tai rodo XX amžiaus pradžioje vykę susibūrimai dėl tikybos kalbos, sintaksės ir kitų terminų. Pirmojo pasaulinio karo (anuomet vadinto Didžiuoju karu) metais Rusijos Voronežo mieste veikusių lietuvių karo pabėgėlių mokyklų (jose buvo dėstoma rusiškai) lietuviai mokytojai, rengdami kelią būsimoms lietuviškomis mokykloms, svarstė ir priiminėjo įvairių mokyklos dalykų terminus, rengė lietuviškus vadovėlius (ir tai daryti ragino Jablonskis, pats parengęs skaitinių knygą *Vargo mokyklai, Mūsų žodynėli*, parašęs 1919 m. Vilniuje išleistą *Lietuvių kalbos gramatiką*, išvertęs aritmetikos vadovėlį). Iš tų svarstymų dalyvių atsiminimų matyti, kad svarbiausias veikėjas ir vadovas buvo mokytojas J. Jablonskis (žr. Mašiotas 1930: 48, Žemaitis 1956: 34–36; plačiau žr. Piročkinas 1978: 136–139).

Voroneže ir turbūt anksčiau nuveiktus terminologijos darbus tam tikru mastu rodo minėtasis 1918 m. tame mieste išleistas *Mūsų žodynėlis. Vargo mokyklos⁴ priedėlis*, kurį sudarė (žodynėlyje parašyta surinko) Rygiškių Jonas (tai mėgstamiausias po spaudos atgavimo J. Jablonskio slapyvardis). Šiame žodynėlyje, be kitų žodžių, yra pateiktas geras pluoštas įvairių sričių terminų. Didžiausia tų terminų dalis tvirtai įaugo į mūsų bendrinę kalbą ir yra nuo mokyklos dienų pažįstami ir prireikus vartojami iš esmės visų Lietuvos žmonių. Beje, nemažai tų terminų įsitvirtino vadinamųjų tarptautinių žodžių (ir terminų) vietoje. Štai žiupsnis tokių žodynėlio terminų, kurių anksčiausias ar vienas iš anksčiausių šaltinių, įrašytų didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne*, yra Jablonskio rašto darbai: *akiratis* „горизонтъ“; *ántspaudas* „печать“; *apýskaita* „отчетъ“ (*Dabar pajamų ir išlaidų apýskaitą rašau*), *ašigalis* „полюсь (земли)“, *atėminỹs* „вычитаемое“, *atimĩs* „вычитание (veiksmas)“, *atógrąža* „тропикъ“, *atóstogos* „отпускъ (для отдыха), каникулы“, *ātšvaitas* „рефлекторъ“, *ātvaizdas* „портретъ“, *bendróvė* „товарищество, общество“, *braižýba* „черчение (menas)“, *braižiklis* „kuo braižoma, brėžtukas“, *brėžinỹs* „чертежъ“, *dabità* „франтъ“, *daigýnas* „питомникъ“, *dalyba* „дѣление (veiksmas)“, *daliklis* „дѣлитель (veiksmo skaičius)“, *dalinỹs* „дѣлимое“, *dalmuõ* „частное (veiksmo skaičius)“, *daugýba* „умножение (veiksmas)“, *daugiklis* „множитель (veiksmo skaičius)“, *dauginỹs* „множимое“, *deguonĩs (dėguonį)* „кислородъ“, *dienóvidinis* „меридианъ“, *dùjos* „газы, газъ“, *eilėraštis* „стихотворение“, *esmė* „суть, сущность“, *grýnanglis* „углеродъ“, *įstaiga* „учреждение“ (*mokslo, darbo įstaiga*), *kainóraštis* „прейскурантъ“, *kūrýba* „(dailės) daryba;

⁴ *Vargo mokyklai. Būrelio mokytojų rinkinys kalbos mokslo reikalui* yra dviem knygomis leisti skaitiniai, sudaryti J. Jablonskio. Pirmas leidimas išėjo 1916 m. Petrapilyje.

творчество“ (*tautos, liáudies k ū r ū b a*), *ledýnas* „глетчер“, *liemēnė* „жилет“, *lýginamasis svoris* „удѣльный вѣсъ“, *lyginỹs* „половина уравнения“, *māstas* „масштаб“, *núovada* „участок“, *pasakėčia* „басня“, *patvarà* „выдержка, стойкость“, *piešinỹs* „рисунок; очерк“ (*Piēšini piešia; anglių piešiniỹs*); *pieštukas* „карандаш“, *plūksninė* „пеналь“, *rósakis* „оборот, конструкция (pasakymas)“, *pusiáujas* „экватор“, *rašmuõ* „письменный знак“, *reiškinỹs* „явление, выражение“ (*Kalbos, elektros rėiškinius ne kiekvienas pastebi. Algebros rėiškinỹs*); *sándauga* „произведение (veiksmo skaičius)“, *sąsiuvinis* „тетрадь“, *sąskaita* „счет“, *savi-valdýbė* „самоуправление“, *sąvoka* „понятие“, *skaitiklis* „числитель“ (*trupmenos skaitiklis*), *skaitmuõ* „цифра“, *spraudinỹs* „leidinys, kas sprausdinama (išspraudinta)“, *speigiratis* „полярный круг“, *sudėtis* „сложение; состав“, *tapatýbė* „тождество“, *tapýba* „живопись“, *tapinỹs* „kas tapoma, nutaryta“, *teptukas* „кисточка, кисть“, *trūptena* „дробь“ (*trupmenos prastosios ir dešimtainės*), *tvarkiklis* „регулятор“, *vadýba* „вѣдомство“ (*Kelių vadýboje tarnavo*), *vaizduõtė* „воображение“, *vandenilis* „водород“, *vardiklis* „знаменатель“ (*trupmenos vardiklis*), *žemýnas* „материк“ ir *žiedinỹs* „гончарное издѣлие“. Netrukus ne vienas šis terminas pateko ir į jau pačioje Lietuvoje leistus matematikos bei kitų sričių vadovėlius, terminų žodynėlius ir rinkinėlius.

Pažinti mūsų dabartinės terminologijos kilimui svarbus yra ir 1924 m. išleistoje verstinėje Samuelio Smailso knygelėje *Pareiga ir tiesumas* įdėtas žodynėlis, kuriame paaiškinta „apie du šimtu ne visad paprastų skaitytojui kalbos žodžių ir posakių, vartojamų šitame ir kituose tos rūšies rašinėliuose“ (p. 34). Tai daugiausia etikos terminai ir žodžiai. Ir iš šio žodynėlio čia pateikiamas taip pat, kaip iš *Mūsų žodynėlio*, parinktų terminų pluoštelis, pvz.: *asmenýbė (asmenybė)* „Persönlichkeit; ličnost“, *beýdis, -dė* ir *beýdiškas, -ka* „be ýdų, neturįs ýdų, neýdingas“ (*Jis beydis, beydiškas ir visas jo gyvenimas*), *dorópročiai, -čių* „doros įpročiai (dorovė)“, *dorové* „Sittlichkeit; moralność; npravstvennost“, *garbėtroška* (ir *garbėmyla*) „garbianõris (garbanõris), -rė, garbės trokštąs žmogus; garbės godas, garbės troškimas; ehrgeiziger Mensch, Ehrgeiz; čestoliubivec, -liubije“⁵, *įtaiga* „Einflüsterung, Eingebung; vnušenije (įteigimas)“, *nedorové* „Un-sittlichkeit; niemoralność; beznpravstvennost“, *núotaika* „Gemütsstimmung;

⁵ Beje, į *Lietuvių kalbos žodyną* neįdėtas pačioje *garbėtroškos* aiškinimo pradžioje ir vartosenos pavyzdžiuose pavartotas žodis *garbianõris, -rė* su skirtybe *garbanõris*; į abu pirmo tomo leidimus neįdėta šiame žodynėlyje pirma pateiktà kirčiavimo skirtybė *asmenýbė*.

raspoloženije ducha“; *pareiginiškas*, *-kė* „gebąs (ir pratęs) eiti savo pareigas žmogus“ (Pareigininkas žiūri, kad ir kiti dorai savo pareigas eitų)⁶; *patvarà* „mokėjimas (sugebėjimas) ilgai patverti (ištvirti)“; *pótroškis* „didelis ko noras (įsigeidimas)“; *príeraiša* „Anhänglichkeit; priviazannost“; *sántūra*, *sántūris* „Enthaltksamkeit; vozderžaniye, vozderžnost', vozderžannost' (abstinencija)“; *sántvarka* „Verfassung, Ordnung; stroj, ustrojstvo“; *savístaba* „Selbstbeobachtung; samonabliudenije“; *tėvyniētis*, *-tė* „Landsmann...; sootečestvennik, -nica; tos pat tėvynės (vieno su kuo krašto) žmogus“; *valdýsena* „Regierungsform; sposob pravlenija“; *visúomeninkas*, *-kė* „visuomenės veikėjas, -ja“; *žemiētis*, *-tė* „tos pačios žemės, vienės su kuo žemės (to pat krašto) žmogus; Landsmann; zemliak, zemec“.

Nėra pamato abejoti dėl to, kad prie visų minėtų abiejų žodynėlių žodžių patekimo į mūsų bendrinę kalbą bei jos terminologiją ir prigijimo daugiausia yra prisidėjęs J. Jablonskis. Sunkiau nustatyti, kurie tie žodžiai tikrai yra jo paties padaryti. Tačiau gerai susipažinusiame su kalbininko kalbos ir kitais raštais žmogui visai aišku tai, kad jis buvo didelis, o anuomet pats didysis žodžių meistras. Tai kilo iš nuolatinio siekimo tikrai gerai ir plačiai pažinti tarmių ir šnektų, tautosakos, geriausių rašytojų kalbą ir dėl to tiesiog išskirtinio ne tik ano, ypač pirmų XX amžiaus dešimtmečių, meto aplinkybėmis kalbos lietuviškumo, vadinamosios kalbos dvasios, jutimo ir tuo pačiu, pritaikant *Lietuviškos kalbos gramatikos. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlio* (1901 m.) pratarmės žodžius, mokėjimo atskirti daugybę svetimų žodžių ir „nemaža reiškinių, kurie teršte teršia mūsų žmonių kalbą“; kitaip tariant, kalbos šiukšles atskirti nuo grūdų, nes „gramatikai tiktai žmonių kalbos grūdai tereikėtų suvartoti“ (Kriaušaitis 1901: 1). Pastarajam dalykui labai padėjo geras filologinis išsimokslinimas, klasikinių kalbų ir ne vienos naujosios kalbos mokėjimas. To kuo didesnio kalbos pažinimo ir jos šiukšlių atpažinimo mokslo keliu J. Jablonskis ėjo visą kalbininko gyvenimą. Dėl to juo toliau, juo labiau jo vartoti ir teikti žodžiai taip pritiko įvardijamoms sąvokoms žymėti, kad nėra paprasta pasakyti, ar tai jo kur girdėtas, ar raštuose aptiktas, ar paties padarytas žodis ir terminas. Dauguma jų neturi individualumo žymių, net aiškūs dariniai neatrodo esą naujadarai. O tie žodžiai yra ne tik sudėti į jo paties rengtus žodynėlius, bet ir išbarstyti gausiuose jo rašto darbuose tiek dėl kalbos, tiek dėl kitų sričių ir visuomenės gyvenimo dalykų, pagaliau tai-

⁶ Šiame žodyje, matyt, bus sutapusios „pareigos žmogaus“ ir dabartinio *pareigūno* reikšmės.

sytuose, redaguotuose kitų rašiniuose ar gyvu žodžiu pasakyti klaususiems ar patarimo prašiusiems.

Kaip aiškiai, paprastai ir gyvai žmonėms rašė J. Jablonskis, puikiai matyti iš jo knygelytės *Kolera artinas – pasisaugokite!*⁷, išleistos 1908 m. kaip *Vilties* laikraščio priedas (Merkelis 1931: 24), čia dedamų dviejų ištraukėlių.

1) Kolera yra baisi Azijos liga. Iš Azijos, savo gimtinės, ji kartais atvyksta ir į Europą ir piauna jos žmones. Lietuvos žmones ji piauna, tiesą sakant, nedažnai, bet piauna jau gana senai. Nuo to laiko, kada ji pradėjo lankyti mūsų kraštą, bus jau arti šimto metų... (p. 1).

2) *Kaip pažinti koleros liga?* Susirgęs kolera žmogus viduriuoja, jam paleidžia vidurius. Jo išmatos eina vis skįstyn ir dažnyn. Be to, žmogus ima vemti, kojas trauko mėšlungis. Sopoliai eina didyn; žmogus nebesitveria, rėkte rėkia. Praslenka kelios valandos, ir ligonis visai persimaino: akis įdumba, nosis smailėja, visas kūnas išrodo labai liesas; oda pamėlynuoja, atšąla. Ligonis trokšta gerti, bet atsigerti negali, nes visa, ką jis įgeria, tuojau ir išvemiam (p. 3).

Tik vienas kitas rašybos dalykas (lytys *piauna, mūsų, skįstyn, akis* dabar rašomos *pjauna, mūsų, skystyn, akys*) mokančiam ne internetinę–telefoninę dabartinę „rašybą“; dar prievoksmis *senai*, kurio vietoje dabar beveik visi yra pratę ar išmokyti vartoti *seniai*, rodo, kad tos knygelytės rašytojo ne viskas rašoma taip, kaip kiek vėliau jis pats ėmė rašyti ir dabar moko. O šiaip tai puikiausia ir taisyklingiausia šių dienų kalba, nors rašyta prieš šimtą su viršum metų. Skaityti Jablonskio rašytus ir redaguotus ar taisytus tekstus yra vienas malonumas – ir dalykas aiškus, lengvai suprantamas, ir kalba sklandi, tiksli, be nesuprantamų žodžių ir pasakymų. Jis gerai pažino kalbos išgales, mokėjo naudotis jos priemonėmis pats ir, taisydamas kitų kalbą, nevaržė minties reiškimo įvairovės.

Gausiuose kalbos ugdomuosiuose straipsniuose J. Jablonskis ne tik, be kitų dalykų, taisė nevykusius terminus, bet ir pareiškė bendrų minčių, kokie terminai turi būti ir kaip dirbtinas terminologijos darbas⁸. Visų pirma tos mintys kilo iš anksti nusistatytų pačių bendrųjų kalbos tvarkymo bei ugdymo principų, tam tikro bendrinės, jo terminu – rašomosios, kalbos idealo, t. y. supratimo, kokia ta kalba turi būti, kad, išlikdama tikrai lietuviška, geriausiai tenkintų visuomenės bendravimo poreikius visais tautos ir vėliau savo valstybės gyvenimo atvejais.

⁷ Labai dėkui kolegei Palmirai Zemlevičiūtei, parūpinusiai šio leidinėlio tekstą.

⁸ Plačiau žr. straipsnio „Lietuvių terminologijos kūrimo apžvalga (iki 1940 m.)“, paskelbto *Kalbotyros* XVIII t. (1967 m.), 21–25 p.

Visų bendrinės kalbos, vadinasi, taip pat terminologijos, kūrimo ir plėtojimo darbų pamatas bei jų vertingumo matas J. Jablonskiui ir jo mokyklai buvo gyvoji kalba, paties kalbininko paprastai vadinta žmonių kalba. Šiuo terminu įvardyta tarmių ir tautosakos kalba, kartu minėta ir gyva kalba rašiusių ir rašančių rašytojų kalba (iš jų bene dažniausiai priminti K. Donelaitis, S. Daukantas, M. Valančius ir Žemaitė). Tačiau, kaip sakytą, į bendrinę kalbą nepriimtini, dėl to iškopinėtini per šimtmečius iš svetimų kalbų įbrukti ir prisiimti žodyno, gramatikos ir kiti dalykai. Tai kalbos taisytojams buvo priminta ir 1925 m. paskelbtame straipsnelyje „Mažmožiai ir stambmenos (kalbos moksle)“. Jame, atsiliepdamas į netikslius A. Vireliūno siūlymo vartoti *įsivaizdink plačių upę*, o ne *įsivaizduok plačių upę* išrodymus, J. Jablonskis į kalbamą dalyką atkreipė dėmesį šiais žodžiais: „Savo nuomonei paremti straipsnio autorius ima nemaža kalbos pavyzdžių, sumedžiotų tam tikruose raštuose [toliau minimas pirmas A. Juškos žodyno sąsiuvinis. – St. K.] ir žmonių kalboje. Bet su tais raštais ir žmonių kalba reikia medžiotojui atsargiam būti; rodydamas šiuo tarpu visą savo „tiesą“, A. Vireliūnas buvo kaip tik ne visai atsargus“ (JR IV 305). O tam atsargumui reikia ir kalbos mokslo, ir geros nuovokos. 1928 m. paskelbtame didžiuliame straipsnyje, greičiau – studijoje, „Mūsų kalbos žodynėlio dalykai“, kuriame pateikta labai daug ne tik, autoriaus žodžiais, „atskirų pastebėjimų“ dėl V. Kamantausko *Trumpo kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlio*, bet ir apibendrinamųjų minčių bei patarimų kalbos taisytojams, didysis kalbos mokytojas parašė šiuos pamatinius, programinius žodžius: „Reikia, man rodos, ne tiek patys žodžiai, kiek jų prasmė, versti ž m o n i š k a i į mūsų kalbą“, o kalbos taisytojus mokė: „taisykit ž m o n i š k a i, ir tiek!“ (JR V 181), toliau tą mintį išplėsdamas taip: „Taisykit kalboj visa, kas yra taisytina, kas yra nežmoniškai ar netaisyklingai pasakyta, taisykit prireikus ne tik tai tuos teksto žodžius, kuriuos šio žodynėlio autorius vengtinomis svetimybėmis vadina“ (JR V 184).

Ne vienu atveju ir naujus terminus daryti J. Jablonskis mokė taip, kaip žmonės daro paprastuosius žodžius (JR III 37, IV 143–144, V 14 ir kt.). Būdamas nereikalingų naujadarų priešininkas, įsakmiai jis patarė nekalti nereikalingų ir įmantrių žodžių ir terminų – „<...> leiskime jai [mūsų kalbai – St. K.] augti saviškai, savomis tautos taisyklėmis, kište nekiškim į ją be kokio reikalo visokių naujadarų, bent tų, kuriuos mes patys vienas vienaip, kitas kitaip, trečias trečiaip galim pramanyti, neduodami kokio tikro palengvinimo dėstomam ta kalba visuomenės dalykui“ (JR V

216). Taip J. Jablonskis rašė dėl A. Vireliūno *Mūsų kalbos ugdymo* knygelėje pažertų naujadarų, kurių dalimi keisti kai kurie įsigalėję lietuviški terminai ar jų dėmenys, pvz.: *balsių kaita (balsių kityba)*, *pirmykštės tautos (pradžioviškos tautos)*, *visata (visas visetas)*, ir vadinamieji tarptautiniai terminai, pvz.: *dialogas (dvikalbis)*, *istorija (būtovė)*, *klimatas (orovė)*, *kultūra (įdarbė)*, *literatūra (raštuomenė)*, *metodika (mokysta)*, *organas (kūnojas)*, *pedagogija (auklyba)*, *simbolis (reikšlas)* ir kt. (JR V 213–215). Beje, jau pačioje našaus kalbos darbo pradžioje mūsų kalbininkas pasakė savojo žodyno plėtojimo esmę – „ant išskyrimo [išimtimi – St. K.], darant naują rašto žodį, niekada negalima remtis“ (JR IV 22).

Svarbus ir labai pamokomas J. Jablonskio būdo ir darbo bruožas yra nesispyrimas, vietos pagrįstai kito nuomonei ir rinkimosi laisvės palikimas. Labai dažnai jis pateikdavo ne vieną vienintelį taisyumą ar geresnės, tikslesnės išraiškos siūlymą, norėjo, kad skaitytojas turėtų iš ko rinktis, bet svarbiausia, kad ir kitokia, negu kalbininko pasiūlyta, vartoseną sutiktų su žmonių kalbos dėsniais. Puikiai tą didžiojo kalbos ugdytojo veiklos bruožą knygoje *Prie bendrinės kalbos ištakų* apibendrina A. Piročkinas, rašydamas, kad liaudies kalbos kaip bendrinės kalbos pamato kėlimas „buvo ir didžiai demokratiškas kelias: ne primesti liaudžiai „inteligentišką“ kalbą, bet kartu su liaudimi daryti jos kalbą inteligentų ir inteligencijos kalba“ (Piročkinas 1977: 99).

Nors neparašė teorinių bendrinės kalbos norminimo ir terminologijos knygų ar straipsnių, savo kalbos norminamaisiais darbais, verstais, redaguotais ar taisytais kitų sričių vadovėliais ir knygomis bei knygelėmis, patarimais įvairių sričių specialistams, bendru kalbos ir terminologijos darbu tam tikruose susibūrimuose ir komisijose, jis padėjo ir teorinius bei praktinio bendrinės kalbos plėtojimo, taip pat terminologijos ir jos darbo pamatus, pagaliau išugdė nemažą būrį veiklių ir atsidėjusių mūsų kalbos ir jos terminologijos darbininkų, savo ruožtu Jablonskio mokslą ir dvasią perteikusių mokiniams.

Įvertindamas ir apibendrindamas kalbininko darbus jo bendražygis Juozas Balčikonis pirmame *Jablonskio Raštų* tome rašė: „Kol mūsų kalba skambės tarp šios žemės giminių, tol ji, jo apvalyta nuo svetimų šiukšlių, išskaidrinta ir praturtinta naujais žodžiais, kartų kartoms skelbs jo vardą. Iš prastos kaimiečių susižinojimo priemonės, kuria buvo laikoma lietuvių kalba, jis beveik per pusę šimto metų nepaliaujamo darbo padarė ją tobulu minties įrankiu, tinkančiu vartoti visose kultūriškai organizuoto kraš-

to gyvenimo srityse“ (J. B. 1932: XI). Tarsi tęsdamas šias mintis, kalbininkas Alfonsas Kalnius atsiminimuose apie J. Jablonskį po keturiasdešimt metų teigė: „Be Jablonskio didžiulio indėlio tiesiog neįmanoma suprasti mūsų bendrinės kalbos – didžiausios tautos kūrybos ir turto – susidarymo“ (Kalnius 1974: 19). J. Jablonskis buvo didžiausias dabartinės bendrinės mūsų kalbos kūrimo meto triušėjas. Jis įstatė tą kalbą į brandos kelią ir gerai pavarė į priekį jos brandinimo darbus. Į tą kelią jis įstatė taip pat mūsų terminologiją ir pats buvo žymiausias ypač mokykloms ir viešajam gyvenimui reikalingų terminų kūrėjas. Tuo atžvilgiu J. Jablonskis gali būti vadinamas dabartinės mūsų terminologijos tėvu.

J. Jablonskio raštai seniai yra mūsų kalbotyros ir kalbos norminimo klasika. Jo kalbos mokyklą išėjo kelios žmonių kartos. Į ją ir dabar reikėtų eiti kiekvienam kam rūpi kalbos lietuviškumas, bet ypač į ją turėtų sugrįžti mūsų mokyklos. O Jablonskio universitetą baigti, t. y. kuo nuodugniausiai išstudijuoti ir suvokti jo palikimą turėtų kiekvienas užsiiman-tis kalbos darbu žmogus, ypač gausūs dabartiniai kalbos normintojai ir taisytojai. Norėdami, kad senoviškoji mūsų kalba ir ateityje išliktų lietuviška ir tautos didžiavimosi šaltinis, turime neleisti užgesti Jono Jablonskio-Rygiškių Jono šviesai.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Druviete I. 1990: *Kārlis Milenbahs*, Rīga.
- J. B. 1932: Trumpas gyvenimo aprašymas. – *Jablonskio Raštai*.
Redagavo J. Balčikonis. Kaunas. T. 1, XI–XXVIII.
- JR I–V: Jablonskio Raštai. Redagavo J. Balčikonis. Kaunas, 1932–1936. T. 1–5.
- Kalnius A. 1974: [Atsiminimai apie J. Jablonskį]. – *Mūsų kalba*. Nr. 7, 16–19.
- Kolera artinas – pasisaugokite!* Parašė Rygiškių Jonas. Vilnius, 1908.
- Kriaušaitis P. 1901: *Lietuviškos kalbos gramatika. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlis*. Tilžė.
- LKŽ I–XX: *Lietuvių kalbos žodynas*. Ats. (vyr.) red. J. Balčikonis (t. 1–2), K. Ulvydas (t. 3–5, 11–16), J. Kruopas (t. 1–2, 6–10), V. Vitkauskas (t. 17–20). Vilnius, 1941–2002.
- Mašiotas Pr. 1930: Šis tas iš Rygiškių Jono sunkaus gyvenimo. – *Kalba*. Sąs. 2, 44–48.
- Merkelis A. 1930: Jonas Jablonskis. – *Kalba*. Sąs. 2, 7–36.
- Merkelis A. 1931: Jablonskio bibliografija. – *Archivum Philologicum*. Kn. 2, 15–37.
- Mūsų žodynelis. „Vargo mokyklos“ priedėlis*. Surinko Rygiškių Jonas. Voronežas, 1918.
- Palionis J. 1959: J. Jablonskio kalbiniai taisymai. – *J. Jablonskis. Rinktiniai raštai*. Vilnius. T. 2, 5–54.
- Piročkinas A. 1974: Jono Jablonskio gimimo metrikai. – *Mūsų kalba*. Nr. 7, 34–38.
- Piročkinas A. 1977: *Prie bendrinės kalbos ištakų. J. Jablonskio gyvenimas ir darbai 1860–1904 m.* Vilnius.
- Piročkinas A. 1978: *J. Jablonskis – bendrinės kalbos puoselėtojas. 1904–1930*. Vilnius.
- [R. J.] *Žodynelis*. – Smailsas S. *Pareiga ir tiesumas. Moksleivių vertimas (su žodyneliu)*. Šiauliai, 1924, 34–55.
- Skardžius Pr. 1930: Jonas Jablonskis ū. – *Kalba*. Sąs. 1, 5.
- Skardžius Pr. 1931: J. Jablonskis. – *Archivum Philologicum*. Kn. 2, 5–14.
- Smetona A. 1930: Atsiminimų bruožai. – *Kalba*. Sąs. 2, 37–44.
- Vaičiūnas V. 1930: A. a. Joną Jablonskį atsiminus. – *Kalba*. Sąs. 2, 66–68.
- Žemaitis Z. 1956: Iš atsiminimų apie J. Jablonskį. – *Literatūra ir kalba*. Vilnius. T. 1, 32–39.

THOUGHTS ABOUT THE GREAT LINGUIST AND TERMINOLOGIST JONAS JABLONSKIS.
ON THE OCCASION OF 150 YEARS OF HIS BIRTH

The paper provides an overview of contribution the of great Lithuanian linguist professor Jonas Jablonskis (1860–1930) to the development, normalization and consolidation of modern standard Lithuanian; to the increase in its role and expansion of its functions; and to the development of Lithuanian terminology almost from the start of the National rebirth movement at the end of 19th century. He carried out his work under very difficult conditions of tsarist persecution, the ban on Lithuanian press in Latin alphabet (until 1904), Polonization and Russification of the country and finally in the independent state of Lithuania re-established in 1918. During nearly five decades of intensive activity standard Lithuanian reached the period of its maturity. The paper also reveals the theoretical principles of language normalization as well as creation and development of terminology followed by Jablonskis.

Jablonskis' role in the development of standard Lithuanian was so great that in his own lifetime he was called the father of standard Lithuanian.

Gauta 2010-12-03

Stasys Keinys
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas terminologai@lki.lt

Jono Jablonskio religijos leksikos taisymai

AUŠRA RIMKUTĖ

Lietuvių kalbos institutas

150-osioms J. Jablonskio gimimo metinėms

2010 metų gruodžio 30 dieną sukanka 150 metų nuo dabartinės bendrinės lietuvių kalbos tėvo Jono Jablonskio (1860–1930) gimimo. Kalbininką galima vadinti ir lietuvių kalbos terminologijos tėvu (Keinys 2000: 70). Jis ne tik kūrė, plėtojo bei normino bendrinę kalbą, bet ir padėjo kurti bei tvarkyti daugelio mokslo, technikos ir kitų sričių, tarp jų ir religijos, terminiją. Šiame straipsnyje apžvelgiama kalbininko teikta nuomonė dėl kai kurių XX a. pradžios religijos raštuose vartojamų žodžių.

J. Jablonskio palikimas gausus ir labai įvairus. Tai matyti iš jo raštų. Kalbininkas daug rašė įvairiais aktualiais visuomenės gyvenimo klausimais. Jis daug dėmesio skyrė kalbos, literatūros, tautos sveikatos, švietimo, spaudos laisvės, kultūros, mokslo ir kitiems dalykams. Nors atskirų darbų apie religijos leksiką (taip pat ir apie religijos terminus) neparašė, tačiau religijos leidinių kalbai skyrė nemažai dėmesio. Tai matyti iš kalbininko straipsnių apie religiją, religijos mokymą, religijos vadovėlių kalbą XX a. pradžios spaudoje (*Viltyje, Santaroje, Nepriklausomojoje Lietuvoje, Lietuvoje, Lietuvos Mokykloje, Švietimo darbe* ir kt.)¹: *Religijos mokymas prademosiose mokyklose* (1909), *Mokykla, politika ir religija* (1917), *Religijos mokymo metodika* (1920), *Religijos mokymo metodikos* (1921), taip pat iš recenzijų: *D. Martyno Liuterio Mažas katekizmas*² ir *D. Jono Jokūbo Rambako Pamokslas apie išganymo davadą pirma 24 klausimuose trumpai suglaustas potam 237 klausimuose plačiau išguldytas* (1917), *Katekizmas Evangelikų-Reformatų tikėjimo vaikams* (1917), *Tikybos mokslo vadovėliai* (1917), *Katalikų tikybos katekizmas* (1919), *Mok. Sim Tautvilos „Mažas Tikybos Mokslo, arba Katekizmas. Dovanėlė liaudies mokyklai“* (1921)

¹ Straipsniai ir recenzijos išspausdintos *Jablonskio raštų* II ir IV tomuose, skliaustuose nurodyti leidimo metai.

² Paryškinta J. Jablonskio.

ir kt. Dėmesio vertas J. Jablonskio *Atsakymas į M. Jankaus «Paaiškinimą del Dr. Martyno Liuterio „Mažo katekizmo“*», skelbtas 1917 m. *Santaroje*. Kalbininkas rašo: „noriu, kad ir liuterių tikybos mokslo vadovėliai būtų rašomi suprantamai, įmanomai ir pamokomai – taip, kaip leidžiami ar rašomi visų kultūringųjų tautų vadovėliai, jei skiriami jie rimtam vaikų mokslo dalykui“ (Jablonskis II 1934: 92)³. Šie žodžiai puikiai rodo, kad kalbos reikalai J. Jablonskiui buvo be galo svarbūs ir kad jis siekė, jog nuo mažumės visuomenė mokytųsi taisyklingos ir gražios gimtosios kalbos.

XX A. PRADŽIOS RELIGIJOS RAŠTŲ KALBA

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje religijos raštuose buvo vartojama daug svetimybų, tad jų kalbą būtinai reikėjo tvarkyti ir atnaujinti. Apie tai imta kalbėti spaudoje: *Aušroje* (1883–1886), *Varpe* (1889–1906), *Tėvynės sarge* (1896–1904), *Žinyčioje* (1900–1902), *Vilniaus žiniose* (1904–1909) ir kt. Gana plačiai apie religijos terminiją 1905 m. birželio 1 (14) d. *Vilniaus žiniose* (nr. 134) išspausdintame straipsnyje *Dvasiškos terminologijos klaidos* rašė Jonas Gerutis (Jonas Balvočius). Apie šios srities terminijos tvarkymo svarbą tų pačių metų liepos 23 (rugpjūčio 5) d. *Vilniaus žinių* 178-ame numeryje, straipsnyje *Mūsų bažnytinė kalba*, rašė ir vienas svarbiausių XX a. pradžios lietuvių bažnytinės kalbos puoselėtojų ir religijos terminijos normintojų kunigas Juozas Laukaitis: „Paskutiniais keliais metais vienas kitas kunigas pamėgino valyti bažnytinę kalbą, bet dėl skirtumo terminologijoje kilo nepasikakinimas ir kunigijos ir žmonių tarpe“⁴ (Laukaitis 1905: 4).

Religinių tekstų kalbos tvarkymas ypač suaktyvėjo XX a. pradžioje, prasidėjus poterių reformai. Nors senieji, konservatyviai nusiteikę kunigai piktinosi, kad kėsinamasi į jų manymu, šventus žodžius, tokius kaip *dūšia*, *aniuolas*, *griekas*, *spaviednė*, *pakūta*, *mūka*, ir siūlė „tas penkis šimtus metų vartotas formas nelytėtas palikti, kada mūsosios, gerai joms prisižiūrėjus, pasirodo visai ne prieš kalbos dvasią ir taisykles padarytos“ (Jurgaitis 1907: 389), tačiau Bažnyčios ir religijos raštų kalba netenkino to meto inteligentijos. Į 1909 m. vasario 9 d. Punske vykusį kunigų pasitarimą dėl Bažnyčios terminijos buvo pakviestas ir kalbininkas J. Jablonskis. Tų pačių me-

³ Reikia paminėti, kad katalikui J. Jablonskiui rūpėjo ne tik katalikų, bet ir protestantų (liuteronų, evangelikų reformatų) leidiniai – galbūt dėl to, kad jo žmona Konstancija Sketerytė-Jablonskienė buvo evangelikė reformatė (plačiau žr. Eglės Lukėnaitės-Griciuvienės knygoje *Konstancijos ir Jono Jablonskių šeima* (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009)).

⁴ Citatų kalba netaisoma.

tų vasarą jis kartu su Jurgiu Šlapeliu, Kazimieru Būga ir Juozu Balčikoniu dalyvavo Juozo Laukaičio surengtame kalbininkų pasitarime Seinuose. Čia kalbininkų ir kunigų (A. Dambrauskas-Jakštas, A. Petrusis ir J. Laukaitis) komisija, dar vadinama Poterių komisija, galutinai suredagavo poterių kalbą. Poteriai paskelbti 1910 m. *Vadovo* žurnale. Zigmąs Zinkevičius rašo, kad „iš esmės tai pirmasis lietuvių kalbininkų suvažiavimas. Tada ir sutvarkyta svarbesnių maldų, taigi ir poterių, kalba, nustatyta būtiniausia bažnytinė terminija. Poteriai buvo, galima sakyti, naujai išversti taisyklinga, gryna ir gražia lietuvių kalba“ (Zinkevičius 2000: 179).

1909 m. pradėta poterių reforma buvo tęsiama vėliau – 1922 m., kaip rašo Zigmąs Zinkevičius, ji suintensyvėjo, „atrodo, kad daugiausia kunigų Juozo Laukaičio, Aleksandro Dambrausko-Adomo Jakšto, gal ir kitų dėka į poterius buvo įvesta nemažai tų frazių, kurias 1909 m. siūlė kalbininkai, bet poterių komisija jas ignoravo dėl kompromiso su senąja dvasininkija. Šis bei tas buvo naujai pakeista, patobulinta“ (Zinkevičius 2000: 185).

RELIGIJOS LEKSIKOS TAISYMŲ ATVEJAI

Prieš pradėdant kalbėti apie J. Jablonskio religijos terminų taisymus, pastabas ir patarimus, reikia pasakyti, kad kalbininkas jų nesūlė primygtinai. Jis norėjo, kad „laikraščiai ir rašytojai tais pastebėjimais–pataisymais, kur su jais sutinka, tolesniam laikui ir naudotųsi“ (Jablonskis II 1934: 79).

Svetimų kalbų žodžių vartojimas ir taisymai

Bene daugiausiai J. Jablonskis keitė religiniuose tekstuose vartotus nelietuviškus žodžius (ppr. svetimybės), kurie lietuvių kalboje turėjo atitikmenų, pavyzdžiui, lenkybę *abrozas* (lenk. *obrazek*) pakeitė žodžiu *paveikslas*, vietoj *dūšios* (lenk. *dusza*) siūlė vartoti *siela*⁵. Rasta ir daugiau taisymų: *griekas* (brus. *грехъ*, lenk. *grech*) – *nuodėmė*⁶, *kielikas* (lenk. *kielich*, vok. *Kelch*) – *taurė*, *koronė* (lenk. *karanie*, rus. *карание*) – *bausmė*, *mislis* (brus. *мысль*, lenk. *myśl*)⁷ – *mintis*, *nabašninkas* (lenk. *nieboszczyk*, brus. *небоуцьк*) – *velionis*, *prietelius* (brus. *прыяцель*) – *bičiulis*, *smertis* (brus. *смерць*) – *mir-tis*, *svodba* (plg. rus. *свадьба*) – *vestuvės*, *viera* (rus. *вера*, lenk. *wiara*) –

⁵ J. Jablonskis 1921 m. *Lietuvos mokykloje* (nr. 1, p. 36–41) nurodė, kad reikia pasirinkti, kurį žodį – *siela* ar *vėlė* – vartoti, tad vietoj žodžių junginio *vėlės nemirtingumas* siūlė sakyti *sielos nemirtingumas* (Jablonskis IV 1935: 247–248).

⁶ *Nuodėmė* – M. Daukšos raštuose vartotas žodis.

⁷ Taisyti ir šie veiksmazodžiai: *mislyti* (brus. *мыслиць*, lenk. *mysleć*) – *svarstyti*, *venčiatotis* (lenk. *winczować*, brus. *вінчаваць*) – *tuoktis*, *jungtis*, taip pat būdvardis *svietiškas* (plg. lenk. *świecki*) – *pasaulietiškas*.

*tikėjimas*⁸, *zokonas* (lenk. *zakon*, rus. *закон*) – *įstatymas*⁹ ir kt. Kaip matyti iš taisyčių, svetimybės keistos XVI–XVII a. raštuose ar tarmėse vartotais lietuviškais žodžiais.

J. Jablonskis nevengė vartoti nelietuviškų žodžių, ypač tada, kai jie buvo plačiai paplitę kalboje arba kai tai buvo tarptautiniai žodžiai. Apie tai rašė ir Arnoldas Piročkinas *Jono Jablonskio kalbos taisymuose*: „Jei svetimas žodis būdavo labai paplitęs, įaugęs įvairiose sferose, tai jo neguidavo“ (Piročkinas 1986: 10). Todėl J. Jablonskis netaisė tokių senųjų skolinių kaip *kunigas*, *bažnyčia*¹⁰ ir kt. Įdomu, kad jis netaisė ir iš slavų kalbos gauto senojo skolinio *grabas* (brus. *зроб*, lenk. *grób*), vietoj kurio dabar vartojamas *karstas* – taip pat skolinys (plg. brus. *копсма*). Matyt, nekeitė, nes *grabas* reikšmė „vieta numirėliui laidoti, kapas“ buvo vartojamas jau Martyno Mažvydo raštuose.

J. Jablonskio nuomonę apie svetimų kalbų žodžius puikiai iliustruoja žodžio *pastorius*¹¹ taisyimas. 1912 m. Viltuje išspausdintame straipsnyje *Rašomosios kalbos dalykai* kalbininkas, pastebėjęs, kad vartosenoje ėmė plisti šis žodis, rašė: „Pastoriais“ nei Prūsų lietuviai (liuteriai) nei mūsų evangelikai-reformatai (kalvinai) savo kunigų nevadina; savo dvasios pie-menis visi jie *kunigais* tevadina. Taip vadina jų dvasios vadovus ir lietuviai katalikai, tų protestantų kaimynai. <...>. Nieku gyvu negaliu suprasti, kodėl Lietuvos liuterių ir kalvinų *kunigus* ima dabar vieni-kiti mūsų laikraščiai – „pastoriais“ vadinti“ (Jablonskis 1959: 105). Šiuo metu žodis *pastorius* vartojamas kalbant apie protestantų evangelikų kunigą.

Žodžių darybos problemos

Jei lietuvių kalboje (taip pat ir tarmėse ar senuosiuose raštuose) J. Jablonskis nerasdavo tinkamo atitikmens ar pakaitalo, remdamasis lietuvių kalbos dėsniais, darydavo jį pats, todėl šiandien vietoj senų slaviškų savaitės dienų pavadinimų, dažnų to meto religijos raštuose, vartojame jo sukurtus aiškios darybos pavadinimus: *pirmadienis*, *antradienis*, *trečiadienis*, *ketvirtadienis*, *penktadienis*, *šeštadienis*, *sekmadienis*. Taip vietoj *sūdas* (brus. *cyð*), *sūdyti* (brus. *cyðziyb*) atsirado *teismas*, *teisti*.

⁸ Žodį *tikėti* randame M. Mažvydo raštuose.

⁹ Kuriuose straipsniuose teikti šie taisyimai, nenurodoma. Tai galima atsekti iš Jablonskio *Raštų* „Jablonskio taisyčių kalbos klaidų sąrašo“ (Jablonskis V 1936: 259–280) ir *Jablonskio Rinktinių raštų II tomo alfabetinės taisyčių kalbos dalykų rodyklės* (Jablonskis 1959: 533–553).

¹⁰ Vietoj *bažnyčios* J. Jablonskis yra siūlęs vartoti *maldykla*, *šventovė* (Piročkinas 1970: 7).

¹¹ Plg. vok. *Pastor* < lot. *pastor* – *piemuo ganytojas*, dar plg. lenk. *pastor*, rus. *насмop*.

Kalbininko straipsniuose daug įvairių netinkamos darybos žodžių taisy-
mų. Pirmiausia minėtinas XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios religijos
raštuose dažnas žodis *ypata*, dėl kurio vartosenos J. Jablonskis išsakė savo
nuomonę. 1914 m. *Viltyje* (nr. 86 (1034)) išspausdintame straipsnyje *Šių
dienų rašomosios kalbos reikalai*, norėdamas išskelti aikštėn „kalbos paklai-
das ir paraginti laikraštinkus, <...>, kad tos rūšies paklaidų mūsų lai-
kraščiuose toliau nebebūtų“¹², kalbininkas siūlė vietoj *ypatos* vartoti *žmo-
gus, asmuo* (Jablonskis 1959: 153).

J. Jablonskis lenkybę *ambona* (lenk. *ambona*), kilusią iš graikų kalbos
(gr. *ambōn* „pakyla“), pakeitė žodžiu *sakykla*. Įdomu tai, kad jo siūlytas
žodis *pamokslinė* (vietoj nevykusiai padaryto hibrido *pamokslinyčia* su
nelietuviška priesaga *-inyčia*)¹³ neprigijo. Vietoj minėto hibrido imtas
vartoti žodis *sakykla* (Jablonskis 1959: 62).

Kalbininkas taisė ir vardažodžių abstraktus su priesaga *-ybė*, ypač tuos,
kurie buvo padaryti iš daiktavardžių: *bedievybę* į *bedievystę* (*bedieviškumą*),
girtuoklybę į *girtybę*. Kai 1926 m. straipsnyje *Literatūros dalyko kalba* vie-
toje neįprastos darybos daiktavardžio *esybė* (plg. lot. *essentia*) pasiūlė var-
toti žodį *būtybė* (Jablonskis 1959: 340–341), jis susilaukė nepritarimo.
Švietimo darbe 1927 m. šio žodžio vartoseną gynė kalbininkas Pranas Skar-
džius – paskelbė straipsnelį *Esybė ir būtybė* (Skardžius III 1998: 60–61).

Žodį *tikyba* (ir jo formą *tikybė*) J. Jablonskis keitė žodžiu *tikėjimas* (Ja-
blonskis I 1933: 56), tačiau žodį *tikyba* vartojame ir šiandien sinonimiškai
su žodžiais *tikėjimas, religija*.

Vietoj *dvasiškis* J. Jablonskis siūlė vartoti *dvasininkas, kunigas*. Gana pla-
čiai šis siūlymas aptartas 1914 m. *Viltyje* (Jablonskis 1959: 155–178)¹⁴.
Minėtina, kad kalbininkas keitė ne tik žodį *dvasiškis*, bet ir *dvasionis* (= *dva-
sininkas*). Apie tai jis rašė 1926 m. *Švietimo darbe*, aptardamas literatūros
dalykų kalbą (Jablonskis 1959: 359). Daug diskusijų spaudoje sukėlė J. Ja-
blonskio siūlymas vartoti žodį *religininkas*. 1914 m. kalbininkas *Viltyje*
rašė, kad šis žodis jam „iš žmonių kalbos“ žinomas (Jablonskis 1959: 159).

Kalbininkas siūlė nevartoti kai kurių kuopinius pavadinimus reiškiančių
vedinių su priesaga *-ija*, pavyzdžiui, *dvasiškija* (= *dvasininkai*), *kunigija*
(= *kunigai*) ir kt. 1914 m. *Vilties* priede išspausdintame keturių dalių straips-
nyje *Kalbos dalykai* jis rašė: „Lietuviai „nesusipratę“ niekur, man rodosi
nesakys šitaip: „Kiti išėjo, pasiliko *pati vyrija, pati kunigija, pati vaikija*,

¹² Jablonskis 1959: 149.

¹³ Plačiau žr. Jablonskis IV 1935: 55.

¹⁴ Dar žr. Skardžius II 1997: 553, Klimavičius 2006: 3–4.

pati moterija; <...>.“ Kiek numanau, <...>, mano tautiečiai „nesusipratę“ šitaip tepasakytų: „Kiti išėjo, pasiliko *vieni vyrai, vieni kunigai, vieni vaikai, vienos moters*; <...>“ (Jablonskis 1959: 166).

1914 m. *Viltyje* išspausdintame straipsnyje *Šių dienų rašomosios kalbos reikalai* J. Jablonskis taisė žodį *giedorius* dėl slaviškos priesagos *-orius*. Vietoj jo siūlė vartoti *giedotojas, giesmininkas* (Jablonskis 1959: 153–154).

Kalbininkas taisė ir to meto spaudoje bei religiniuose tekstuose vartotus nevykusiai padarytus sudurtinius žodžius, pavyzdžiui, vietoj *dievmeldystės* iki šiol vartojamas jo pasiūlytas žodis *pamaldos*. Būta ir kitų siūlymų – 1914 m. *Viltyje* (nr. 154) J. Jablonskis rašė, kad „šventimu“ Panevėžio apskrityje vietomis „dievmeldystę“ vadina (Jablonskis 1959: 152). Tačiau žodis *šventimas* neprigijo.

Vertinių ir žodžių reikšmių taisymai

Iš J. Jablonskio straipsnelių kalbos klausimais, recenzijų ir įvairių taisymsų matyti, kad jis vengė akiai versti terminus. Aklus vertinius taisydavo. 1921 m. *Religijos mokymo metodikos* recenzijoje rašė: „Nereikia visko pažodžiui versti ir per akis, žūt būt, nauji žodžiai daryti – būtina taip, kaip juos yra kiti, kitų tautų žmonės savam reikalui pasidarę: verčiant reikia rūpintis pirmiausia tam tikra mintis aiškiai išreikšti, ne vėjai gaudyti ir teksto žodžiai visaip kalti – ne taip, kaip juos patys žmonės kala tautos kalbai“ (Jablonskis IV 1935: 247).

J. Jablonskis 1920 m. *Švietimo darbe* (nr. 4) išspausdintame straipsnyje *Del Gamtos pradžiamokslio pasirodymo (Kalbos dalykai)*, aptardamas vadovėlio kalbos klaidas, mini veiksmazodį *tverti*. Kalbininkas neabejojo, kad *tverti* negalima vartoti reikšme „kurti“, ir manė, kad tokia reikšmė atsirado dėl lenkų kalbos įtakos – šios kalbos žodžio *tworzyć* reikšmės (Jablonskis IV 1935: 223, 1959: 230). Jis siūlė vartoti žodžius *kurti, daryti* ir pan. Būtent dėl to J. Jablonskis taisė daiktavardžius *sutvėrėjas*¹⁵ (lenk. *stworzyciel*), *tvarinys* (lenk. *stworzenie*), *tvėryba* (lenk. *twórczość*), keitė juos žodžiais *kūrėjas* ir *kūrinys* (Jablonskis 1959: 247), *kūryba* (Jablonskis 1959: 504).

Reikia paminėti, kad J. Jablonskis skyrė žodžių *dausa* ir *dausos* reikšmes. *Dausa* reiškia „rojus“, o *dausos* – „šiltieji kraštai“ (Jablonskis 1935 IV: 326). Taip pat skyrė žodžių *gerybė* ir *gerumas* reikšmes (plačiau žr. Jablonskis V 1936: 50).

¹⁵ Anot K. Būgos, „mūsų *tverti* „*tworzyć, schaffen*“ kilimo yra savas žodis. <...>, kai *tverti* vartojama lenkiško žodžio „*tworzyć*“ reikšme, tada vartojamas ne *sutvėrtojas*, o *sutvėrėjas*“ (Būga II 1959: 132). Z. Zinkevičiaus manymu, *sutvėrtojas* „nebuvo Mažvydo naujadaras. Matyt, tai iš seno lietuvių turėtas žodis“ (Zinkevičius 2000: 76, 123), tačiau LKŽe to nepatvirtina – iš gyvosios kalbos (tarmių) nepateikia nei *sutvėrtojo*, nei *sutvėrėjo*.

Kiti taisymai

1925 m. *Švietimo darbe* išspausdintame straipsnyje *Kalba ir literatūra* J. Jablonskis siūlė taisyti V. Krėvės *Skirgailoje* vartojamus nereikalingus kalbai žodžius, tarp jų ir tarmybę *pakasynos*. Vietoj jos teikė vartoti žodžius *laidotuvės, pakastuvės* (Jablonskis IV 1935: 327; 1959: 305). 1926 m. *Lietuvoje* išspausdintame straipsnyje *Literatūros dalyko kalba* kalbininkas vietoj tarmėse vartojamo žodžio *apveizda* siūlė sakyti *apvaizda* (Jablonskis 1959: 344).

Skyrium minėtini to meto religijos raštuose dažni veiksmažodžiai *atnašauti, ganytojauti*, kuriuos J. Jablonskis laikė „žodyno ir iš dalies etimologijos klaidomis“ (Jablonskis 1959: 357) ir siūlė vartoti *aukoti, piemenauti, ganytojo darbą dirbti, būti ganytoju* (Jablonskis V 1936: 42). Jis taip pat taisė veiksmažodžius *aukauti, atgailoti* į *aukoti, atgailauti* (Jablonskis 1959: 153, 359)¹⁶ ir kt.

Trumpai apžvelgus XX a. pradžios religijos kalbai be galo reikšmingus J. Jablonskio taisymus, aiškiai matyti pagrindinis taisymų principas – grynumas, ir lietuvinamoji kryptis – svetimybės ieškoma lietuvių kalbos atitikmenų, teikiami naujadarai. Kalbininko religijos terminų likimas aiškus – bemaž visi jie vartojami ir šiandien.

IŠVADOS

1. Jono Jablonskio indėlis į XX a. pradžios religijos raštų kalbą yra be galo svarbus. Jis dalyvavo Poterių komisijos darbe (1909 m.) ir kartu su kalbininkais J. Šlapeliu, K. Būga, J. Balčikoniu ir kunigais A. Dambrausku-Jakštu, A. Petručiu bei J. Laukaičiu suredagavo svarbiausias maldas.

2. Iš J. Jablonskio religijos leksikos taisymų, skelbtų XX a. pradžios spaudoje, matyti, kad kalbininkas svetimybės keitė lietuviškais žodžiais, vartotais senųjų raštų autorių (*nuodėmė, tikėjimas* ir kt.) arba tarmėse (*bičiulis* ir kt.), o prireikus pats kūrė lietuviškus terminus (*teismas, pirmadienis, antradienis* ir kt.), daug dėmesio skyrė netaisyklingos darybos žodžiams: *dievmeldystę* keitė *pamaldomis; pamokslinyčių – sakykla; dvasionį, dvasiškį – dvasininku* ir kt. Kalbininkas nevengė vartoti ir nelietuviškų žodžių – senųjų skolinių (*bažnyčia, kunigas* ir kt.) bei tarptautinių žodžių. J. Jablonskis taisė vertinius: *sutvėrėjas – kūrėjas, tvarinys – kūriny* ir kt., siūlė skirti kai kurių žodžių reikšmes (*dausa „rojus“ ir dausos „šiltieji kraštai“* ir kt.).

¹⁶ Žinoma, kalbininkas taisė ir iš šių veiksmažodžių padarytus daiktavardžius. – Aut. pastaba.

LITERATŪRA

- Būga K. I–II 1958–1959: *Rinkiniai raštai* I–II. Red. V. Mažiulis, Vilnius.
- Jablonskis J. I–II 1933–1934: *Jablonskio raštai* I–II. Red. J. Balčikonis, Kaunas.
- Jablonskis J. IV–V 1935–1936: *Jablonskio raštai* IV–V: *Kalbos dalykai*. Red. J. Balčikonis, Kaunas.
- Jablonskis J. 1959: *Rinkiniai raštai* II. Sud. J. Palionis, Vilnius.
- Jurgaitis M. 1907: Apie kalbos gryninimą ir poterių reformą. – *Draugija* 8, 386–389.
- Keinys S. 2000: Pr. Skardžiaus terminologijos srities veikla ir jos reikšmė. – *Terminologija* 6, Vilnius, 69–77.
- Klimavičius J. 2006: *Kodėl dvasiškis taisomas, o kariškis – ne?* – *Gimtoji kalba* 10, 3–4.
- Laukaitis J. 1905: Mūsų bažnytinė kalba. – *Vilniaus žinios* 178, 4.
- LKŽe I–XX 2005: *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius. – www.lkz.lt.
- Piročkinas A. 1970: *Jono Jablonskio leksiniai taisymai: apybraiža*, Kaunas.
- Piročkinas A. 1986: *Jono Jablonskio kalbos taisymai*, Kaunas.
- Skardžius P. II–III 1997–1998: *Rinkiniai raštai* II–III, Vilnius.
- Zinkevičius Z. 2000: *Lietuvių poteriai: kalbos mokslo studija*, Vilnius.

JONAS JABLONSKIS' CORRECTIONS OF RELIGIOUS VOCABULARY. ON THE OCCASION OF 150 YEARS OF JABLONSKIS' BIRTH

30 December 2010 was the 150th anniversary of the birth of the father of standard Lithuanian Jonas Jablonskis (1860–1930). The article overviews his opinion about some words used in religious writings at the beginning of 20th century. The material for this article was collected from articles about religion, religious education and language of religion textbooks and reviews published in the press of this period (*Viltis*, *Santara*, *Nepriklausomoji Lietuva*, *Lietuva*, *Lietuvos Mokykla*, *Švietimo darbas*, etc.).

At the beginning of the 20th century the need to regularise and renew the language of Lithuanian religious writings arose. There were various amendments of religious vocabulary suggested by Jablonskis. He corrected loan-words (*abrozės* (Pol. *obrazek*) – *paveikslas* (image), *dūšia* (Pol. *dusza*) – *siela* (soul), *griekas* (Belor. *грехъ*, Pol. *grech*) – *nuodėmė* (sin), *nabašninkas* (Pol. *nieboszczyk*, Belor. *небоуцьк*) – *velionis* (deceased), *viera* (Rus. *вера*, Pol. *wiara*) – *tikėjimas* (faith)), borrowings of meaning (*sutvėrėjas* (Pol. *stworzyciel*) – *kūrėjas* (creator), *tvarinys* (Pol. *stworzenie*) – *kūriny* (creation)), badly formed words (he suggested *pamaldos* instead of *dievmeldystė*, *sakykla* instead of *pamokslinychia*, *dvasininkas* instead of *dvasionis* or *dvasiškis*), dialectisms (*pakasynos* – *laidotuvės*, *pakastuvės*) and other. Jablonskis did not try to avoid using non-Lithuanian words, especially if they were commonly used (old borrowings *bažnyčia* (church), *kunigas* (priest), etc.) or international words. Jablonskis suggested differentiating the meanings of some words (*dausa* ‘rojus’ (heaven) and *dausos* ‘šiltieji kraštai’ (warm countries)).

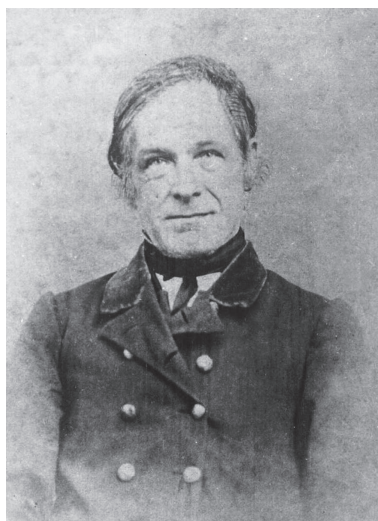
Gauta 2010-12-13

Aušra Rimkutė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas: ausra.rimkute@gmail.com

Lauryno Ivinskio kalendorių vienažodžių ligų pavadinimų kilmė ir daryba

PALMIRA ZEMLEVIČIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

Nuotrauka iš Lietuvių literatūros
ir tautosakos instituto bibliotekos
fototekos.

Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms

Žymus XIX a. lietuvių švietėjas Laurynas Ivinskis (1810–1881) parengė pirmąjį lietuvišką kalendorių „Metu skajtlus ukiniszkas“, kuris iš spaudos išėjo 1846 metais¹. Jame ir kituose kalendoriuose populiariai buvo rašoma žemės ūkio, veterinarijos, astronomijos, istorijos, gamtos mokslų ir kt. klausimais, skelbiama grožinės literatūros kūriniai.

¹ 1847 metais – „Kalendorius, arba Metu skajtlus ukiszkas“, nuo 1851 metų – „Kalendorius, arba Metskajtlus ukiszkas“. Kalendoriai su pertrūkiais ėjo pamečiui – 1846–1852 metais, 1855–1864 metais (1853–1854 metais dėl cenzūros neišleisti, 1865–1867 metais išleisti kirilica, o 1877 metais kalendorius lotyniškais rašmenimis išleistas Sankt Peterburge) (Petkevičiūtė 1988: 121–122, 126–127).

Jau pirmajame kalendoriuje L. Ivinskis įdėjo skyrelį „Gidimas žmonių nuog nekuriu ligų“², kuriame rašoma apie ligų gydymą. Skyrelio nebuvo 1847, 1848, 1855, 1861, 1864 ir 1866 metų kalendoriuose (Petkevičiūtė 1988: 132).

Dažniausiai buvo rašoma apie ligų gydymo priemones ir būdus, bet kartais L. Ivinskis pirmiausia pateikdavo trumpą ligos paaiškinimą, pvz.:

Grižielie (griezielė) – „ira taj didžioja rankas naria skausmas kur susiner dešnas kaulas ir aštuones juntamas pri ano paženkimu kajp sztaj; kad norem ranka su isztista dešna prispaustė pri ko noris. <...>“ 1850 46.

Landuonis, kitur *twiega* wadin – „ira tokia pat liga kajpo ir plaukinis su tumi tiktaj atsiskirimu jog pirszta nuog wirszaus nuojed iki pirmoja naria ir apszto tolesnej neb-ejdama. <...>“ 1851 33.

Niksteriejimas (niksteliėjimas) – „ira taj iszsisukimas naria isz sawa wietas kurio nepatajsimas luszdu padara. <...>“ 1850 46.

Nuog žiemospirgia – „ira taj pažėjimas par paszaldima kokios-noris dalies kuna. <...>“ 1856 46.

Skyrelyje duodama patarimų, kaip gydyti infekcines, chirurgines ir traumatologines, psichines, kvėpavimo organų, virškinimo organų, ausų, nosies ir gerklės, akių, dantų, sąnarių, odos, kaulų, moterų, vaikų ir kitas žmonių ligas. Daugiausia rašoma apie gydymą naminiomis priemonėmis – vaistiniais augalais (mėtomis, debesylų šaknimis, ajerų šaknimis, apyniais, ramunių žiedais, rabarbarų šaknimis, beržų lapais, juodalksnių lapais, kadagių uogomis ir kt.); gėrimais ir kitokiais skysčiais (degtine, alumi, actu ir kt.); maisto produktais (lašiniai, druska, medumi, ožkos pienu, karvės pienu, sviestu, mielėmis ir kt.); prieskoniais (česnakais, imbierais, petražolėmis, svogūnais, krapais ir kt.); buities daiktais (šepetiu, plyta ir kt.); audiniais (gelumbe, drobe ir kt.); sudegusių medžiagų liekanomis (pelenais ir kt.). Rečiau minimi pirktiniai vaistai (chininas, chloroformas, magnezija, vitriolis ir kt.). Be to, patariama gydytis ir dabar neįprastais dalykais, pavyzdžiui, variu, švinu, sliekais, varlėmis, gyvulių, paukščių ir net žmogaus išmatomis³. Įdomumo dėlei keletas pavyzdžių, kaip gydyti kai kurias ligas pagal L. Ivinskį:

² Toks pavadinimas buvo pirmajame, 1846 metų, kalendoriuje. Vėlesniuose kalendoriuose jis truputį įvairavo – „Gidimaj žmogaus nekuriu ligun“, „Gidimaj žmogaus ligun“, „Gidimas žmogaus nekuriu ligun“, „Gidimaj žmogaus nekuriu ligun iszimti isz rankas rasztu Lietuwiszkaj parašzitu“, „Gidimaj žmogaus nekuriu ligun“, „Gidimaj žmogaus ligun“, „Gidimaj žmogaus nekuriu ligun“, tačiau dažnesnis pavadinimas buvo „Gidimaj žmogaus nekuriu ligun“.

³ Tuo metu kažin ar kas tikrino lietuviškų kalendorių medicinos žinių patikimumą. Spaudos draudimo metais pasirodė lietuviški kalendoriai, išleisti kirilica, caro cenzūros jau būdavo uoliai tikrinami. Taigi dalį L. Ivinskio kalendoriuose spausdintų medicinos žinių tikrino gydymo valdyba (Petkevičiūtė 1988: 137).

Digulis (Lilisza) – „<...>. Kiti ing angles degin Liedeku žandus ir sutrine duod arieļkoje gerté“ 1850 46.

Nuog gialtos – „Wisztas mieszła iszdziowink pećziuje po iszjemima duonas, su-grusk smulkiausej, ir duok ligoniuj gerti po pusi maža szaukszta kokiameno-rint gierime, tiktaj ne arieļkoje po tris kartus par diena: rita, po pietu, ir wa-kare ejnant gulti“ 1846 24–25.

Nuog ikirtima giwates – „<...>. Wiena kirmelé S. Jona naktiemis swiesanté su-trinta su duonas žiupsniu ir suwalgita, pagida ligoni. <...>“ 1861 32.

Nuog karpu – „a) Wieni isznajkin tepdami anas kurmes krauju. b) Kiti prakajtu arklia isz jo pasliepsniu. <...>“ 1846 25.

Pritwirtiné – „<...> rejk awina papiowus skubinaj kajpo imanidamas ir ne ļau-kant isztekiejima krauja kad wejkej ne užszattu nuoļpti kajli ir be jokia prašitenšima apkloti ligonia wisa piļwa su ta szale kuré buwa nuog mejsos, o liga noris butu serganti atwedusé artij kapun, tuojaus atsto“ 1849 31.

Nuog putmeniu wandens – „<...>. Baltas sausas rastas katies mieszłas wandenie-je wirintas, gida putmenes tankej anan giarant. <...>“ 1861 33.

Minėtame L. Ivinskio kalendorių skyrelyje rasti 122 ligų pavadinimai (neįskaitant variantų), iš jų 42 ligų pavadinimai yra vienažodžiai.

Šiame straipsnyje aptariami vienažodžių ligų pavadinimų kilmės ir da-rybos dalykai.

1. VIENAŽODŽIŲ LIGŲ PAVADINIMŲ KILMĖ

1.1. Lietuviškos kilmės ligų pavadinimai

Didžioji dalis vienažodžių ligų pavadinimų yra lietuviškos kilmės žodžiai (35 terminai), pvz.: *drugis* ~ *drugys* 1846 24, 1850(1849) 33, 1856 46, 1857 40, 1860 59, 1862 10, *dziowa* ~ *džiova* 1857 39, *kosulis* ~ *kosulys* 1851 32, 1856 45, 1857 47, *padukimas* ~ *padūkimas* 1849 32, 1850(1849) 34, 1862 9, *sausgila* ~ *sausgila* 1861 32.

1.2. Skoliniai

Skolinių rasta tik keletas (6 terminai) – du iš graikų kalbos ir po vieną iš lotynų, lenkų, anglų ir prancūzų kalbų.

1.2.1. Iš graikų kalbos: *dysenterija* ~ *dizenterija* 1851 33 „ūmi-nė infekcinė liga, kuriai būdingas storosios žarnos uždegimas“⁴ – graikiš-kas priešdėlis *dys-*, reiškiantis organo funkcijų sutrikimą, ir graikų *enteron* „žarna“. LKŽ duomenimis, gyvojoje kalboje šis žodis nefiksuotas;

⁴ Straipsnyje trumpi ligų paaiškinimai imti iš „Medicinos enciklopedijos“ ir LKŽ.

reumatizmas ~ *reumatizmas* 1861 32, 1877 40 „sisteminė jungiamojo audinio liga, labiausiai pažeidžianti širdį“ iš graikų *rheumatismos* „tekėjimas (kūnu)“ (žr. TŽŽ 1936, 1951, 1969, 2005, 2007). LKŽ duomenimis, žodis *reumatizmas* gyvojoje kalboje nevartojamas. Dabartinėje medicinos kalboje įsigalėjęs terminas *reumatas*.

1.2.2. Iš lotynų kalbos: *karbunkulas* ~ *karbunkulas* 1861 33 „kelių plauko maišelių, jų riebalų liaukų ir aplinkinių audinių pūlinis uždegimas“ iš lotynų *carbunculus* „anglelė“. Maksas Fasmeris žodį *karbunkulas* „didelė votis, skaudulys“ kildina iš lotynų *carbunculus* „rusenantis angliukas“ – iš *carbō* „anglis“ (Фасмер 1967: 195). Lotynišką šio žodžio kilmę patvirtina ir tarptautinių žodžių žodynai (žr. TŽŽ 1936, 1951, 1969, 2005, 2007). LKŽ *karbunkulo* gyvosios kalbos vartosenos pavyzdžių neįdėta. Šis skolinys vartojamas dabartinėje medicinos kalboje, tačiau turi ir lietuvišką atitikmenį *piktvotė*.

1.2.3. Iš lenkų kalbos: *diminiče* ~ *diminyčia* 1862 9. LKŽ duomenimis, *diminyčia* (l. *dymienica*) „rožė, votis“ įdėta iš Žygaičių. Tačiau „Didžiajame lenkų–rusų kalbų žodyne“ *diminyčios* reikšmė kita, plg. lenkų *dymienica*, rusų *бубоны* (Hessen, Stypuła 1967: 171), dar plg. *bubonas* (lot. *bubo*) „uždegiminis limfinio mazgo patinimas (dažniausiai pažastyje ir kirkšnyje)“ MedŽ 81. Sunku būtų tiksliai pasakyti, kokia reikšmė L. Ivinskio pavartotas šis skolinys, nes kalendoriuje rašoma tik apie tai, kaip *diminyčių* gydyti.

1.2.4. Iš anglų kalbos: *krupas* ~ *krupas* 1846 25, 1850(1849) 35 „ūminis gerklų uždegimas, dėl kurio pasunkėja kvėpavimas“ iš anglų *croup*, tačiau pirminis kilmės šaltinis yra škotų kalba – *croup* „gergžti, švogžti“ (žr. TŽŽ 1936, 1951, 1969, 2005, 2007). LKŽ duomenimis, *krupas* (l. *krup*, rus. *крын*) minėta reikšmė gyvojoje kalboje vartojamas – pateiktas vartosenos pavyzdys iš Smilgių.

1.2.5. Iš prancūzų kalbos: *koklusz* ~ *kokliušas* 1857 40 (L. Ivinskio vartotas ir variantas *koklišzius* ~ *koklišius* 1857 40) „ūminė infekcinė liga, kuri reiškiasi spazminio kosulio priepuoliais“ (žr. TŽŽ 1936, 1951, 1969, 2005, 2007) iš prancūzų kalbos žodžio *coqueluche*. LKŽ duomenimis, *kokliušas* gyvojoje kalboje nevartojamas (vartosenos pavyzdžiai iš rašytinių šaltinių – DŽ, NdŽ, rš, Blv), išskyrus variantą *koklišas*, kuris užrašytas iš Smilgių. Kai kuriuose šaltiniuose *kokliušo* kilmė aiškinama nevienodai, plg. *kokliušas*, *koklišas* „Keuchhusten“ iš lenkų *koklusz*, pastarasis iš prancūzų *coqueluche* (FrW I 280), dar plg. *kokliušas* iš prancūzų *coqueluche*, o šis iš vokiečių *Keuchhusten* „kokliušas“ (Фасмер 1967: 282).

LKŽ duomenimis, *diminyčia*, *koklišas* ir *krupas* medicininėmis reikšmėmis fiksuoti gyvojoje kalboje, o *dizenterija*, *reumatizmas* ir *karbunkulas* – gyvojoje kalboje nevartojami. Galimas skolinimosi šaltinis – lenkų kalba. L. Ivinskis, rengdamas skyrelį apie žmonių ligų gydymą, neabejotinai bus rėmęsis mokslinė, greičiausiai lenkiška, medicinos literatūra, susipažinęs su lenkų gydytojų darbais⁵. Šį spėjimą patvirtintų ir tai, kad skyrelyje prie kai kurių ligų pavadinimų L. Ivinskis skliaustuose pateikia kitų kalbų, dažniausiai lenkų kalbos, atitikmenų, pvz.: *apalpimas (syncope)* ~ *apalpimas* 1849 32, *giakta (żółtaczka)* ~ *gelta* 1862 9, *plaukinis (włośnik)* ~ *plaukinis* 1851 33, *sausgila (arthritis)* ~ *sausgila* 1856 45, *skaudulis (wrzód)* ~ *skaudulys* 1850 46, *twiega (zanogcica)* ~ *twiega* 1851 33, 1856 44, *wieżis (rak choroba)* ~ *vėžys* 1856 45.

Reikia pasakyti, kad diduma skolinių, išskyrus *diminyčių*, medicinos kalboje yra tebevartojami ir dabar – *dizenterija*, *karbunkulas*, *kokliušas*, *krupas*, *reumatizmas*. Be to, svarbu pažymėti, kad dauguma skolinių L. Ivinskio pateikti su lietuviškais atitikmenimis, pvz.: *dysenterija* ir *kruwinas widurivimas*, *reumatizmas* ir *sausgila*, *kokluszas* ir *kosulis didis*, *krupas* ir *užjėmimas kakla*. Dabartinėje medicinos kalboje, deja, dažniausiai vartojami tik skoliniai.

1.3. Hibridai

L. Ivinskio kalendorių skyrelyje „Gidimas žmoniun nuog nekuriun ligun“ rastas tik vienas hibridas – *slabnumas* ~ *slabnumas* 1850 45 iš *slabnas* „turintis mažai fizinių jėgų“, kuris, LKŽ duomenimis, vartojamas gyvojoje kalboje – vartosenos pavyzdžių pateikta iš Kvėdarnos, Karsakiškio, Priekulės, Viešvėnų, Žemalės.

2. VIENAŽODŽIŲ LIGŲ PAVADINIMŲ DARYBA

2.1. Paprastieji žodžiai

Palyginti nedaug ligų pavadinimų, kuriais eina paprastieji žodžiai, pvz.: gen. sg. *akmens*⁶ ~ *akmuo* 1857 40 „druskų darinys, atsirandantis tuščia-viduriuose organuose arba ištekamuosiuose liaukų latakuose“, *drugis* ~

⁵ D. Petkevičiūtė savo monografijoje pažymėjo, kad didelę dalį medicininės literatūros (daugiausia Varšuvos leidinius) L. Ivinskis gaudavo per Adomą Zavadskį iš Vilniaus. Iš išlikusių kelių nedidelių L. Ivinskio pagėdautos literatūros sąrašų matyti, kad jis buvo susipažinęs su kai kurių gydytojų darbais, pvz., H. F. Paulickio dviejų tomų veikalu lenkų kalba „Medicina kaimo žmonėms“ (Petkevičiūtė 1988: 133).

⁶ Skyrelyje nerasta šio žodžio vardininko linksnio – tik kilmininkas junginyje *nuog akmens*.

drugys 1846 24, 1850(1849) 33, 1856 46, 1857 40, 1860 59, 1862 10 „drebulyš, šalčio krėtimas sergant“, *karpos* ~ *karpos* 1846 25 „suragėjusių mazgelių arba minkštų spenelių pavidalo odos arba gleivinės išaugos“, *lilisza* ~ *lieliša* 1857 47 „dieglys šone, paprastai nuo greito ėjimo, bėgimo“, *twiega* ~ *twiega* 1846 25, 1851 33, 1856 44 „votis piršto gale, aptaka, lan-duonis“, *wieżis* ~ *vėžys* 1856 45 „piktybinis auglys“.

Atskirai minėtini ligų pavadinimai *lilisza* ir *twiega*. Juos galima būtų laikyti ir vediniais. Kūno dalies pavadinimas *lielis*⁷ reiškia „blauzdikaulį“ (žr. LKŽ_e). *Twiegą* Ernstas Frenkelis sieja su *toaiga* „svaiginantis, papras-tai nemalonus kvapas, dvokas, smarvė“ iš *toaiti* „smirsti“ (FrW II 1153).

LKŽ duomenimis, visi minėti žodžiai medicininėmis reikšmėmis varto-jami gyvojoje kalboje. O *akmuo*, *drugys*, *karpa*, *vėžys* yra nusistovėję da-bartiniai medicinos terminai.

2.2. Dariniai

Daugiausia ligų pavadinimų yra dariniai⁸ (30 terminų). Vyrauja priesa-gų vediniai (22 terminai).

2.2.1. Priesagų vediniai.

2.2.1.1. Priesagos -imas/-ymas vediniai. Gausiausią grupę sudaro prie-sagos -imas vediniai (11 terminų): *apalpimas* ~ *apalpimas* 1849 32, *iszsimetimas* ~ *išsimetimas* 1861 33 „persileidimas“, *nikstelijimas* ~ *nikstelėjimas* 1850 46 / *niksteriejimas* ~ *niksterėjimas* 1850 46, 1857 47, *nuosideginimas* ~ *nusideginimas* 1856 45, *nuositwilkimas* ~ *nusitwilkymas* 1856 45, 1857 47, 1858 55, 1861 32, *pasiudurimas* ~ *pasiudūrimas* 1857 47, *užsigawimas* ~ *užsigavimas* 1846 25. Net keturi terminai L. Ivinskio pavartoti „pasiutligės“ reikšme: *padukimas* ~ *padūkimas* 1849 32, 1850(1849) 34, 1862 9, *pagedi-mas* ~ *pagedimas* 1849 32, 1850(1849) 34, *pašūtimas* ~ *pasiutimas* 1849 32, 1850(1849) 34, *pašzielimas* ~ *pašėlimas* 1849 32, 1850(1849) 34.

2.2.1.2. Priesagos -ulys vediniai (3 terminai): *digulis* ~ *dygulys* 1850 46 „dieglys“, *kosulis* ~ *kosulys* 1851 32, 1856 45, 1857 47, *skaudulis* ~ *skaudulys* 1846 25, 1850 46, 1861 32, 1862 9 „votis, piktvtotė, skaudė, opa, puškas“.

2.2.1.3. Priesagos -inis vediniai (2 terminai): *plaukinis* ~ *plaukinis* 1851 33, *ritinis* ~ *ritinis* 1846 25.

⁷ V. Urbutis *lielij* laiko leticizmu, žr. *lielis* „blauzdikaulis, staibis, stibynas“ iš latvių *liels* (Urbutis: 2009: 284).

⁸ Aptariant darinius remtasi Pr. Skardžiaus, V. Urbučio, S. Ambrazo darbais, LKG, DLKG.

L. Ivinskio 1851 metų kalendoriuje *plaukinis* pavartotas „kirmino, kuris įlenda į koją arba ranką, sukeldamas didelį skausmą“ reikšme: „Ilindus tam kirminui ing ranka arba koje daug nuokent par didi sopuli kurin įsaj padara, o žmogus negidomas ne iszlink giwu. Norent jin iszmilžté isz kuna, rejk deginté aguonu łapus ir stibus o isz pelenun padarité szarma, kuriumi iszpuł łajstité neswejka wieta uždiejes ant wirszaus miežiu warpas. Tan darant, plaukinis pamažu iszlend, apsiwinio apej warpa, kuren rejk nuog kuna pamažu tolesnej traukté, par kan kirmis to nejodusma iszsimilšz. <...>“ 1851 33, *ritinis* – „voties piršto gale, aptakos, landuonies“ reikšme. LKŽ daiktavardis *plaukinis* „kirmino“ reikšme nefiksuotas, bet plg. būdvardis *plaukinis* „panašus į plauką“: Plaukiniai kirminai rš. Žodis *ritinis* LKŽ medicininės reikšmės neturi.

Kitų priesagų pasitaikė tik po vieną vedinį.

2.2.1.4. Priesagos -inē vedinys: gen. sg. *dederovenies*⁹ ~ *dederovinē* 1877 40. E. Frenkelio žodis *dederovinē* kildinamas iš lietuvių *dirti* „lupti, plėšti“; *durti* (FrW I 85).

2.2.1.5. Priesagos -ėlē vediniai: *grizielē* ~ *griezėlē* 1850 46 / *griezielē* ~ *griezėlē* 1850 46 „rankų saugėla“ iš *griežti* „skaudėti, gelti“ (LKŽ duomenimis, *grizėlē* šia reikšme gyvojoje kalboje nefiksuota – D. Pošk, Kos).

2.2.1.6. Priesagos -uonis vedinys: *landuonis* ~ *landuonis* 1851 33 „voties piršto gale (po nagu), aptaka, ėduonis“.

2.2.1.7. Priesagos -tinē vediniai: *prirtvirtinē* ~ *prirtvirtinē* 1849 31 „vidurių užkietėjimas“ / gen. sg. *prirtvirtinies* ~ *prirtvirtinē* 1877 40.

2.2.1.8. Priesagos -menis vedinys: *putmenes* ~ *putmenis* 1860 59 „pa-brinkimas poodiniuose audiniuose sergant širdies, inkstų ir kitomis ligomis, šiaip koks sutinimas, suputimas“.

2.2.1.9. Priesagos -umas vedinys: *slabnumas* ~ *slabnumas* 1850 45 „silpnumas“.

2.2.2. Galūnių vediniai. Rasti keturi galūnių vediniai. Iš jų trys yra galūnės -a vediniai: *dziowa* ~ *džiova* 1857 39, *giałta* ~ *gelta* 1846 24, 1862 9, *pažejda* ~ *pažeida* 1846 25, 1861 32 / *pažejda* ~ *pažeida* 1857 47 „sužeidimas, pažeidimas, žaizda“, ir vienas galūnės -is vedinys: *karsztis* ~ *karštis* 1846 24 „pakilusi kūno temperatūra (sergant)“.

2.2.3. Sudurtiniai terminai. Rasti keturi sudurtiniai terminai, kurių antrasis sandas yra veiksmažodis, o pirmasis – daiktavardis arba būdvardis.

⁹ Skyrelyje nerasta šio žodžio vardininko linksnio – tik kilmininkas junginyje *nuog dederovenies*.

2.2.3.1. Sudurtiniai terminai su daiktavardiniu ir veiksmažodiniu sandais: *kaulajedis* ~ *kaulaėdis* 1850 46 „tokia kaulų liga“ arba, L. Ivinskio žodžiais, „ira taj liga kurė gadin kauła ir rodose jog praded putė“, *žiemospirgis* ~ *žiemospirgis* 1856 46 „šerpetota oda“: „<...>. Gał tejpogi jemes rope iszkeptė, atwiesines sutrajszkitė ir twarstitė ant žiemospirgia po tris žigius ant dienos apkejtant kitas, po pirmaj dietunju. <...>“. LKŽ prie žodžio *kaulaėdis* pateiktas tik vienintelis iliustracinis sakinys iš 1850 metų L. Ivinskio kalendoriaus skyrelio apie žmonių ligų gydymą. Galima spėti, kad tai jo naujadaras.

2.2.3.2. Sudurtiniai terminai su būdvardiniu ir veiksmažodiniu sandais: *sausgila* ~ *sausgila* 1861 32 / *sausgila* ~ *sausgila* 1856 45 „kaulų, sąnarių gėlimas, reumatas“, *slabdrugis* ~ *slapdrugys* 1861 32 „slaptinis drugys (tokia liga)“.

Apibendrinant galima pasakyti, kad, LKŽ duomenimis, didžioji dauguma darinių kalbamomis medicininėmis reikšmėmis yra vartojami gyvojoje kalboje, o *apalpinimas*, *dedervinė*, *džiova*, *gelta*, *karštis*, *kosulys*, *landuonis* yra tapę dabartiniais medicinos terminais.

IŠVADOS

1. L. Ivinskio kalendorių skyrelis „Gidimas žmoniun nuog nekuriun ligun“ yra svarbus keliais atžvilgiais. Pirma, šviečiamuoju – jame populiarios liaudies medicinos ir medicinos mokslo žinios, rašyta apie tai, kaip žmonėms patiems gydytis susirgus. Antra, terminologiniu – dažniausiai L. Ivinskis vartojo lietuviškus žmonių ligų pavadinimus iš gyvosios kalbos, kartais mėgino apibrėžti ar paaiškinti kai kurias ligas, be to, greta kai kurių ligų pavadinimų pateikdavo ir kitų kalbų atitikmenų.

2. Didžioji dalis vienažodžių ligų pavadinimų yra lietuviškos kilmės žodžiai (35 terminai). Rasti tik šeši skoliniai (du iš graikų kalbos ir po vieną iš lotynų, lenkų, anglų ir prancūzų kalbų) ir vienas hibridas. Kadangi, LKŽ duomenimis, pusės skolinių vartosenos pavyzdžių gyvojoje kalboje neaptikta, jie greičiausiai bus L. Ivinskio pasiskolinti iš lenkiškų rašytinių medicininų šaltinių. Dauguma kalbamo skyrelio skolinių turėjo lietuviškų atitikmenų.

3. Palyginti nedaug ligų pavadinimų, kuriais eina paprastieji žodžiai. Daugiausia ligų pavadinimų yra dariniai (30 terminų). Vyrauja priesagų vediniai (22 terminai), iš kurių gausiausią grupę sudaro priesagos *-imas/-ymas* vediniai (11 terminų). Toliau pagal gausumą eina priesagų *-ulys* ir *-inis* vediniai, kitų priesagų (*-inė*, *-ėlė*, *-uonis*, *-tinė*, *-menis*, *-umas*) rasta tik po

vieną vedinį. Rasti trys galūnės *-a* vediniai ir vienas galūnės *-is* vedinys bei keturi sudurtiniai terminai, kurių antrasis sandas yra veiksmožodis, o pirmasis – daiktavardis arba būdvardis. Spėjama, kad vienas kaulų ligos pavadinimas – dūrinys *kaulajedis* – galėtų būti paties L. Ivinskio naujadaras.

4. Vienažodžių terminų palyginti nedaug, jie sudaro truputį daugiau kaip trečdalį visų skyrelyje aptiktų ligų pavadinimų. Didžioji dauguma vienažodžių terminų (lietuviškų ir skolintų) yra vartojami ir dabar – bendrinėje kalboje, nemažai iš jų yra tapę medicinos terminais.

PAGRINDINIAI ŠALTINIAI

Metu skajtlus ukiszskas ant metu Wieszpatis 1846. Wilnui. 1846.
Kalendorius arba metu skajtlus ukiszskas ant metu nuog užgimima Wieszpatis 1849. Wilniuje. 1849.
Kalendorius arba metu skajtlus ukiszskas ant metu nuog užgimima Wieszpatis 1850. Wilniuje. 1849.
Kalendorius arba metu skajtlus ukiszskas ant metu nuog užgimima Wieszpatis 1851. Wilniuje. 1850.
Kalendorius arba metu skajtlus ukiszskas ant metu nuog užgimima Wieszpatis 1852. Wilniuje. 1851.
Kalendorius arba metu skajtlus ukiszskasis nuog užgimima Wieszpatis 1856. Wilniuje. 1856.
Kalendorius arba Metskajtlus ukiszskasis ant metu nuog Užgimima Wieszpatis 1857. Wilniuje. 1857.
Kalendorius arba Metskajtlus ukiszskasis nuog užgimima Wieszpatis 1858. Wilniuje. 1857.
Kalendorius arba Metskajtlus ukiszskasis nuog užgimima Wieszpatis 1859. Wilniuje. 1858.
Kalendorius arba Metskajtlus ukiszskasis nuog užgimima Wieszpatis 1860. Wilniuje. 1860.
Kalendorius arba Metskajtlus ukiszskasis nuog užgimima Wieszpatis 1862. Wilniuje. 1861.
Kalendorius arba Metskajtlus ukiszskasis nuog užgimima Wieszpatis 1863. Wilniuje. 1862.
Kalendorius ukiszskasis ant metu nuog uzgimimo Wieszpatis 1878. С. Петербургъ. 1877.

PAPILDOMI ŠALTINIAI

FrW: *Litauisches Etymologisches Wörterbuch von Ernst Fraenkel*, I–II, Heidelberg, Göttingen, 1955–1962.
Hessen D., Stypuła R. 1967: *Wielki słownik polso–rosyjski*, Warszawa–Moskwa.
LKŽ_e: *Lietuvių kalbos žodynas*. – www.lkz.lt
MedŽ 1980: Astrauskas V., Biziuolevičius S., Pavilonis S., Vaitilavičius A., Vileišis A. *Medicinos terminų žodynas*, Vilnius.
ME 1991, 1993: *Medicinos enciklopedija 1–2*, Vilnius.
TŽŽ 1936: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Sudarė K. Boruta, Pr. Čepėnas, A. Sirutytė–Čepėnienė, Klaipėda.
TŽŽ 1951: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vertė O. Katinskaitė, Ch. Lemchenas, J. Talmantas, Vilnius.
TŽŽ 1969: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vertė O. Doveikienė, J. Kabelka ir Ch. Lemchenas, Vilnius.
TŽŽ 2005: *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius.
TŽŽ 2007: Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius.
Фасмер М. 1967: *Этимологический словарь русского языка 2*, Москва.

LITERATŪRA

Ambrazas S. 1993: *Daiktavardžių darybos raida: Lietuvių kalbos veiksmožodiniai vediniai 1*, Vilnius.
Ambrazas S. 2000: *Daiktavardžių darybos raida: Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai 2*, Vilnius.
DLKG 1996: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius.
LKG 1965: *Lietuvių kalbos gramatika 1*, Vilnius.
Petkevičiūtė D. 1988: *Laurynas Ivinskis*, Vilnius.
Skardžius Pr. 1941: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius.
Urbutis V. 2009: *Baltų etimologijos etюдai 2*, Vilnius.
Urbutis V. 2009: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius.

ORIGIN AND FORMATION OF ONE-WORD NAMES OF DISEASES IN THE ALMANACS OF LAURYNAS IVINSKIS

The paper analyses 42 one-word names of diseases in respect of origin and meaning collected from the section “Gidimas žmoniun nuog nekuriun ligun” (“Treatment of people from some diseases”) in almanacs compiled and published by the famous Lithuanian enlightener of the 19th century Laurynas Ivinskis.

This section of the almanac dealt with treatment of various diseases. It included advice on how to cure infectious and surgical diseases, diseases of respiratory and digestive systems, ear, nose and throat diseases, women’s and children’s diseases and other diseases mainly using homemade remedies (medical herbs, food, etc.), less frequently – pharmaceuticals.

The majority of one-word names of diseases are of the Lithuanian origin (35 terms). There are only six borrowed names – two from Greek (*dysenterija* (dysentery), *reumatizmas* (rheumatism)) and one from each of the following languages – Latin (*karbunkulas* (carbuncle)), Polish (*diminićze* (erysipelas, blain)), English (*krupas* (croup)) and French (*kokluszias* (whooping cough)) and one hybrid (*slabnumas* (weakness)). The majority of borrowings had Lithuanian equivalents (*reumatizmas* and *sausgila* (rheumatism)). According to LKŽ (“Dictionary of Lithuanian”) there were some borrowings of which no examples existed in the common language of the time, therefore most probably Ivinskis had borrowed them from medical sources written in Polish which he could have used when preparing materials for this section.

Underived words were used to name only few diseases (*drugis* (shiver)). The majority of one-word names of diseases are formations (30 terms). Derivates with suffixes prevail (22 terms). Derivates with suffix *-imas/-ymas* are the most common (11 terms) (*apalpimas* (faint), *nikstelijimas* (sprain), *padukimas* (rabies)). Two other groups of common derivates have suffixes *-uly* (*kosulis* (cough)) and *-inis* (*ritinis* (whitlow)). There was only one derivate with each of the suffixes *-inė*, *-ėlė*, *-uonis*, *-tinė*, *-menis* and *-umas* found (gen. sg. *dedervenies* (pityriasis), *grižielė* (rheumatism of joints), *landuonis* (whitlow), *prituirtinė* (constipation), *putmenes* (tumefaction), *slabnumas* (weakness)). The material researched includes three derivates with inflexional ending *-a* (*dziova* (tuberculosis)), one derivate with inflexional ending *-is* (*karsztis* (fever)) and four compounds where the first component is a noun or an adjective and the second component is a verb (*kautajedis* (bone disease), *slabdrugis* (fever and shivers)).

Gauta 2010-12-20

Palmira Zemlevičiūtė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas palmira@lki.lt

M. Reinio psichologijos terminų ir jų dėmenų daryba

RITA KATELYTĖ, STASYS KEINYS

Lietuvių kalbos institutas

Šešioliktoje *Terminologijos* knygoje yra išspausdintas straipsnis, kuriame apžvelgta iš Mečislovo Reinio (1884–1953) laisvai iš rusų kalbos versto profesoriaus Georgijaus Čelpanovo *Psichologijos vadovėlio*, išleisto Vilniuje 1921 m., surinktų psichologijos terminų reikšmė ir kilmė (žr. Katelytė 2009: 198–216). Dabar pateikiamame straipsnyje tiriama šio vieno iš pirmųjų lietuviškai aukštojoje mokykloje psichologiją dėščiusio profesoriaus parengtame vadovėlyje vartojamų lietuviškų ir hibridinių vienažodžių terminų ir į sudėtinius terminus įeinančių kitų tokių terminų bei žodžių daryba (neimti tarptautiniai terminai ir jų dėmenų žodžiai).

Straipsnio objektą sudaro per 390 vienažodžių terminų daiktavardžių ir į sudėtinius terminus įeinančių žodžių – daiktavardžių, būdvardžių, veiksmažodžių (dalyvių), įvardžių irrieveiksmių. Kadangi norima pateikti išsamų M. Reinio vadovėlyje vartotų terminų ir į juos įeinančių kitų žodžių darybos sandaros vaizdą, dedami visi kiekvienai straipsnio teksto padalai priskirti surinkti pavyzdžiai. Linksniuojami žodžiai pateikiami vardininko linksniu (būdvardžiai vyriškosios giminės vienaskaitos vardininku). Neaptikta žodžių vardininko lytis nustatoma pagal kitus linksnius ar būdingus atvejus (pavyzdžiui, įvardžiutinis vyriškosios giminės vienaskaitos vardininkas dažniausiai vadovėlyje turi galūnę *-asai*, tad su šia galūne pateikiamas vardininkas ir tų žodžių, kurių tas linksnis nepastebėtas; tokios lytys dedamos su žvaigždute). Veiksmažodžių darybos skyrelyje pradine forma yra pateikiama bendratis (pačių į terminus įeinančių dalyvių daryba, būdama ne žodžių darybos dalykas, straipsnyje netiriama). Prie sudėtinių terminų dėmenimis einančių žodžių suskliaus tas yra dedamas ir pats tas terminas (paprastai vienas). Visi pavyzdžiai pateikiami šaltinio rašyba, šalia termino parašomas puslapis, iš kurio tas terminas užrašytas. Kad būtų akivaizdesnė reikšmė ar ryšys su psicholo-

gija, prireikus prie termino pateikiamas sakinytis ar svarbesnė jo dalis, iš kurios jis užrašytas. Darybos būdai ir tipai straipsnyje yra surikiuoti pagal tiriamų darinių gausumą.

Pagal sudaromųjų žodžių kiekį įprasta skirti vienažodžius ir sudėtinius terminus. Pastaruosius dažniausiai sudaro du žodžiai, tačiau bent kiek būna trižodžių ir dar rečiau iš daugiau žodžių sudėtų terminų. Straipsnyje tiriama 140 vienažodžių terminų daiktavardžių ir truputį daugiau kaip 250 į sudėtinius terminus įeinančių daiktavardžių (140), būdvardžių (80), veiksmažodžių (beveik 30), įvardžių (3) ir prievieksmių (1). Beveik visi nagrinėjamieji vienažodžiai terminai yra daiktavardžiai, tik vienas terminas yra išreikštas įvardžiu *aš* (*Tąjį „kažką“ filosofai vadina subjektu, „aš“; siela 2*). Priklausomieji (einantys pažyminiu) dėmenys yra išreikšti visų minėtų kalbos dalių žodžiais.

Seniai žinoma, kad žodžių darybos atžvilgiu visą mūsų kalbos žodyną sudaro paprastieji žodžiai ir dariniai ir kad darinių esama daug daugiau negu paprastųjų žodžių. Tai taip pat būdinga tiriamiems terminams ir jų dėmenimis einantiems žodžiams – paprastųjų lietuviškų žodžių tėra bemaž devyni nuošimčiai visų čia tiriamų žodžių. Paprastųjų daiktavardžių yra dar mažiau – jie sudaro tik netoli 7% visų nagrinėjamų daiktavardžių, pvz.: *būdas 197, Dievas (Dievo meilės jausmas 177), galas (juntamojo dirksnio galas 76), garsas (garso jutimas 36), laikas 147 (<...> erdvės ir laiko sąvokos yra būtinos daiktų ir vyksmų įsivaizdavimo sąlygos 149), lankas (reflekso lankas 76), liga (psichinė liga 221), narys (pasąmonio asociacijos nariai 84), pradas (jausmų pradai 19), protas 2, siela 1, skaičius (skaičiaus sąvoka 147), sritis (lytėjimo sritis 34), spalva (spalvos jutimas 35), tauta (tautų psichologija 10), ūpas (liguistai linksmas ūpas 223), vaikas (vaiko psichologija 10), valia 193, varsa (varsų aklumas 54) ir žodis (žodžių atmintis 88). Dalis paminėtų žodžių, pvz.: *garsas, lankas, skaičius* (žr. Skardžius 1943: 310, 27, 77), ir kai kurie kiti tėra apiblukę, sinchroniškai sunkiau suvokiami ar nebesuvokiami senų laikų vediniai. Paprastasis yra daugmaž kas dvyliktas (per 8%) grynai lietuviškas į sudėtinius terminus įeinantis būdvardis, pvz.: *bendras (bendrieji jutimai 39), grynas (grynas jutimas 36), lengvas (lengvo alsavimo jutimas 39), linksmas (liguistas linksmas ūpas 223), malonus (maloni kvapsnis 59), tobūlas (tobūliausia valia 196; dabar rašoma tobulas) ir žemas (žemesnieji jausmai 158)*. Be to, sudėtinių terminų dė-*

menimis pavartota keletas pirminių nepriešdėlinių veiksmažodžių dalyvių, pvz.: *durti* (*duriamasai skaudėjimo jausmas* 153), *justi* (*juntamieji dirksniai* 31), *kurti* (*kuriamoji vaizduotė* 102), *slėgti* (*slėgiantys afektai* 159) ir *veikti* (*veikiamasai dėmesys* 91). Taip pat paprastieji yra abu priklausomaisiais dėmenimis einantys įvardžiai – *savęs* (*savęs pažinimas* 208) ir *savasis* (*savasai „aš“* 201).

Visi kiti (kiek daugiau kaip 91%) vienažodžiais lietuviškais bei hibridiniais terminais ir sudėtinių terminų dėmenimis einantys žodžiai yra dariniai. 73,6% visų darinių sudaro daiktavardžiai, 20,7% – būdvardžiai, 5,4% – veiksmažodžiai (jų linksniuojamosios formos dalyviai) ir 0,3% –rieveiksminiai. Straipsnyje ta tvarka dariniai ir nagrinėjami.

DAIKTAVARDŽIŲ DARYBA

Didžiausia M. Reinio parengto *Psichologijos vadovėlio* terminams reikšti pavartotų lietuviškų ir hibridinių daiktavardžių dalis (per 93%) yra dariniai. 77 nuošimčiai su trupučiu darinių yra išvesti su priesagomis, bemaž 19% – su galūnėmis, ir tik apie 4% tesudaro dūriniai bei priešdėlių vediniai (pastarųjų yra mažiausiai – vos 0,7%).

Priesagų vediniai

Trys ketvirtadaliai tiriamų su priesagomis išvestų daiktavardžių yra veiksminių pavadinimai (veiksmažodžių abstraktai), ir netoli trijų ketvirtadalių jų priklauso dariausiai šios kategorijos priesagos *-imas* ir jos skirtybės (varianto) *-ymas* darybos tipui (111 vedinių, iš jų 10 su *-ymas*). Šiuodu darybos potipiai skiriasi tik jungimosi su pamatiniais žodžiais išgalėmis – skirtybės *-ymas* vediniai daromi iš palyginti negausių trečios asmenuotės veiksmažodžių, bendratyje turinčių priesagą *-yti*.

-imas ir *-ymas*. Tai yra pats darusis ne tik veiksminių pavadinimų, bet ir apskritai daiktavardžių darybos tipas. Beveik du trečdaliai skirtybės *-imas* vedinių yra padaryti iš priešdėlinių veiksmažodžių, pvz.: *atgaminimas* 72, *atitraukimas* 132, *atkritimas* 55, *atpažinimas* 73, *įjaudinimas* 165, *įnirtimas* 164, *įtempimas* 67, *įtūžimas* 159, *įvertinimas* (*pajutimų įvertinimas* 94), *išdrikimas* 96, *iškrypimas* (*proto iškrypimas* 222), *išmokimas* (*išmokimo greitumas* 89), *išnaikinimas* (*išnaikinimo būdas* 33), *išprotavimas* 146, *nekalbėjimas* (*Yra, pagaliau, atsitikimų, kad asmenys su sveiku liežuviu, gerkle staiga nustoja galios tarti žodžius – tai afazija (nekalbėjimas)* 33), *nuliūdimas* 8, *nusilpnėjimas* (*valios nusilpnėjimas* 223), *nusprendimas* (*valios nusprendimas*

19), *nustebimas* 138, *nutarimas* (*valios nutarimas* 3), *paerzinimas* (*dirksnių paerzinimas* 29), *pagarbinimas* (*pagarbinimo jausmas* 177), *pajutimas* 71, *palinkimas* 76, *palytėjimas* 58, *panaujinimas* (*jutimų panaujinimas* 73), *panūdimas* 189, *pastebėjimas* 12, *patenkinimas* 15, *patyrimas* (*išvidinis patyrimas* 4), *patraukimas* 16, *pažadınimas* (*pojūčių pažadinimas* 197), *pažinimas* 15, *pažvelgimas* (*pažvelgimas į save* 4), *perkėlimas* (*asociacijų perkėlimas* 83), *subuovimas* 125, *sugebėjimas* 138, *sujungimas* (*paprastas atvaizdų sujungimas* 142), *sukritimas* 55, *supanašėjimas* 131, *suskilimas* (*sąmonės suskilimas* 222), *suvokimas* 71, *sužadınimas* 37 ir *uždusimas* (*uždusimo jutimas* 39).

Daugiau kaip trečdalis priesagos *-imas* vedinių yra išvesta iš nepriešdėlinių veiksmažodžių, pvz.: *abejojimas* 142, *alsavimas* (*lengvo alsavimo jutimas* 39), *augimas* (*vaiko kalbos augimas* 139), *buvimas* (*savaimingas sielos galių buvimas* 17), *čiaudėjimas* 31, *deginimas* (*lytimieji deginimo jutimai* 153), *dirginimas* 37, *džiūgavimas* 159, *erzinimas* 37, *gerinimas* (*atminties gerinimas* 100), *girdėjimas* (*girdėjimo jutimo eiga* 43), *gyvenimas* (*psichinis gyvenimas* 10), *graužimas* (*sąmonės graužimas* 174), *jautimas* (*jautimo galia* 16), *judėjimas* (*refleksinis judėjimas* 31), *jungimas* (*jungimo vyksmas* 131), *jutimas* 1, *kentėjimas* 15, *ketinimas* 192, *kilimas* (*afektų kilimo teorija* 160), *kosėjimas* 32, *lavinimas* (*atminties lavinimas* 100), *lytėjimas* (*lytėjimo jutimas* 36), *mirkčiojimas* 32, *prieštaravimas* (*prieštaravimo jausmas* 178), *protavimas* 3, *raudonavimas* (*raudonavimo priežastis* 21), *regėjimas* 34, *sekimas* (*savęs sekimas* 4), *skaudėjimas* (*skaudėjimo jausmas* 153), *sprendimas* (*valios sprendimas* 200), *soyravimas* 142, *teigimas* 141, *veikimas* (*sielos veikimas* 22) ir *vykinimas* (*valingojo veiksmo vykinimas* 196).

Dauguma priesagos skirtybės *-ymas* vedinių yra padaryta iš nepriešdėlinių veiksmažodžių, pvz.: *laikymas* (*atvaizdų laikymas* 74), *mąstymas* 19, *matymas* (*dviakas matymas* 113), *svarstymas* 19 ir *trukdymas* (*kalbos trukdymas* 220). Priešdėliniais veiksmažodžiais remiasi tik *aprašymas* (*psichinių reiškinių aprašymas* 6) ir *nerašymas* (*Kartu su sugebėjimu kalbėti dažnai esti susipynęs nesugebėjimas rašyti. Šis trūkumas vadinasi nerašymas, arba agrafija* 221).

Penktadalis su abiem priesagos skirtybėmis iš priešdėlinių ir nepriešdėlinių veiksmažodžių išvestų veiksmonių pavadinimų yra sangražiniai (jų darybos pamatas yra sangražiniai veiksmažodžiai), pvz.: *apsirikimas* (*pojūčių apsirikimas* 193), *atsidavimas* (*atsidavimo jausmas* 177), *atsiminimas* 75, *atsinaujinimas* 79, *atsivaizdavimas* 72, *įsitikrinimas* 178, *įsivaizdavimas* 2, *nepasitenkinimas* 165, *nusiminimas* 159, *pasibiaurėjimas* 159 (dabar rašo-

ma *pasibjaurėjimas*), *pasigailėjimas* 174, *pasipriešinimas* (*pasipriešinimo jutimas* 58), *pasitenkinimas* 165, *prisiminimas* 128, *prisispyrimas* 210, *susipynimas* 109, *užsigavimas* 4; *pynimasis* (*atvaizdų pynimasis* 80), *priešinimasis* (*priešinimosi jutimas* 61); *laikymasis* (*jutimų laikymasis* 73), *mokymasis* (*įdėmingas mokymasis* 101) ir *susivaldymas* 195. Tai, kad geroka vedinių dalis yra padaryta iš sangražinių veiksmažodžių, gali pareiti nuo psichologijos tiriamo dalyko, kuris, vadovėlio žodžiais, nuo gamtos mokslų skiriasi trimis požymiais – 1) „psichinių reiškinių negalima pajusti <...> ir pažinti išviršiniais, arba išoriniais, pojūčių organais“ (p. 3), 2) „psichiniai <...> reiškiniai yra betarpiškai prieinami tik tam asmeniui, kuris juos gyvena“ (p. 4) ir 3) psichikos procesams „jokiu būdu nepritaikomas erdvenybės matas“ (p. 5). Psichologijoje taikomas pažinimo būdas vadina- mas „introspekcija, savęs sekimu, savižiūra, pažvelgimu į save“ (p. 4). O juk viena iš svarbiųjų veiksmo sąsajų su pačiu atlikėju raiškos priemonių yra sangražinės formos.

Nemažas nuošimtis su veiksmy pavadinimų priesaga *-imas* išvestų da- bartinių terminų yra hibridai, susiję su vadinamaisiais tarptautiniais žo- džiais. *Psichologijos vadovėlyje* tėra du taip padaryti terminai – *imitavimas* 168 ir *interesavimos* 18. Beje, įdomu, kaip paprastai žemaičiams priskiria- ma sangražinė forma su galu *-os* (LKG I 1965: 231, Zinkevičius 1966: 207–208) pateko į rytiečio nuo Daūgailių M. Reinio vadovėlį. Tiesa, Z. Zinkevičiaus *Lietuvių dialektologijoje* yra pateiktas vienas atvejis ir iš rytų aukštaičių (į pietus nuo Linkuvės).

Be pagrindinės, su daryba susijusios, grynosios veiksmo reikšmės, iš gyvosios kalbos taip pat kyla bendrinei kalbai būdingas dalies aptariamo darybos tipo vedinių vartojimas kokia konkrečia leksine reikšme. Taip vartojamų terminų, ypač veiksmo padarinio reikšme, pasitaiko ir šio straips- nio šaltinyje. Gramatiniu terminų reikšmės konkretumo rodikliu gali bū- ti laikomas vedinių daugiskaitos lyčių vartojimas, pvz.: *dirginimai* (*išoriniai dirginimai* 220, plg. *Fizinis procesas, kuris yra jutimo priežastis, vadinasi erzinimas, dirginimas* 37), *iškrypimai* (*proto iškrypimai* 222), *jutimai* (*Žmo- gui tenka gyventi ko įvairiausių jutimų* 38, plg. <...> *nuo virškinimo organų būsenos pareina alkio, troškulio, sotumo ir t. t. jutimas* 39), *paerzinimai* (*Dvi yra paerzinimų rūši: išoriniai ir išvidiniai* 39, plg. *paerzinimo sąvoka* 36), *pajutimai* (*pajutimų įvertinimas* 94, plg. *pajutimo vyksmas* 94), *trukdymai* (*kalbos trukdymai* 220, *Psichologijos atžvilgiu svarbu pasvarstyti trukdymai, kurie yra susijungę su kalbos vartojimu* 220) ir kt.

Psichologijos terminams reikšti yra pavartota dar su 16 priesagų padarytų veiksmažodžių abstraktų (iš viso 36 vediniai). Ketvirtadalis tų žodžių yra išvestas su priesaga *-tis*, bemaž penktadalis yra priesagos *-smas* vediniai.

-tis. Šios priesagos vediniai priklauso dviem potipiems – didesnė dalis jų turi trečios linksniuotės galūnę (vienaskaitos kilmininkas su *-ies*), pvz.: *apimtis* (*dėmesio apimtis* 91), *atitrauktis* (*Atitrauktis, arba abstrakcija, yra vyksmas, kur iš kurios norint jutimų bei atvaizdų grupės išskiriame vieną kurį jutimą ar atvaizdą* 130–131), *atmintis* 72, *mintis* 1, *patirtis* 13, *priežastis* (*priežasties sąvoka* 16) ir *prigimtis* (*sielos prigimtis* 2), o poros vedinių *-is* galūnė yra pirmos linksniuotės (vienaskaitos kilmininkas su *-io*), pvz.: *išgąstis* 159 ir *pyktis* 164. Visi vediniai yra padaryti iš pirminių veiksmažodžių. Iš *Lietuvių kalbos žodyno* šaltinių rodytusi, kad dalis tų vedinių, pvz.: *apimtis*, *patirtis*, imti vartoti tik dabartinės bendrinės kalbos radimosi laikais, o žodis *atitrauktis*, beje, net dviem atvejais įdėtas ir į *Psichologijos vadovėlio* psichologijos terminų ir vardų žodynėlį (p. 231), į tą žodyną visai nepateko.

-smas. Visi šios priesagos vediniai taip pat yra padaryti iš pirminių veiksmažodžių, pvz.: *džiaugsmas* 138, *geismas* 16, *jausmas* 1, *trokšmas* (<...> *kas moka suvaldyti savo trokšmus arba geidulius* 201), *veiksmas* (*altruistinis veiksmas* 169), *verksmas* 9 ir *vyksmas* (*suvoikimo vyksmas* 94). Jie žymi tam tikras psichologijos tiriamas būsenas, jų reiškimąsi. Įstabus dalykas, kad beveik visi minėti priesagos *-smas* vediniai *Lietuvių kalbos žodynui*, matyt, nebuvo užrašyti iš gyvosios kalbos, taip pat dabar kaip ir nebevertojamas į žodyną iš M. Mažvydo ir Vydūno raštų įdėtas žodis *trokšmas*.

-ulys. Priesagos *-ulys* vediniai žymi psichologinių būsenų reiškimąsi, pvz.: *geidulys* 189, *nuobodulys* 128, *skaudulys* (<...> *deginamieji skauduliai susidaro todėl, jog prie jausmo prisideda dar lytimieji deginimo jutimai* <...> 153), *snaudulys* 214, *troškulys* 152. Beje, iš gyvosios kalbos pažįstamas žodis *nuobodulys* pirmame *Lietuvių kalbos gramatikos* tome (p. 312) laikomas būdvardžio *nuobodus* vediniu, tačiau, regis, kaip psichikos reiškinio įvardijimą jį patogiau ir nuosekliau vesdinti tiesiogiai (be tarpininko ypatybę reiškiančio būdvardžio *nuobodus*) iš veiksmažodžio *nu(si)bosti*. Galima būtų svarstyti, ar nesama darybos homonimų.

Kitų priesagų vedinių, vartojamų *Psichologijos vadovėlio* terminais ar dėmenų žodžiais, teaptikta po vieną–tris, pvz.:

-esys: *dėmesys* 90, *gailesys* 174, *judesys* (*sielos judesiai* 160: <...> *afektai kartais yra vadinami „sielos judesiai“*);

-ga: *eiga* (*psichinė jutimo eiga* 36), *pareiga* (*dorinės pareigos jausmas* 173);
-yba: *kūryba* (*vaizduotės kūryba* 105: <...> *vaizduotės kūryba reiškiasi visose gyvenimo srityse*);

-ima: *šilima* (*šilimos jutimas* 58);

-lė: *uoslė* (*uoslės dirksnis* 23, *uoslės jutimas* 39);

-lius: *perteklius* (*pertekliaus jutimas* 58);

-mė: *baimė* 138, *esmė* (*sielos esmė: <...> psichologija tyrinėja sielos esmę (prigimtį)* 2);

-nė: *sąmonė* 5. Šis senas žodis, sietinas su veiksmažodžiu *sumoti*, kaip darinys neminimas nei Pr. Skardžiaus *Lietuvių kalbos žodžių daryboje*, nei pirmame *Lietuvių kalbos gramatikos* tome. K. Būga *Kalboje ir senovėje* (1922 m.), tiesa, ne dėl darybos, o dėl šaknies balsių kaitos, *sąmonę* gretino su veiksmažodžio lytimi *sumanaū* (Būga 1959: 136).

-sena: *būsena* (*sielos būsena* 6);

-slas: *mokslas* (*protinis mokslas* 89: <...> *vaikas gali suprasti maldos žodžių eilę, gali numatyti logikos ryšį tarp žodžių ir mokyti maldos visai ją suprasdamas. Tai bus protinis mokslas <...>*);

-snis: *dirksnis* 25, *kvapsnis* (*kvapsnies atvaizdas* 81, *maloni kvapsnis* 59). Šiuodu vediniai dėl galūnės skirtingumo šaltinyje priklauso dviem potipiems. Moteriškosios giminės (trečios linksniuotės) skirtybė *kvapsnis*, *-ies* XIX a. gale – XX a. pradžioje buvo gerai pažįstama (žr. LKŽ VI 1046). *Dirksnis* taip pat anuomet neretai buvo vartojamas kaip moteriškosios giminės trečios linksniuotės žodis (žr. LKŽ II 580), tačiau vadovėlyje, beje, rašomas su *k* ir vartojamas kaip pagrindinis „nervo“ įvardijimas, jis yra vyriškosios giminės pirmos linksniuotės žodis.

-tas: *kerštas* 164, *trokštas* (*Labai įpratus vieną kurį didelį norą tenkinti, susidaro psichinė būsena, kuri vadinasi trokštas* 189). *Trokštas* bus buvęs retas žodis, jis nepateko į didįjį *Lietuvių kalbos žodyną*.

-uotė: *vaizduotė* 102. Tai irgi iš gyvosios kalbos „Lietuvių kalbos žodynui“ neužrašytas, matyt, iš raštų kalbos išplitęs žodis.

Antra pagal *Psichologijos vadovėlyje* vartojamų vedinių kiekį yra ypatybių pavadinimų (vardažodžių abstraktų) darybos kategorija (iš viso nagrinėjami 49 vediniai). Tai yra atsietinės reikšmės daugiausia būdvardžių, šiek tiek daiktavardžių, įvardžių ir vardažodiškų veiksmažodžių formų dalių pamatu su ketvertu priesagų padaryti žodžiai.

-umas. Daugiausia (trys ketvirtadaliai) straipsnio šaltinio terminų reikalu pavartotų ypatybių pavadinimų yra padaryta su šia pačia dariaja tos kategorijos priesaga. Beveik visi vediniai remiasi lietuviškais kokybiniais būdvardžiais (jie paprastai yra laipsniuojami), pvz.: *aklumas* (*psichikos aklumumas* 33), *atsakomingumas* 201, *dėkingumas* (*dėkingumo jausmas* 177), *greitumas* (*išmokimo greitumas* 89), *įdomumas* 92, *ilgumas* (*atsiminimo ilgumas* 89), *išdidumas* 166, *jaudringumas* (*smagenų centrų jaudringumas* 219), *jausmingumas* 210, *juokingumas* 181, *kietumas* (*kietumo jutimas* 58), *kilnumas* 181, *koktumas* (*koktumo jutimas* 61), *kurtumas* (*kalbos kurtumas* 220: <...> jis girdi, ką kiti kalba, bet jis negali suprasti, ką reiškia girdimi garsai. Tokia būseną vadinasi kalbos **kurtumas**), *linksmumas* 8, *malonumas* 165, *nemalonumas* (*nemalonumo jausmas* 6), *nesmagumas* 154, *panašumas* (*panašumo asociacija* 75), *pastovumas* (*valios pastovumas* 137), *priežastingumas* (*psichinio priežastingumo dėsniai* 200), *puikumas* (*puikumo jausmas* 157), *siaurumas* (*dėmesio siaurumas* 91), *skirtumas* (*tembro skirtumas* 40), *smagumas* 154, *sotumas* (*sotumo jutimas* 39), *sunkumas* (*sunkumo jutimas* 15), *šaltumas* (*šaltumo jutimas* 58), *šiurkštumas* (*šiurkštumo jutimas* 15), *tikslumas* (*atminties tikslumas* 89) ir *troškumas* (*fiziologinis troškumo procesas* 21).

Trejetas abstraktų yra padarytas iš santykiniais laikomų būdvardžių, pvz.: *gretutinumas* (*gretutinumo asociacija* 81), *šaltakraujumas* 210, *visuotinumumas* (*asociacijų visuotinumumas* 84), ir vienas – iš dalyvio, pvz., *apibrėžiamumas* (*pajutimų apibrėžiamumas* 94).

Tik pora vedinių remiasi skolintais (tarptautiniais) būdvardžiais, pvz.: *individualumas* (*asmens individualumas* 162) ir *komingumas* (*komingumo jausmas* 181).

Iš čia suminėtų priesagos -umas vedinių šių dienų bendrinei kalbai neįprasti tik *atsakomingumas*, *jaudringumas*, *komingumas* ir *šaltakraujumas*. *Lietuvių kalbos žodyne* trys iš jų pateikti tik iš prieškario (lig 1940 m.) raštų (*jaudringumas* – tik iš žodynų), o *komingumo* ir jo pamatinio būdvardžio tame žodyne nėra. Beje, 1939 m. išleistame *Kalbos patarėjyje* būdvardis *atsakomingas*, -a yra taisomas (teikiamas *atsakingas*, -a) dėl to, kad „<...> neįprastu būdu yra sudarytas iš *atsakomas*“ (p. 20). Dėl pamatinio žodžio dabartinėje kalboje netaisyklingu laikytinas taip pat *šaltakraujumas* (iš tokių santykinų būdvardžių abstraktų daryti neįprasta).

-ybe. Geru trečdaliu mažiau vartojama vardažodžių abstraktų, išvestų su priesaga -ybe. Dauguma vedinių yra padaryta iš kokybinių būdvardžių, pvz.: *gyvybė* (*gyvybės jutimas* 62), *ypatybė* (*sielos ypatybė* 2: <...> *raciona-*

linė psichologija gvildena sielos ypatybes), *silpnybė (atminties silpnybė 11)*, *tapatybė (asmenybės tapatybė 206)*, *tikrybė (tikrybė, kilusi iš įsitikrinimo, yra esminis protavimo veiksmo pradai 142)*, *vienybė (savęs vienybė ir tapatybė 205)*. Po porą psichologijos terminais ar juose vartojamų priesagos *-ybė* vedinių išvesta iš daiktavardžių, pvz.: *asmenybė 174*, *lengvamanybė 210*, ir iš įvardžių, pvz.: *kokybė (jutimo kokybė 38)*, *visybė (dirksnių visybė 26)*, vienas iš dalyvio, pvz., *privalomybė (doros jausmo privalomybė 174)*.

Dar dviem vardažodžių abstraktų darybos tipams priklauso po vieną vedinį, pvz.:

-enybė: erdvenybė (erdvenybės kokybė 107). Vadovėlio gale įdėtame *Žodynyje psichologijos terminams ir vardams* įdėti šie *erdvenybės mato* kitų kalbų atitikmenys: *protiaženijė, extensio, rozciągłość, Ausdehnung* (p. 232). Į *Lietuvių kalbos žodyną* šis žodis įdėtas su neologizmo pažyma tik iš M. Nydermano, A. Seno, F. Brenderio ir A. Salio *Lietuvių rašomosios kalbos žodyno* reikšme „erdvė“. Vadovėlyje daug dažniau yra vartojamas *erdvės* terminas, o *erdvenybė*, regis, turi „apčiuopiamos erdvės“ reikšmę, plg. „Tarp kitų kokybių reikia pažymėti ir erdvenybės (protežonnosti) kokybė, t. y. kad daiktai turi ilgį, plotį, storį, kad jie yra apskriti, keturkampiai, „į dešinę“. Šias kokybes galime pavadinti erdviniais santykiais“ (p. 107).

-ovė: gerovė (gerovės jausmas 62).

Trečia priesagų vedinių gausumo atžvilgiu yra veiksmo padarinio pavadinimų darybos kategorija. Psichologijos terminais ar jų dėmenimis vadovėlyje vartojama dešimt trijų priesagų vedinių; tai tesudaro kiek mažiau negu dvidešimtą visų nagrinėjamų priesagų vedinių dalį.

Kaip ir apskritai bendrinėje kalboje, didžiausia vedinių dalis yra padaryta su priesaga *-inys*, pvz.: *buvinys 2*, *davinys (vaizduotės daviniai 106)*, *padarinys (valios veiksmo padarinys 183)*, *reiškinys (jausmų reiškinys 15, psichinis reiškinys 1)*, *tarinys (<...> sąvoka, kuria kas norint pasakoma, ir daiktas, kurį toji sąvoka atstoja, vadinasi objektas, tarinys 141)*, *uždavinys (psichologijos uždavinys 2)*, *vaidinys 72*. Vadovėlio žodynyje *buvinys* ir *būseną* įdėti kaip sinonimai (p. 231), taip pat susieti ir terminai *vaidinys* bei *atvaizdas* (p. 231, 235).

Tik po vieną vedinį teturi šios priesagos:

-snis: dėsni (psichikos dėsniai 6);

-tas: raštas (rašto aklumas 221). Žodynyje ir tekste šio divižodžio termino sinonimu įdėtas tarptautinis žodis *aleksija* (p. 234, 221).

Visai mažai (tik po vieną kitą) tepavartota vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, pvz.: *empirininkai* 176, *intuicininkai* 175 (šiais hibridais įvardyti doros jausmą tiriančių kryptių psichologai), *gyvulyš* (*gyvulių psichologija* 10) ir *ligonis* (*proto ligonis* 12, *psichikos ligonis* 11), ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, pvz.: *erzintojas* (*uoslės dirksnių erzintojai* 59) ir paprastai šiai kategorijai priskiriamas *veiksnyš* 94 (sinonimas *faktorius*, ten pat). *Erzintojas* anuomet buvo vartojamas žodis, į abu *Lietuvių kalbos žodyno* antro tomo leidimus jis įdėtas iš J. Geručio (Jono Balvočiaus, 1842–1915) raštų; truputį vėliau jo vietoje įsigalėjo ir dabar vartojamas *dirgiklis* (PŽ 1993: 59–60).

Galūnių vediniai

Su galūnėmis išvestų daiktavardžių, vartojamų vienažodžiais psichologijos terminais bei įeinančių į sudėtinių terminų sudėtį, yra pusšimtis, t. y. keturis kartus mažiau negu priesagų vedinių.

Didesnė pusė (netoli trijų penktadalių) galūnių darybos daiktavardžių yra veiksmų pavadinimai (veiksmožodžių abstraktai). Beveik kas antras žodis yra išvestas su galūne *-(i)a*, pvz.: *gėda* (*gėdos jausmas* 21), *įtaiga* 216, *jėga* (*vaizduotės jėga* 105), *kalba* (*vaiko kalbos augimas* 139), *klausa* 34, *nuoskauda* 153, *nuovoka* 32, *pagarba* (*pagarbos jausmas* 163), *pastanga* (*pastangos jausmas* 192), *patrauka* 188 ir *vada* (*Jeigu duryse kabas skarinis (rankšluostis), mėnesienos nušviestas, yra vada (povod), kad manytume kambary esant baidyklę <...>, tai ne kas kita, tik iliuzija* 145). Pora terminų yra galūnės atmainos *-ia* vediniai, pvz.: *galia* (*garsų analizės galia* 41) ir *kančia* 162.

Ketvirtadalis vedinių yra padarytas su galūne *-is*, pvz.: *alkis* (*Kadangi sielos būsenoje, kaip alkis, yra jutimo ir jausmo, tai toji būseną yra vadinama ir jausmas, ir jutimas, vienu ir kitu vardu* 152), *nuovargis* (*nuovargio jutimas* 62), *pojūtis* (*jutimo arba pojūčio tonas* 38), *sambūvis* 125, *santykis* (*valios santykis su jausmais* 188), *sąryšis* (*nuolatinis psichinių reiškinių sąryšis* 18), *stovis* (*<...> yra jausmai, atsivaizdavimai bei kiti tolygūs buviniai (stoviai)* 2) ir *tūris* (*atminties tūris* 89).

Keletas vedinių išvesta su galūne *-ė*, pvz.: *garbė* (*Dievo garbės jausmas* 177), *meilė* (*artimo meilė* 163), *sąžinė* 173 ir *sopė* 138.

Mažiausiai (tik pora) aptikta šiai darybos kategorijai priskirtinų *-as* galūnės vedinių, pvz.: *miegas* 10 ir *noras* 1.

Veiksma padarinio pavadinimų tarp nagrinėjamų galūnių vedinių yra perpus mažiau negu veiksma pavadinimų. Tuo *Psichologijos vadovėlio* terminų reikalu vartojami šio darybos būdo vediniai smarkiai skiriasi nuo bendrinės kalbos apskritai, kurioje daugiausia yra kaip tik veiksmo padarinio (rezultato) pavadinimų kategorijai priskiriamų galūnių vedinių.

Nagrinėjamieji vediniai yra padaryti su šiomis trimis galūnėmis:

-as: *atvaizdas* 72 ir skirtybė *atavaizdas* 72, *išvaizdas* (*erdvės išvaizdas* 12), *įvaizdas* (*erdvės įvaizdas* 12), *pagrindas* (*fiziologinis atminties pagrindas* 74) ir *vaizdas* (*smagenų veiksmo vaizdas* 34);

-a: *išraiška* (*jausmų išraiška* 195), *sąvoka* (*sąvokų sintezė* 141) ir *šviesa* (*šviesos jutimas* 64);

-is: *įprotis* 194, *įspūdis* 71 ir *potyris* 2 (*pojūčių potyris* 150).

Dar mažiau (septintadalis visų nagrinėjamų galūnių vedinių) yra ypatybių pavadinimų (vardažodžių abstraktų). Tai yra trijų galūnių (-is, -a ir -ė) vediniai. Pvz.:

-is (-io) ir -is (-ies): *dydis* (*judesio dydis* 109), *skonis* (*skonies jutimas* 36), *sotis* (*sočio jutimas* 61), *svoris* (*svorio jutimas* 61) ir *šaltis* (*šalčio jutimas* 15). Žodis *skonis* dabar bendrinei kalbai teikiamas su pirmos linksniuotės galūne -is, bet vietomis šnektose, seniau ir raštuose (taip pat J. Jablonskio *Mūsų žodynyje*) jis aptinkamas su trečios linksniuotės moteriškosios giminės galūnėmis (žr. LKŽ XII 1020). Kitaip yra su vadovėlyje vartojamu pirmos linksniuotės žodžiu *sotis* – ir LKŽ (XIII 304–305) jis pateiktas, ir dabartinei vartosenai (žr. DŽ₄ 2000: 721) teikiamas kaip trečios linksniuotės moteriškosios giminės žodis. Žodis *šaltis* dabartinės kalbos žodžių darybos aprašuose yra laikomas galūnės vediniu iš būdvardžio *šaltas* (žr. Urbutis 1961: 44, LKG I 1965: 316), tačiau, rodos, nėra neįmanoma jį laikyti ir su priesaga -tis iš veiksmažodžio *šalti* išvestu veiksmažodžio abstraktu.

-a: *aistra* 189, *dora* (*doros jausmas* 158);

-ė: *erdvė* (*lytėjimo pojūčio erdvė* 107), *laisvė* (*valios laisvė* 198).

Sudurtiniai žodžiai

Šiuo dabartinėje terminologijoje ir pačioje bendrinėje kalboje su galūnių vedyba pagal darinių kiekį besivaržančiu žodžių darybos būdu padarytų psichologijos terminų ir kitokių į sudėtinius terminus įeinančių daiktavardžių aptikta labai mažai – tik 8 dūriniai, t. y. daugmaž šešis kartus mažiau negu galūnių vedinių.

Beveik visų sudurtinių terminų antras sandas yra iš veiksmažodžių, pvz.: *pėdsakas* (*pėdsakų teorija* 75), *pusiausvyra* (*pusiausvyros jutimas* 62), *savisauga* (*pykčio sąryšis su savisauga* 165), *savistaba* 207, *savižiūra* 4, *sielotyra* (<...> *psichologija, arba sielotyra, yra psichinių reiškinių arba sielos gyvenimo mokslas* 1). Į terminą *smagenų pusrutulių dirksniai* 32 įeinantis žodis *pusrutulis* yra įprastas iš dviejų daiktavardžių padarytas dūrinys.

Terminas *savisąmonė* 207 (*Kaip vaidiniai, jausmai ir t. t. gali būti suvokimo dalyku, taip panašiai galime pažinti ir mūsų „save“: Toks vyksmas yra vadinamas savisąmone, arba savęs pažinimu* 208), vadovėlio žodynyje paaiškintas rusų, lenkų ir vokiečių atitikmenimis *samosoznanię, samowie-dza, Selbstbewusstsein* (p. 234), matyt, laikytinas vertiniu (plg. atitikmenis) arba bent sekiniu. Dabar rusų terminą *самосознание* psichologijos terminologijoje atitinka *savimone* (žr. PŽ 1993: 265), pažįstama jau iš 1937 m. *Logos* žurnale paskelbto St. Šalkauskio žodyno *Bendroji filosofijos terminija* (Šalkauskis 1991: 180). Beje, žodis *savisąmonė* į *Lietuvių kalbos žodyną* įdėtas tik su pavyzdžiu iš tarybinio meto raštų (žr. LKŽ XII 258), bet iš „Psichologijos vadovėlio“ matyti, kad vartotas ir seniau.

Priešdėlių vediniai

Į nagrinėjamą psichologijos terminiją įeina tik du su priešdėliais padaryti daiktavardžiai – *atjausmis* 153 ir *pasąmonis* 84. Kad *atjausmis* yra priešdėlio vedinys, rodo ne tik raiška (galūnė *-is*), bet ir paties vadovėlio rengėjo M. Reinio aiškinimas – „<...> kentėjimo skirtumas abiem atvejais parėina nuo šių ar kitų pažinimo elementų. Jie, o ne kas kita, duoda jausmams atjausmį. (Atjausmis iš palyginimo su atspalviu, atgarsiu, atšėšėliu)“ 153. Beje, šio puikaus žodžio nėra abiejuose *Lietuvių kalbos žodyno* pirmo tomo leidimuose. Antrojo vedinio vyriškosios giminės skirtybė *pasąmonis* kartu su dabar įsitvirtinusia *pasąmone* (Šalkauskis 1991: 168, 240; DŽ₁ 1954: 548; PŽ 1993: 203–204) vartota dar XX a. viduryje (žr. LKŽ IX 453).

BŪDVARDŽIŲ DARYBA

M. Reinio parengto *Psichologijos vadovėlio* sudėtinių terminų dėmenims reikšti pavartota 80 grynai lietuviškų ir hibridinių, t. y. turinčių ir skoltintų, ir lietuviškų žodžių darybos morfemų, būdvardžių. Didžiausia tų būdvardžių dalis (per 90%) yra dariniai, visų pirma priesagų vediniai. Kitais darybos būdais padarytų būdvardžių tėra tik kiek mažiau negu septintadalis tos kalbos dalies darinių. Tad pirmiausia čia pateikiama psichologijos terminuose vartojamų būdvardžių daryba su priesagomis.

Priesagų vediniai

Nagrinėjamų būdvardžių daryba nėra įvairi – vedinių gausumu išsiskiria priesagos *-inis*, *-ė* ir *-ingas*, *-a*. Kitų priesagų teaptikta po vieną kitą vedinį.

-inis, *-ė*. Su priesaga *-inis*, *-ė* yra padaryti du trečdaliai (iš viso 41) visų tiriamų priesaginių būdvardžių. Mažesnę jų dalis (kiek daugiau negu trečdalis) remiasi grynai lietuviškais pamatiniais žodžiais, pvz.: *asmeninis* (*asmeniniai jausmai* 163), *dirbtinis* (*dirbtinis miegas* 216), *dvasinis* (*dvasinė asmenybė* 105), *galinis* (*klausos dirksnio galinės formacijos* 66), *išorinis* (*išorinis potyris* 4), *nuolatinis* (*nuolatinis psichinių reiškinių sąryšis* 18), *pagrindinis* (*pagrindinis empirinis pažinimo elementas* 149), *pamatinis* (*pamatinis psichinis vyksmas* 183), *pirminis* (*pirminiai estetiniai jausmai* 179), *protinis* (*protinė atmintis* 89), *savaiminis* (*savaiminis charakteringas atjausmis* 159), *tolydinis* (*tolydinis psichinių reiškinių sąryšis* 18) ir *visuomeninis* (*visuomeniniai jausmai* 163). Didžioji šių vedinių dalis yra padaryta iš daiktavardžių, o iš neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvių, būdvardžių, skaitvardžių – po vieną (*dirbtinis*, *tolydinis* ir *pirminis*), iš prieveiksmių – du (*nuolatinis* ir *savaiminis*).

Keletą kartų yra pavartotas dalyvinis priesagos *-inis*, *-ė* vedinys *grįžtaminis*. Vadovėlio žodynyje šis būdvardis yra paaiškintas sinonimu *refleksinis* (p. 232). Vis susiejami tuodu būdvardžiai ir vadovėlio tekste, pvz.: 1) *Toksai veikimas vadinasi refleksinis, arba grįžtaminis* 31; 2) <...> žmogus įvykdo tam tikrus **judesius**, kurie turi grįžtaminį, arba refleksinį, charakterį <...> 138; 3) *Jau anksčiau [= anksčiau] buvo kalbos, ką mes vadiname refleksingais (refleksiniais), arba grįžtaminiais, judesiais* 184. Tai, kad *grįžtaminis* ir *refleksinis* ne kartą yra sugretinti, matyt, rodo, kad prof. M. Reinio norėta vadovėlio skaitytojus pripratinti prie lietuviško žodžio. Deja, tai vienas iš retų atvejų, kai vartojamasis žodis neturėjo pamato įsitvirtinti vartosenoje – *grįžtaminis* nepriimtinas dėl darybos, nes iš neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvių būdvardžiai paprastai nedaromi.

Netoli dviejų trečdalių su šia priesaga išvestų būdvardžių yra padaryta iš tarptautinių žodžių – daiktavardžių ar būdvardžių, pvz.: *altruistinis* (*altruistiniai jausmai* 168), *asteninis* (*asteniniai afektai* 159), *egoistinis* (*egoistiniai jausmai* 168), *eksperimentalinis* (*eksperimentalinė psichologija* 14), *elementarinis* (*elementariniai jausmai* 167), *empirinis* (*empirinė psichologija* 2), *estetinis* (*estetiniai jausmai* 179), *fizinis* (*fizinis jausmas* 158), *fiziologinis* (*fiziologinė psichologija* 14), *individualinis* (*individualiniai jausmai* 163), *intelektinis* (*intelektiniai jausmai* 178), *kinestetinis* (*kinestetinis jutimas* 109),

mechaninis (*mechaninė atmintis* 89), *metafizinis* (*valios laisvė metafizine prasme* 198), *motorinis* (*motorinis dirksnis* 24), *muzikinis* (*muzikinė atmintis* 88), *organinis* (*organiniai jutimai* 39), *psichinis* (*psichinis gyvenimas* 10), *psichofizinis* (*psichofizinis Webero-Fechnerio dėsnis* 66), *psichologinis* (*psichologinė analizė* 93), *racionalinis* (*racionalinė psichologija* 2), *refleksinis* (*refleksinis veikimas* 31), *socialinis* (*socialiniai jausmai* 163), *specialinis* (*pojūčių specialinių organų jutimai* 39), *specifinis* (*specifinė energija* 65) ir *steninis* (*steniniai afektai* 159).

Nedidelė dalis *Psichologijos vadovėlyje* vartotų hibridinių būdvardžių, dabartiniu supratimu, yra senstelėjusi. Pavyzdžiui, autorių kolektyvo *Kalbos praktikos patarimuose* (1985 m.) geresniais laikomi ne *eksperimentalinis*, *elementarinis*, *racionalinis*, *specialinis*, o *eksperimentinis*, *elementarus*, *racionalus*, *specialus* (p. 72, 240, 271).

-ingas, *-a*. Priesagos *-ingas*, *-a* būdvardžių M. Reinio vartotuose terminuose yra tris kartus mažiau negu tokių, kurie yra padaryti su priesaga *-inis*, *-ė*. Tik trečdalis ir šios priesagos vedinių remiasi lietuviškais žodžiais, pvz.: *galingas* (*galinga vaizduotė* 106), *įdėmingas* (*įdėmingas mokymasis* 101), *noringas* (*noringasai judesys* 187), *savaimingas* (*savaimingas sielos galių buvimas* 17) ir *valingas* (*valingasai judesys* 187). Nors apskritai kalboje esama žiupsnelio *-ingas*, *-a* vedinių iš būdvardžių (žr. LKG I 1965: 558), *įdėmingas* rodosi neįprastas ir darybos išimtis. Beje, šio žodžio nėra ke-tvirtame *Lietuvių kalbos žodyno* tome.

Daugumos nagrinėjamų šios priesagos būdvardžių pamatiniai žodžiai yra tarptautiniai, pvz.: *aktingas* (*aktingas dėmesys* 91), *automatingas* (*automatingas judesys* 184), *charakteringas* (*savaiminis charakteringas atjausmis* 159), *impulsingas* (*impulsingi judesiai* 184), *instinktingas* (*instinktingas judesys* 91), *logingas* (*logingasai mąstymas* 221), *pasingas* (*pasingas dėmesys* 91), *refleksingas* (*refleksingas judesys* 184) ir *simpatingas* (*simpatingasai sekimas* 168). Šalia termino *refleksingas judesys* būdvardžio suskliaustas yra pateiktas ir priesagos *-inis* vedinys *refleksinis*.

Anuo metu, XX amžiaus pirmaisiais dešimtmečiais, tokie būdvardžiai nebuvo rašomosios kalbos retenybė. Jų, pvz.: *aktīngas*, *igienīngas* (dabar *higieniškas*), *objektīngas*, *produktīngas*, *simpatīngas*, *Mūsų žodynylyje* (1918 m.), kuriuo galėjo būti naudojęsis ar bent vartęs ir M. Reiny, yra teikęs J. Jablonskis. Tiesa, kai kuriuos priesagą *-ingas* turinčius žodžius jis yra taisęs. Pavyzdžiui, 1924 m. paskelbtos J. Tumo (Vaižganto) paskaitos apie *Šiaulėniškio Senelio* autorių J. S. Dovydaitį kalbos recenzijoje būdvar-

džių *inteligentingas, nepatriotingas* ir būdvardinių daiktavardžių *autonomingumas, labdaringumas* vietoje didysis kalbos mokytojas, be ko kito, siūlė vartoti *inteligentiškas, nepatriotiškas, autonomiškumas, labdariškumas* (JR V 1936: 44). Iš anksčiau minėtųjų priesagos *-ingas, -a* hibridų dabartinėje vartosenoje bėra likę, regis, tik *charakteringas* ir *simpatingas*. Ne vieno kito vietoje vartojami arba priesagos *-iškas, -a* vediniai (pvz.: *automatiškas, logiškas*), arba tarptautiniai būdvardžiai (pvz.: *aktyvus, impulsyvus, instinktyvus, pasyvus, refleksyvus*). Beje, tuo metu, kai *Psichologijos vadovėlių* rengė M. Reinys, dažni ir priesagos *-inis, -ė* vedinių konkurentai buvo su priesaga *-iškas, -a* padaryti būdvardžiai. Vadovėlio terminams jų kaip ir nereikėjo. Būtų įdomu ir mokslui naudinga sužinoti, ar tai yra būdingas anuometinės psichologijos terminijos bruožas, ar tik individualiosios vadovėlio rengėjo vartosenos dalykas.

Tiriamų psichologijos terminų dėmenys dar yra reiškiami keletu plačiai kalboje pažįstamų būdvardžių, išvestų su šiomis priesagomis:

- ykštis, -ė: pirmykštis (pirmykštis jausmas 162);*
- imas, -a: svetimas (svetimasai* psichinis buvinys 8);*
- ras, -a: mišras (mišrasai* jausmas 157);*
- štas, -a: aukštas (aukštasai* psichinis veikimas 34);*
- tas, -a: paprastas (paprastas atvaizdų sujungimas 142);*
- uistas, -a: liguistas (liguistas linksmas ūpas 223);*
- utinis, -ė: kraštutinis, -ė (karštutinis realizmas 65).*

Didesnė pusė visų šaltinio terminuose pavartotų skirtingų būdvardžių yra hibridai, su lietuviškomis priesagomis *-inis, -ė* ir *-ingas, -a* išvesti iš tarptautinių žodžių. Šiuo atžvilgiu vadovėlio terminams vartotų daiktavardžių ir būdvardžių daryba labai skiriasi.

Priešdėlių vediniai

Vadovėlyje vartojamų psichologijos terminų sudėtyje aptikti tik keturi priešdėlio *ne-* vediniai, pvz.: *nemalonus (nemalonus jausmas 128), nenoringas (nenoringi judesiai 184), nepriežastinis (nepriežastinė baimė 161)* ir *nevalingas (nevalingi judesiai 187)*.

Mišrios darybos vediniai

Ketvertas tiriamų terminų būdvardžių yra išreikštas iš karto su priešdėliu ir priesaga išvestais dariniais. Tai mišrios darybos grynai lietuviški vediniai *išvidinis (išvidinis valios veiksmas 183), išviršinis (išviršinis poty-*

ris 4) ir hibridai *įcentrinis* (*įcentriniai dirksniai* 31) ir *išcentrinis* (*išcentriniai dirksniai* 31).

Morfeminės sudėties atžvilgiu toks pat yra ir būdvardis *išorinis*, *-ė*, tačiau, be jo, plačiai pažįstamas daiktavardis *išorė*, kuris lengvai gali būti laikomas kalbamo būdvardžio pamatiniu žodžiu. Tiesa, iš pirminių septynių–aštuonių dešimčių metų senumo bendrinės kalbos šaltinių į *Lietuvių kalbos žodyno* ketvirtą tomą yra įdėti daiktavardžiai *išvidė* „vidaus pusė; vidus“ ir *išviršė* „išviršinė pusė“ (p. 258, 260), iš prieškarinio šaltinio *išviršė* yra patekusi ir į pirmus du *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* leidimus. Tuo, o ne dabartine vartosena, remiantis, būdvardžius *išvidinis*, *-ė* ir *išviršinis*, *-ė* tarsi būtų galima laikyti priesagos *-inis*, *-ė* vediniais, tačiau darybos reikšmė rodo, kad kalbami būdvardžiai vis dėlto yra daryti su priešdėliu ir priesaga iš karto. Mišria hibridų *įcentrinis*, *-ė* ir *išcentrinis*, *-ė* daryba abejoti duomenų neaptikta (tiesa, *Lietuvių kalbos žodyne* yra daiktavardis *išcentris* „diskas, užmautas ant veleno ne centre (vartojamas sukamajam judesiui paversti žengiamuoju judesiu)“ IV166 iš prieškarinio raštų, bet dėl reikšmės nėra kaip jo laikyti būdvardžio *išcentrinis*, *-ė* pamatiniu žodžiu).

Galūnių vediniai

Į vadovėlio terminų sudėtį įeina tik du kalboje įprasti seni su galūnėmis padaryti būdvardžiai. Tai *kartus* (*karčios skonies jutimas* 5) ir *senas* (*senoji psichologija* 210).

Sudurtiniai žodžiai

Straipsnyje nagrinėjamų sudėtinių terminų priklausomuoju dėmeniu (pažyminiu) yra pavartotas vienas sudurtinis būdvardis – *dviakas* (*dviakas regėjimas* 115, *dviakas matymas* 113), abiem atvejais kaip sinonimas šalia *dviakas* parašytas būdvardis *binokuliarus* (vadovėlio žodynyje rašoma *binakularus* 232). Beje, būdvardžio *dviakas* nėra antrame *Lietuvių kalbos žodyno* tome.

VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBA

Į nagrinėjamų sudėtinių terminų sudėtį kaip priklausomieji dėmenys įeina 24 veiksmažodžių dalyviai. Kadangi dalyviai yra veiksmažodžių formos, žodžių darybos atžvilgiu įprasta nagrinėti bendratis, atsižvelgiant taip pat į kitas pagrindines formas. Beveik keturi penktadaliai veiksmažodžių yra mišriniai arba antriniai priesaginiai ir priešdėliniai.

Mišriniai nepriešdėliniai veiksmažodžiai *girdėti* (*girdimoji haliucinacija* 219), *judėti* (*judamasai* [atminties] *tipas* 86), *regėti* (*regimoji haliucinacija* 219) ir *svarstyti* (*svarstomoji galia* 33 ir *svarstytoji mintis* 101) yra seni žodžiai, turintys tą pačią šaknį kaip atitinkami pirminiai veiksmažodžiai, bet priesagą arba tą patį jos variantą ne visose pagrindinėse formose.

Trejetas nepriešdėlinių antrinių veiksmažodžių yra išvestas su priesaga *-inti*, pvz.: *gaminti* (*gaminamoji vaizduotė* 102), *judinti* (*judinamasai* dirksnis* 76), *žadinti* (*žadinantys afektai* 159), vienas yra priesagos *-auti* vedinys, pvz., *protauti* (*protaujamasai sielos esmės ir ypatybių pažinimas* 3).

Dešimt veiksmažodžių yra priešdėliniai pirminių ir antrinių veiksmažodžių vediniai, pvz.: *atgaminti* (*atgaminamoji vaizduotė* 102, *atgamintasai vaidinys* 144), *įgimti* (*įgimtoji atmintis* 98), *išplėtoti* (*išplėtota valia* 196), *neveikti* (*neveikiamasai dėmesys* 91), *pajusti* (*pajuntamieji jausmai* 168), *palyginti* (*palyginamoji psichologija* 10), *panaujinti* (*panaujintieji jutimai* 72), *pasekti* (*pasekamieji vaizdai* 54), *patirti* (*patiriamasai* sielos reiškinių pažinimas* 3) ir *prislėgti* (*liguistai prislėgtas ūpas* 223).

PRIEVEIKSMIŲ DARYBA

Sudėtinių šaltinio terminų sudėtyje pavartotas vienasrieveiksmis *liguistai* (*liguistai linksmas ūpas* 223, *liguistai prislėgtas ūpas* 223), kuris yra būdingas priesagos *-ai* vedinys iš būdvardžio.

IŠVADOS

1. Profesoriaus M. Reinio iš rusų kalbos laisvai versto *Psichologijos vadovėlio* kalba yra aiški, gyva bei lengvai suprantama ir dabar, paėjus devyntiems dešimtmečiams nuo jo išleidimo (1921 m.). Tai rodo stiprų rengėjo ryšį su gyvąją žmonių kalba ir tai, kad jis puikiai mokėjo savo meto bendrinę dalykinę kalbą. Tokią bendriausią išvadą taip pat remia vadovėlyje vartojamų terminų ir kitų į sudėtinius terminus įeinančių žodžių darybos tyrimas.

2. Tirti terminai ir į juos įeinantys žodžiai (daiktavardžiai, būdvardžiai, pamatiniai dalyvių veiksmažodžiai irrieveiksmiai) yra padaryti visais morfologinės žodžių darybos būdais – priesagų vediniai sudaro 77,2%, galūnių vediniai (tik daiktavardžiai ir būdvardžiai) – 14,5%, priešdėlių vediniai – 4,6%, dūriniai (tik daiktavardžiai ir būdvardžiai) – 2,6% ir mišrios darybos vediniai (tik būdvardžiai) – 1,1% visų straipsnio objektų sudarančių darinių (iš viso per 350).

3. Didžiausia visų darinių dalis (87,8%) yra grynai lietuviška, o 12,2% sudaro iš tarptautinių žodžių su lietuviškais afiksais padaryti hibridai. Atkreipia dėmesį labai mažas hibridinių (visi priesaginiai) daiktavardžių kiekis (1,7% visų darinių daiktavardžių arba 3% tos kalbos dalies priesagų vedinių) ir hibridinių būdvardžių gausumas (50% visų darinių būdvardžių, beveik visi jie yra priesagų *-inis*, *-ė* ir *-ingas*, *-a* vediniai ir tik pora vedinių išvesta iš karto su priešdėliu ir priesaga).

4. Išskirtinis tirtų darinių bruožas yra abstraktų gausumas – 90% su priesagomis ir galūnėmis išvestų daiktavardžių sudaro veiksmažodžių abstraktai) ir ypatybių (vardažodžių abstraktai) pavadinimai. Didžiausia abstraktų dalis yra išvesta su dariausiomis tuodviejų darybos kategorijų priesagomis *-imas* ir *-umas*.

5. Nemažai darinių yra plačiai pažįstami, nuo seniau paprastojoje rašomojoje kalboje vartojami ar kaip terminai daryti žodžiai. Retų, neprigijusių ar bendrajai vartosenai nepriimtinių žodžių tėra nedaug. Labiausiai yra pakitusi būdvardžių, išvestų su priesaga *-ingas*, *-a*, padėtis kalboje – dalis jų dabar nebevartojama.

Apskritai imant, iš tirtų šaltinio darinių matyti, kad terminų ir jų dėmenų daryba per 90 metų palyginti mažai tepakito.

ŠALTINIS

Psichologijos vadovėlis. Iš prof. G. Čelpanovo laisvai vertė filol. d-ras M. Reinys. Vilnius, 1921 (Lietuvių Mokslo Draugijos leidinys).

LITERATŪRA

- Būga K. 1959: *Rinktiniai raštai*. T. 2. Sud. Z. Zinkevičius. Vilnius.
- DŽ₁ 1954: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Ats. red. J. Kruopas. Vilnius.
- DŽ₄ 2000: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys. Vilnius.
- JR V 1936: *Jablonskio Raštai*. T. 5: *Kalbos dalykai*. Redagavo J. Balčikonis. Kaunas.
- Katilytė R. 2009: Mečislovo Reinio laisvai versto *Psichologijos vadovėlio* psichologijos terminų reikšmė ir kilmė. – *Terminologija* 16, 198–216.
- KP 1939: *Kalbos patarėjas*. Paruošė L. Dambrauskas. Redagavo A. Salys, Pr. Skardžius. Kaunas.
- KPP 1985: *Kalbos praktikos patarimai*. Sud. A. Pupkis. Vyr. red. Z. Zinkevičius. II pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius.
- LKG I 1965: *Lietuvių kalbos gramatika*. T. 1. Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius.
- LKŽ I–XX 1941–2002: *Lietuvių kalbos žodynas*. Ats. (vyr.) red. J. Balčikonis (t. 1–2), K. Ulvydas (t. 3–5, 11–16), J. Kruopas (t. 1–2, 6–10), V. Vitkauskas (t. 17–20). Vilnius.
- Mūsų žodynelis*. „Vargo mokyklos“ priedėlis. Surinko Rygiškių Jonas. Voronežas, 1918.
- PŽ 1993: *Psichologijos žodynas*. Spec. red. R. Augis, R. Kočiūnas. Vilnius.
- Skardžius Pr. 1943: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius.
- Šalkauskis St. 1991: Bendroji filosofijos terminija – *Raštai*. T. 2: *Filosofijos ir pedagogikos terminija*. Parengė A. Sverdiolas. Vilnius, 126–252.
- Urbutis V. 1961: Dabartinės lietuvių kalbos galūnių darybos daiktavardžiai. – *Kalbotyra* 3, 27–60.
- Zinkevičius Z. 1966: Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius.

WORD FORMATION OF MEČISLOVAS REINYS' TERMS OF PSYCHOLOGY AND THEIR COMPONENTS

The first three decades of the 20th century was a period of rapid development of contemporary Lithuanian terminology of various fields of science and technology. In 1921 Lithuanian scientific society published *Psichologijos vadovėlis* (Psychology textbook) which was a free translation of Georgij Chelpanov's *Учебник психологии* performed by professor Mečislovas Reinys (1884–1953). This paper analyses the word formation of substantival one-word terms as well as nouns and other parts of speech which comprise components of complex terms used in this textbook.

There were 390 words researched, 91% of them are formations. The majority of formations (73.6%) are nouns. Other parts of speech are less common – adjectives comprise 20.7%, verbs (participles) – 5.4% and adverbs – 0.3%. Cases of word formation of terms with suffixes, endings and prefixes as well as compounds and terms of mixed formation (with prefixes and suffixes at the same time) are researched in detail.

It was established that the majority of formations researched (about 88%) are purely Lithuanian and about 12% are hybrids. Nearly all hybrids are derivatives made from international words with Lithuanian suffixes. Very many terms of psychology and their components have an abstract meaning – 90% of nouns made with suffixes and endings are substantial or verbal abstracts. On the whole, the word formation of the one-word terms and components of complex terms researched has not changed much in 90 years.

Gauta 2010-12-14

Rita Katelytė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas rita.katelyte@lki.lt

Stasys Keinys
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas terminologai@lki.lt

Gyvenamojo namo ir pagrindinių jo dalių liaudies terminijos sinonimija

ROBERTAS STUNŽINAS

Lietuvių kalbos institutas

Šiame straipsnyje nagrinėjama liaudies terminų, žyminčių gyvenamąjį namą ir pagrindines jo dalis, sinonimija. Čia tęsiamas autoriaus statybos liaudies terminiją nagrinėjančių straipsnių ciklas (plačiau žr. Stunžinas 2008: 111–131, 2009: 68–92). Sinoniminiai terminai analizuojami įvardijamų dalykų, kilmės ir sudaromų eilučių ilgumo atžvilgiais. Medžiaga rinkta iš gyvosios kalbos duomenis pateikiančių šaltinių – *Lietuvių kalbos žodyno* (santrumpa – LKŽe), *Lietuvių kalbos atlaso* pirmojo tomo (LKA I) ir tarmių žodynų: *Druskininkų tarmės žodyno* (DruskŽ), *Kaltanėnų šnektos žodyno* (KaltŽ), *Kazlų Rūdos šnektos žodyno* pirmojo tomo (KazLRŽ I), *Kupiškėnų žodyno* pirmojo tomo (KupŽ I), *Lazūnų tarmės žodyno* (LazŽ), *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodyno* (DūnŽ) ir *Zanavykų šnektos žodyno* (ZanavŽ1–3). Iš viso nagrinėjami beveik 225 terminai, žymintys 27 sąvokas.

Liaudies ir mokslo terminijos sinonimija skiriasi. Mokslo terminijoje sinonimų vengiama, jie laikomi terminijos yda. Teigiama, kad mokslo terminų sinonimija apsunkina informacijos perteikimą, sukelia terminų sistemos painiavą ir sąvokų bei terminų neizomorfiškumą, t. y. abipusę neatitiktį. Tobulai sutvarkytoje terminijoje kiekvienai sąvokai turėtų būti atskiras terminas ir kiekvienas terminas turėtų žymėti tik vieną sąvoką (Keinys 1980: 30). Pačios bendriausios terminų sinonimijos priežastys gali būti terminologijos nevienodumas, įsigalėjusios vartosenos nepaisymas, nevienodas kalbos išgalių naudojimas (Keinys 1980: 98–99), noras daug racionaliau pavadinti sąvoką, kalbinės interferencijos padariniai (Kaulakienė 2009: 178), terminų formų varijavimas, skirtingų aspektų pabrėžimas, dviejų skirtingų terminų skolinimasis arba termino skolinimasis ir savos kalbos dubleto atsiradimas, oficialaus ir šnekamojo termino arba šiuolaikinio ir pasenusio termino vartojimas, ilgojo ir trumpojo

termino varianto vartojimas (Гринев 1993: 29). Terminologijoje sinonimija gali būti leidžiama keliais atvejais. Visų pirma sinonimai pateisinami tais atvejais, kai norima skirtingose terminų sistemose iškelti ne tuos pačius vienos sąvokos požymius, kai vartojami trumpesni variantai, taip pat gali būti pateisinama tarptautinių ir savos kilmės terminų sinonimija (Keinys 1980: 103).

Gyvojoje kalboje ir liaudies terminijoje sinonimija yra įprastas reiškinys, rodantis semantinę kalbos lankstumą ir išraiškos priemonių įvairovę. Liaudies terminų sinonimiškumą galima sieti su jų reikšmių neapibrėžtumu ir nepastovumu. G. Klepikova teigia, kad liaudies terminija nuo mokslinės skiriasi mažu reikšmių ir vartojimo griežtumu (Клепикова 1974: 30). Sinoniminis sąvokų įvardijimas liaudies terminijai būdingas ir dėl to, kad sąmoningai nesiekiami nominacijos preciziškumo ir sistemiskumo. Pasak J. Klimavičiaus, mokslo terminija nuo liaudies skiriasi vienareikšmiškumu, mokslinių sąvokų įvardijimo tikslumu ir sistemiskumu (Klimavičius 2005: 135). Sinonimų gausą liaudies terminijoje lemia ir terminų daugiareikšmiškumas, todėl, statybos liaudies terminijoje nemaža daugiareikšmių terminų dalis yra susijusi sinoniminiais ryšiais. Pavyzdžiui, šieno laikomą trobesį žymintys sinoniminiai terminai *šieninė, daržinė, klaimas, klojimas, kluonas, skūnia* turi ir javų laikomo trobesio reikšmę, o gyvenamojo namo priemenę žymintys terminai *butukas, kalidorius, nameliokas, namelis* turi ir pirties pirmosios patalpos reikšmę (plačiau žr. Stunžinas 2009: 68–92).

Gyvenamąjį namą įvardija daugiau nei ketvirtadalis (27%) straipsnyje nagrinėjamų terminų. Bendrųjų gyvenamojo namo pavadinimų grupę sudaro beveik trys dešimtys sinoniminių nevienodos kilmės terminų. Daugiau nei pusę (15) šios grupės sudaro lietuviški terminai: *apseigos* Šts LKŽe, *butas* Dkš, Grg, Rmš, Vvr, LKŽe, LKA I 34, *duba* Sr LKŽe, *gyvenamoji* LKA I 34, *gyvenimas* Sld, Rg, Rm LKŽe, *gūžta* Ut, Gs, Pln, Grž LKŽe, *namas* Grž, Pb, Mrk, Skr LKŽe, LKA I 34, *pastatas* Krm LKŽe, *pašalys* Žg, Škn LKŽe, *pirkia* Mšg, Grv, Trak, Imb, Krd, Rš, Švnč, Ad, Prl, Rud, Nmč, Dv, Bdč, Rdš, Dsn, Lz, Švd, Trgn, Vrn LKŽe, DruskŽ 265, LKA I 34, *pirktaitė* Smn, Krok, Srj LKŽe, LKA I 34, *pirktukė* Smn, Brb, Krsn, Mrs LKA I 34, *priešinė* Pl, Gdl, Ūd, Klm LKŽe, DruskŽ 283, *troba* Lk, Klt, Mlk, Žlb, Slnt, Rsn, Kv, Krš, Žg, Lš, Trk, Krp, Drsk, Ms, Krž, Sk, Kb, Yl, Šts, Dv, Plt, Varn, Krtn, Pln, Vvr, Pžrl, Vdk, Lž, Alv,

Vs LKŽe, DruskŽ 419, LKA I 34, *trobine* DS112(Rs) LKŽe. Apie trečdalį sinonimų eilutės sudaro svetimos kilmės terminai – penki slavizmai ir penki germanizmai: *grinyčia* (brus. *грыдніца* LKA I 34¹) Up LKŽe, *gryčia* (brus. *грыдніца*) LKA I 34, Lnkv, Šln, Sml LKŽe, KupŽ I 733, *rūtas* (germ. Sabaliauskas 1990: 265) Skrb, Sml, Mžš, Krs, Rm, Ps, Sdk, Dbk, Sv, Skp, Slm LKŽe, ²*bakūžė* (vok. dial. *backhus*) Skr, Gs LKŽe, ZonavŽ1 100, ^{*}*budavonė* (l. *budowanie*) Klp LKŽe, ^{*}*budinkas* (l. *budynek*, brus. *будынак*) Žg, Mžk, Škn LKŽe, KazLRŽ I 89, KupŽ I 244, LazŽ 41, ^{*}*gaspada* (l. *gospoda*) Ldvn, Lkš, Gs, Brš LKŽe, ^{*}*istuba* (vok. *Stube*, la. *istaba*, *istuba*) Klp LKŽe, LKA I 34, ^{*}*stuba* (vok. dial. *stuba*) Dkš, Lkš, Krg, Klvr, Jnk LKŽe, ZonavŽ3 198, ^{*}*ūta* (vok. *Hütte*) Vlkv LKŽe. Bendrinės kalbos požiūriu didžioji šių skolinių dalis traktuotina kaip svetimybės. Gyvenamasis namas taip pat įvardijamas dviem hibridais: *gryčiotė* KupŽ I 735, ^{*}*šeimynstubė* LKA I 34.

Tokią gyvenamojo namo raiškos įvairovę galima paaiškinti raida ir regioninėmis skirtybėmis. Istoriskai skiriami trys gyvenamojo namo tipai: 1) Žemaičiuose – *troba*, 2) Aukštaitijoje – *pirkia* (rytų aukštaičių), *gryčia* (vakarų aukštaičių) ir 3) Suvalkijoje – *grinčia*, *pirkčia* ir *stuba* (Butkevičius 1958: 157, LEB 1964: 216, Kačinskaitė ir kt. 2008: 12). Etnografų duomenimis, tradiciniai lietuvių namai turėjo bendrų bruožų (gulstinių rąstų sienas, kampų sąsparas, pusvalminės, keturšlaitės arba dvišlaitės formos šiaudinį stogą, prie pagrindinio įėjimo statomas gonkeles), tačiau pagal išorinę formą ir patalpų išdėstymą tai buvo ryškiai besiskiriantys pastatai (Butkevičius 1971: 145). Todėl galima teigti, kad skirtingų Lietuvos regionų namus įvardijantys sinoniminiai terminai reiškė nėra visiškai tapatūs – jais žymimi daug skiriamųjų požymių turintys pastatai. Be to, iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad dauguma kitų sinonimų vartojami skirtingose vietose. Tokiais atvejais sinonimais laikomi ne vienos tarmės terminai. Toks pažiūris į liaudies terminų sinonimiją galimas – liaudies terminiją galima tirti ir vienos tarmės, ir visos kalbos ribose (Клепикова 1974: 31).

Gyvenamojo namo pavadinimų įvairovę lėmė ir pastato raida. Pavyzdžiui, žemaičių gyvenamojo namo prototipu buvo *namu* vadintas pastatas. Įdomumo dėlei reikėtų pasakyti, kad *namą* yra aprašęs S. Daukantas: „Pirmasis jų

¹ Skliaustuose nurodoma kilmė. Šaltinis nurodomas tais atvejais, jei remiamasi ne pirmuoju termino šaltiniu.

² Kryželiu žymimos svetimybės. Remiamasi *Lietuvių kalbos žodyno* pažymomis.

trobėsys tose giriose vadinos nams, arba namas, namaitis <...>. Tas trobėsys, kurį šiandien dar daugioj vietoj gal regėti, buvo pailguotinas ketvirtainis, be lubų, į pietus su skliautais, kuriuose netoli čiukuro buvo trys langeliai, rąste išpjauti, vienas aukščiau, o du žemiau per du rąstu, platumo kaip balandis galėjo įlėkti, nuo vanago vejamas, ir dūmai išrūkti <...>“ (Daukantas 1976: 429–430). Etnografų darbuose teigiama, kad žemaičių *namas* buvo vienas pirmųjų antžeminių pastatų su atviru židiniu. Namas iki XVI a. buvo naudojamas kaip gyvenamasis ir gyvulių laikomas pastatas. Vėliau namo paskirtis keitėsi ir jis liko vasaros gyvenamąja patalpa, virtuve, sandėliu ar tvartu (Butkevičius 1958: 157).

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad kai kurie sinonimai turi tokį patį pavadinimo pagrindą – yra bendrašakniai, pvz.: *gyvenamoji*, *gyvenimas*; *pirkia*, *pirktaitė*, *pirktukė*; *trobėsys*, *troba*, *trobinė*. Kai kuriems terminams būdinga metaforinė nominacija – pagal funkcijos arba kitokį panašumą gyvenamasis namas įvardijamas gyvūnijos pasaulio daikto ir erdvės šalia pastato konstrukcijos pavadinimais, pvz.: *gūžta* LKŽe, *duba* „jauja, pakura“ LKŽe, *kampas* „kambarys, pastogė, vieta kur gyventi“ DruskŽ 135, *pašalys* „pakampis, kertė“ LKŽe. Terminai *kampas* ir *pašalys* galėjo atsirasti metonimiškai namą įvardijant pagal konstrukciją, plg., *kampas* „vieta, kur susikerta dvi plokštumos, kertė“ LKŽe. Šiuo atveju gyvenamąjį pastatą ir konstrukciją įvardijantys terminai yra susiję metoniminiu visumos ir dalies santykiu.

Dauguma gyvenamąjį namą įvardijančių terminų yra vartojami ne viena reikšme. Sinonimai *butas*, *pirkia* ir *troba* dar vartojami gyvenamojo namo dalies reikšme ir jais vadinamas kambarys. Tokiais atvejais terminams būdingas hiponiminis variavimas, t. y. jie vartojami ir daikto, ir jo dalies reikšme. Hiponiminio variavimo atveju gimininis terminas vartojamas ir kaip rūšinis arba vartojamas visam daiktui ir jo daliai įvardyti. Toks variavimas mokslo terminijoje yra nepageidaujamas reiškiny, nes tokiu atveju nėra hierarchinės terminų santykių tvarkos (Татаринов 2006: 142–143). Liaudies terminijoje hiponiminį variavimą reikėtų sieti su nominacijos stichiškumu, nesistemiškumu ir asociatyvumu.

Sinonimiškumas būdingas ir gyvenamųjų pastatų rūšis įvardijantiems terminams. Molinis namas vadinamas keturiais sinoniminiais terminais – trimis lietuviškais ir vienu slavišku: *krėstinė* Ob LKŽe, *molinalė* Šts LKŽe, *plūktinis* Slm LKŽe, ^x*lepenka* (l. *lepianka*) Žmt LKŽe. Mūrinio namo

pavadinimų grupelę sudaro du slaviški ir du hibridiniai terminai: **kaminyčia* (l. *kamienica*) Šln, Ar, Pkr, Krš, Dgl, Pc, Ds, Skp, Trgn, Sdb LKŽe, DruskŽ 135, *mūras* (l. *mur*, vok. dial. *mûr*) Šk, Jsv, Vlkv, An LKŽe, DruskŽ 217, KazlRŽ I 523, LazŽ 169, ZonavŽ2 221, *mūrinė* (hibr.) DruskŽ 218, **akmenyčia* (hibr.) Btr LKŽe. Dūminis namas įvardijamas dviem sinoniminiais lietuviškais terminais: *pakurtrobė* Skdv LKŽe, *rūkynė* Krk LKŽe. Mažas namas vadinamas dviem³ nevienodos kilmės terminais – vienu lietuvišku ir vienu slavišku: *trobėlė* LKA I 34, *gryčia* (brus. *грыдница*) LKA I 34, Lnkv, Šln, Sml LKŽe. Didelė yra prasto, seno namo pavadinimų grupė. Pusę šios grupės sudaro lietuviški sinoniminiai terminai (10): *laužas* LzP, Krsn, Lš, Arm, Vž LKŽe, *laužynas* LazŽ 141, *lūšna* KazlRŽ I 468, *numpalaikiai* DūnŽ 224, *pašiūrė* Alvt, Ktk LKŽe, *pirtis* Drsk, Pns, Rdm LKŽe, *sentrobė* Skdv, Lk LKŽe, *trobapalaikė* DūnŽ 406, *trobėsikė* ZonavŽ3 481, *trobukas* Krš, Krž LKŽe, ZonavŽ3 481. Septyni terminai yra svetimos kilmės – keturi slaviški, po vieną latvišką, germanišką ir neaiškios (nelietuviškos) kilmės: *gryčia* (brus. *грыдница*) LKA I 34, *balaganas* (rus. *балаган*) KupŽ I 138, **kalupka* (l. *chałupa*) Šmk LKŽe, **kamurka* (l. *komórka*, rus. *каморка*) LKŽe, **kūtė* (la. Urbutis 2009: 320) Skdv, Vdk LKŽe, **bakūžė* (vok. dial. *backhus*) Skr, Gs LKŽe, **makūza* Pln LKŽe. Į prasto namo pavadinimų grupę įeina penki hibridai: *gryčpalaikė* KupŽ I 735, *grytelė* KupŽ I 745, **kaniūkšlė*⁴ LKŽe, **kiaurinyčia* ZonavŽ1 673, **stubelka* Plv, Alv LKŽe. Kai kuriems lietuviškiems ir svetimos kilmės terminams būdinga metaforinė nominacija – prastas gyvenamasis namas vadinamas gyvenamojo namo priestato, maudymosi pastato, gyvulių laikomo pastato ir mažos patalpos pavadinimais, pvz.: *pašiūrė*, *pirtis*, *kaniūkšlė*, *kamurka*.

Gyvenamojo namo patalpas įvardija daugiau nei trečdalis (37,8%) nagrinėjamų terminų. Gyvenamąjį kambarį žymintys terminai sudaro 12 narių sinonimų eilutę. Pusė sinonimų yra lietuviški (5): *buta* LzP LKŽe, *kampas* Tvr, Lp, Lnkv, Al, Dv LKŽe, KazlRŽ I 315, LazŽ 105, *patalpa* Plv LKŽe, *pirkia* Mrp, Pb, Tvr, Kb, Zt, Dkšt, Lz, Mšg, Jz, Trgn, Šš, Nmč, Dg, Ml, Mlt, Eiš, Btrm, Aps, Vln, Trgn, Vrn, Dglš LKŽe, LKA I 34, tro-

³ Čia imti tik antraštiniai išvardytų šaltinių terminai. *Lietuvių kalbos žodyno* iliustracijose pateikiama nemažai mažiųjų žodžių, pvz.: *namas* „gyvenamasis ar šiaip koks trobesys“: *Turėjau nameliuką tokį nedidelį Pn, stuba* „gyvenamasis namas“: *Vieną sykį kareiviai užėmė visą stubeliukę Jnk*.

⁴ *Kaniūkšlė* laikytina hibridu (žr. Sabaliauskas 1970: 54).

ba Štk, Yl, Žlb, Krš, Kv, Lkv, Varn, Trk, Lk, Ms, Klk, Dr LKŽe, DūnŽ 406, LKA I 34. Kitą pusę sudaro svetimos kilmės terminai – trys slaviški ir trys germaniški: *bakava* (l. *bokówka* Fraenkel 1962: 30) Kv, Jnš, Rs LKŽe, ^{*}*stancija* (l. *stancja*) Btr, Krns, Grž LKŽe, *kamara* (l. *komora* < vok. *Kammer*) Žg, Klm, Krž, Al LKŽe, LazŽ 104, *kambarys* (germ. Sabaliauskas 1990: 264) Pnd LKŽe, DruskŽ 134, KazLRŽ I 314, ZonavŽ1 605, *ruimas* (vok. dial. *ruim*) Lp, Mrj LKŽe, ^{*}*stuba* (vok. dial. *stuba*) Plv, Sdr, Pgg LKŽe, LKA I 34. Į sinonimų eilutę įeina ir vienas hibridinis terminas ^{*}*šeimynstubė* ZonavŽ3 258.

Gyvenamosios patalpos pavadinimų gausą lėmė regioninė vartosena. Pavyzdžiui, Žemaičiuose gyvenamoji patalpa buvo vadinama *bakavąja*, *užpečine*, aukštaičių – *pirkia* ir *gryčia* (Butkevičius 1958: 159).

Svečių kambarį žymintys terminai sudaro devynių narių sinonimų eilutę. Keturi terminai yra lietuviški: *didžeinė* Pgr LKŽe, *menė* Mrc LKŽe, *pirkaitė* Vžns LKŽe, *priešinė* Lš, Srj LKŽe. Taip pat svečių kambarys dar vadinamas keturiais slavizmais ir vienu hibridu: *alkierius* (l. *alkierz*) Krtn, Al, Mrj, Tv, Šlvn LKŽe, ^{*}*pakajus* (l. *pokój*) Sd, Grš, Vks LKŽe, KaltŽ 197, LazŽ 181, ^{*}*seklyčia* (brus. *святліца*, l. *światlica*) Mrj, Zp, Smn, Btg, Sk, Šln, Vdk, Lnk, Pn, Rz, Šmn, Vb, Grž, Šil, Krok, Lkč, Mšk, Mrc LKŽe, ^{*}*kamara* (l. *komora* < vok. *Kammer*) Brs, Dglš, Lkm, Ds, Krkn, Kp, Rk, Ant, Lzd, Ppl LKŽe, ^{*}*stubelė* (hibr.) Snt Rg LKŽe, ZonavŽ3 199. Miegamąjį kambarį žymi keturi nevienodos kilmės sinonimai – vienas lietuviškas ir trys slaviški: *pirkia* Mrp, Pb, Tvr, Kb, Zt, Dkšt, Lz LKŽe, *alkierius* (l. *alkierz*) Tv, Šlvn LKŽe, *gryčia* (brus. *грыдніца* LKA I 34) Tj, Paį LKŽe, ^{*}*kamara* (l. *komora* < vok. *Kammer*) Vvr, Plt, Grž LKŽe. Pastogės kambario pavadinimų grupėje yra keturi sinonimai – du lietuviški, vienas slaviškas ir vienas hibridinis: *kampas* DruskŽ 135, *pašlmenė* Pn LKŽe, ^{*}*salka* (l. *salka*) Ds, Skrb, Lc, Ps, Mžš LKŽe, *priegrytis* (hibr.) Slč LKŽe.

Kai kuriems sinonimams būdinga regioninė vartosena. *Alkierius* svečių ir miegamojo kambario reikšmes turi Žemaičiuose. Aukštaitijoje svečių kambario reikšmę turi terminai *seklyčia*, *kamara*, miegamojo – *pirkia* ir *gryčia* (Butkevičius 1958: 161). Suvalkijoje svečių kambarys turėjo atskirą pavadinimą – *stubelė* (Butkevičius 1958: 163; Kačinskaitė 2008: 12).

Nemažos yra kitų patalpų pavadinimų grupės. Patalpa prie įėjimo į gyvenamuosius kambarius įvardijama trimis lietuviškais sinonimais: *butukas*

Prk, Vdk LKŽe, *priekinė* Všk LKŽe, *priešinė* Ig, Krok, Mrj, Brt, Šn LKŽe. Patalpos už krosnies pavadinimų grupelę sudaro septyni sinoniminiai nevienodos kilmės terminai – trys lietuviški ir keturi hibridiniai terminai: *užkaboris* Mrk, Rdm, Vdžg, Vl, Skr, Stl, Jnš, Al LKŽe, ZanavŽ3 537, *užkrosnis* Plng LKŽe, *zemba* Užv, Všv LKŽe, *pečkaklė* (hibr.) Dr, Plng LKŽe, *užkakalė* (hibr.) Tlž LKŽe, *užkaminė* (hibr.) Bgt, VŠR LKŽe, ZanavŽ3 537, *užpečkis* (hibr.) Šlvn, Akm, Paj, Vdžg, Ps, Pg, Trk, Pš, Yl, Sln, Gs, Up LKŽe, ZanavŽ3 539. Gyvenamojo namo patalpos po stogu pavadinimų grupę sudaro 17 sinoniminių nevienodos kilmės terminų. Daugiausia lietuviškų terminų (13): *antlubis* Pgr LKŽe, *aukštas* Brš, Vdn, Šln, Klp, Vv, Ssk, Pg, Pn LKŽe, KupŽ I 99, *aukštis* Dglš LKŽe, DūnŽ 37, *krautė* Klp LKŽe, *lubos* Als LKŽe, *pakreklys* Dbk LKŽe, *papalėpė* Dkšt LKŽe, *pariestinis* Vks, Trk, Mžk, Lž LKŽe, *pastogė* Dkš, Plv, Ašb, Jnš, Skr LKŽe, *pastoginė* Lk, Blv LKŽe, *pažiobė* LKŽ IX 723, *užlos* Šmk, An LKŽe, *viršus* Mrj, Skp, Pnd, Smal, Pl, Gršl, Slm, Ut, Klt, Sl, Kp, Trš, Erž, Brs, Klp LKŽe, DūnŽ 443. Į sinonimų eilę įeina du slaviški ir du hibridiniai terminai: *etažas* (sl.) LazŽ 73, *viškos* (brus. *вишки*) Pln, Skdv LKŽe, *antgrytis* (hibr.) Pc LKŽe, *viršugrytis* (hibr.) Pbr, Vb, Brž, Kp, Krs LKŽe. Patalpa virš priebučio įvardijama dviem sinoniminiais nevienodos kilmės terminais – vienu lietuvišku ir vienu slavišku: *užlos* Užv, Škn, Kp, Kltn LKŽe, *viškos* (brus. *вишки*) Dsm LKŽe.

Pereinamosios patalpos į kitus kambarius pavadinimų grupę sudaro 25 nevienodos kilmės sinonimai. 16 terminų yra lietuviški: *butas* LKA I 39, *butukas* Jrb, Prk, Vdk LKŽe, LKA I 39, *nameliokas* LKA I 39, *namelis* Sdk, Vžns, Dbk, Ds, Dgč LKŽe, LKA I 39, *pirtikė* Sl, Rk LKŽe, *prieangis* Mrs, Šv LKŽe, LKA I 38, *prieangiukas* LKA I 38, *priebutis* Trg, Šlu LKŽe, LKA I 39, *prieduris* Sk LKŽe, *priemenė* Ktk, Mšg, Gg, Skp, Btr, Šš, Pls, Prl, Klt, Lš Dglš LKŽe, KaltŽ 228, ZanavŽ2 471, *priemenyna* Prng LKŽe, *priemnelė* LKA I 38, *priešinė* Ig, Krok, Mrj, Brt, Šn LKŽe, *priešininkis* Šv, Slnt LKŽe, *prieškambaris* LKA I 39, *prynumis* LKA I 39.

Terminams *nameliokas*, *namelis*, *pirtikė* būdinga metoniminė nominacija – patalpa vadinama gyvenamojo namo dalies – priebučio – pavadinimais. Šiuo atveju priebutį ir jo patalpą įvardijantys terminai yra susiję visumos ir dalies santykiu. Nelietuviškų terminų grupelę sudaro du slaviški ir vienas veikiausiai per slavų kalbas patekęs prancūziškos kilmės terminas: *būda* (brus. *быда*, l. *buda*) Kp LKŽe, *sienis* (l. *sień*) Brs, Pp LKŽe, LazŽ 233,

LKA I 39, *koridorius* (pranc. *corridor* TŽŽ 2005) LKA I 39. Taip pat ši namo dalis vadinama penkiais hibridiniais terminais: *prygonkis* Jrb, Skr LKŽe, LKA I 39, ^x*prieseklyčė* LKA I 39, ^x*priesienis* Pt LKŽe, LKA I 38, ^x*priestubis* LKA I 39, ^x*sienelis* LKA I 39, LKŽe.

Patalpa po namu vadinama trimis sinonimais – dviem lietuviškais ir vienu slavišku: *pogrindis* Slv, Ar LKŽe, *rūsysis* Ms, Slnt, Trk, Kln, Vrb LKŽe, ^x*sklepas* (l. *sklep*) KzR, Vs, Všv, Lel, Krš, Nv LKŽe, DruskŽ 331, KaltŽ 277, LazŽ237, ZonavŽ3 85.

Septintadali (13,7%) nagrinėjamų pavadinimų sudaro gyvenamojo **namo dalis** įvardijantys terminai. Šioje pavadinimų grupėje minėtini šeši namo puses įvardijantys sinonimai. Pagal kilmę tai daugiausia lietuviški terminai (5): *galas* Trgn, Ėr, Jnšk, Vks, Kt, Šts LKŽe, DruskŽ 91, KaltŽ 67, KazlRŽ I 205, KupŽ I 583, LazŽ 74–75, ZonavŽ1 397–398, *pryšininė* Šll, Grg, Skd, Dr, Šv, Rdn, Brs, Slnt LKŽe, *trobgalys* Erž LKŽe, *priešinė* Mnm, Grd LKŽe, *pirkia* LKA I 34. Į sinonimų eilutę įeina vienas slavizmas – *gryčia* (brus. *грыдняца*) LKA I 34, Tj, Paį LKŽe.

Šioje pavadinimų grupėje didžiausia yra priestatų žyminčių sinonimų grupė (26 terminai). Beveik pusė sinonimų yra lietuviški (12): *butas* LKA I 39, *butelis* LKA I 39, ZonavŽ1 201, *butukas* LKA I 39, *priebutis* LKA I 39, *priešbutis* LKA I 39, *prieangis* Mrs, Šv LKŽe, LKA I 39, *prieangėlis* LKA I 39, *iškištinis* LKA I 40, *prieduris* Sk LKŽe, *priemenukė* LKA I 40, *priešinė* Ig, Krok, Mrj, Brt, Šn LKŽe. Vienas sinonimas yra sudėtinis – *geroji pryminis* LKA I 40. Svetimos kilmės sinonimų grupę sudaro trys slaviški, vienas latviškas ir vienas angliškos kilmės terminas: *gonkas* (l. *ganek*, vok. *Gang*) An, Ut, Ds, Sml LKŽe, KupŽ I 703, LazŽ 83, LKA I 39, ^x*budarka* (l. *budovac*) LKA I 40, ^x*sienius* (l. *sieñ*) Mžk LKŽe, LKA I 40, *porūzis* (la. *puōrūzis*) LKA I 40, *veranda* Sd, Dv LKŽe, LKA I 40, ZonavŽ3 627. Priestatas dar vadinamas aštuoniais hibridais: *gonkelė* LKA I 39, *gonkeliai* LKA I 39, *gonkikės* LKA I 39, *gonkiukai* LKA I 39, *prie-gonkis* Nj LKŽe, LKA I 39, ^x*priesienis* LKA I 40, *prygonkiukas* LKA I 40, ^x*prysieniukas* LKA I 40.

Gyvenamojo namo konstrukcijas įvardija penktadalis (21,4%) nagrinėjamų terminų. Atkreiptinas dėmesys, kad šioje grupėje sinonimų mažiau pasitaiko. Tai galima paaiškinti tuo, kad tradiciniai lietuvių pastatai turi nemažai bendrų konstrukcinių ypatybių. Kaip jau minėta, tradiciniai namai turėjo gulstinių rąstų sienas, kampų sąsparas, pusvalminės,

keturšlaitės arba dvišlaitės formos šiaudinių stogą, prie pagrindinio įėjimo statomas gonkeles (Butkevičius 1971: 145). Pastatų konstrukcijų pavadinimų grupėje pirmiausia minėtina pamatą įvardijančių sinonimų grupelė. Ją sudaro trys nevienodos kilmės sinonimai – lietuviškas, slaviškas ir hibridinis: *pamatas* Kv, Ds LKŽe, LKA I 35, *fundamentas* (brus. *хундамент* Fraenkel 1962: 305) KazLRŽ I 200, LKA I 35, *patūra* (hibr.) LKA I 35. Sinonimiškai įvardijama ir rūšinė sąvoka – mūryto pamato pavadinimų porą sudaro vienas slaviškas ir vienas hibridinis sinonimas: ^x*podmūrauka* (l. *podmurówka* LKŽe) LKA I 36, *patūrė* (hibr.) LKA I 35.

Didelės yra grindinius įvardijančių terminų grupės. Plūktinis gyvenamojo pastato grindinys vadinamas 12 nevienodos kilmės ir sudėties sinoniminių terminų. Vienažodžių sinonimų grupelę sudaro 8 lietuviški terminai: *asla* Mrk, Grš, Kv LKŽe, DruskŽ 20, KazLRŽ I 29, LKA I 36, *grendymas* DruskŽ 111, KazLRŽ I 251, LazŽ 86, LKA I 37, ZonavŽ1 496, *grinda* Vs LKŽe, *kluonas* LKA I 37, *laitas* Šmn, Ps, Jnš, Alz, Kpr LKŽe, LKA I 37, grindinys įvardijamas ir metaforiškai – žmogaus kūno dalies pavadinimu *padas* Žsl, Bgs, Skdt, Lkm, Nmč, Ldk, Vžns LKŽe, KaltŽ 195, LKA I 37. Jis dar vadinamas metonimiškai pagal sudaromąją medžiagą: *molis* LKA I 37, *žemė* LKA I 37, LKŽe. Į sinonimų grupelę įeina vienas latviškas terminas – *plonas* (la. *plāns*) LKA I 37, Žml, Kri LKŽe.

Sudėtinių sinonimų grupelę sudaro vienas terminas, turintis abu lietuviškus dėmenis, ir du terminai, turintys slavišką pagrindinį ir lietuvišką priklausomąjį dėmenį: *molio grindys* LKA I 37, ^x*molinė padlaga* (l. *podłoga*, brus. *надлога*) LKA I 37, ^x*molinis pamastas* (l. *potost* LKŽe) LKA I 37. Perpus mažiau yra terminų, žyminčių lentų grindinį. Trys sinonimai yra lietuviški: *asla* KupŽ I 73, LKA I 36, *grindys* KazLRŽ I 255, KupŽ I 742, LKA I 37, ZonavŽ1 507, *paklotė* LKA I 38, trys sinonimai yra slaviški: ^x*padlaga* (l. *podłoga*, brus. *надлога*) Kls, Ūd, Jž, Erž LKŽe, LKA I 37, ZonavŽ2 302, ^x*pamastas* (l. *potost*) Dkšt, Aps, Slk, Prgn LKŽe, LKA I 38, ^x*parlagas* (la. *pārlags*, plg. rus. *перелог* LKŽe) LKA I 38. Vertikali pastato dalis įvardijama dviem lietuviškais sinonimais: *siena* Nmč, Als, Vdk, Kn, Lk, Žeml, Kpč, Dlgš, Sv, Ml, Žd LKŽe, DruskŽ 324, LazŽ 233, ZonavŽ3 47, *sienojus* Kpč, Lš LKŽe.

Sienų susikirtimo vietos pavadinimų grupelę sudaro aštuoni sinoniminiai nevienodos kilmės terminai. Lietuviški sinonimai yra *kampas* Ašb, Tvr,

Smn, Slk LKŽe, KazLRŽ I 314, LazŽ 105, ZonavŽ1 609, *kerčia* Vv, Nm LKŽe, ZonavŽ1 665, *pašalys* Pgr, Šk, Skr, Ds LKŽe, *sąspara* Aps, Vlk, Lp, Vlkš, Kkl, Gdž, Rmš, Šlu LKŽe, DruskŽ 317, ZonavŽ3 20, *užkeniauis* Jnš, Škn, LKŽe. Ši vieta dar vadinama ir metaforiškai – gyvūno dalies pavadinimu *ragas* Lel, Ukm LKŽe, LazŽ 212. Svetimos kilmės sinonimų porą sudaro vienas latviškas ir vienas slaviškas terminas: *stūrys* (la. *stūris*) Ob, Žb, Pnd LKŽe, ^{*}*kantas* (l. *kant*, *kqt*) Trg LKŽe.

Nemaža yra patalpos dangą įvardijančių sinonimų grupė. Ją sudaro du lietuviški, du slaviški, vienas germaniškas, vienas latviškas ir vienas hibridinis terminas: *lubos* Lzd, Šv, Dkš, Lkm, Pn, Vb LKŽe, DūnŽ 181, KazLRŽ 467, KaltŽ 154, LazŽ 151, LKA I 36, ZonavŽ2 99, *užlos* Šmk, Stak, An LKŽe, ^{*}*stalevonia* (sl.) LKA I 36, ^{*}*pacesas* (brus. *nayęc*) LKA I 36, ^{*}*dekis* (vok. *Decke*) LKA I 36, *grindys* (la. dial. *grīda*) LKA I 36, ^{*}*lubavonia* (hibr.) LKA I 36.

Gyvenamojo namo stogas vadinamas 5 sinoniminiais terminais: trimis lietuviškais ir dviem slaviškais: *dangtis* Kp, Rk LKŽe, LKA I 35, *palėpė* Rš, Dlgš, Aps LKŽe, *stogas* Mžš, Mrk, Kt, Lt, Eiš, Lpl, Sk LKŽe, LKA I 34, ZonavŽ3 182, ^{*}*dokas* (l. *dach*) Kpč, Švnč, Kč LKŽe, DruskŽ 70, LazŽ 61, ^{*}*striekas* (l. *strzecha*) Lš, Švn, Lp, Kpč LKŽe, DruskŽ 352, LKA I 35. Dauguma šių bendrųjų stogo pavadinimų eina ir rūšiniais pavadinimais – jais taip pat vadinamas ir šiaudinis stogas, pvz.: *dangtis* Ds LKŽe, LKA I 35, *stogas* Pb, Plng, Žml, Plšk, Všov, Rod LKŽe, LKA I 34, ZonavŽ3 182, ^{*}*striekas* (l. *strzecha*) Kpč LKŽe, LKA I 35, DruskŽ 352.

Minėtina, kad nemaža sinoniminių terminų dalis yra daugiareikšmiai. Kai kurie terminai žymi tų pačių kategorijų daiktus: skirtingos sudėties konstrukcijas, pvz.: *asla*, *dangtis*, *dokas*, *striekas*, ar skirtingos paskirties patalpa, pvz.: *alkierius*, *pirkia*, *priešinė*. Yra ir tokių terminų, kurie įvardija daiktą ir jo dalį arba žymi konstrukciją ir šalia jos esančią erdvę, pvz.: *kampas*, *lubos*, *užlos*, *priesienis*.

IŠVADOS

1. Gyvenamasis namas ir pagrindinės jo dalys gyvojoje kalboje įvardijami didelėmis sinonimų grupėmis. Dviejų, trijų arba keturių sinonimų eilutėmis vadinama tik trečdalis sąvokų. Didžiausios yra gyvenamojo namo, prasto gyvenamojo namo, pereinamosios patalpos ir priestato pavadinimų grupės – jas sudaro daugiau nei po dvi dešimtis sinonimų. Sino-

niminius įvardijimas būdingas gimininėms sąvokoms ir tik kelios rūšinės sąvokos vadinamos sinoniminiais terminais.

2. Gyvenamojo namo ir pagrindinių jo dalių pavadinimų sinonimijos gausumas ir įvairovė sietina su liaudies terminijos išraiškos priemonių įvairove, vartojimo regionišku ir įvardijamų dalių raida.

3. Gyvenamojo namo ir pagrindinių jo dalių sinonimija yra nevienakilmė. Eilutės su nevienodos kilmės sinonimais sudaro absoliučią daugumą visų eilučių.

4. Sinonimų eilutėse vyrauja lietuviški terminai – jie sudaro daugiau nei pusę (56%) visų sinoniminių terminų. Svetimos kilmės terminai sudaro daugiau nei ketvirtadalį (28%), hibridiniai – apie šeštadalį (16%) visų terminų. Iš svetimos kilmės sinonimų dažniausiai pasitaiko slavizmų – jais aptariami dalykai vadinami keturis kartus dažniau nei germanizmais. Didžioji svetimos ir mišrios kilmės terminų dalis bendrinės kalbos požiūriu yra svetimybės.

5. Nagrinėjami sinonimai siejasi ir daugiareikšmiškumo ryšiais. Daugiausia tai panašius daiktus – skirtingos paskirties patalpas arba skirtingas konstrukcijas žymintys terminai. Šiek tiek mažiau yra terminų, susijusių metoniminiais ryšiais ir įvardijančių gyvenamąjį pastatą ir jo sudedamąją dalį ar patalpą.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Druskš – G. Naktinienė, A. Paulauskienė, V. Vitkauskas. *Druskininkų tarmės žodynas*, Vilnius, 1988.
- Dūnš – V. Vitkauskas. *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*, Vilnius, 1976.
- Kaltš – A. Vilutytė. *Kaltanėnų šnektos žodynas*, Vilnius, 2008.
- KazlRŽ I – *Kazlų Rūdos šnektos žodynas* I. Red. A. Pupkis, Vilnius, 2008.
- Kupš I – K. Vosyltė. *Kupiškėnų žodynas* I, Vilnius, 2007.
- Lazš – J. Petrauskas, A. Vidugiris. *Lazūnų tarmės žodynas*, Vilnius, 1985.
- LKA I – *Lietuvių kalbos atlasas* I. Red. K. Morkūnas, Vilnius, 1977.
- LKše – *Lietuvių kalbos žodynas* (elektroninis leidimas). Vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius, 2005.
- TŽš – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. redaktorius A. Kinderys, Vilnius, 2005.
- Zanavš1–3 – *Zanavykų šnektos žodynas* I–III, Vilnius, 2003–2006.
- Butkevičius I. 1971: *Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos*, Vilnius.
- Butkevičius I. 1958: Tradiciniai lietuvių valstiečių gyvenamieji namai. – *Iš lietuvių kultūros istorijos*, 157–173.
- Daukantas S. 1976: *Raštai 1*. – Simonas Daukantas, Vilnius.
- Kačinskaitė I., Baltrušaitis V., Žumbakienė G. 2008: *Suvalkijos (Sūduvos) tradicinė kaimo architektūra*, Vilnius.
- Kaulakienė A. 2009: *Lietuvių fizikos terminijos raida*, Vilnius.
- Keinys St. 1980: *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius.
- Klimavičius J. 2005: *Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija*, Vilnius.
- LEB 1964: *Lietuvių etnografijos bruožai*. Red. A. Vyšniauskaitė, Vilnius.
- Fraenkel 1955–1962: *Litauisches Etymologisches Wörterbuch von Ernst Fraenkel, I-II*, E. Carl Winter, Universitätsverlag, Vandenhoeck & Ruprecht, Heidelberg, Göttingen.

- Sabaliauskas A. 1970: Iš baltų kalbų gyvulininkystės terminologijos istorijos. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 12, 7–81.
- Sabaliauskas A. 1990: *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius.
- Stunžinas R. 2008: Variantiniai statybos liaudies terminai *Lietuvių kalbos žodyne*. – *Terminologija* 15, 111–131.
- Stunžinas R. 2009: Daugiareikišmiai ir homoniminiai statybos liaudies terminai. – *Terminologija* 16, 68–92.
- Urbutis V. 2009: *Baltų etimologijos etidai 2*, Vilnius.
- Гринев С. 1993: *Введение в терминоведение*, Москва.
- Клепикова Г. П. 1974: *Славянская пастушеская терминология*, Москва.
- Татаринов В. 2006: *Общее терминоведение: энциклопедический словарь*, Москва.

SYNONYMY OF FOLK NAMES FOR HOUSES AND THEIR MAIN PARTS

This article deals with the synonymy of folk terminology of houses, their parts, rooms and constructions. In total 225 terms are analyzed. In scientific terminology synonymy is treated as an imperfection whereas in folk terminology it is considered a usual phenomenon, which shows the semantic flexibility of ordinary language.

A quarter (27%) of the terms are names for houses. The group of general names for a house consists of almost thirty heterogeneous terms. Most of them are Lithuanian words: *apseigos* LKŽe, *butas* LKŽe, LKA I 34, *duba* LKŽe, *gyvenamoji* LKA I 34, *gyvenimas* LKŽe, *gūžta* LKŽe, *namas*. Part of synonyms are Slavic or Germanic loans and hybrids: *grinyčia* LKŽe, *gryčia* LKA I 34, LKŽe, *Kupž* I 733, *rūmas* LKŽe, **bakūžė* LKŽe, *Zanavž*1 100, **budavonė* LKŽe, *gryčiotė* *Kupž* I 735, **šeimynstubė* LKA I 34. The variety of synonyms can be explained by the house development and regional use of terms. Types of houses also are denoted by various heterogeneous synonyms, for example, a clay house is named by three Lithuanian terms and one Slavic loan: *krėstinė* LKŽe, *molinalė* LKŽe, *plūktinis* LKŽe, **lepenka* (l. *lepanka*) LKŽe.

One third (37.8%) of the terms denote rooms. The living room is named by 12 heterogeneous synonyms: *buta* LKŽe, *kampas* LKŽe, *KazLRŽ* I 315, *LazŽ* 105, *patalpa* LKŽe, *pirkia* LKŽe, LKA I 34, *troba* LKŽe, *DūnŽ* 406, LKA I 34, *bakava* LKŽe, **stancija* LKŽe. Other types of rooms are also denoted by groups of heterogeneous synonyms.

One seventh (13.7%) of the terms are names for parts of a house. The largest group of names is for the house annex; it consists of 26 heterogeneous synonymous terms: *butas* LKA I 39, *butelis* LKA I 39, *Zanavž*1 201, *butukas* LKA I 39, *priebutis* LKA I 39, *priešbutis* LKA I 39, *prieangis* LKŽe, LKA I 39, *prieangėlis* LKA I 39, *iškištinis* LKA I 40, *prieduris* LKŽe, *priemenukė* LKA I 40, *priešinė* LKŽe.

Names of constructions amount to one fifth (21.4%) of the terms. Synonymic nomination of constructions is rather rare. The reason is that traditional Lithuanian houses had similar constructions. The clay floor of a house is named by 12 heterogeneous synonyms: *asla* LKŽe, *DruskŽ* 20, *KazLRŽ* I 29, LKA I 36, *grendymas* *DruskŽ* 111, *KazLRŽ* I 251, *LazŽ* 86, LKA I 37, *Zanavž*1 496, *grinda* LKŽe, *kluonas* LKA I 37, *laitas* LKŽe, LKA I 37. Seven synonymous terms denote ceiling: *lubos* LKŽe, *DūnŽ* 181, *KazLRŽ* 467, *KaltŽ* 154, *LazŽ* 151, LKA I 36, *Zanavž*2 99, *užlos* LKŽe, **stalevonia* LKA I 36, **pacosas* LKA I 36, **dekis* LKA I 36, *grindys* LKA I 36,

^{*}*lubavonia* LKA I 36. The roof is named by five synonyms, three of them are Lithuanian words and two are Slavic loans: *dangtis* LKŽe, LKA I 35, *palėpė* LKŽe, *stogas* LKŽe, LKA I 34, *Zanavž* 3 182, ^{*}*dokas* LKŽe, *Druskž* 70, *Lazž* 61, ^{*}*striekas* LKŽe, *Druskž* 352, LKA I 35. The majority of general names for roofs are also used as specific names, for instance they also denote thatched roofs.

Gauta 2010-12-06

Robertas Stunžinas
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas robertasst@lki.lt

*Pastabos, svarstymai,
siūlymai*

Terminas prie termino. VI

JONAS KLIMAVIČIUS

Núokana, O NE cikutà

Botanikams jau daugiau kaip šimtas metų aišku, kad *nuokana* – yra Lauryno Ivinskio naujadaras. Ivinskio žodynų naujadarų gausumą prieš pusšimtį metų yra pastebėjęs ir parodęs Jonas Kruopas (Kruopas 1998: 193, 195–196). Ir pats jau seniai – dirbdamas *Lietuvių kalbos žodyno* darbą – Ivinskį įsidėmėjau kaip nuoseklų svetimybių ir tarptautinių žodžių lietuvintoją ir net beatodairišką egzotizmų keitėją. Per Albinos Auksoriūtės disertacinius straipsnius (Auksoriūtė A. 1995: 58–65; 1997, 33–39; 2000, 48–57; 2001, 95–111; 2002, 95–102; 2003, 135–142, 2004, 127–149, 2007, 72–91; 2008, 132–141) plačiau susipažinęs su Ivinskio naujadaros užmojais ir rezultatais (net labai gausiōs visiškai individualios ir sunkiai suvokiamos ar visai nesuvokiamos motyvacijos), tos naujadaros tam tikra sėkme, taip pat pastangomis jo rankraštinius tinkamesnius naujadarus dabar įtvirtinti, susimąstai: toks drąsus, viltingas darbas, toks gyvas, gaivus šaltinis lietuvių kalbos priespaudos laikais ir tokia sausra, džiūtiis dabar – laisvės metais...

Mano šis mažytis žingsnelis be tikrai teorinio tikslo – įrodyti, kad *nuokana* yra Ivinskio naujadaras, ir parodyti jo darybos būdą, semantinę motyvaciją, iš dalies ir etimologiją – turi ir praktinį – baigti įtvirtinti *nuokaną* visose lietuvių kalbos vartosenos srityse (ne tik botanikos nomenklatūroje), nes šito dar nepasiekta, gal ir nesirūpinta.

Prie *nuokanos* priėjau ne per jos darytoją Ivinskį, o visai netyčia. Tai buvo 1981 metais – Juozo Glinskio drama *Cikuta – Sokratui*. Seniai žinota, kad Atėnų teismas Sokratą nuteisēs myriop ypatingu, nors švelnesniu būdu – ne nustumti nuo uolos, o išgerti *nuodų*. Čia – išgerti kažkokios *cikutos*. Kas čia yra *cikuta*? Vargu ar aiškinosi rašytojas. O netrūksta nurodymų, kokių nuodų išgērē Sokratas, pvz.: Во времена *Сократа* ну-

говоренный к смерти в назначенное время выпивал чашу растертой ядовитой цикуты (болиголов) Нерсисяну 1977: 139. <...> išgėrė cikutos nuodų taurę Ksenofontas 1993: 12. <...>, mūsų laikais Sokratui nereikėtų išgerti maudos sulčių, <...> Ruso 1979: 30. <...> mirtis nuo nuokanos nuodų taurės <...> Averincevas 1989: 188. Ir tai ne tik Sokrato atveju, pvz.: *Suprantama, kur kas saugiau sulinkusiam batsiuviuoti, negu iš aukso taurės į sveikatą gerti vyną, maišytą su nuodais – nuodingąja nuokana ir kurpele* Lukianas 1975: 89. Kuris nurodymas tikras? *Nuokana (Cicuta)* ir *mauda (Conium < gr. koneion)* yra tos pačios skėtinių (dabar – salierinių) šeimos gana panašūs augalai, abu nuodingi, tik nuokana (rūšis *nuodingoji nuokana – Cicuta virosa*) ne visa, o vien jos šaknys, mauda – visa (ypač vaisiai); skirtingos ir augavietės: nuokanų – vandens telkinių pakrantės, papelkiaai, šlapios pievos, maudų – dykvietės, sodybvietės, panamės, patvoriai. Jų panašumą liudija ir kai kurių kalbų vardai: vok. *Schierling* – mauda, *Wasser schierling* (bet ir *Wüterich*) – nuokana, angl. *poison-hemlock* – mauda, *water-hemlock* (bet ir *cowbane*) – nuokana. Rusai stengiasi skirti: nuokana – *вех* (lenk. *wiechon*), *цикута*, mauda – *болиголов, омэг*. Taigi botaninis skirtumas aiškus, o ko iš tikrųjų išgėrė Sokratas, turėtų aiškintis klasikinės filologijos specialistai. Čia svarbu pasakyti tik tai, kad *cicūta* – tai ne tik *nuokana*, bet ir šiaip *nuodai* (LoLieŽ 2007). Todėl Nersesiano *цикута (болиголов)* gali reikšti ne sinonimus: *цикута* – nuodai, o *болиголов* – konkretinimas: mauda. Kita vertus, gali, bet nebūtinai: „*cicuta* vardu romėnai vadino nuodingą augalą *Conium maculatum*“ LBŽ 1938 (todėl klasikinės lotynų kalbos žodyne *cicūta* – 1) *болиголов, цикута* Дворецкий 1986), tik mokslinėje botanikos nomenklatūroje – priešingai. Ta žodžio *cicuta* priešybė – „mauda“ ir „nuokana“ – ir dar bendroji reikšmė – „nuodai“ – yra nepakeičiami faktai, tik reikia saugotis juos suplakti. O ko tikrai išgėrė Sokratas (ir kodėl graiko Sokrato gerti nuodai vadinami vėlyvu – Horacijaus, Plinijaus Vyresniojo – lotynišku žodžiu) turėtų aiškintis klasikinės filologijos specialistai.

Laurynui Ivinskiui jo gyvenamas metas ir aplinka – artimoji ir bendroji (be Vilniaus universiteto, paskui ir su spaudos draudimu) – jam, lietuvybei ir lietuvių kalbai, pačiai jos gyvasčiai buvo labai nepalankūs: priešaušris buvo, bet tai – ilgōs nakties priešaušris... Tačiau jam netrūko dėkingų ir rūpestingų darbo palikuonių. Ne vienas Ivinskio naujadaras

iš netrumpos užmaršties perimtas pateko į 1906–1907 m. Povilo Matulionio veikalą *Žolynas*, kai po *Aušros* jau skambėjo Vinco Kudirkos *Tautiška giesmė* ir Maironio *Jaunoji Lietuva*. Tarp jų ir kalbamasis žodis: *Cicuta* L. – *nuokana* Iv[inskis] – *вехъ – szalej, cykuta* Matulionis 1906–1907. Kad tai Ivinskio naujadaras, Matulioniui jau buvo aišku. Galima tik patvirtinti, kad iki Ivinskio jokiamе lietuvių kalbos šaltinyje – nei tarmėse, nei raštuose – *nuokana* (LKŽ VIII 1970) nežinoma. Kada ir kuriame iš gausių Ivinskio veikalų pirmą kartą pavartota *nuokana* – šis atradimo džiaugsmelis paliekamas ivinskininkams, dabar žinoma tik tai, kad dar 1858 m. *Genaveitės* vertime Ivinskis vartoja žodį *cikutas* ir išnašoje pateikia jį kaip botanikos terminą: *Cikutas marinamasis. Cicuta virosa. Szalej jadowity* Ivinskis R 1995: 285. *Nuokana* pateko į J. Barono žodyną: *vexa – nuokana* RLŽ 1924. Matulionio *Žolyne* rūšis *Cicuta virosa* Lin. įvardijama priešdėliniu terminu *nuokana garlė* Jac[oby]. 1938 m. Botanikos žodyno komisijos sudarytas ir išleistas *Lietuviškas botanikos žodynas. I dalis* teikia *Cicuta virosa* L. – *giftiger Wesserschierling – вех ядовитый – szalej jadowity – velnrutks* norminį lietuvišką pavadinimą *nuodingoji nuokana*, taip pat regioninius sinonimus ir neprigijusius naujažodžius – *morkelės* Seinai, *morkiukai* Tauragė, *mirštamukai* K. Grinius, *smertkvynis* J.–A. Pabrėža, *vandens maudas* J.–A. Pabrėža, F. Kuršaitis, *šelmis tručyzninkas* J. Fiedorowicz (1851). Botanikos terminijos reikalas galutinai atliktas – kapitalinė *Lietuvos flora* (6 t.), 1998 m. *Botanikos vardų žodynas*, enciklopedijos čia jau neturėjo vargo.

Kitaip buvo su tarptautinių žodžių žodynais. TŽŽ 1936 daugiausia „buvo naudojamosi geriausiai tos rūšies žodynais prancūzų, vokiečių, rusų, lenkų ir anglų kalbomis“ (5–6), todėl į rengėjų akiratį lengvai galėjo patekti lenk. *cykuta*, rus. *чукыма*, o ne *nuokana* (iki LBŽ 1938 dar buvo 2 metai)... Taigi ir pateikta: *cikuta* (lot.) – „labai nuodingas skėtinių giminės augalas“. Verstiniai TŽŽ 1951 ir 1969 žengė pusę žingsnio į priekį, pusę į šalį: *cikutà – nuodingoji nuokana* (toliau aiškinimas), taigi daryk kaip žodynas: vartok *cikuta*, žinok, kad tai *nuodingoji nuokana*; bet kam ji, jei teikiama *cikuta*? Tik DŽ 1972 rasi: *nuokana* – bot. „skėtinių šeimos vaistinis augalas“ (*Cicuta*): *nuodingoji nuokana (Cicuta virosa)*. Nieko normiškiau nei DŽ 1993, DŽ 2000, nei TŽŽ 1985, TŽŽ I 1999. Tik TŽŽ 2001 *cikutà* (lot. *cicuta* – nuodingo augalo vardas) *ntk.*, **nuokana** – „<...>“.

Taigi lieka du darbai – per norminamąją leksikografiją ir kitais būdais *cikuta* visai išgyvendinti, o kad tai lengviau pavyktų – paaiškinti *nuokanos* darybą ir motyvaciją.

Žem. *nukanoti* turėčiau būti žinojęs iš pat studijų pradžios – veikiausiai iš tada populiaraus Laurynui Ivinskiui priskirto eiliuoto humoristinio pasakojimo *Smetonas: Nebibusiu asz tajp smajlus, kad tajp nukanoja, / Pasiklausidama dwases kada tajp nuotwoja* LLIChrest 1957: 406 (*Nebebūsiu aš taip smailus, kad taip nukanojo* Ivinskis R 1995: 36). *Nukanojo* paaiškinta: nuplakė, sumušė (406), visos knygos *Žodynėlyje: nukannoti* – nukamuoti, nuplakti, sumušti. Tai nėra vienintelis Ivinskio šio žodžio vartojimo atvejis, pvz.: *Nebatsižvilgėdamas bėgo vilkas, <...>, bijodamas, kad oželis su savo šeimyna paskui negintųs, o sugavęs, kad nenukannotų* Ivinskis R 1995: 23. Žodžio *nukanoti* ir *kanoti* LKŽ V 1959 ryšys man paaiškėjo gal prieš porą metų, bet dabar susirengus rašyti sužinotas daug ankstesnis Berndo Gliwos straipsnis panašia tema (Gliwa 2002).

Nuodingasis (beje, ir vaistinis – homeopatinis) augalas *nuokana* nėra nei „gan senyvos kilmės“ žodis, nei nežinomų „botanikų naujadaras“ (Gliwa 2002), o Lauryno Ivinskio galūnės vedinys iš *nukanóti*, žem. *nukānoti* 1. tr. „nukamuoti; nužudyti, užmušti“ (plg. *kanóti*, žem. *kānoti* 1. „naikinti, žudyti; kamuoti, kankinti“: *Bekanódamas nukanósi arklius kaip ponas žmones* A. Juškos žodynas, *iškānoti* 1. „išnaikinti, išžudyti“ Šatės, *užkānoti*, „užmušti“ Kuliai); vak. dz. ir ryt. aukšt. *kanóti* 2. intr. „merdėti, leistis, mirti“ Punkskas, Lazdijai, *nukanóti* 2. „numirti“ Būdvietis (Lazdijų r.), Antalieptė. Taigi *kānoti* ir *nukānoti* yra ne tik vienės tarmės, bet ir chrestomatinės senosios literatūros žodis – ne be reikalo Danutė Petkevičiūtė – kartu su *nutvoti*, *švaistyti* – jį apibūdina kaip Ivinskio originaliosios poezijos vaizdingąjį veiksmąžodį (Petkevičiūtė 1988: 205).

Naujadaras kilmei etimologija nereikalinga, bet darinio *nuokana* motyvacijos aiškumą galėtų padidinti su *kanoti* 3. (Rumšiškės) aiškiai giminiškas aukšt. ¹*kanėti* „alkti, maža valgyti; prastai vilkėti, save skriausti (turinti)“: *Mūsų šunelis kāna, kāna per visą dieną* Salamiestis. *Mano tėvai nesikanėdavo: gerai valgydavo* Bagotoji. *Kiaulės iškanėjo, perdien nešertos* Dusmenys (nors ¹*nukanėti* „nusibaigti“ Palanga yra žemaičių), *kanybà scom* niek. „sudžiūvėlis, sausas žmogus arba gyvulys“ Jonas Jablonskis (Veliuona),

kanypà: *Kanypa yra liesa maža žmona* A. Juškos žodynas, taip pat *nukanėkoti* „nugalabyti, nužudyti“ Joniškėlis, *kanýkoti* „kankinti, naikinti“ Pašvitinys, Linkuva (LKŽ V 1959).

Kānóti ir *kanėti* skirtingi priešdėliai – ne tik *nukānóti*, *nukanėti* (taip pat *nukanėkoti*), bet ir *iškānóti*, *užkānoti*, *iškanėti* (taip pat *iškanýkoti*) – labiausiai kalba prieš Gliwos antrosios versijos – *nuokana*: *náukoti* „kankinti, kamuoti“ Viekšniai, Lazdynų Pelėda (LKŽ VIII 1970) – galimybę (nekalbant jau apie didelius fonetikos sunkumus). O pirmąją – tikrąją – kilmės versiją remia ne tik Gliwos minimas lenk. *konać* „merdėti“ (o ne „būti mirštant“!..), rus. *до-конать* „pribaugti, nugaluoti“, bet ir *кон-еу* „galas“ (etimologai aiškina, kad jam giminiškas ir *на-ча-ло* „pradžia“). Taigi labai taiklus *nukanoti* aiškinimas – nugaluoti (Ivinskis R 1995, Žodynėlis).

Svarbiausia, kad *nuokana* – galūnės vedinys iš *nukanoti*, o ne iš *kanoti* ir priesagos *nuo-* (taip rašo Gliwa). Nuolat sakoma, kad darybos negalima painioti su žodžio sudėtimi, bet vis klumpama.

Nuokanos analogija rodytų, kad *núōdas* veikiau yra ne iš *nuduoti* 13. „nunuodyti“ tik A. Juškos žodynas (LKŽ II₂ 1969), nors iš *apduoti* 2. „užduoti nuodų“ – apdavaĩ 2. „nuodai“ Vajasiškis, o iš *apduoti* 2. || „pakerėti (kokiomis žolėmis)“: *Sėdžiu kaip apduotas* Karsakiškis (LKŽ II₂ 1969) – *apdavaĩ* 1. „įvairios žolės, priemonės, kuriomis kas apduodamas, pakerimas; apypenai“ Dusetos, A. Juškos žodynas (LKŽ I₂ 1968). *Nuodas* veikiau yra iš *nudėti* 9. „užmušti, nužudyti“ || refl. „nustipti, išdvesti“: *Du paršiukai auga gerai, o vienas nusidėjo* Karsakiškis (LKŽ II₂ 1969).

IŠVADOS

Lauryno Ivinskio naujadaras *nuokana* į mokslinės botanikos nomenklatūrą pateko per 1906–1907 m. Povilo Matulionio *Žolyną* ir galutinai įtvirtintas 1938 m. *Lietuviškame botanikos žodyne*. Klasikinėje lotynų kalboje *cicuta* yra augalas *mauda* ir apskritai *nuodai*, o mokslinėje botanikoje, nors panašus, bet kitas – *nuokana*. *Nuokanos* įtvirtinimas visoje lietuvių kalbos vartosenoje neleistinai užtrukęs. *Nuokana* norminamojoje leksikografijoje atsiranda tik 1972 m. – *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne*, o *cikuta* tik 2001 m. *Tarptautinių žodžių žodyne* pažymėta *ntk.* (neteiktina), pakaitas – *nuokana*. Vertimuose vis dar pasitaiko *cikuta*, Sokratas esą išgėręs tai *nuodų*, tai *cikutos*, o jei lietuviškai – tai *maudos*, tai *nuokanos*. Kodėl graikas Sokratas išgėrė lotyniškų *cikutų* (daugiskaita!

plg. *ramunėlių*) ir apskritai ko iš tikrųjų – *maudy* ar *nuokany*, turėtų aiškintis klasikinės filologijos specialistai, o ne botanikos terminologai. O kad augalo vardas *nuokana* (*Cicuta*) lengviau visur įsitvirtintų, pravartu paaiškinti jo darybą ir motyvaciją. *Nuokana* žemaičio Ivinskio padaryta iš *nukanoti* „nužudyti“ (*kanoti* – „naikinti; kamuoti“; plg. dar *nukanėti* „nusibaigti“).

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Auksoriūtė A. 1995: L. Ivinskio „Prigimtumenės“ taksonų pavadinimai. – *Terminologija* 2, 58–65.
- Auksoriūtė A. 1997: Lauryno Ivinskio „Prigimtumenės“ sistematikos kategorijų pavadinimai. – *Lauryno Ivinskio kalendoriaus 150-mečiui. Straipsniai ir dokumentai*, Vilnius, 33–39.
- Auksoriūtė A. 2000: L. Ivinskio mikologijos terminai. – *Terminologija* 7, 48–57.
- Auksoriūtė A. 2001: L. Ivinskio minerologijos naujadarai. – *Terminologija* 8, 95–111.
- Auksoriūtė A. 2002: Keletas L. Ivinskio augalų pavadinimų. – *Terminologija* 9, 95–102.
- Auksoriūtė A. 2003: Individualieji L. Ivinskio *Lenkų–žemaičių kalbų žodyno* ir *Prigimtumenės* augalų vardai. – *Terminologija* 10, 135–142.
- Auksoriūtė A. 2004: Neaiškios darybos L. Ivinskio *Prigimtumenės* naujažodžiai. – *Terminologijos istorijos ir dabarties problemos*, Vilnius, 127–149.
- Auksoriūtė A. 2007: Lauryno Ivinskio keturkalbio žodyno terminai. – *Terminologija* 14, 72–91.
- Auksoriūtė A. 2008: Keletas atgaivintų Lauryno Ivinskio augalų vardų. – *Terminologija* 15, 132–141.
- Averincevas S. 1989: NT apžvalga – *Katalikų kalendorius žinynas 1989*. Vertė P. Kimbrys.
- DŽ 1972: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius.
- DŽ 1993: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius.
- DŽ 2000: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius.
- Gliwa 2002: Nuodingų augalų *núokana* ‘*Cicuta virosa* L.’ bei *núokanis* ‘toks grybas *Lactarius turpis* Weinm.’ pavadinimai lietuvių kalboje. – *Onomasiology Online* 3 (2002) a linguistic journal edited by Joachim Grzega, Alfred Bammesberger and Marion Schöner, ISSN 1616–9484.
- Ivinskis L. R 1995: *Raštai*. Sudarė R. Mikšytė, redagavo V. Vanagas ir V. Vitkauskas, Vilnius.
- Kruopas J. 1998: L. Ivinskio leksikografiniai darbai. – *Rinkiniai raštai*, Vilnius, 191–198.
- Ksenofontas 1993: *Atsiminimai apie Sokratą*. Vertė V. Kazanskienė, Vilnius.
- LBŽ 1938: *Lietuviškas botanikos žodynas. I dalis*. Sudarė Botanikos žodyno komisija, vadovaujama doc. L. Vailionio, redagavo dr. J. Dagys, Kaunas.
- LKŽ I₂ 1968: *Lietuvių kalbos žodynas* 1, Vilnius.
- LKŽ II₂ 1969: *Lietuvių kalbos žodynas* 2, Vilnius.
- LKŽ V 1959: *Lietuvių kalbos žodynas* 5, Vilnius.
- LKŽ VIII 1970: *Lietuvių kalbos žodynas* 8, Vilnius.
- LLIChrest 1957: *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija*, Vilnius.
- LoLieŽ 2007: Kuzavinis K. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius.
- Lukianas 1975: *Dievai, heteros, pranašai*. Vertė L. Valkūnas.
- Matulionis P. 1906–1907: *Žolynas. Dalis II. Lietuvos augalų žodynas ir augalų taisyklės*, Vilnius.
- RLŽ 1924: Baronas J. *Rusiškai lietuviškas žodynas*, Kaunas.
- Ruso Ž. Ž. 1979: *Rinkiniai raštai*. Vertė L. A. Skūpas, Vilnius.
- TŽŽ 1936: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Sudarė K. Boruta, Pr. Čepėnas, S. Sirutytė-Čepėnienė, redagavo J. Žiugžda, peržiūrėjo Vacl. Biržiška, Pr. Dovydaitis, Kaunas.
- TŽŽ 1951: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Redagavo I. V. Liochinas ir F. N. Petrovas, vertė O. Katinskaitė, Ch. Lemchenas, J. Talmantas, lietuviškąjį leidimą redagavo Ch. Lemchenas, Vilnius.
- TŽŽ 1969: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Redagavo I. Liochinas, S. Lokšina, F. Petrovas (vyr. redaktorius) ir L. Šaumianas, vertė O. Doveikienė, J. Kabelka ir Ch. Lemchenas, lietuviškąjį leidimą redagavo Ch. Lemchenas, Vilnius.

TŽŽ 1985: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. redaktorius V. Kvietkauskas, Vilnius.

TŽŽ I 1999: Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas A–K*, Vilnius.

TŽŽ 2001: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. redaktorius A. Kinderys, Vilnius.

Дворецкий И. Х. 1986: *Латинско–русский словарь*, Москва: „Русский язык“.

Нерсесянц В. С. 1977: *Сократ*, Москва: „Наука“.

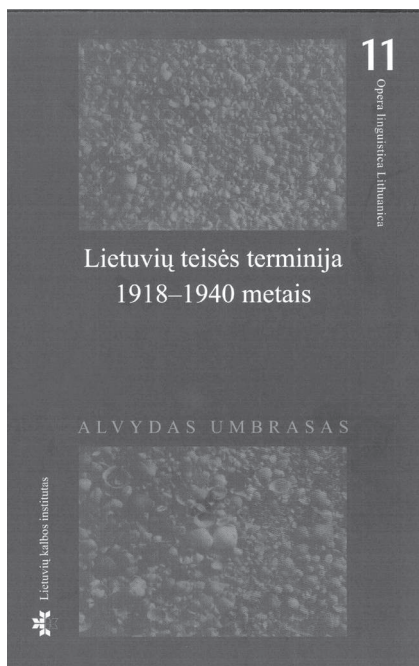
Gauta 2010-12-29

Jonas Klimavičius

Erfurto g. 56-14,

04107 Vilnius, Lietuva

*Recenzijos, apžvalgos,
informacija, bibliografija*

Alvydas Umbrasas
*LIETUVIŲ TEISĖS TERMINIJA
1918–1940 METAIS: PAGRINDINIŲ
KODEKSŲ TERMINAI*
Vilnius, 2010, 341 p.

DIANA ŠILOBRITAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

2010 m. Lietuvių kalbos institutas išleido dr. Alvydo Umbraso knygą *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais (pagrindinių kodeksų terminai)*. Jos pagrindas – A. Umbraso to paties pavadinimo disertacija, kuri buvo apginta 2005 metais. Aptariamojoje knygoje spausdinamo darbo tikslas – „lingvistiškai aprašyti 1918–1940 m. vartotos teisės terminijos raišką, nustatyti vyraujančius tipus“ (12).

Knygą sudaro įvadas, trys pagrindinės nagrinėjimo dalys, išvados, tiriamųjų šaltinių ir literatūros sąrašai. Pabaigoje duodama santrauka vokiečių kalba ir terminų rodyklė, kurioje pagal abėcėlę pateikiami monografijoje minimi teisės terminai.

Įvade nurodomas darbo objektas, tikslas, apibūdinama tiriamoji medžiaga, tiriamojo laikotarpio teisės terminijos padėtis ir apžvelgiami šaltiniai.

Pirmojoje iš pagrindinių nagrinėjimo dalių *Teisės terminų skirstymas pagal teisės šakas* aptariama teisės sistemos samprata ir teisės termino santykis su teisės šaka. Šioje dalyje teisės terminai skirstomi pagal šakas:

civilinės teisės, baudžiamosios teisės, proceso teisės, bendruosius teisės, finansų teisės, administracinės teisės, teismo medicinos, darbo teisės, konstitucinės (valstybinės) teisės, prekybos teisės, kriminalistikos, tarptautinės teisės ir kt.

Antroje iš nagrinėjimo dalių *Teisės terminų raiška* terminai nagrinėjami pagal dėmenų skaičių, jų santykį, struktūrą, kilmę, darybą ir kt.

Vienažodžiai terminai, kurių rasta apie 1500, aptariami kilmės ir darybos aspektais. Pagal kilmę vienažodžiai terminai skirstomi į savos ir svetimos kilmės terminus. Savos kilmės terminų skyrelyje nagrinėjami terminizuoti paprastieji žodžiai, terminizuoti ir naujieji dariniai ir sudaiktavardėję terminai. Svetimos kilmės terminai skirstomi į skolinius, vertinius ir hibridus. Autorius pastebėjo, kad „terminų, kurie šiandienos akimis būtų laikomi neteiktinomis svetimybėmis, kodeksuose vartojama vos keletas“ (267).

Analizuodamas sudėtinius teisės terminus, knygos autorius išskiria dvižodžius, trižodžius ir daugiažodžius terminus. Dvižodžiai terminai (beveik 3100) nagrinėjami raiškos ir kilmės atžvilgiais, aptariamas jų sinonimiškumas ir variantiškumas. Trižodžiai teisės terminai (netoli 900) smulkiau skirstomi į terminus su prielinksniais ir terminus su trimis savarankiškais žodžiais. Daugiažodžiai terminai sudaryti iš keturių, penkių ir daugiau dėmenų. Anot autoriaus, „šie terminai struktūros atžvilgiu yra gana įvairūs, tačiau dėmenų gramatinės raiškos atžvilgiu panašūs į jau aptartus anksčiau (dvižodžius ir trižodžius – *D. Š.*), todėl darbe smulkiai nenagrinėjami“ (211).

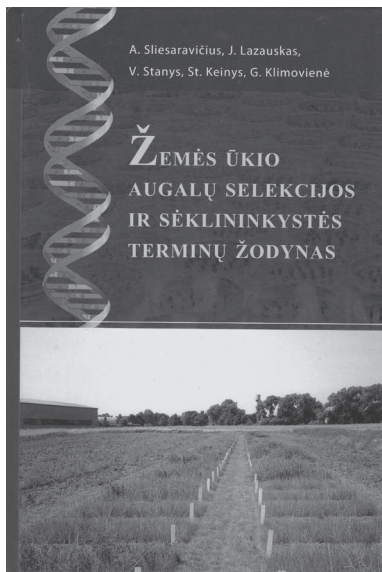
Trečiojoje iš pagrindinių nagrinėjimo dalių *Kodeksų terminijos skirtybės* lyginama kodeksų vertimų terminija. Knygos pratarinėje rašoma, kad šioje dalyje „Daugiau dėmesio skiriama svarbiausiems – baudžiamajam ir civiliniam – kodeksams. Šiek tiek kalbama ir apie vertimų autorystės, jų santykio problemas“ (10).

Baigiamajame knygos skyriuje pateikiamos išvados, kuriose autorius rašo, kad „1918–1940 m. yra labai svarbus laikotarpis teisės terminijos istorijoje, nes tik paskelbus Nepriklausomybę lietuvių kalba pradėta vartoti teisės dokumentuose“ (265), nors ir „Nepriklausomybės pabaigoje teisės terminija dar nebuvo nusistovėjusi, dalis terminų turėjo sinonimų ar variantų. Viena iš svarbesnių to priežasčių buvo aprobutų terminų trūkumas“ (270).

A. Umbraso knyga yra labai naudinga ir terminologams, ir analizuojamosios srities specialistams – teisininkams, nes, anot autoriaus, „1918–1940 teisės terminija kalbininkų specialiai nėra tirta, nėra didesnių ir šiuolaikinės teisės terminijos tyrimų, išskyrus vieną kitą straipsnelį daugiausia kalbos kultūros atžvilgiu“ (9).

Gauta 2010-12-20

Diana Šilobraitė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas dianas@lki.lt

A. Sliesaravičius, J. Lazauskas,
V. Stanys, St. Keinys, G. Klimovienė.
ŽEMĖS ŪKIO AUGALŲ SELEKCIJOS IR
SĖKLININKYSTĖS TERMINŲ ŽODYNAS =
DICTIONARY OF AGRICULTURAL TERMS
FOR PLANT BREEDING AND SEED
PRODUCTION = СЛОВАРЬ ТЕРМИНОВ
ПО СЕЛЕКЦИИ И СЕМЕНОВОДСТВУ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ
Vilnius, 2010, 337 p.

JOLANTA GAIVENYTĖ-BUTLER

Lietuvių kalbos institutas

Per pastaruosius du dešimtmečius lietuviškų terminų žodynų leidyba smarkiai išaugo. Tarp daugiau kaip 300 šiuo laikotarpiu išleistų žodynų yra genetikos žodynas, keletas biologijos, botanikos, augalininkystės žodynų (daugiausiai mokyklinių) ir augalų vardynų, žemės ūkio enciklopedija, tačiau atskiro augalų selekcijos ir sėklininkystės žodyno nebuvo. 2010 m. pasirodė autorių kolektyvo parengtas *Žemės ūkio augalų selekcijos ir sėklininkystės terminų žodynas*, užpildęs šią lietuvių terminografijos spragą. Kaip rašoma žodyno pratarmėje, „selekcija yra intensyviai plėtojama mokslo sritis, labai susijusi su naujų genetikos ir biotechnologijos metodų taikymu. Dažniausiai jos terminai būna sukurti užsienio šalyse ir paskelbti anglų, rusų, vokiečių ir kitomis kalbomis. Nemažai daliai naujų terminų neturime lietuviškų atitikmenų ir aiškinimų, <...>“ (p. 5).

Žodyne pateikta apie 3000 dažniausiai vartojamų lietuviškų augalų selekcijos ir sėklininkystės, botanikos ir biotechnologijos, citologijos, genetikos terminų, taip pat kultūrinių maistinių ir pašarinių augalų genčių, rūšių ir Lietuvoje išvestų veislių vardų, jų lietuviški aiškinimai ir angliški bei rusiški atitikmenys. Žodyno sudarytojai terminus rinko iš mokomųjų

ir mokslinių leidinių, Lietuvoje ir užsienio šalyse leistų žodynų ir enciklopedijų. Į naudotos literatūros sąrašą įtraukti Lietuvos Respublikos augalų sėklininkystės ir augalų veislių apsaugos įstatymai, pratarinėje kaip terminų šaltiniai dar minimi Lietuvos Respublikos augalų nacionalinių genetinių išteklių ir genetiškai modifikuotų organizmų įstatymai. Į žodyną įdėtos Lietuvos selekcininkų sukurtos augalų veislės, įrašytos į *Tinkamiausių Lietuvoje auginami augalų veislių sąrašą* arba aprašytos moksliniuose leidiniuose.

Leidinių rengė Lietuvos žemės ūkio universitete sudaryta darbo grupė – prof. habil. dr. Algirdas Sliesaravičius, habil. dr. Juozas Lazauskas, prof. habil. dr. Vidmantas Stanys, doc. dr. Stasys Keinys, doc. dr. Giedrė Klimovienė (vadovas prof. habil. dr. Algirdas Sliesaravičius).

Žodynas pirmiausia skirtas žemės ūkio specialistams, biologams, aukštųjų ir profesinių mokyklų dėstytojams ir studentams, tačiau jame įdomios informacijos gali rasti visi, besidomintys augalais. Kad toks terminų žodynas buvo reikalingas šios srities mokslininkams ir specialistams praktikiams rodo ne tik Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, bet ir Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos, Lietuvos žemės ūkio universiteto mokomojo ūkio ir keleto privačių bendrovių – UAB *Agrolitpa*, UAB *Dotnuvos projektai*, UAB *Analytical solutions*, UAB *Biotecha* – skirta parama.

Leidinyje atitinka visus terminų žodynų sandaros reikalavimus. Jį sudaro pagrindinė verčiamoji aiškinamoji dalis ir atskiros lietuvių, anglų ir rusų kalbų terminų rodyklės. Yra pratarinė, sandaros aprašymas (kiek neįprastai pavadintas *žodyno santvarka*), naudotų šaltinių sąrašas. Vartant žodyną nesunku pastebėti rengėjų siekį užtikrinti įvairiapusę paiešką ir suteikti kuo daugiau informacijos. Atskiromis rodyklėmis pateikti ne tik angliški ir rusiški, bet ir lietuviški terminai. Šalia kiekvienos rodyklės įdėta tos kalbos abėcėlė. Lietuviški terminai sukirčiuoti ne tik pagrindinėje žodyno dalyje, bet ir terminų rodyklėje. Sudarant atskirų kalbų rodykles pasirinkta kiek skirtinga, bet terminų paiešką palengvinanti tvarka. Lietuviški terminai rodyklėje išdėstyti abėcėliškai pagal pirmąjį žodį, angliški ir rusiški – abėcėlės tvarka pagal pagrindinį žodį. Šalia terminų nurodyti puslapių numeriai.

Žemės ūkio augalų selekcijos ir sėklininkystės terminų žodyno terminų atranka neblogai apgalvota. Pasitaikė tik keletas terminų, kurių reikalingumas abejotinas. Kažin ar reikėjo į žodyną įtraukti sinonimus *klėtis* ir *svirnas*, ypač kai nekalbama apie jokiais modernesnes sėklų ar grūdų saugyklas.

Įdėtas terminas *javapjūtė*, nors lyg ir užtektų žodyne aiškinamo termino *pjūtis* (javų ir kitų augalų pjovimo laikas). Rūšinio termino ar išsamesnio paaiškinimo norėtusi prie terminų *indukcija* (proceso sužadinimas išorinėmis jėgomis) ir *segmentas* (darinio (chromosomos) dalis). *Genetinės inžinerijos* apibrėžtyje išskiriamos trys jos rūšys – *genų*, *chromosomų* ir *genominė inžinerija*, tačiau atskirais antraštiniais terminais įdėtos ir paaiškintos tik pirmosios dvi rūšys, *genominės inžinerijos* žodyne nėra. *Taksono* apibrėžtyje išvardyti sistematikos vienetai *rūšis*, *gentis*, *šeima*, *eilė* ir *tipas*. Žodyne antraštiniais terminais įdėti ir aiškinami terminai *rūšis*, *gentis* ir *šeima*, bet nėra *eilės* ir *tipo*. Neatrodo būtinas penkiažodis terminas *genetinių augalų išteklių duomenų bazė*, nes apibrėžtyje nepateikta jokių ypatingesnių tokios bazės požymių. Turbūt užtektų žodyne aiškinamų *genetinių augalų išteklių*. Žodyne teikiami sudėtiniai terminai *genetinių augalų išteklių išsaugojimas ex situ*, *genetinių augalų išteklių išsaugojimas in situ* ir *genetinių augalų išteklių išsaugojimas inter situ*. Atskirai dar įdėtas ir aiškinamas lotyniškas terminas *in situ* (taip pat *in vitro* ir *in vivo*), bet *inter situ* ir *ex situ* nėra.

Nors terminų žodynuose dažniausiai teikiami daiktavardžiai ir žodžių junginiai su pagrindiniu daiktavardiniu dėmeniu, šio leidinio rengėjai įdėjo nemažai, kaip patys rašo pratarėje, „svarbių šių mokslų kalbos būdvardžių ir veiksmažodžių“ (p. 5). Toks pasirinkimas atrodo pagrįstas, kai norima paaiškinti panašiai skambančius būdvardžius, pavyzdžiui, *vegetacinis* ir *vegetatyvinis*, bet tokių atvejų yra labai mažai. Vargu ar tikslinga į žodyną dėti būdvardžius ir veiksmažodžius, kai šalia jų teikiami panašią reikšmę turintys daiktavardžiai. Žodyne aiškinama, kas yra *akuotas* ir apibūdinama kviečių veislė ‘Akuotuotiejį’, dar įdėtas ir būdvardis *akuotuotas*. Šalia termino *agamija* aiškinamas būdvardis *agaminis*, šalia *vaisingumo* – būdvardis *vaisingas*, iš karto po *jarovizacijos* įdėtas veiksmažodis *jarovizuoti*, po *atsėlio* aiškinamas veiksmažodis *atsėti*. Nevisiškai nuoseklus atrodo kai kurių veiksmažodžių ir veiksmažodinių daiktavardžių pasirinkimas. Vienais atvejais autoriai rinkosi veiksmažodžius ir nedėjo į žodyną daiktavardžių, pavyzdžiui, *atsijoti*, *identifikuoti*, *persodinti*, *pražysti*, *prigyti*, kitais atvejais teikė daiktavardžius ir nedėjo veiksmažodžių, pavyzdžiui, *atsodinimas*, *skiepijimas*, *prisitaikymas*, *genėjimas*. Žodyne yra *įskiepis* ir *įskiepyti*, bet *skiepas* ir *skiepijimas*.

Recenzuojamo žodyno rengėjai pasirinko abėcėlinį lizdinį pagrindinės dalies terminų dėstymo būdą ir nuosekliai jo laikėsi. Vienažodžiai terminai pateikti pagal abėcėlę, o sudėtiniai, kurių pagrindinis dėmuo yra vie-

nažodis terminas, sudėti šio termino lizde. Sudėtiniai terminai, kurių pagrindinis dėmuo atskiru antraštiniu terminu neįdėtas, pateikti pagal pirmojo žodžio abėcėlę. Naudojant tokį dėstymo būdą kartais iškyla abejonų, kurį terminą pasirinkti antraštiniu. Pasitaiko atvejų, kai bandant rasti keliažodžius terminus vienijantį vienažodį antraštinį terminą į tokio tipo specialiuosius žodynus be reikalo dedami ir aiškinami bendrieji mokslo terminai ar tokie žodžiai, kurie vargu ar laikytini terminais. Šio žodyno rengėjams pavyko tokio trūkumo išvengti, jų pasirinkta terminų grupavimo tvarka atrodo logiška ir apgalvota.

Žodyno sandaros aiškinyje rengėjai rašo, kad „žodynas yra norminamasis, šiek tiek dedama platokai vartojamų neteikiamų terminų“ (p. 7). Iš tiesų, tokių terminų kartu su jų taisyklėmis pateikta nemažai ir jie, be abejonės, bus naudingi šios srities specialistams ir studentams, tik kyla klausimas, kodėl rengėjai žodyno sandaros aprašyme sutrumpinimą *ntk.* aiškina žodžiu *neteikiamas*. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* ir įvairių sričių terminų žodynuose ši santrumpa paprastai žymi *neteiktinus* terminus, kurie gali būti teikiami žodyne pažymint, kad jie yra netinkami vartoti, t.y. *neteiktini*.

Nors *Žemės ūkio augalų selekcijos ir sėklininkystės terminų žodynas* vadinamas norminamuoju, terminijos norminimo pastangos – atsargios. Pirmiausiai į akis krinta sinonimų gausa. Panašu, kad gausi šio žodyno sinonimija iš vienos pusės rodo rengėjų bandymą aplietuvinti tarptautišką šios srities terminiją, iš kitos pusės – siekį išlaikyti specialistų vartosenoje, matyt, įsitvirtinusių tarptautinius terminus.

Abejonų kelia pasirinkta sinonimų pateikimo tvarka. Kaip įprasta rengiant terminų žodynus, šiame žodyne sinonimai siejami nuoroda *žr.*, nukreipiančia į taisyklingesnį ar dažnesnį terminą. Prie šio, teiktinesnio termino sinonimas dar kartą pakartojamas po kablelio. Terminų žodynų rengėjai paprastai pasirenka paprastesnį sinonimų pateikimo būdą – jeigu antraštinis terminas turi sinonimą, jo lizde esantys terminai teikiami tik su teiktinesniu terminu. *Žemės ūkio augalų selekcijos ir sėklininkystės terminų žodyno* rengėjų pasirinktas būdas mažiau teiktinus terminus pakartoti šalia pagrindinio termino ir jo rūšinių terminų labai išplečia terminų lizdus ir sukuria įspūdį, kad terminų yra gerokai daugiau. Antraštinio termino lizdas dar labiau išsiplėčia, kai sinonimų turi ne tik pagrindinis antraštinio termino dėmuo, bet ir rūšiniai. Pavyzdžiui, termino *heterozė* lizde yra paaiškintos keturios jos rūšys – *monogeninė, prisitaikomoji, repro-*

dukcinė ir *somatinė*. Terminas *heterozė* turi sinonimą *hibridų galia*, o rūšinis dėmuo *prisitaikomoji* – sinonimą *adaptyvioji*. Šalia termino *prisitaikomoji heterozė* išsirikiuoja sinonimų eilutė – *prisitaikomoji hibridų galia*, *adaptyvioji heterozė*, *adaptyvioji hibridų galia*, o termino lizdas pasipildo dar trimis atskirai įdėtais sinonimais su nuoroda žr. Aptariamame žodyne šis lizdas užima didesnę pusę puslapio, jame įdėta dvylika sinonimiškų terminų, nors aiškinamos tik penkios sąvokos. Panašiai atrodo ir termino *vyravimas* lizdas. Kadangi terminas *vyravimas* turi sinonimą *dominavimas*, o rūšinis dėmuo *viršūnės* – sinonimą *apikalinis*, tai prie termino *viršūnės vyravimas* dar teikiami sinonimai *viršūnės dominavimas*, *apikalinis vyravimas* ir *apikalinis dominavimas*. Atrodo, kad tokia pasirinkta tvarka nėra labai patogi ir patiems rengėjams, nes kartais jos nesilaikoma. Pavyzdžiui, šalia termino *gemalas* įdėtas sinonimas *embrionas*, šalia *kodono* – *tripletas*, šalia *bandymo* – *eksperimentas*, bet rūšiniai terminai pateikiami tik su pagrindiniais dėmenimis *gemalas*, *kodonas*, *bandymas*. Įvairuoja ir terminų su santrumpomis pateikimas (apie santrumpas žodyno sandaros aiškinime nekalbama). Santrumpos šiame žodyne dedamos šalia pagrindinio termino kaip sinonimai ir atskirai pagal abėcėlę su nuoroda žr., pavyzdžiui, *DNR* žr. *deoksiribonukleorūgštis*, *RNR* žr. *ribonukleorūgštis*. Sudėtiniai terminai, kurių dėmuo yra santrumpos *DNR* arba *RNR*, su terminais *deoksiribonukleorūgštis* ir *ribonukleorūgštis* nuorodomis nesiejami, pavyzdžiui, žodyne yra tik *transportinė RNR*, *RNR polimerazė*, *DNR atspaudai*, *DNR polimorfizmas*, *dupleksas DNR*.

Yra sinonimų eilučių, kurias sudaro trys (*alelis*, *alelomorfas*, *alelinis genas*; *genas modifikatorius*, *vyravimo modifikatorius*, *dominavimo modifikatorius*; *apvaisinimas in vitro*, *apvaisinimas mėgintuvėlyje*, *dirbtinis apvaisinimas*; *vėjadulka*, *anemofilija*, *anemogamija*; *genomo biblioteka*, *genų biblioteka*, *DNR biblioteka*; *fenologinis tarpsnis*, *fenologinė fazė*, *fenofazė*) ar net keturi terminai (*genas inhibitorius*, *epistazinis genas*, *slopinantysis genas*, *genas supresorius*; *branduolio sultys*, *kariolimfa*, *karioplazma*, *nukleoplazma*). Kai kurie iš šių terminų turi tiek pat atitikmenų kitomis kalbomis, tačiau yra ir tokių, kurių atitikmenų pateikta tik po vieną, pavyzdžiui, *geno modifikatoriaus* ir *geno inhibitoriaus*. Kai kurie sinonimai labai skirtingi, pavyzdžiui, *judrieji genomo elementai*, *judrieji genai*, *transpozonai*; *alelių serija*, *daugybinis alelizmas*; *ląstelės ciklas*, *mitozės ciklas*; *epistazė*, *epistazinė genų sąveika*, *inhibicija*. Kartais abu sinonimai atrodo nelabai vykę, pavyzdžiui, *testeris* ir *veislė analizatorė*.

Pasitaiko nemažai sinonimiškai pateiktų ir, matyt, specialistų taip vartojamų tarptautinių terminų, pavyzdžiui, *amfigonija* ir *amfigenezė*, *alotretaploidas* ir *amfidipoidas*, *akrocentrinės chromosomos* ir *telocentrinės chromosomos*, *jarovizacija* ir *vernalizacija*, *diheterozigota* ir *dihibridas*, *diplonema* ir *diplotena*, *kodonas* ir *tripletas*.

Šalia tarptautinių terminų pasiūlyta jų lietuviškų atitikmenų, pavyzdžiui, *delecija*, *iškrita*; *fotoperiodas*, *švieslaikis*; *fototropizmas*, *šviesolinka*; *heterofilija*, *įvairialapiškumas*; *heterokarpija*, *įvairiavaisiškumas*; *hipostazinis genas*, *slopinamasis genas*; *embriogenezė*, *gemalo raida*; *krosingoveris*, *sankryžis*. Kartais pirmenybė teikiama lietuviškam terminui, pavyzdžiui, *antskiltis*, *epikotilis*; *apgraža*, *inversija*; *baltymas*, *proteinai*; *bendrija*, *cianozę*; *išvaisa*, *autbrydingas*; *išvaizda*, *habitas*; *įvaisa*, *inbrydingas*; *karta*, *generacija*; *kryžminis apdulkinimas*, *alomiksė*; *pumpuravimasis*, *blastogenezė*; *savivaisa*, *autogamija*; *stelbiamasis alelis*, *recesyvusis alelis*; *poskiltis*, *hipokotilis*; *šiltlysvė*, *inspektas*; *šviesomėgis augalas*, *heliofitas*; *vaisingumas*, *fertilumas*; *vėjadulka*, *anemofilija*; *vyravimas*, *dominavimas*; *viršūnė*, *apeksas*.

Kai kurių terminų sinonimiškumas atrodo abejotinas. Kaip sinonimai teikiami terminai *letalusis genas* ir *žūties genas*, tačiau atskirai įdėti terminai *genetinė žūtis* ir *genetinis letalumas*, reiškiantys skirtingus dalykus, o prie *efektyvaus letaliojo tarpsnio* nėra sinonimiško termino su dėmeniu *žūties*. Teikiama tik *selektyvioji terpė*, nors prie *selektyviosios sistemos* yra *atrankos sistema*. Gausi ir įvairi šio žodyno sinonimija kelia minčių, kad lietuviški šios srities terminai dažniau teikiami žodyne, negu vartojami specialistų kalboje.

Šio leidinio vertė didina tai, kad jis yra ne tik verčiamasis, bet ir aiškinamasis žodynas. Leidinio sandaros aiškinime autoriai rašo, kad žodyne „pateikiamas paprastai glaustas lietuviškas termino aiškinimas“ (p. 8). Pasitaikė kelios ypač lakoniškos apibrėžtys, kurias, ko gero, buvo galima labiau išplėsti, pavyzdžiui, *augalų medžiaga* – „augalai ar jų dalys“; *biologija* – „gyvosios gamtos mokslai“; *botanika* – „augalų mokslas (biologijos šaka)“; *nesikartojantieji genai* – „genai, kurie nesikartoja“. Galbūt reikėtų praplėsti *hibridų gyvybingumo* apibrėžtį („hibridų sugebėjimas išlikti“), nes *hibridų negyvybingumas* apibrėžtas tiksliau („hibridų nesugebėjimas išlikti iki reprodukcijos periodo“).

Nuo pratarmėje minėtos glaustumo nuostatos kiek nukrypstama apibūdinant augalus, pavyzdžiui, išsamiai paaiškinta, kaip dauginami, kam naudojami prieskoniniai ir vaistiniai augalai.

Šio žodyno apibrėžtys gerai nusako sąvokų esmę ir nurodo skiriamuosius požymius, yra aiškios ir kalbiškai taisyklingos. Viena kitą apibrėžti būtų galima patikslinti. *Genetinių augalų išteklių duomenų bazė* tikriausiai yra ne genetinių augalų išteklių, bet informacijos apie tokius išteklius kaupimo, sisteminimo, saugojimo ir naudojimo būdas ir priemonė. *Ankstyvumą* būtų geriau apibrėžti kaip savybę, ne kaip veiksmą („ankstyvas augalų subrendimas“), o *atžėlimą* – kaip veiksmą, ne kaip augalų gebėjimą („nupjautų ar nuganytų augalų gebėjimas ataugti“). Sudarytojai vengia žodžio *vystytis*, keičia jį žodžiu *rutuliotis*, nors kartais tai atrodo keistokai: *jarovizacija* – „augalų rutuliojimosi laidavimas“; *vešėjimas* – „tarpus, intensyvus augalų augimas, rutuliojimas“; *depresija* – „augalo augimo ir rutuliojimosi stabdymas“. Turbūt korektūros klaida laikytinas moteriškosios giminės vartojimas *nesimetriškojo bivalento* apibrėžtyje: „bivalenta, sudaryta iš dviejų homologinių skirtingą centromeros lokalizaciją turinčių chromosomų“. Kiek keistokai trešnių veislė ‘Jurga’ apibūdinta kaip vedanti „kremzliškos konsistencijos“ vaisius, o kriaušių veislė ‘Aluona’ kaip veislė, kurios „vaisiai patogūs gabenti“. Iš *modernios veislės* apibrėžties („veislė, sukurta selekcininko formalioje sistemoje“) nelabai matyti tokios veislės modernumas. *Augalų klasifikacijos* apibrėžtyje minimi *taksoniniai vienetai*. Gal geriau būtų vartoti terminą *taksonominiai vienetai* (*taksono* apibrėžtyje yra *taksoninės kategorijos*, dar žr. *Ekologijos terminų aiškinamąjį žodyną* (2008))? *Daržinė braškė* apibrėžta kaip „žmogaus auginamas augalas“. Jeigu *uginamas*, tai jau aišku, kad žmogaus. Kiti augalai šiame žodyne apibrėžiami ne kaip žmogaus auginami, o kaip sodo ar daržo augalai. *Grikį* būtų geriau apibrėžti ne kaip augalą, naudojamą maistui, bet kaip augalą, kurio grūdai naudojami maistui.

Apibūdinant augalų veisles vienur vartojama vienaskaita, kitur – daugiskaita: ‘Augūnė’ ir ‘Birutė’ – liucernos veislė, bet ‘Žydrūnė’ – liucernų veislė; ‘Almiai’, ‘Audriai’, ‘Kamaniai’ ir ‘Vakariai’ – juodojo serbento veislės, bet ‘Dringiai’ – juodųjų serbentų veislė; ‘Arimaičiai’ ir ‘Vyliai’ – raudonojo dobilo veislės, ‘Kaita’ – tikrojo eraičino veislė, ‘Veja’ – daugiametės svidrės veislė, ‘Žiedė’ – baltosios smilgos veislė, bet ‘Giedriai’ – vasarinių vikių veislė, ‘Velenis’ – pašarinių motiejukų veislė; ‘Vėžaičiai’ – pašarinio griežčio veislė, ‘Žaliukai’ – sėjamojo žirnio veislė, bet ‘Žara’ – ridikėlių veislė, ‘Aukšė’ – sorų veislė, ‘Kamuoliai 2’ – burokėlių veislė.

Apibrėžtyse daugoka suskliaustų terminų. Dažniausiai skliaustuose pateikiamas apibrėžtyje minimą terminą paaiškinantis žodis arba sinonimas.

Pirmasis atvejis pateisinamas, nes tokia informacija gali būti naudinga. Pavyzdžiui, *recesyvomas* – „alelinių genų sąveika, kai vieno (*recesyviojo*) geno veikimą stelbia kitas (vyraujantis)“; *daugybiniai aleliai* – „keletas vieno geno alelių, <...> kilusių iš vienos ir tos pačios chromosomos vietos (lokuso)“. Antruoju atveju pateikiama informacija laikytina pertekline. Sinonimų vartojimas apibrėžtyse be reikalo jas išplečia, kartais sukelia painiavą. Kadangi apibrėžtyse vartojami suskliausti terminai paprastai būna pateikti ir kaip antraštiniai, bent kiek nuovokus skaitytojas, reikalui esant, nesunkiai juos rastų žodyne. Pavyzdžiui, *homeologinės chromosomos* apibrėžtos kaip chromosomos, kurioms „būdinga dalinė *konjugacija* (*susijungimas*)“. Sinonimą *susijungimas* galima rasti šalia antraštinio termino *konjugacija*. Terminas *kolekcinis augynas* apibrėžiamas kaip „augynas, kuriame auginamas pradinės selekcijos medžiagos rinkinys (kolekcija)“. Šiame žodyne pirmiau teikiamas terminas *rinkinys*, *kolekcija* įdėta kaip sinonimas, nors toks pasirinkimas atrodo abejotinas. *Augalų kolekcija* – įprastas terminas, tą rodo ir rūšinis terminas *kolekcinis augynas*. Kartais tokie skliaustai sukuria sinonimijos įspūdį (ypač ne specialistui) ten, kur jos nėra, pavyzdžiui, *alelizmas* – „pakaitinių (alternatyvių) organizmo požymių poriškumas“. Turint omenyje autorių pasirinktą sinonimų pateikimo tvarką, būtų galima manyti, kad terminai *pakaitinis požymis* ir *alternatyvus požymis* teikiami kaip sinonimai, tačiau žodyne termino *pakaitinis požymis* nėra.

Kartais apibrėžtys prieštarauja autorių bandymui teikti pirmenybę tam tikram terminui, jose pasitaiko nenuoseklumų. Žodyne yra apibrėžčių, kuriose vartojamas ne pirmuoju teikiamas terminas, bet jo sinonimas. Pavyzdžiui, pirmiau teikiami lietuviški terminai *žymena* ir *tarpsnis*, jų tarptautiniai atitikmenys *etiketė* ir *fazė* teikiami kaip sinonimai, tačiau *augalo paso* apibrėžtyje vartojamas terminas *etiketė*, *chromatografijos* apibrėžtyje – *fazė*. *Akrosindezė* apibrėžiama kaip „nevisiškas dviejų chromosomų susijungimas (konjugacija) mejozės metu“, nors žodyne pirmiau teikiamas terminas *konjugacija*, o *susijungimas* įdėtas po *konjugacijos* kaip sinonimas. Pasitaiko atvejų, kai apibrėžtyse sinonimai vartojami pramaišiu. *Gametocitas* apibrėžiamas kaip „ląstelė, kuri diferencijuojasi į lytines ląsteles (gametas)“, nors žodyne pirmenybė teikiama terminui *gameta*. *Lytinė ląstelė* ir skliaustuose įdėtas jo sinonimas *gameta* teikiami viena po kitos einančiose *gametangės*, *gametocido*, *gametocito*, *gametogamijos*, *gametogenezės* apibrėžtyse, bet *gametoklono* apibrėžtyje rasime tik *gametą*, o *gametoplastų* – tik *lytines ląsteles*.

Sinonimai, jų pateikimas ir vartojimas apibrėžtyse – pagrindiniai dalykai, dėl kurių būtų galima diskutuoti su leidinio rengėjais. Apskritai, žodyne teikiami terminai atrodo gerai sutvarkyti, atidžiai sukirčiuoti. Abejotinų terminų yra nedaug. *Veislės plastiškumas* (veislės savybė vienodai derėti įvairiomis augimo sąlygomis) atrodo nusižiūrėtas nuo kitų kalbų atitikmenų, plg. angl. *flexibility of variety* ir rus. *пластичность сорта*. Vietoj *komplementarinio geno* turbūt geriau būtų *komplementarusis genas*. Pasitaiko variantiškos darybos sudurtinių terminų, pavyzdžiui, vienas po kito teikiami trys būdvardžiai *vienalytis*, *vien(a)sėklis* ir *viengenis*. Kiek neįprastai atrodo terminų *nuolatas* *heterochromatinas*, *pirmeniniai augalai* rūšiniai dėmenys.

Žodynas kruopščiai parengtas spaudai, pasižymi gera poligrafine kokybe. Abejonių kelia tik antraštinio termino pateikimas didžiąja raide. Jeigu rengėjai būtų pasirinkę įprastą tvarką, kai antraštinis terminas rašomas mažąja raide, žodyno tekste būtų galima lengviau pastebėti augalų veislių pavadinimus.

Išsakytos abejonės ir pastebėti smulkūs trūkumai nemenkina leidinio vertės. Jis atitinka terminų žodynams keliamus reikalavimus. Žodyną aprobavo Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir šis leidinys tokio kokybės patvirtinimo vertas.

Gauta 2010-12-27

Jolanta Gaivenytė-Butler
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas jolantagb@lki.lt

Nacionalinė mokslinė konferencija *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas*, skirta Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms

---

DIANA ŠILOBRITAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

2010 m. lapkričio 25–26 d. Lietuvių kalbos institute vyko Nacionalinė mokslinė konferencija *Priešaušrio mokslas ir kultūra*, skirta Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms, kurią surengė Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centras.

Konferencija vyko dvi dienas. Pirmąją konferencijos dieną buvo skaitomi pranešimai.

Didžioji dalis pranešimų buvo apie L. Ivinskį ir jo terminologinę, leksikologinę, leksikografinę ir literatūrinę veiklą. Penki pranešėjai kalbėjo apie L. Ivinskio terminologinį darbą, įvertino jo darbų reikšmę lietuvių kalbai. Albina Auksoriūtė apžvelgė L. Ivinskio sudarytus ir sukurtus lietuviškus mineralų, augalų ir grybų vardus. Pranešėja pabrėžė, kad mokslo terminus L. Ivinskis neretai kūrė pats, nes apie kai kuriuos astronomijos, geografijos, botanikos ir kitų gamtos mokslo dalykus jis lietuviškai rašė pirmasis.

Vienažodžių ligų pavadinimų kilmę ir darybą L. Ivinskio kalendoriuose nagrinėjo Palmira Zemlevičiūtė. Pranešėja atkreipė dėmesį, kad jau pirmajame L. Ivinskio kalendoriuje yra skyrelis apie ligų gydymą, kuriame duodama patarimų, kaip gydyti infekcines, chirurgines, traumatologines, kvėpavimo organų, virškinimo organų, ausų, gerklės ir kitas žmonių ligas. Ji pastebėjo, kad didžioji dalis nagrinėjamų vienažodžių pavadinimų yra lietuviškos kilmės žodžiai.

L. Ivinskio kalendorių statybos terminus aptarė Robertas Stunžinas. Pranešėjas kalbėjo, kad didžioji dalis L. Ivinskio praktinių patarimų skyreliuose pateiktų terminų yra lietuviški, daugiausia terminologizuoti gyvosios kalbos žodžiai, tačiau pasitaiko ir skolinių (slavizmų, germanizmų), ir hibridų.

Zofija Babickienė nagrinėjo L. Ivinskio 1861 metų kalendoriaus darinius (priesagų, priešdėlių ir galūnių vedinius bei dūrinius).

Jonas Klimavičius kalbėjo apie L. Ivinskio naujadarą *nuokana*. Pranešėjo teigimu, šis naujadaras yra Lauryno Ivinskio galūnės vedinys iš liet. žem. *nu-kānóti* 1. tr. „nukamuoti, nužudyti, užmušti“, kurį perėmė Povilas Matulionis ir perdavė šiuolaikinei nomenklatūrai.

Apie L. Ivinskio leksikografinės veiklos ir leksikologinių studijų santykį kalbėjo Ona Kažukauskaitė.

Tomas Petreikis apžvelgė L. Ivinskio *Metskaitlių* platinimą Žemaitijoje. Platinimo istorijoje pranešėjas išskyrė du esminius etapus: 1846–1851 m. L. Ivinskis buvo *Metskaitlių* rengėjas ir leidėjas, 1855–1864 m. – tik rengėjas.

Apie šviesią L. Ivinskio asmenybę kalbėjo Danutė Petkevičiūtė. Remdamasi neseniai surasta archyvine medžiaga, pranešėja pateikė naujų biografijos faktų, kurie giliau atskleidė L. Ivinskio asmenybę. Pranešėja taip pat atkreipė dėmesį į taisytinus prieš porą dešimtmečių išleistos monografijos *Laurynas Ivinskis* (1988 m.) faktus.

Genealogijos ir asmeninius bruožus išsamiai aptarė Antanas Ivinskis. Jis nurodė, kad pirmųjų lietuviškų kalendorių sudarytojo ir leidėjo Lauryno Roko Ivinskio genealogijai medžiagos teikia Lietuvos valstybės archyvo saugomi gimininių bajorystės dokumentai, o šios giminės ištakas atskleidžia lenkų autorių parengti kilmingųjų, riterių giminių žinynai, herbynai ir įvairūs enciklopediniai leidiniai.

Ilona Čiužauskaitė apžvelgė literatūrinį L. Ivinskio kelią. Pranešėja pabrėžė pirmųjų lietuviškų kalendorių svarbą, išryškino svarbiausius publicistikos, grožinės kūrybos ir vertimų bruožus. Ji atkreipė dėmesį, jog L. Ivinskis bene pirmasis lietuvių literatūroje kėlė kalbos kultūros klausimus, siūlydamas vengti įmantrumo, siekti minties paprastumo.

Džiuljeta Maskuliūnienė analizavo grožinę L. Ivinskio kūrybą, publicistikos tekstus, vertimus ir pateikė apibendrinantį L. Ivinskio didaktinių kūrinių modelį.

Keturi pranešėjai kalbėjo apie kitus reikšmingus priešaušrio veikėjus ir jų nuveiktus darbus. Danguolė Mikulėnienė pateikė įdomios informacijos apie žymų lietuvių tarmėtyrininką Joną Jušką. Pranešėja teigė, kad aprašydamas lietuvių tarmes J. Juška rėmėsi savo paties kelionių įspūdžiais. Ji atkreipė dėmesį, kad J. Juškos lietuvių tarmių klasifikacijoje nesikliaujama

vien administraciniu teritoriniu principu, būdingu ankstesnėms lietuvių kalbos gramatikoms.

Vilija Sakalauskiene pranešime apžvelgė Antano Juškos lietuvių–lenkų kalbų žodyno žodžius, padarė išvadą, kad A. Juška pirmasis ėmė užrašinėti gyvosios kalbos žodžius iš tarmių ir tvarkyti tokią turtingą šnekamosios kalbos semantiką.

Birutė Triškaitė aptarė rankraštinius *Clavis Germanico–Lithvana* sudarytojo įrašus Danieliaus Kleino giesmyne *Naujos giesmju knygos*. Jos pranešimo tikslas buvo įrodyti, kad šių rankraštinų giesmių perrašytojas – Mažojoje Lietuvoje parengto vokiečių–lietuvių kalbų žodyno *Clavis Germanico–Lithvana* sudarytojas, dėl kurio identifikavimo kol kas nėra vieningos nuomonės.

Vilma Zubaitienė kalbėjo apie Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno lietuvių–vokiečių kalbų žodyno *Wörterbuch der Littauischen Sprache* (1851) neleksikografinius šaltinius. Be pagrindinių šaltinių, kurie nurodomi žodyno pratarinėje, pranešimo autorė nurodė ir kitus – gramatikos, spausdintus ir rankraštinius dainų rinkinius.

Antrąją konferencijos dieną buvo suorganizuota išvyka į atmintinas L. Ivinskio vietas Žemaitijoje – į Kuršėnų kalendorių muziejų, Žemaičių vyskupystės muziejų Varniuose ir Oginskių kultūros istorijos muziejų Rietave. Taip pat išleistas konferencijos tezių rinkinys ir programa, išspausdintas reklaminius plakatas, Lietuvių kalbos institute surengta L. Ivinskiui skirta paroda.

Gauta 2010-12-20

Diana Šilobraitė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas dianas@lki.lt

Tarptautinis terminologijos simpoziumas *Terminology for Europeans (and beyond)*

ALBINA AUKSORIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

2010 m. liepos 5 d. Olandijoje Liuvardeno mieste dieną prieš tarptautinį 14-tą Euralex kongresą vyko tarptautinis terminologijos simpoziumas *Terminology for Europeans (and beyond)* (*Terminologija europiečiams (ir ne vien jiems)*). Terminologijos simpoziume siekta apžvelgti skirtingas tiek nacionalinių, tiek regioninių kalbų situacijas, iškelti problemas, su kuriomis susiduria įvairūs terminologijos centrai, aptarti sunkiausiai sprendžiamas problemas, terminologijos vartotojų poreikius, metodus, kuriais remiantis dirba terminologijos centrai, pakalbėti apie terminologijos centrų raidos galimybes ir perspektyvas.

Simpoziumą organizavo Olandų ir flamandų kalbų terminologijos asociacija (NL-TERM) (Vereniging voor Nederlandstalige Terminologie – Dutch-Flemish Association for Dutch Terminology) kartu su Olandų terminologijos paslaugų centru (Steunpunt voor Nederlandstalige Terminologie – Dutch Terminology Service Centre) ir Olandų kalbos sąjunga (Nederlandse Taalunie – Dutch Language Union). NL-TERM buvo įkurta 1997 m. kaip suinteresuotų vartotojų ir visų, susijusių su terminologija, atstovas Olandijoje ir Flandrijoje. Olandų kalbos sąjunga bendromis Olandijos, Belgijos ir Surinamo pastangomis palaiko ir remia olandų kalbos ir literatūros plėtrą bei olandų kalbos mokymą. Olandų kalbos sąjunga 2007 m. įsteigė Olandų terminologijos paslaugų centrą, kurio tikslas olandų terminologijos vartotojams teikti paramą ir informaciją.

Simpoziumo įžanginį posėdį pradėjo NL-TERM prezidentas prof. Willy Martin, kuris pasiūlė simpoziume aptarti įvairių terminologijos centrų veiklą ir jiems iškylančias problemas atsakant į klausimus – kas ką gali daryti, kam, kada, kur, kodėl ir kaip. Olandų kalbos sąjungos generalinė sekretorė Linde van de Bosch savo pranešime *Terminology and Government* (*Terminologija ir Vyriausybė*) pabrėžė, kad terminologija visada turėjo didelės reikšmės Olandų kalbos sąjungos kalbos politikai, tad jos pastangomis įsteigtos terminologijos organizacijos ir iškeltos kitos iniciatyvos: Olan-

dų ir flamandų kalbų politikos terminologijos patariamasis komitetas (Dutch-Flemish policy advisory committee for terminology, CoTerm committee), interneto svetainė, skirta terminologijos informacijos sklaidai (NedTerm), bei Olandų terminologijos paslaugų centras. Be to, Olandų kalbos sąjunga parėmė olandų kalbos terminų atpažinimo programos kūrimą ir pritaikymą, nuolat palaiko NL-TERM veiklą. Europos Sąjungos institucijų vertimų centro Bendrųjų reikalų skyriaus Liuksemburge vadovė Thierry Fontenelle pristatė Europos Sąjungos institucijų vertimų centro, įkurto 1994 m., terminologinę veiklą, kalbėjo apie daugiakalbę Europos Sąjungos terminų bazę IATE, atskleisdama skirtumus tarp viešai prieinamos IATE terminų bazės ir vidinės bazės versijos, kurią naudoja vertėjai. Be to, pranešėja supažindino su terminų žodyną, skirtą Vertimų centro klientams, rengimo ypatumais.

Trys pranešimai buvo skirti besikuriantiems terminologijos centrums pristatyti. Prancūzijos kultūros ir komunikacijos ministerijos Kalbos plėtros departamento vadovė Bénédicte Madinier kalbėjo apie prancūzų patirtį integruojant terminologiją į kalbos politiką. Ji pristatė Prancūzijos vyriausybės specialią struktūrą, sukurtą mokslo ir technologijų terminų trūkumui patenkinti, nes specialioji kalba tapo dominuojanti kasdien besikeičiančioje visuomenėje. Pranešėja pabrėžė praktinius ir politinius iššūkius, su kuriais susiduriama išlaikant kalbos gyvybiškumą ir skatinant lingvistinę įvairovę globalizacijos sąlygomis.

Hacettepe universiteto Vertimų katedros vadovas Ayfer Altay perskaitė pranešimą *Towards a Terminology Centre: The Awareness, The project, The Outcome (Terminologijos centro link: supratimas, projektas, rezultatai)*, kuriame gana išsamiai pristatė Europos Komisijos projektą *TermTurk: Terminology for Cross-Cultural Dialogue and Specialized Communication (TermTurk: terminologija, skirta tarpkultūriniam dialogui ir specialiajam bendravimui)*. Šio projekto tikslas – nacionalinės terminologijos politikos sukūrimas ir kvalifikuotų terminologijos ekspertų sutelkimas.

Apie terminologijos darbą Pietų Afrikoje kalbėjo Dina Ferreira iš Centrinio technologijų universiteto. Pranešime *Terminology Management in South Africa. A review of Three Working Methods (Terminijos tvarkyba Pietų Afrikoje. Trijų darbo metodų apžvalga)* ji pabrėžė, kad Pietų Afrikoje patvirtinus vienuolika oficialių valstybės kalbų labai išaugo ne tik terminologijos plėtros, terminijos tvarkybos visomis vienuolika kalbų poreikis, bet ir terminologijos informacijos sklaidos visomis oficialiomis kalbomis poreikis. Pranešėja pristatė tris terminologijos darbo metodus: į lingvisti-

ką, į vertimus ir į kalbos politiką nukreiptus metodus. Anot jos, skirtingų darbo metodų pritaikymas Pietų Afrikos sąlygomis, jų nagrinėjimas ir sukonkretinimas leis pasirinkti geriausią terminologijos plėtros ir terminijos tvarkybos Pietų Afrikoje būdą. To siekdama šalies Vyriausybė ir įkūrė dvi institucijas: Nacionalinės kalbos tarnybos Terminologijos koordinavimo sekciją (The Terminology Coordination Section of the National Language Service) ir Pietų Afrikos kalbų tarybą (Pan South African Language Board, PanSALB).

Trys pranešėjai – Pieter Duijff iš Fryzijos akademijos Liuvardene, Olandų terminologijos paslaugų centro vadovas Hennie van der Vliet ir Albina Aukšoriūtė iš Lietuvių kalbos instituto – kalbėjo apie terminologijos darbą jau veikiančiuose centruose. Pieter Duijff perskaitė pranešimą *The Aim and the Contributions of the Frisian Language Desk (Fryzų kalbos skyriaus tikslas ir darbai)*, kuriame pirmiausia trumpai apžvelgė Fryzijos akademijos istoriją, apibūdino fryzų kalbos situaciją Olandijoje ir jos provincijoje Fryzijoje. Po to jis pristatė Fryzų kalbos skyrių (the Frisian Language Desk), įkurtą 1980 m., tai nedidelis Fryzijos akademijos skyrius – žinoma, tai nėra vienintelė institucija, teikianti fryzų kalbos paslaugas. Nuo 2008 m. pabaigos, kai buvo išleistas trumpas fryzų kalbos žodynas (*Frysk Hânwurdboek – Concise Frisian Dictionary*), pagrindinis minėto padalinio tikslas yra atsakyti į klausimus, susijusius su fryzų kalba ir jos vartojimu. Pastaruoju metu minėtas padalinys nėra labai aktyvus ir neturi ilgalaikių projektų. Pasak pranešėjo, fryzų terminologijos plėtrai svarbu, kad būtų geresnis institucijų, teikiančių fryzų kalbos paslaugas, bendradarbiavimas, nes aktyvus terminologijos paslaugas teikiantis ir tyrimus atliekantis skyrius turi realią galimybę plėtoti fryzų kalbą, kuri būtų vartojama visose srityse.

Hennie van der Vliet pranešime *The Dutch Terminology Service Centre: realistic support for practical terminography (Olandų terminologijos paslaugų centras: reali parama praktinei terminografijai)* pristatė 2007 m. įkurtą Olandų terminologijos paslaugų centrą. Jis pastebėjo, kad dirbantieji praktinį terminologijos darbą gana dažnai nežino apie esamas teorijas ir priemones bei būdus kaip jas panaudoti, tad Olandų kalbos sąjunga ir įsteigė minėtą centrą, jog padėtų ir informuotų olandų terminologijos vartotojus. Centras bendradarbiauja su Belgijos bendrove *Cross Language* ir su Amsterdamo laisvojo universiteto Kompiuterinės leksikologijos ir terminologijos tyrėjų grupe, siekdamas užpildyti spragą tarp teorijos ir praktikos. Kaip pabrėžė pranešėjas, jie stengiasi pasiekti aktyvius terminologijos vartoto-

jus, informuoti juos apie terminijos tvarkybos galimybes, padėti jiems surasti ir vartoti tinkamas priemones bei būdus. Šių tikslų siekiama tinklalapyje pateikiant informaciją ir aktyviai bandant susisiekti su galimais terminijos vartotojais. Plėtojamas terminologijos darbo taikymo metodas, kuris apibendrinamas dviejuose internetiniuose kursuose: ad hoc terminologija ir sisteminga terminologija.

Albina Auksoriūtė simpoziumo klausytojus supažindino su lietuvių terminijos tvarkybos istorija Lietuvoje, išsamiai aptarė Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro veiklą ir nuveiktus darbus, pristatė kitas institucijas, dirbančias terminologijos darbą Lietuvoje.

Dar trys pranešimai buvo skirti centrams, turintiems didelę terminologijos darbo patirtį, pristatyti. Švedijos terminologijos centro direktorė Anna-Lena Bucher pranešime *Challenges and experiences at the Swedish Centre of terminology (Švedijos terminologijos centro iššūkiai ir patirtis)* kalbėjo apie Švedijos terminologijos centro, įkurto 1941 m., veiklą ir patirtį. Ji pristatė Švedijos nacionalinį terminų banką (*Rikstermbanken*), kuris pradėjo veikti tik 2009 m. kovą, aptarė 2009 m. liepą patvirtintą Kalbos įstatymą ir jo reikšmę terminologijos infrastruktūrų Švedijoje plėtrai, supažindino su terminologijos mokymu Švedijoje. Pranešėja pabrėžė, kad vienas iš didžiausių Centro iššūkių, siekiant geresnio terminologijos darbo svarbos supratimo visose srityse, yra būtinybė dėti kuo daugiau pastangų gerinant terminologijos supratimą ir prestižą visuose visuomenės sluoksniuose.

Europos Sąjungos tarybos Terminologijos paslaugų koordinatorė Ingrid Swinnen perskaitė pranešimą *Terminology for Translation at the Council of the European Union (Terminologija, susijusi su vertimais, Europos Sąjungos Taryboje)*, kuriame apžvelgė terminologijos svarbą ir problemas, su kuriomis susiduria Europos Sąjungos Tarybos vertėjai ir terminologai. Pranešėja paaiškino, jog centrinę terminologijos darbo koordinavimą atliekantis padalinys *Terminologija ir dokumentacija (Terminology and Documentation)* – tai nedidelė nuolatinių ir besikeičiančių darbuotojų komanda, priskirta Kalbos tarnybos vadovams. Šis padalinys garantuoja visų ES kalbų terminologijos darbo planavimą bei koordinavimą ir veikia kaip skirtingų kalbų vertimų padalinių ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo IATE sistemoje kontaktinis centras.

Apie Barselonoje veikiančią Katalonų terminologijos centrą TERMCAT kalbėjo Marta Grané i Franch. Ji pranešime *Terminology services for the Catalan autonomous region (Terminologijos paslaugos autonomiam Katalonijos regionui)* pabrėžė, kad svarbiausias Katalonų terminologijos centro,

veikiančio jau 25 metus, uždavinys yra įvairių sričių katalonų kalbos terminijos sisteminimas ir plėtra, tad TERMCAT siekia skatinti įvairių žodynų rengimą ir platinimą, konsultuoja ir pataria institucijoms, rengiančioms, verčiančioms ir leidžiančioms įvairius terminologijos darbus, kuria ir teikia katalonų kalbos atitikmenis neologizmams. Pranešėja pastebėjo, kad Centro ateities iššūkiai susiję su nuolatinio naujoviškų ir kokybiškų priemonių bei išteklių kūrimu, palaikant nuolatinį dialogą su ekspertais ir vartotojais.

Po pranešimų vyko diskusija, kurioje kalbėta apie įvairių šalių terminologijos darbo patirtį, diskutuota apie geriausias terminologijos plėtros metodus ir būdus. Apsvarstytos ir priimtos trys simpoziumo rekomendacijos: 1) įkurti ilgalaikio Europos terminologijos paslaugų centrų bendradarbiavimo sistemą, 2) palaikyti ryšį su terminologijos paslaugų naudotojais ir įvertinti jų poreikius, 3) glaudžiai bendradarbiauti su pagrindinėmis terminologijos tyrimų ir mokymo organizacijomis.

Kitą dieną, t. y. liepos 6 d., Olandų terminologijos paslaugų centras surengė terminologijos seminarą *Practical Terminology: fast, cheap and reliable* (*Praktinė terminologija: greita, pigu ir patikima*). Centro vadovas Henne van der Vliet seminare išsamiai pristatė Olandų terminologijos paslaugų centro darbo metodus, priemones ir egzistuojančius išteklius. Kitas centro darbuotojas Attila Görög supažindino klausytojus su jų centro naudojamais tekstyno kūrimo, terminų atpažinimo ir kitais terminologijos išteklių kūrimo metodais, apžvelgė problemas, su kuriomis susiduria kompiuterinės lingvistikos specialistai. Michel Verhagen kalbėjo kaip praktiškai pasirinkti lingvistinius išteklius ir kaip juos tvarkyti, o Oele Koornwinder išsamiai pristatė olandų kalbos terminų atpažinimo programas.

Tarptautinis terminologijos simpoziumas buvo naudingas ir įdomus, nes jame pristatyta terminologijos centrų veikla ir jų darbo metodai ne tik regioniniame, nacionaliniame ir Europos, bet ir pasauliniame kontekste, pasidalyta terminologijos darbo patirtimi, užmegzti glaudūs ryšiai tarp įvairiose šalyse veikiančių terminologijos centrų. Olandijoje rengiamas straipsnių rinkinys simpoziume ir seminare skaitytų pranešimų pagrindu.

Gauta 2010-12-21

Albina Auksoriūtė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas albinaa@lki.lt

Tarptautinė mokslinė konferencija *Presenting terminology and knowledge engineering resources online: models and challenges*

JOLANTA GAIVENYTĖ-BUTLER

Lietuvių kalbos institutas

2010 m. rugpjūčio 12–13 dienomis Dublino miesto universitete (Dublin City University) vyko tarptautinė mokslinė konferencija TKE 2010 *Presenting Terminology and Knowledge Engineering Resources Online: Models and Challenges (Terminologijos ir žinių inžinerijos išteklių pateikimas internete: modeliai ir iššūkiai)*. TKE konferencijas (International Conference of Terminology and Knowledge Engineering – Tarptautinė terminologijos ir žinių inžinerijos konferencija) kartu su kurios nors Europos šalies universitetu rengia GTW (Gesellschaft für Terminologie und Wissenstransfer – Terminologijos ir žinių perdavimo asociacija). Į šią 1986 m. Vokietijoje įkurtą asociaciją susibūrusios įstaigos, kurių veikla susijusi su kompiuterizuotu terminijos ir žinių kūrimu, tobulinimu ir sklaida. Devintąją TKE konferenciją GTW rengė kartu su Dublino miesto universiteto padaliniu Fiontar. Fiontar – DCU mokymo ir mokslinių tyrimų airių (geilų) kalba padalinys, įsteigtas 1993 m. Čia kuriami elektroniniai airių kalbos ištekliai – tekstynai, interneto priemonės, nacionalinė terminologinių duomenų bazė *Focal*, nacionalinė vietovardžių duomenų bazė *Logainm* ir biografijų airių kalba duomenų bazė *Ainm*.

Konferencijoje dalyvavo pranešėjai iš Airijos, Austrijos, Belgijos, Ispanijos, Jungtinės Karalystės, Kanados, Latvijos, Lietuvos, Meksikos, Prancūzijos, Rumunijos, Suomijos, Švedijos, Vokietijos. Konferencijos dalyvius pasveikino DCU prezidentas prof. Brianas MacCraithas, Fiontar direktorė dr. Caoilfhionna Nic Pháidín ir konferencijos rengėjos Fionnuala de Barra Cusak ir Úna Bhreathnach.

Pirmą konferencijos dieną darbas vyko šešiose sekcijose, skirtose žinių gavimui, kodavimui ir leksinei informacijai, apibrėžtims, terminologijos planavimui ir jos ištekliams, švietimo ir teisės terminų kūrimui ir terminijos tvarkybai (terminology management).

Pilar León Araúz ir Arianne Reimerink iš Granados universiteto (Ispanija) pranešime *Knowledge Extraction and Multidimensionality in the Environmental Domain* (*Žinių gavimas ir daugiamačiškumas aplinkos apsaugos srityje*) kalbėta apie tekstyno modelių analizės (Corpus Pattern Analysis – CPA) taikymą nagrinėjant kontekstinį daugiamačiškumą ir tobulinant patikimo žinių modelių (knowledge patterns – KPs) nustatymo kriterijus terminologinių žinių bazėje EcoLexicon.

Marie-Claude L’Homme, Patricko Leroyer’o ir Benoît Robichaud’o, atstovavusių Monrealio universitetui (Kanada) ir Orhuso verslo mokyklai (Danija), pranešime *Advanced Encoding for Multilingual Access in a Terminological Data Base: A Matter of Balance* (*Progresyvesnis terminologinės duomenų bazės daugiakalbės prieigos kodavimas: pusiausvyros klausimas*) pristatytos naujos, terminologinių duomenų bazėje įdiegtos funkcinės galimybės, palengvinančios prieigą prie daugiakalbių duomenų ir leidžiančios efektyviau juos redaguoti. Vartotojas gali rasti ne tik pagrindinių žodžių, bet ir su jais semantiškai susijusių terminų atitikmenis. Pranešėjų pasiūlyti metodai remiasi formaliu leksinių funkcijų kodavimu.

Bendrame Hammado Afzalo (Nacionalinis gamtos mokslų ir technologijos universitetas, Pakistanas), Paulo Buitelaaro (Nacionalinis Airijos universitetas) ir Philippo Cimiano (Bylefeldo universitetas, Vokietija) pranešime *Generating Lexical Information for Terminology in a Bioinformatics Ontology* (*Leksinė informacija terminologijai bioinformatikos ontologijoje*) pasidalyta pusiau automatinio bioinformatikos ontologijos leksikalizavimo patirtimi taikant LexInfo modelį.

Michalas Boleslavas Měchura iš Fiontar kalbėjo apie sunkumus nustatant anglišku daugiažodžių terminų reikšmę ir jų atitikmenis kitomis kalbomis. Jo pranešime *When Definitions are not Enough* (*Kai apibrėžčių nepakanka*) išsakyta mintis, kad apibrėžtys, nors ir labai svarbios terminologijoje, nepakankamai detalai atskleidžia vidinę daugiažodžio termino sandarą. Neaiški tokio termino sandara apsunkina kitų kalbų atitikmenų parinktį. Šiai užduočiai palengvinti pranešėjas pasiūlė į sintaksinį medį panašią kompozicinę termino diagramą (compositional term diagram – CTD).

María Pozzi iš El Colegio de Mexico parengė pranešimą *Communicational Model for the Terminological Definition* (*Termino apibrėžties komunikacinis modelis*).

Abolfazlas Zarnikhi (Pompeu Fabra universitetas, Ispanija) pranešime *Towards a Model for Terminology Planning* (*Apie terminologijos planavimo modelį*) kėlė klausimus, kaip ir kodėl terminologijos planavimas skirtin-

gose organizacijose remiasi tais pačiais principais, bet nustato savas taisykles, kiek tos taisyklės gali būti bendros, kaip tvirtai terminologijos planavimo veikla remiasi terminologijos teorija, ar galima sudaryti terminologijos planavimo modelį. Pranešėjas lygino Katalonijos terminologijos centro TermCat ir Persų kalbos ir literatūros akademijos terminologijos veiklą ir pasiūlė terminologijos planavimo modelį.

Juditha Kast-Aigner iš Vienos ekonomikos ir verslo universiteto pranešime *Developing and Using Terminology Resources: The Case of EU Terminology (Terminologijos išteklių plėtojimas ir naudojimas: ES terminijos atvejis)* pristatė naudojantis tekstynais atliktą diachroninę Europos Sąjungos dokumentuose vartotos vystomojo bendradarbiavimo (development cooperation) terminijos analizę, atskleidžiančią šios srities sąvokų ir terminų pokyčius.

Albinos Auksoriūtės ir Jolantos Gaivenytės-Butler (Lietuvių kalbos institutas) pranešime *The Electronic Resources of Lithuanian Terminology (Elektroniniai lietuvių terminijos ištekliai)* buvo pristatyti svarbiausi lietuvių terminijos ištekliai, prieinami internete. Daugiausiai kalbėta apie Lietuvos Respublikos Terminų banką ir Lietuvių kalbos terminyną, jų sandarą, paieškos galimybes, privalumus ir trūkumus.

Fionnualos Cloke ir Gearóido Ó Cleircíno, atstovavusių konferencijos šeimininkams – Fiontar, pranešimas *Irish Language Terms for Legal Translation (Teisės tekstų vertimų airiški terminai)* buvo skirtas teisės aktuose vartojamos airiškos terminijos išteklių kūrimui ir plėtrai apžvelgti. Pristatyto projekto tikslas – teisės aktuose vartojamą airišką terminiją padaryti prieinamą internetu plačiajai visuomenei ir ypač vertėjams. Pranešėjai aptarė keturis jo etapus (lygiagretaus tekstyno kūrimą, terminų išrinkimą, airiškų terminų ir dvikalbio konkordanso dalių atpažinimą, terminų straipsnių redagavimą), pristatė naudotus metodus ir priemones. Parengti terminai perkeliama į Airijos nacionalinę terminologinių duomenų bazę *focal.ie*.

Tegau Andrews iš Bangoro universiteto (Jungtinė Karalystė) supažindino su pastangomis skatinti valų kalbos vartojimą aukštajame moksle ir profesinėje veikloje, kurti ir norminti vališką terminiją. Jos su bendraautorais parengtame pranešime *Developing Welsh Language Terminology in the Higher Education Sector in Wales (Vališkos terminijos kūrimas ir plėtra Velso aukštojo mokslo sektoriuje)* pristatyta taikomoji terminologijos programa *Maes T* ir rengiami internetiniai terminų žodynai.

Estelle Delpech (Lingua et Machina) ir Béatrice Daille (Nanto universitetas, Prancūzija) pranešime *Dealing with Lexicon Acquired from Comparable Corpora: Validation and Exchange (Darbas su žodynu, gautu iš paly-*

ginamųjų tekstynų: patikra ir mainai) kalbėta apie problemas, kylančias dirbant su žodynais, automatiškai gautais iš palyginamųjų tekstynų. Pristatyta specialiai tokiems žodynams sukurta terminų patikros priemonė, duomenų mainams pasiūlytas TBX formatas.

Henrikas Nilssonas iš Terminologicentrum (TNC) (Švedija) pasidalijo Švedijos nacionalinio terminų banko Rikstermbanken kūrimo patirtimi, kalbėjo apie bandymus pritaikyti įvairių tipų žodynus vieningam terminų banko formatui, apie terminų bankų sandaros principus ir galimą jų nesutikimą su vartotojui patogiu terminų pateikimo formatu. Jo pranešime *Layout on Different Terms? (Skirtingas išdėstymas?)* pateikta pavyzdžių iš įvairių terminų bankų ir terminijos tvarkybos sistemų.

Pirmą konferencijos dieną užbaigė kviestinio kalbėtojo Gerhardo Budiño iš Vienos universiteto pranešimas *Cognitive Aspects of Designing, Generating, and Using Domain Ontologies (Kognityviniai sritinių ontologijų projektavimo, kūrimo ir naudojimo aspektai)*.

Antra konferencijos diena prasidėjo Fiontar atstovų Michalo Boleslavo Mėchuros ir Briano Ó Raghallaigho pranešimu *How to Build a Termbase for 500,000 Users (and Live to Tell the Story) (Kaip sukurti terminų bazę 500 000 vartotojų (ir išgyventi))*. Pranešėjai supažindino su 2006 m. pradėjusia veikti ir labai didelio populiarumo sulaukusia Airijos nacionaline terminologinių duomenų baze *focal.ie*. Pranešėjų manymu, ši bazė tokia populiari todėl, kad yra patogi vartotojui (lengva paieška, terminų pateikimas labiau primena žodyną negu duomenų bazę).

Vėliau pranešimai buvo skaitomi keturiuose sekcijose, skirtose terminų išskyrimui (term extraction), terminologijos mokymui, terminologijos ištekliams ir žinių pateikimui.

Dirko De Hertogo, Kriso Heyleno, Dirko Speelmano (visi iš Leveno universiteto, Belgija) ir Hendriko Kockaerto (Lessius universitetinis kolegžas, Belgija) pranešimas *A Variational Linguistic Approach to Term Extraction (Variacinės lingvistikos požiūris į terminų išskyrimą)* buvo skirtas automatiškai išrenkant terminus naudojamai pastovaus leksinio žymens analizei (Stable Lexical Marker Analysis).

Patricko Drouino ir Frédéricio Dollio (OLST, Monrealio universitetas) pranešime *Corpus Genres and Contrastive Automatic Term Extraction (Tekstyno žanrai ir gretinamasis automatinis terminų išskyrimas)* buvo kalbėta apie tekstyno žanro įtaką automatinio terminų išskyrimo rezultatams. Pranešėjai pristatė žodžių terminiškumui nustatyti taikytą gretinamojo automatinio terminų išskyrimo (Contrastive Automatic Term Extraction -

CATE) metodą, kai lyginamas žodžio dažnis dviejuose skirtingo pobūdžio tekstuose (bendrajame ir specializuotame).

Georgeta Ciobanu (Timișoaras politechnikos universitetas, Rumunija) skaitė pranešimą *ARGs in Teaching Terminology (ARGs mokant terminologijos)*, kuriame pasidalijo mintimis apie tai, kaip kintamosios realybės žaidimus (ARGs) galima panaudoti moksleivius ir studentus supažindinant su terminologija ir mokant terminijos, ir pristatė Web 2.0 paremtą mokomąjį žaidimą *theSaviours*.

Terminologijos mokymui buvo skirtas dar vienas pranešimas. Anna Aguilar-Amat, Bartolomé Mesa-Lao, Marta Pahisa-Solé ir Pilar Sánchez-Gijón iš Barcelonos autonominio universiteto pranešime *BACUS (Base de Coneixement Universitari – University Knowledge Base): 14 Years on Terminology Applied to Translation (BACUS: 14 metų vertimui naudojamos terminologijos)* kalbėjo apie vertimą studijuojančių studentų tyrimų rezultatų pateikimą žinių bazėje BACUS. Ši bazė taip pat gali būti naudojama vertimui, sąvokų, ontologiniams ir tekstynų tyrimams.

Kriso Heyleno (Leveno universitetas, Belgija) ir Hendriko Kockaerto (Lessius universitetinis koledžas, Belgija) pranešimas *The TermWise Knowledge Platform: an Efficient Translation and Terminology Management Suite for Legal Translation in Belgium (TermWise Knowledge Platform: efektyvus Belgijos teisės tekstų vertimo ir terminijos tvarkybos programų komplektas)* buvo skirtas pristatyti tarpdisciplininiam projektui *TermWise Knowledge Platform*, skirtam teisės tekstų vertimams. Pranešėjai kalbėjo apie dvikalbių terminologinių žinių gavimo iš tekstynų etapus, supažindino su naudotojo sąsaja, jai keliamais reikalavimais ir numatomomis galimybėmis.

Dar vieną terminologijos išteklių – terminologinių žinių bazę *EcoLexicon* pranešime *EcoLexicon: Contextualizing an Environmental Ontology (EcoLexicon: aplinkos apsaugos ontologijos kontekstualizavimas)* pristatė Pilar León Araúz ir Pedro Javier Magaña Redondo iš Granados universiteto.

Andrejaus Vasiljevo (Tilde, Latvijos universitetas), Signės Rirdancės (Latvijos universitetas) ir Tatjanos Gornostay (Tilde) pranešimas *Reaching the User: Targeted Delivery of Federated Content in Multilingual Termbank (Bandyamas pasiekti vartotoją: tikslinis jungtinio turinio pateikimas daugikalbiame terminų banke)* supažindino su internetinės Eurotermbanko vartotojų apklausos rezultatais. Pabrėžta turinio iš daugelio šaltinių konsoliduoto pateikimo svarba.

Anitos Nuopponen (Vasos universitetas, Suomija) pranešime *Transmission of Knowledge about Concept Relations in Terminological Vocabularies*

(*Žinių apie sąvokų ryšius perdavimas terminų žodynuose*) pateikti internetinės telefonijos terminų žodyno tyrimo rezultatai. Kalbėta apie tai, kaip terminų žodynuose galima perteikti ir panaudoti informaciją apie ryšius tarp sąvokų ir sąvokų sistemų.

Antrą konferencijos dieną taip pat buvo surengta bendra visų konferencijos dalyvių diskusija apie terminologijos ir žinių inžinerijos išteklių pateikimą internete, kurią vedė Henrikas Nilssonas iš TNC. Keletas konferencijos dalyvių pristatė savo įstaigose sukurtus terminologijos ir žinių duomenų bazes, parodė jų galimybes.

Konferencija baigėsi Eugeno Wüsterio prizo teikimu. Šiuo prizu nuo 1997 m. kas treji metai Tarptautinis terminologijos informacijos centras *Infoterm* kartu su Vienos universiteto Eugeno Wüsterio archyvu ir Austrijos nacionaline biblioteka apdovanoja terminologą, kurio darbai turėjo didelės reikšmės terminologijos ar artimų sričių mokslui, mokymui, praktinių metodų tobulinimui ar tarptautinio bendradarbiavimo skatinimui. Eugeno Wüsterio prizą yra gavę profesoriai Heribertas Pichtas, Christeris Laurénas, Juanas C. Sageris, Amelia de Irazazabal Nerpell, Robertas Dubucas, Maria Teresa Cabré, Alanas K. Melby. 2010-ųjų metų Eugeno Wüsterio prizas buvo įteiktas prof. Sue Ellen Wright iš Kento valstijos universiteto Taikomosios lingvistikos instituto (JAV) ir prof. Klausui-Dirkui Schmitzui iš Kelno taikomųjų mokslų universiteto (Vokietija).

Prieš konferenciją ir po jos vyko praktiniai seminarai, kuriuose buvo kalbama apie terminologijos darbo sertifikavimą, pagrindinio terminologijos darbo standarto ISO 704 *Terminology work – principles and methods (Terminologijos darbas. Principai ir metodai)* tobulinimą, terminologijos valdymo modelius, jų taikymą ir pokyčius, ISO sąvokų duomenų bazę (ISO Concept DataBase – ISO/CDB) ir TK 37 duomenų kategorijų registrą ISOCat, terminologijos ir ontologijų sąsajas.

Išleistas konferencijos pranešimų rinkinys *Terminology and Knowledge Engineering Conference 2010: Presenting terminology and knowledge engineering resources online: models and challenges* (red. Úna Bhreathnach ir Fionnuala de Barra-Cusack, ISBN 978-0-9566314-0-4).

Gauta 2007-12-11

Jolanta Gaivenytė-Butler
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas jolantagb@lki.lt

Tarptautinė mokslinė konferencija *No vārda līdz vārdnīcai*

ANITA BUTĀNE

LU Latvių kalbos institutas

AUŠRA RIMKUTĖ

Lietuvių kalbos institutas

2010 m. vasario 22–23 dienomis Rygoje vyko tarptautinė mokslinė konferencija *No vārda līdz vārdnīcai* (*Nuo žodžio prie žodyno*), skirta kalbininko Janio Endzelyno 137-osioms gimimo metinėms paminėti. Latvijos universiteto agentūros Latvijos universiteto Latvių kalbos institutas akademikui skirtą konferenciją rengia kiekvienais metais. Per konferenciją daugiausiai gvildinti leksikografijos ir terminografijos klausimai, dalytasi žodynų rengimo patirtimi. Pranešimai skaityti latvių, lietuvių ir rusų kalbomis. Išleistas konferencijos tezių rinkinys.

Konferenciją pradėjo ir sveikinimo žodį tarė Latvijos universiteto rektorius Marcis Auzinis (Mārcis Auziņš). Latvių kalbos instituto direktorė Ilga Jansonė (Ilga Jansone) apžvelgė 2009 m. išleistus latvių kalbotyros darbus, pristatė naujausius žodynus.

Sarmos Klavinios (Sarma Kļaviņa, Ryga) pranešimas buvo skirtas rąkraštiniam Karlio Miulenchacho *Latvių kalbos žodynui*, kurį redagavo ir papildė Janis Endzelynas.

Ieva Zuicena (Ryga) kalbėjo apie Latvijos mokslų akademijos nario korespondento, profesoriaus Laimduoto Ceplyčio (Laimdots Ceplītis, 1930–1992) nuopelnus latvių kalbotyrai, trumpai aptarė svarbiausius jo darbus. Kalbininkas daugiausiai mokslinio darbo metų – net 28-erius – skyrė leksikografijai ir pirmajam dideliam latvių kalbos žodynui. Iki pat mirties jis buvo *Bendrinės latvių kalbos žodyno* (*Latviešu literārās valodas vārdnīcas*) (nuo pirmojo iki aštuntojo tomo) atsakomasis redaktorius. Pranešėja pateikė informacijos ir apie tai, kaip buvo rašomas žodynas, kokia jo sandara ir kokybė.

Renatė Silinia-Pinikė (Renāte Siliņa-Piņķe, Ryga) aptarė XVII a. pirmosios pusės Vidžemės valstiečių vardus. Gitos Elksnytės (Gita Elksnīte, Liepoja) ir Elgos Skrūzmanės (Elga Skrūzmane, Ryga) pranešimai buvo skirti XVII a. raštų kalbai, kuri užfiksuota G. Mancelos (G. Mancelis) žodyne „Lettus“ (1638) ir pamokslų rinkinyje „Postilla“ (1654). Mirosławas Jankovjakas (Mirosław Jankowiak, Varšuva) nagrinėjo lenko Jano Kunovskio darbo *Ekspedycja inflantska 1621 roku* leksiką.

Lienė Markus-Narvila (Liene Markus-Narvila, Liepoja) aptarė, kokių tipų tarmių žodynų yra išleista Latvijoje. Ji apgailestavo, kad jų nėra daug bei kad jie nėra išsamūs, ir pripažino, kad artimiausiu metu reikėtų jų imtis, pavyzdžiui, būtų galima parengti šeimos, miesto kalbos ir pan. žodynus. Anot pranešėjos, tuo turėtų domėtis ir sociolingvistai. Tarmių klausimais kalbėjo ir Brigita Bušmanė (Brigita Bušmane, Ryga).

Įvairius kitus latvių kalbos aspektus nagrinėjo Ilzė Štrausa (Ilze Štrausa, Ryga), Dacė Strelēvica-Uošinia (Dace Strelēvica-Ošiņa, Ryga), Vineta Ernstsonė (Vineta Ernstsone, Ryga), Maija Brėdė (Maija Brēde, Ryga), Daiga Straupeniecė (Daiga Straupeniece, Liepoja). Baiba Bankava ir Ojāras Bušas (Ojārs Bušs, Ryga) skaitė pranešimą apie eponimus. Ilgos Miglos (Ilga Migla, Ryga) pranešime buvo nagrinėjami įvairių amžių žodynuose randami frazeologizmai, palyginimai ir patarlės su žodžiais *koks* „medis“ ir *zars* „šaka“. Laimduota Uolderė (Laimdota Oldere, Ryga) aptarė būdvardžio *labs* „geras“ semantiką, o Arija Uozuola (Ārija Ozola, Ryga) analizavo būdvardį *dižs* „didis“. Anitra Ruozė (Anitra Roze, Ryga) pranešime nagrinėjo žodžių *bēšs*, *blonds*, *brunets*, *šatens*, kuriais įvardijamas tam tikras rudos spalvos atspalvis, semantiką ir vartoseną latvių kalboje. Vineta Puorinia (Vineta Poriņa, Ryga) gvildeno XXI a. pirmojo dešimtmečio dvikalbystės problemas Latvijoje, o Janis Sylis (Jānis Sīlis, Ventspilis), akcentuodamas anglų kalbos, kaip *lingua franca* žinių būtinumą, aptarė XXI a. latvių–anglų pasikalbėjimų knygelių sudarymo sunkumus. Pranešėjas užsiminė ir apie sustiprėjusią anglų kalbos įtaką latvių kalbai, ypač XXI a. pradžioje.

Viesturo Šulco (Viesturs Šulcs, Ryga) ir Inesės Ēdelmanės (Inese Ēdelmane, Ryga) bendrame pranešime buvo kalbama apie Latvijos nacionalinės botanikos nomenklatūros duomenų bazę – jos struktūrą, elementus ir apimtį. Anot pranešėjų, tokia botanikos nomenklatūros duomenų bazė palengvina terminų analizę.

Juris Baldunčikas (Juris Baldunčiks, Ventspilis) atkreipė dėmesį į tai, kad kuo toliau, tuo labiau nebeįsivaizduojamas gyvenimas be interneto, todėl reikėtų elektroninio leksikografijos šaltinio, kur būtų pateikti ne tik žodžių aiškinimai, bet ir išsami kalbinė informacija. Tokią latvių kalbos duomenų bazę (*Leksipēdija*), anot pranešėjo, galima kurti pagal *Vikipedijos* pavyzdį (įgyvendinant demokratiško bendradarbiavimo principą ir garantuojant mokslinę kontrolę). Eduardas Cauna (Eduards Cauna, Ryga) pranešime akcentavo, kad žurnalistai, vertėjai, redaktoriai ir korektoriai dažnai susiduria su problema, jog nėra vieno elektroninio šaltinio, kuriuo galėtų remtis ir kuriame galėtų rasti reikiamą žodį, pažiūrėti, kaip jį rašyti, rasti sinonimų ir atitikmenų kitomis kalbomis, taip pat bendrauti su kitais kalbos vartotojais ir specialistais. Tokio žodyno prototipas yra *Leksikonas* (www.leksikons.lv).

Mario Baltinio (Māris Baltiņš, Ryga) pranešimas buvo skirtas XX a. pradžios latvių terminologijos istorijai. Pranešėjas kalbėjo, kad 1915 metų pavasarį dėl karo didelė latvių tautos dalis paliko savo tėvynę – tautos inteligentai pasitraukė iš Rygos į Maskvą ir Sankt Peterburgą. Daugelis kultūros darbuotojų skelbė savo darbus laikraštyje *Dzimtenes Atbalss* (*Tėvynės aidas*), kuris buvo leidžiamas Maskvoje (1915–1918 m.). Šiame latvių tautai svarbiame laikraštyje buvo diskutuojama apie savos terminijos, ypač švietimo srities, būtinumą – kad būtų vartojami latvių kalbos terminai. Šios diskusijos idėjiškai parengė visuomenę 1919 m. sudaryti Terminologijos komisiją.

Akademikė Valentina Skujinia (Valentīna Skujiņa, Ryga) aptarė naujadarų sampratą ir vartoseną XXI a. straipsniuose. Ji apibrėžė, kas yra naujadaras, aptarė sinonimiškai vartojamą terminą *neologizmas*.

Konferencijoje dalyvavo ir nemažas būrys Lietuvių kalbos instituto kalbininkų. Profesorė Grasilda Blažienė apžvelgė latvių kalbininko J. Endzelyno veikalo *Senprūšu valoda. Ievads, gramatika un leksika* (1943) prūsų vardyno medžiagą.

Danutė Liutkevičienė skaitė pranešimą apie Lietuvių kalbos instituto Leksikografijos centro rengiamą *Bendrinės lietuvių kalbos žodyną*. Šis žodynas bus visuomenei skirtas norminamasis leidinys, kurio pagrindinis tikslas – atspindėti taisyklingą dabartinės bendrinės kalbos žodžių vartoseną. Žodyno rengėjai siekia kuo didesnio sistemiškumo. Jie, laikydamiesi dabartinės lietuvių kalbos žodynų rengimo tradicijų, stengiasi

lietuvių kalbos žodyno rengimą palaiapsniui modernizuoti ir orientuotis į šiuolaikinę kitų kalbų leksikografiją. Taip pat baigiama kurti šio žodyno duomenų bazė.

Vilija Sakalauskienė aptarė lietuvių tarmių žodynus ir jų rengimo principus. Anot mokslininkės, pagrindinis tarmių žodynų rengimo tikslas – užfiksuoti senosios kartos žodžių lobyną, kuris leistų išsamiai išnagrinėti tarmių leksiką, pateikti jos sistemą, tarmiškų žodžių funkcionavimą. Tai gi pagrindinis šnektos žodyno šaltinis turi būti gyvoji kalba ir tarmių medžiaga, atskirais atvejais, kai fiksuojami periferinių nykstančių tarmių faktai, spausdinti tekstai. Grožinės literatūros kūriniai neturi būti tarmės žodyno šaltinis.

Rima Bacevičiūtė taip pat kalbėjo apie tarmių žodynus. Jos pranešime daugiausiai dėmesio buvo skiriama tarmių žodynų fonetikos ypatybių (balsių kiekybės, balsių kokybinių variantų, dvigarsių pozicinių variantų, priebalsių minkštumo, koartikuliacijos procesų ir prozodijos elementų) pateikimo principams ir problemoms. Apžvelgusi minėtų ypatybių atspindėjimą žodynuose, kalbininkė priėjo prie išvados, kad autoriai jas pateikia nevienodai išsamiai, o nevienodumą daugiausiai lemia priežastys, susijusios su tarmės struktūra, teksto paskirtimi ir adresatu, taip pat praktinės spausdinimo galimybės.

Vidmantas Kuprevičius pranešime *Rytų aukštaičių rankraštinis žodynas (RtŽ) – akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ leksikos šaltinis* gvildeno kai kuriuos iš *Rytų aukštaičių rankraštinio žodyno* į *Lietuvių kalbos žodyną* patekusių žodžių reikšmės ir kilmės klausimus.

Aušra Rimkutė skaitė pranešimą apie kunigo Juozo Laukaičio *Mažojo katekizmo vaikeliams* religijos terminus. Trijuose šio katekizmo leidimuose vartojama ne tik lietuviškų religijos terminų, bet ir svetimybų. Daugiausiai religijos terminų katekizmuose vartojama sinonimiškai, pirmenybė paprastai teikiama lietuviškam terminui.

Regina Kvašytė (Šiauliai), remdamasi lietuvių ir latvių kalbomis, aiškino, kas yra beekvivalentė leksika, dažnai tiesiog vadinama tautinėmis realijomis. Anot pranešėjos, tai unikalūs materialiosios ir dvasinės kultūros elementai, būdingi tam tikrai tautai, šaliai ar pasaulio regionui, dažniausiai neturintys atitikmenų (ekvivalentų) kitose kultūrose ir kalbose. Įdomu tai, kad šis leksikos sluoksnis savitas, ne vienodai gerai pažįstamas ir savos kalbos atstovams.

Per dvi dienas trukusią konferenciją daugiausiai buvo kalbėta ir diskutuota apie lietuvių ir latvių kalbų leksikografijos problemas, dalytasi žodynų, ypač tarmių, rengimo ir kompiuterinės terminų tvarkybos patirtimi, pristatytos įvairios duomenų bazės. Taip pat nepamirštos ir XXI a. kalbos negerovės.

Kita konferencija, skirta akademikui Janiui Endzelynui, vyks 2011 metais.

Gauta 2010-09-14

Anita Butāne
LMA Terminologijos komisija,
LU Latvių kalbos institutas
E. paštas anita.butane@inbox.lv

Aušra Rimkutė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas ausrar@lki.lt

Naujausi lietuviški terminų žodynai

JOLANTA GAIVENYTĖ-BUTLER

Lietuvių kalbos institutas

2009 m.

Aiškinamasis turizmo terminų žodynas: lietuvių ir anglų kalbomis / [rengė Aušrinė Armaitienė, Audronė Lukšaitienė, Petras Grecevičius, Violeta Kalėdaitė, Raminta Andreja Ligeikienė]. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009. – 167, [1] p. – Tiražas 1500 egz. – ISBN 978-5-420-01644-2.

Tai pirmasis šios srities žodynas lietuvių kalba. Aiškinamajame verčiamajame žodyne pateikta per 1500 terminų. Leidinys skirtas turizmo srities darbuotojams ir visiems besidomintiems turizmu. Šalia lietuviško termino pateiktas jo angliškas atitikmuo ir lietuviškas aiškinimas. Sandara abėcėlinė. Gale įdėti lietuviškų ir angliškų santrumpų bei sutrumpinimų, svarbesnių turizmo organizacijų, įvairiose šalyse leidžiamų turizmo žurnalų, svarbiausių oro linijų pavadinimų bei jų IATA kodų ir pasaulio valiutų sąrašai, taip pat anglų–lietuvių kalbų terminų rodyklė. Lietuviški terminai sukirčiuoti. Žodynas svarstytas VLKK, bet neapbruotas.

Anglų–lietuvių kalbų aiškinamasis architektūros žodynas = English-Lithuanian explanatory dictionary of architecture / Laimutė Kitkauskienė, Napalys Kitkauskas; Vilniaus Gedimino technikos universitetas. – [2-oji patais. ir papild. laida]. – Vilnius: Technika, 2009. – 255, [1] p. – Tiražas 1000 egz. – ISBN 978-9955-28-505-2.

Antroje šio žodyno laidoje pateikta apie 3000 architektūros ir su ja susijusių sričių terminų. Leidinys papildytas naujais architektūros, statybos ir dailės terminais, patikslintos ir išsamiau paaiškintos apibrėžtys, pateikta daugiau lietuviškų atitikmenų. Papildytas ir pataisytas lietuvių–anglų kalbų žodynėlis. Žodyno aprobatą: „Valsybinė lietuvių kalbos komisija neprieštarauja“.

Apskaitos anglų–lietuvių kalbų aiškinamasis žodynas / [sudarytoja Vitalija Bagdžiūnienė]. – Vilnius: VšĮ „Conto litera“, 2009. – 185 p. –

Kn. metrikoje antr.: Anglų-lietuvių kalbų aiškinamasis apskaitos sąvokų žodynas. – Tiražas [1000] egz. – ISBN 978-9986-836-32-2.

Aiškinamajame verčiamajame žodyne pateikta apie 2500 apskaitos, audito, analizės, kontrolės, teisės ir kitų su įmonių valdymu susijusių sričių terminų. Leidinys skirtas buhalteriams, auditoriams, analitikams, įmonių vadovams, apskaitos, audito, vadybos ir panašių specialybių studentams, vertėjams. Šalia angliško termino pateiktas lietuviškas atitikmuo ir termino paaiškinimas. Kai kurie terminai aiškinami gan išsamiai. Pateikta nemažai angliškų terminų sinonimų. Sandara abėcėlinė. Rodyklių nėra. Lietuviški terminai sukirčiuoti. Valstybinės kalbos inspekcijos ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ekspertų nuomone, žodynas vertinamas kaip neatitinkantis bendrinės kalbos taisyklingumo ir terminų žodynų rengimo bendrųjų reikalavimų.

Dažniausiai vartojamų balet terminų žodynelis: (klasikinis šokis) / Petras Skirmantas, Beatričė Tomaševičienė, Jolanta Liaugminienė; Nacionalinė M. K. Čiurlionio menų mokykla. – Vilnius: Nacionalinė M. K. Čiurlionio menų mokykla, 2009. – 30, [2] p. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-9955-9419-2-7.

Žodynyje paaiškinta apie 130 pagal temas sugrupuotų balet terminų. Pirmiausiai aprašytos šokėjų rankų ir kojų pozicijos, toliau terminai dėstomi, kaip rašoma pratarmėje, „remiantis nusistovėjusia klasikinio šokio pamokos tvarka“ (pratimai prie atramos ir salės viduryje, sukiniai ir šuoliai). Pateikta kūno, rankų padėčių, klasikinio šokio pozų, judėjimo krypčių, pagalbinių judesių pavadinimų. Skyrelyje „Kiti terminai“ paaiškinta keletas svarbiausių bendrųjų balet terminų. Didžioji dalis antraštinių terminų pateikta prancūzų kalba, lietuviškų – vos vienas kitas. Šalia termino skliaustuose nurodytas tarimas, reikšmė arba kilmė ir pateiktas lietuviškas aiškinimas. Kai kurie terminai paaiškinti gan plačiai, yra istorinės informacijos. Žodynelis iliustruotas. Rodyklių nėra. Lietuviški terminai nekirčiuoti.

Enciklopedinis geologijos terminų žodynas = Encyclopaedic glossary of geologic terms = Enzyklopädisches Wörterbuch der geologischen Terminologie = Энциклопедический словарь геологических терминов: [lietuvių, anglų, vokiečių, rusų kalbomis] / Viktoras Kemėšis, Augustinas Linčius, Juozas Paškevičius; [atsakingasis redaktorius Juozas Paškevičius]; Vilniaus universitetas, Geologijos ir geografijos institutas, Lietuvos geologijos tarnyba. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.

D. 1. – 645, [5] p. – Tiražas 1000 egz. – ISBN 978-9955-33-461-3.

D. 2: Terminų rodyklės. – 199, [1] p. – Tiražas 1000 egz. – ISBN 978-9955-33-468-2.

Tai pirmasis lietuviškas enciklopedinis geologijos žodynas. Leidinys skirtas mokslinį ir praktinį darbą dirbantiems geologams, aukštųjų mokyklų dėstytojams ir studentams, mokytojams ir mokiniams, vertėjams, gamtos ir kitų mokslo sričių specialistams, visiems besidomintiems geologija. Pirmame tome aiškinami 3842 svarbiausi ir dažniausiai vartojami įvairių geologijos šakų, taip pat gamtos ir kitų mokslų sričių, susijusių su geologija, terminai. Šalia lietuviško termino pateikti jo angliški, vokiški ir rusiški atitikmenys bei išsamus lietuviškas aiškinimas. Paaiškinta nelietuviškų terminų kilmė, nurodytas termino autorius ir paskelbimo metai. Pateikta sinonimų. Žodyno gale įdėti trumpi graikų ir lotynų kalbų žodynėliai, prieduose pateiktos lentelės „Tarptautinė prekambro stratigrafijos skalė“, „Tarptautinė stratigrafijos skalė“, „Pleistoceno magnetostratigrafijos skalės ir jūrų deguonies izotopų stadijų gretinimas su regioniniais padaliniais“ ir „Vėlyvojo ledynmečio ir holoceno stratigrafijos schema“. Lietuviški terminai sukirčiuoti. Antrame tome pateiktos lietuvių, anglų, vokiečių ir rusų kalbų terminų rodyklės. Žodynas svarstytas VLKK, bet neapbruotas.

Enciklopedinis tifologijos žodynas: 2 t. T. 2: K–Ž. / Šiaulių universitetas. Specialiojo ugdymo mokslinis centras; [sudarė Vytautas Gudonis]. – Šiauliai: [V. Gudonis], 2009. – 915, [1] p. – Tiražas [500] egz. – ISBN 978-9986-38-981-1.

Geodezijos ir jai artimų mokslo sričių terminų aiškinamasis žodynelis [Elektroninis išteklius] / Gediminas Kurpavičius; Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija; Vilnius: [Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija], 2009. – 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). – Sistemos reikalavimai: Adobe Acrobat Reader. – Tiražas 50 egz. – ISBN 978-9955-9967-8-1.

PDF formatu parengtame žodynyje (133 p.) išsamiai aiškinami dažniausiai vartojami geodezijos, geomorfologijos, geografijos, astronomijos, kompiuterijos, žemės kadastro ir kitų sričių terminai. Pateikta sinonimų. Aiškinama tarptautinių terminų kilmė. Sandra abėcėlinė. Lietuviški terminai sukirčiuoti. Rodyklių nėra.

Ne maisto prekių terminai / Aurelija Goravičienė; [Alytaus kolegija]. – Alytus: Alytaus kolegijos leidybos centras „E. knygnešys“, 2009. – 30, [1] p. – Tiražas [50] egz. – ISBN 978-609-8020-00-7.

Žodynyje aiškinama per 400 įvairių prekių grupių terminų (daugiausiai aprangos pavadinimų, medienos apdirbimo ir tekstilės terminų). Leidinys skirtas kolegijų prekybos ir verslo studijų programų studentams, prekybininkams ir verslininkams. Pateikta sinonimų, neteiktinų terminų taisymų. Sandara abėcėlinė. Lietuviški terminai nekirčiuoti.

Paukščių pavadinimų žodynas = Vocabularium nominum avium = Dictionary of bird names: lotynų, lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbomis / Vilniaus universiteto Ekologijos institutas; sudarė Mečislovas Žalakevičius, Irena Žalakevičienė. – Vilnius: Vilniaus universiteto Ekologijos institutas, 2009. – 1223, [1] p. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-9986-443-46-9.

Šešiakalbiame verčiamajame žodyne pagal šiuolaikinę paukščių klasės sistematiką pateikta 12470 paukščių klasės pavadinimų (būrių, pobūrių, šeimų, pošeimių, tribų, genčių ir rūšių). Kaip rašoma žodyno pratarmėje, iki šiol „tebuvo vos apie 1500 pasaulio paukščių rūšių lietuviškų pavadinimų“. Per 11000 sukurtų naujų lietuviškų pavadinimų teikiama pirmą kartą. Žodynas skirtas mokslininkams, aplinkosaugos specialistams, aukštųjų mokyklų studentams, vertėjams, visiems besidomintiems paukščiais. Po lotyniško kiekvienos sisteminės grupės pavadinimo nurodyta, kas ir kada pirmą kartą aprašė tą grupę, ir pateikti to pavadinimo atitikmenys lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbomis. Lietuviški pavadinimai sukirčiuoti. Galle įdėtos lotynų, lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbų abėcėlinės lizdinės rodyklės. Šis žodynas – trečiasis Ekologijos instituto rengiamos serijos apie pasaulio stuburinius gyvūnus žodynas (2002 m. išleistas autorių kolektyvo parengtas „Žinduolių pavadinimų žodynas“, 2005 m. – J. Virbicko sudarytas „Žuvų pavadinimų žodynas“). Žodyno aproba: „VLKK neprieštarauja“.

Penkiakalbis aiškinamasis metrologijos terminų žodynas = Five languages explanatory dictionary of metrology = Dictionnaire raisonné de métrologie en cinq langues = Fünfsprachiges Definitionswörterbuch der Metrologie = Толковый пятиязычный словарь по метрологии: [lietuvių-anglų-prancūzų-vokiečių-rusų kalbomis] [Elektroninis išteklius] / Vytautas Valiukėnas, Pranas Juozas Žilinskas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009. – 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). – Sistemos reikalavimai: operacinė sistema Microsoft Windows XP; naršyklė Internet Explorer 7; monitoriaus skiriamoji geba 1024 x 768. – Tiražas [100] egz. – ISBN 978-5-420-01650-3.

Elektroninis žodynas parengtas pagal tų pačių autorių „Penkiakalbį aiškinamąjį metrologijos terminų žodyną“ (2006). Kai kurie terminai pataisyti ir patikslinti. Įvedus terminą paieškos laukelyje, kairėje matyti visas abėcėlinis terminų sąrašas, dešinėje – ieškomo termino straiptas. Įdėtos atskiros priedų nuorodos. Žodyno aproba: „VLKK neprieštarauja“.

Vokiečių-lietuvių kalbų žodynelis Odontologijos fakulteto studentams / Zita Sirtautienė; Kauno medicinos universitetas. Kalbų ir edu-

kacijos katedra. – Kaunas: Kauno medicinos universiteto leidykla, 2009. – 35, [1] p. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-9955-15-157-9.

Verčiamajame žodynyje pateikta apie 1000 odontologijos ir bendrosios medicinos terminų, odontologijoje dažnai vartojamų žodžių ir jų junginių. Leidinys skirtas Kauno medicinos universiteto studentams. Šalia vokiško termino pateiktos jo gramatinės formos ir lietuviškas atitikmuo. Žodynėlis sudarytas labiau remiantis bendraisiais leksikografijos negu terminografijos principais. Sandara abėcėlinė. Rodyklės nėra. Lietuviški terminai nekirčiuoti.

Gauta 2010-11-22

Jolanta Gaivenytė-Butler
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas jolantagb@lki.lt

Reikalavimai autoriams

1. Autoriai pateikia kompiuterinį tekstą elektroniniu paštu arba įrašą kompaktiniame diske.

2. Pageidautina, kad straipsniai būtų perrašyti ne žemesne kaip *MS WinWord 2000* versija arba *rtf* formatu. Pagrindinis tekstas turi būti surinktas *Palemono* šriftu. Jei kirčiuotoms raidėms panaudoti specialūs kompiuteriniai šriftai, jų rinkmenos turi būti pridedamos.

3. Pavyzdžiai išskiriami kursyvu, kai reikia – ir retinimu; pusjuodžiu šriftu nerašomi. Žodžių reikšmės nurodomos kiekvienai kalbai būdingos konfigūracijos dvigubomis kabutėmis.

4. Lietuviškame tekste kitų kalbų asmenvardžiai pateikiami pagal Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 1997 m. birželio 19 d. nutarimą Nr. 60 (5–9).

5. Literatūra nurodoma tekste skliausteliuose: autorius, publikacijos metai ir po dvitaškio puslapis; jei nurodomas ne autorius, o publikacijos (žodyno ar pan.) raidinis ar kitoks sutrumpinimas, po jo taip pat pateikiami metai; žodynų abėcėlinės vietos puslapiai nenurodomi. Antraštės tekste rašomos kursyvu (o ne kabutėse). Būtinai išvados. Straipsnio gale pateikiamas literatūros sąrašas. Straipsnių nurodomi puslapiai (nuo–iki). Prieš literatūros sąrašą gali būti dedamas ir šaltinių sąrašas.

6. Prieš tekstą nurodomas nesutrumpintas autoriaus vardas ir pavardė, jo darbovietė (institucija), straipsnio antraštė ir ne mažiau kaip trijų prasminių žodžių sąrašas. Teksto pabaigoje pateikiamas autoriaus adresas ir nurodoma straipsnio įteikimo data.

7. Straipsniai spausdinami lietuvių, anglų, ir rusų kalbomis. Pagrindinių skyrių straipsniai turi turėti vieną arba dvi santraukas kitomis kalbomis. Santraukos apimtis 1500–2000 spaudos ženklų. Santraukų nereikia nepagrindinių skyrių straipsniams.

8. Visi pagrindinių skyrių straipsniai recenzuojami dviejų recenzentų.

Requirements for Contributors

1. Contributors should present computer versions of their articles either by e-mail or saved on CD.

2. It is requested to present articles in *MS WinWord 2000* or later versions, or in *rtf* format. The main body of the text should be typed in Times New Roman. If special fonts are used, their files should be presented.

3. Examples should be italicized; when necessary, spacing could be expanded; examples should not be put in bold type. Word meanings should be given in inverted commas of a configuration appropriate to a particular language.

4. Literature cited in the text should be presented in brackets: author's name, year and after a colon – page number; if not an author, but a literal or other abbreviation of a publication (dictionaries et al.) is used, a year should also be indicated. Page numbers of alphabetically ordered publications need not be indicated. Headlines in the text are italicized, not presented in inverted commas. Conclusions are required. At the end of the article references should be presented. Pages of articles should be indicated (from – to). Before the references a list of sources could be presented.

5. Before the text the full first name and surname of the contributor, the contributor's workplace (institution) the title of the article and not less than three key words should be indicated. At the end of the text the contributor's address and the date when the article is presented should be indicated.

6. Articles are published in Lithuanian, English or Russian. Articles of the main sections of the publication should have summaries (1500–2000 characters) in either one or both other languages of the publication. Summaries are not necessary for articles presented outside the main sections of the publication.

7. All articles of the main sections are reviewed by two reviewers.

Требования к авторам

1. Авторы представляют компьютерный текст по эл. почте или запись на CD.
2. Желательно статьи получить в версии не ниже *MS WinWord 2000* или в формате *rtf*. Основной текст должен быть набран шрифтом *Times New Roman*. Если для ударных букв использованы специальные компьютерные шрифты, нужны их файлы.
3. Примеры выделяются курсивом, когда нужно – и разрядкой; полужирным шрифтом не пишутся. Значения слов даются в двойных кавычках каждому языку собственной конфигурации.
4. Ссылки на литературу даются в скобках: автор, год публикации и после двоеточия – страница; если указывается не автор, а буквенное или другое сокращение публикации (например, словаря), то за ним также даётся год; страницы для алфавитных словарей не указываются. Заглавия в тексте пишутся курсивом (а не в кавычках). Обязательны выводы. В конце статьи даётся список литературы. Нужно указание страниц статей (от и до). Перед списком литературы возможен и список источников.
5. Перед текстом даётся несокращённые имя и фамилия автора, место работы (институция), заглавие статьи и не меньше чем три ключевые слова. После текста указывается адрес автора и дата отправки статьи в редколлегию журнала.
6. Статьи печатаются на литовском, английском и русском языках. Статьи основных разделов должны иметь одно или два сокращения на других языках издания. Объём сокращения – 1500–2000 печатных знаков.
7. Каждая статья основных разделов рецензируются двумя рецензентами.

TERMINOLOGIJA 17

Redaktorė *Nijolė Banevičienė*

Redakcijos kompiuterinė rengyba ir korektūra *Adelė Noreikaitė*

Dailininkas *Jokūbas Jacovskis*

Maketavo *Saulius Juozapaitis*

SL 655. Tiražas 400 egz.

Išleido Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

Spausdino UAB BALTO Print, Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius

